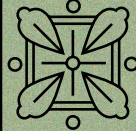

Józef Szymeczek

NOVÝ SVĚT A NOVÝ ŽIVOT

**Spiritistické hnutí
a Teosofická společnost
na Těšínsku
od poloviny 19. století
do poloviny 20. století**

Józef Szymeczek

NOVÝ SVĚT A NOVÝ ŽIVOT

**Spiritistické hnutí
a Teosofická společnost
na Těšínsku
od poloviny 19. století
do poloviny 20. století**

Józef Szymeczek

NOVÝ SVĚT A NOVÝ ŽIVOT

**Spiritistické hnutí
a Teosofická společnost
na Těšínsku
od poloviny 19. století
do poloviny 20. století**

Józef Szymeczek

NOVÝ SVĚT A NOVÝ ŽIVOT

**Spiritistické hnutí
a Teosofická společnost
na Těšínsku
od poloviny 19. století
do poloviny 20. století**

Józef Szymeczek

NOVÝ SVĚT A NOVÝ ŽIVOT

**Spiritistické hnutí
a Teosofická společnost
na Těšínsku
od poloviny 19. století
do poloviny 20. století**

Józef Szymeczek

NOVÝ SVĚT A NOVÝ ŽIVOT

**Spiritistické hnutí
a Teosofická společnost
na Těšínsku
od poloviny 19. století
do poloviny 20. století**

Józef Szymeczek

NOVÝ SVĚT A NOVÝ ŽIVOT

**Spiritistické hnutí
a Teosofická společnost
na Těšínsku
od poloviny 19. století
do poloviny 20. století**

Józef Szymeczek

NOVÝ SVĚT A NOVÝ ŽIVOT

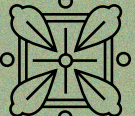
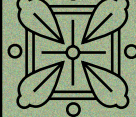
**Spiritistické hnutí
a Teosofická společnost
na Těšínsku
od poloviny 19. století
do poloviny 20. století**

Józef Szymeczek

NOVÝ SVĚT A NOVÝ ŽIVOT

**Spiritistické hnutí
a Teosofická společnost
na Těšínsku
od poloviny 19. století
do poloviny 20. století**

WYDAWNICTWA AGH
KRAKÓW 2024

Kongres

Polaków w RC
Poláků v ČR

Józef Szymeczek

**NOVÝ SVĚT
A NOVÝ
ŽIVOT**

Józef Szymeczek

NOVÝ SVĚT A NOVÝ ŽIVOT

**Spiritistické hnutí
a Teosofická společnost
na Těšínsku
od poloviny 19. století
do poloviny 20. století**

WYDAWNICTWA AGH
KRAKÓW 2024

Kongres

Polaków w RP
Poláků v ČR

Wydawnictwa Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie
© Wydawnictwa AGH, Kraków 2024

Kongres Poláků v České republice (Kongres Polakůw w Republice Czeskiej)
© Kongres Poláků v ČR, Český Těšín (Czeski Cieszyn) 2024

© Józef Szymeczek

Recenzowali:

prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.

prof. dr hab. Janusz Spyra

Vědecká redaktorka série (*Świat od nowa*, t. 1, *Świat od nowa*, t. 2, *Nový svět a nový život*):
Izabela Trzcńska
AGH Akademia Górniczo-Hutnicza

Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa”: Programy alternatywnej duchowości na Śląsku Cieszyńskim od końca XIX w. do lat 70. XX w. (nr projektu NdS/529030/2021/2021). Kwota dofinansowania 581 147,00 PLN. Całkowita wartość projektu 581 147,00 PLN.

Vědecká publikace spolufinancovaná ze státního rozpočtu Polské republiky v rámci programu ministra školství a vědy „Věda pro společnost”: Alternativní duchovní programy v Těšinském Slezsku od konce 19. století do 70. let 20. století. (č. projektu NdS/529030/2021/2021). Výše finančních prostředků 581 147,00 PLN. Celková hodnota projektu 581 147,00 PLN.

Návrh obálky: *Karolina Szafran-Kamrowska*

Jazyková editace: *Jarmila Mádrová*

Grafická úprava a sazba: *Marian Siedlaczek*

Wydawnictwa AGH

al. A. Mickiewicza 30, 30-059 Kraków

Polska

Tel. 0048 / 12 617 32 28, 0048 / 12 636 40 38

e-mail: redakcja@wydawnictwoagh.pl

www.wydawnictwo.agh.edu.pl

Kongres Poláků v ČR

ul. Hrabinská 458/33, 737 01 Český Těšín

Česká republika

Tel. 00420 / 722 912 663

e-mail: kongres@polonica.cz

www.polonica.cz

ISBN 978-83-68219-05-0 (print) – Wydawnictwa AGH

ISBN 978-83-68219-06-7 (PDF) – Wydawnictwa AGH

<https://doi.org/10.7494/978-83-68219-06-7>

ISBN 978-80-87381-39-7 (print) – Kongres Poláků v ČR

ISBN 978-80-87381-40-3 (PDF) – Kongres Poláků v ČR

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

NAUKA DLA
SPOŁECZEŃSTWA

Obsah

Kapitola I Předmět, pojmy, místo a čas	9
1.1 Alternativní spiritualita na Těšínsku – spiritismus a teosofie	10
1.2 Místo: Těšínské knížectví – Těšínské Slezsko – Těšínsko – Zaolzí.....	12
1.3 Periodizační mezníky.....	15
1.4 Literatura a prameny	17
Kapitola II Historické determinanty spirituality Těšínského Slezska	23
2.1 Organizace katolické církve na Těšínsku	24
2.2 Evangelíci, osvícenské reformy a toleranční doba, náboženská (ne)svoboda do roku 1848 (1861)	27
2.3 Změny v právním postavení náboženských směrů na Těšínsku v 2. polovině 19. století.....	39
2.4 Teologické a národní spory uvnitř těšínského luteranismu	43
2.5 Alternativní náboženství v rámci křesťanství	49
Rozhodní křesťané	50
Bratrské hnutí	51
Adventisté	52
Kapitola III Spiritismus a teosofie v Těšínském Slezsku do roku (1918) 1920	55
3.1 Spiritismus	58
Spiritistická věření.....	58
Starší tradice, psychické jevy a nástup vědy	59
Vznik moderního spiritismu.....	60
Allan Kardec.....	62
Spiritistická praxe	63
Spiritismus mezi vědou, vírou a novou spiritualitou	65
3.2. Tančící stoly – počátky spiritistických projevů v Těšínském Slezsku	67
3.3 Rozvoj spiritismu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na konci 19. století.....	73
Spiritismus v Čechách	73
Karel Sezemský (1860–1936).....	75
Projevy lidového spiritismu ve Slezsku na přelomu století.....	77
Příčiny popularity spiritismu	83
Institucionalizace spiritistického hnutí ve Slezsku	86
Polští spiritisté	89
Pobyt Juliana Ochorowicze ve Visle.....	91
3.4 Teosofická společnost.....	93
Helena Petrovna Blavatská a Teosofická společnost	93
Teosofická společnost v českých zemích.....	100

Řád hvězdy (východní).....	103
Annie Besantová a nový učitel lidstva	104
Teosofie v Těšínském Slezsku	108
3.5 Ezoterici a nacionalismus.....	111
Účast spiritistů ve sporu o Těšínské Slezsko.....	115

Kapitola IV Ezoterici v meziválečném Československu 121

4.1 V nové Československé republice.....	122
Nový stát a nové náboženské výzvy	122
Právní základna	128
4.2 Bratrství	130
Činnost ostravských a těšínských spiritistů v novém Československu	130
Antiklerikální projevy spiritistů.....	134
Zlatá éra spolkové činnosti	136
Přednášková činnost	140
Ochromení činností	141
4.3 Spolek Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života v Moravské Ostravě	142
4.4 Náboženské sdružení přátel hlasu svědomí a následovníků Krista	145
4.5 Teosofické hnutí v období meziválečném	148
Polská teosofická společnost pod vedením Andrzeje Kajfosze.....	148
Vydavatelská a literární činnost	149
Rozpory.....	151
4.6 Česká teosofická společnost a Řád hvězdy (východní) na Ostravsku	152
Josef Škuta a obnovení činnosti Teosofické společnosti v Československu.....	154
Konflikt mezi českými a polskými teosofy.....	155
Institucionalizace Řádu hvězdy v Československu a ukončení činnosti	159
Polští teosofové v Československu ve třicátých letech 20. století.....	164
Ezoterici na polské straně Těšínského Slezska	168
4.7 Teosofie, světový mír a sbratření národů.....	171
4.8 Okultní a astrologická společnost ve Stonavě	177

Kapitola V Doba změn a nesvobody 1938-1945. Těšínsko v rámci Polska, druhá republika, protektorát, německá okupace 179

5.1 Krize československé státnosti.....	181
5.2 Politika polského státu na Zaolzí vůči církvím a náboženským společnostem	182
Katolická církev	182
Evangelická církev.....	183
Ezoterické spolky na Zaolzí v době polské vlády.....	187

5.3 Duchovní život na Těšínsku za německé okupace	188
Ezoterické spolky	192
5.4 V druhé republice a v Protektorátu – ezoterici v době nesvobody českého národa	194
Kapitola VI Poválečné dozvuky	199
6.1 Proměny poválečného Československa	200
6.2 Teosofické hnutí ve Slezsku v poválečném období	201
6.3 Ezoterické spolky na Ostravsku v letech 1945–1948	203
6.4 Po roce 1948	205
Bratrství po roce 1948	209
Spolek Život	209
Spolek Psyche	210
Konec teosofického hnutí	211
 Závěr	 216
Seznam zkratk	220
Prameny a bibliografie	221
Osobní rejstřík	237
Místní rejstřík	242
Podsumowanie	246
Summary	251

Kapitola I

Předmět, pojmy, místo a čas

1.1 Alternativní spiritualita na Těšínsku - spiritismus a teosofie

Doba druhé poloviny 19. století je jedním z klíčových momentů dějin Těšínského Slezska. Vrcholí proces modernizace, který David S. Landes nazval procesem velkých, komplexních změn způsobů výroby, vládnutí, sociálního a institucionálního řádu, vědy, vztahů a hodnot, jehož jádrem je industrializace.¹ Utváří se občanská společnost, nastupují nové technologie, mění se podoba sídel, zavádějí se nové standardy, uplatňuje se národní jazyk a mnoho dalších nových fenoménů. Pro současného, moderního člověka se může zdát, že v mnohých ohledech právě zde naše dějiny začínají. Pro vědecký výzkum díky své dynamice je toto století stále místem nových vzrušujících objevů.

Mnohé z „pokladů doby“ vhodné pro vědecké bádání nalezneme ve sféře duchovní, kde rovněž nastaly značné změny. Radikální převrat v chápání spirituality přinesl v 19. století rozvoj ezoterických hnutí² a zájem o okultismus a současnou (moderní) teosofii.³ Zakladatelé Teosofické společnosti

1 Převzato z M. Myška, *Region a industrializace. Studie k dějinám industrializace Slezska (1800–1918)*, Ostrava 2014, s. 7.

2 V antice přídavné jméno „ezoterický“ (ἐξωτερικός, esôterikós) označovalo to, co je skryto a co je vnitřní. Původně *ezoterika* označovala tajné nauky přístupné jen zasvěcencům. V 19. století se termín *ezoterika* začal používat i pro označení různých odvětví gnóze a magických praktik, dále pak alchymie, renesančního hermetismu a kabaly, astrologických koncepcí, literatury spojené s myšlenkou rosikrucianství a další. Viz W. J. Hanegraaff, Introduction, In: W. J. Hanegraaff – A. Faivre – R. van den Broek – J.-P. Brach (eds.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, Leiden–Boston 2006, s. XI; W. J. Hanegraaff, *New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Leiden 1996, s. 411–415; M. Rzczycka – I. Trzcińska, Przedmiot i metody badań nad ezoteryzmem w kontekście polskim, In: M. Rzczycka – I. Trzcińska (red.), *Teozofia i antropozofia*, Gdańsk 2019 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom I, red. serii M. Rzczycka), s. 11–37; I. Trzcińska – M. Rzczycka, Oblicza polskiego ezoteryzmu 1890–1939, In: M. Rzczycka – I. Trzcińska (red.), *Formacje, ludzie, idee*, Gdańsk 2019 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom II, red. serii M. Rzczycka), s. 7–36; N. Goodrick-Clarke, *Západní ezoterické tradice*, Praha 2011, s. 157–170 a 189–204. V současnosti do oblasti ezoteriky patří různé náboženské proudy. V první řadě *New Age* a jiné, které se soustřeďují na duchovní vývoj člověka a jeho snahu o dokonalost. K praktickým oblastem využití ezoteriky náleží také léčitelství, a zejména psychoterapie. Srovnej Z. Vojtíšek, *Encyklopedie náboženských směrů v České republice. Náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*, Praha 2004, s. 140–282. Jen na okraj dodejme, že autor se dlouze zamýšlel nad termínem „ezoterika“ resp. jeho alternativou „esoterika“. Z hlediska pravidel pravopisu jsou možné obě varianty. Přestože pojem „ezoterický“ se pojí spíše k *New Age* scéně a současné „alternativní spiritualitě“, zatímco v případě spiritismu a teosofie je obvykle využívána varianta „s“, autor se rozhodl pro „z“. A to z toho důvodu, že se tato forma vyskytuje ve většině literatury.

3 Srovnej B. F. Campbell, *Ancient Wisdom Revived. A History of the Theosophical Movement*, Los Angeles 1980; O. Hammer – M. Rothstein (eds.), *Handbook of the Theosophical Current*, Leiden 2013. Obvykle se rozlišuje mezi teosofií a moderní teosofií. První z nich má starobylý původ a výrazně křesťanské rysy, její rozkvet spadá do 17. století a jejím

vložili do činnosti organizace program duchovní obnovy, který se rozcházel s křesťanským myšlením i s křesťanskou praxí a podrobil je zdrcující kritice, při které se odvolávali na odkaz nábožensko-filozofických systémů Východu. Důležitým aspektem nového přístupu se staly také prvky západního ezoterismu, který byl v té době rovněž nově interpretován. Tajné nauky přístupné do té doby pouze zasvěcencům se měly stát všeobecně dostupnými. Projekt nové spirituality s přístupem přesahujícím přílišně racionální pojetí života a světa sloužil k jejich rozšíření do široké škály různých oborů a oblastí nejenom souvisejících se spiritualitou. Představitelé ezoterických hnutí – spiritismu a teosofie, se připojili ke kritice materialistického světonázoru a technického pokroku. Poukazovali také na postupný regres tradičních náboženství, a to jak v jejich institucionálním, tak doktrinárním rozměru, přičemž náboženství obecně neodmítali, ale hledali nový vzorec spirituality. Chtěli vytvořit novou realitu, žít tak nějak od začátku, přetvořit realitu, ve které žili, v nový svět a osobně prožít nový život.

V naší knize se budeme zabývat vývojem těchto alternativních spirituálních proudů v těšínském kontextu. Budeme sledovat koncepty obnovy světa a člověka, které vznikaly v prostředí alternativní religiozity mystické povahy v hornickém prostředí Ostravsko-karvinského revíru v Těšínském Slezsku s přesahy na Ostravsko.

Základním metodologickým hlediskem je hledisko kulturologické. Všechny jevy, činy a události pojmáme jako kulturní fenomény. V knize představujeme ezoterické proudy v jejich sociálních a kulturních souvislostech. Přičemž ukazujeme, že vzájemné stýkání a potýkání jednotlivých kultur v Těšínském Slezsku i přes konflikty a nevraživost v dobách svobody vytváří jeden přirozený celek. Proto se přikláníme k názoru Bernarda Linka a Andrzeje Michalczyka, kteří při charakteristice kultury Horního Slezska nepoužívají dnes oblíbený výraz „multikulturnost“, ale přidržují se pojmu „polyfoničnost“. Ke zdůvodnění svého postoje uvádějí tyto argumenty: „Výraz *multikulturnost* totiž vyvolává představu ostrých hranic a segmentova-

nejznámějším představitelem zůstává Jacob Böhme (1575–1624), obuvník a mystik, který kolem roku 1600 zažil osvícení, které jej pak zaměstnávalo mnoho dalších let. V roce 1612 sepsal knihu *Jitřenka vycházející*, která je zasvěcena pansofii. Böhme se v ní pokusil o poznání vesmíru, věčného bytí a poznání Boha. Pokusil se také na základě přírody vysvětlit věčnost vesmíru. Pak následovaly další teosofické spisy. Srovnej A. Faivre, *Theosophy, Imagination, Tradition: Studies in Western Esotericism*, New York 2000.

nosti kulturních světů, zatímco společnost Horního Slezska a její různorodé skupiny, regionální kultura a různorodé kulturní nabídky spolu i přes nesporné konflikty, nepřátelské postoje a napětí neustále vedou dialog a snaží se dosáhnout jistého společenského bodu, jisté rovnováhy.⁴ Tak tomu je i v našem případě při sledování aktivit ezoterických spolků. Dělí je národnost, sociální postavení a mnoho dalších věcí, ale spojuje je snaha dosáhnout vyšších horizontů, ke kterým společně různými cestami směřují.

Druhým metodologickým hlediskem je hledisko historické. Při výkladu a interpretaci dějinných faktů se snažíme všechny osoby, jevy a události na základě informací získaných z primárních zdrojů zasazovat do časového kontextu a nahlížet na ně jako na dynamické subjekty.

1.2 Místo: Těšínské knížectví - Těšínské Slezsko - Těšínsko - Zaolzí

Jak již bylo řečeno, v naší práci se zabýváme bádáním historického vývoje ezoterických směrů na území Těšínského Slezska. Jedná se o část území Horního Slezska, která se v podstatě překrývá se středověkým a raně novověkým piastovským Těšínským knížectvím. Označení Těšínské knížectví je správné, pokud hovoříme o tomto území ve středověku a raném novověku. Těšínské knížectví vzniklo okolo roku 1290, po rozdělení Opolského knížectví.⁵ Centrem knížectví bylo město Těšín, vládla zde knížata z polského královského rodu Piastovců, prvním knížetem byl Měšek I. Původní hranice knížectví se mnohokrát měnily, území se dělilo nebo naopak k němu byly připojovány další územní zisky. V roce 1327 těšínský kníže Kazimír I. složil lenní slib českému králi Janu Lucemburskému, čímž se upevnily svazky tohoto území s českou politickou centrální vládou. Po vymření těšínské linie Piastovců v roce 1653 Alžbětou Lukrecií přešlo knížectví jako odumřelé léno na Habsburky a až do konce první světové války bylo spravováno rakouskými arciknížaty.⁶ Po rozdělení Slezska mezi habsburskou monarchii a Prusko v roce 1742 zůstalo spolu s tzv. Opavským Slezskem součástí rakouské monarchie jako Rakouské Slezsko. K Těšínsku se počítala stavovská panství bíl-

4 B. Linek – M. Michalczyk (red.), *Leksykon mitów, symboli i bohaterów Górniego Śląska XIX–XX wieku*, Opole 2015, s. 9.

5 L. Dokoupil – M. Myška – J. Svoboda (eds.), *Kulturně-historická encyklopedie českého Slezska a východní Moravy*, sv. II. (M–Ž), Ostrava 2013, s. 342–343.

6 Tamtéž.

Administrativně–správní členění Těšínského Slezska, 1904–1918.

[Zprac. K. Gajdzica]

ské, frýdecké, fryštátské, lutyňské, orlovské, rajske a zbytek panství bohumínského, při čemž to poslední do té doby ke Knížectví těšínskému nepatřilo. Panství bílské bylo roku 1754 povýšeno na dědičné knížectví.⁷ Od poloviny 18. století je zcela adekvátní označení pro toto území *Těšínské Slezsko / Těšínsko*.

Po slezských válkách se tedy Těšínsko stalo součástí samostatné habsburské provincie *Rakouské Slezsko*,⁸ v jejímž čele stal Královský úřad v Opavě. V letech 1782–1849 bylo spolu s Opavskem sloučeno s Moravou a spravováno Moravskoslezským zemským guberniem v Brně. V polovině roku 1849 bylo rakouské Slezsko povýšeno na samostatnou korunní zemi

⁷ M. Morys–Twarowski, *Dzieje Księstwa Cieszyńskiego*, Ustroń 2023, s. 173.

⁸ D. Gawrecki a kol., *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, I. díl, Opava 2003, s. 13.

v čele se Zemskou vládou slezskou se sídlem v Opavě. V rámci tohoto celku tvořily Těšínsko v letech 1868–1918 politické okresy: Těšín, Fryštát, Bílsko a Frýdek.⁹

Po první světové válce se stává předmětem územního československo-polského sporu, v jehož důsledku je rozděleno na československou a polskou část. Po roce 1920 ve své práci budeme sledovat vývoj hlavně v české (československé) části Těšínska. V důsledku krize československé státnosti na podzim roku 1938 část československého Těšínského Slezska byla připojena k Polsku.

V polské literatuře se často objevuje termín *Zaolzi* (*Zaolzie*). Existuje mnoho definic tohoto slova. Nejčastěji se termínem *Zaolzi* označuje tu část Těšínského Slezska, která byla v červenci 1920 Radou velvyslanců přidělena Československu a v roce 1938 připojena k Polsku (na necelý rok).

Samotní obyvatelé *Zaolzi* nejčastěji ztotožňují oblast *Zaolzi* se dvěma okresy vytvořenými v roce 1920 na části Těšínského Slezska přidělené Československé republice, a to s okresy Český Těšín a Fryštát. Může se taky jednat o hovorový název používaný především v Polsku pro převážně Poláky obývanou západní část historického Těšínského knížectví, která se nyní nachází v České republice. *Zaolzi* je tedy symbol a pojem spojený s Poláky a polskostí. V historiografii a publicistice je pojem *kultura Zaolzi* ekvivalentem pojmu *kultura polské menšiny v České republice* (a dříve v Československu). Termín vznikl v meziválečném období a byl vytvořen z varšavské perspektivy – země za řekou Olzou.¹⁰ Nelze se proto divit, že Češi mají dodnes k tomuto termínu hlubokou nedůvěru a odmítají ho jako projev revizionismu. V období komunismu se tento název oficiálně nepoužíval. Do politického a společenského diskurzu se termín znovu dostal až po pádu komunismu. V naší práci tento termín budeme používat výjimečně, a to jen z praktických důvodů v kontextu

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Předmětem kontroverzí je rovněž název hraniční řeky. Na českém území by se jí mělo oficiálně říkat *Olše*, avšak my budeme užívat pojmenování *Olza*. Tradiční název *Olza* byl v říjnu roku 1961 politickým rozhodnutím krajského vedení Komunistické strany Československa změněn na oficiální, ale nesprávný název *Olše*. Protesty české vědecké obce proti politické vůli nic nezmohly. K názvu řeky: I. Šindlářová – M. Kobza, *Řeky Moravskoslezského kraje. Tepny krajiny – putování podél řek za památkami, přírodou a lidmi*, Olomouc 2007, s. 137–155; L. Droždž, *Olza – rzeka kraju rodzinnego*, In: B. Linek – M. Michalczyk, *Leksykon mitów, symboli i bohaterów*, s. 85–88. K polemikám na kontroverzní témata J. Valenta, *Dějiny Zaolzi ve 20. století: skutečnost versus legendy*, *Slovanský přehled*, roč. 87, 2001, č. 1, s. 27–42.

polské vlády na Těšínsku (1938–1939) a německé okupace, jinak se budeme přidržovat termínu *československá část Těšínského Slezska* nebo *československá část Těšínska*. Zaolzí v době nacistické okupace bylo součástí německé říše. Území, které po změnách na podzim 1938 zůstalo při Československu (frýdecká a slezskoostravská část Těšínska), se stalo součástí Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945). Po roce 1945 se československo–polská hranice na tomto úseku vrátila do podoby z meziválečného období.

V průběhu industrializace oblasti se severozápadní část Těšínska stala součástí Ostravsko–karvinského revíru. Novým přirozeným centrem, které nerespektovalo historické a zemské hranice, se stala velká Ostrava, proto často budeme svůj zájem směřovat nejen na Těšínsko, ale i na Ostravsko.

1.3 Periodizační mezníky

Periodizační mezníky tvoří polovina 19. století a polovina 20. století. I když to v práci není přímo řečeno, myslí se zde na konkrétní roky 1848 a 1951/1952. V obou případech se jedná o mezníky z politických dějin ve vztahu k občanské společnosti. Rok 1848 byl rokem legalizace občanských aktivit,¹¹ které se později projeví rovněž v náboženském životě. Dočasně byly sice omezovány, ale od šedesátých let 19. století se trvale uplatnily. V roce 1861 byl vydán Protestantický patent, jenž přinesl plné zrovnoprávnění evangelíků a katolíků. V roce 1867 byly vydány zákony týkající se spolkového života, které se staly právní základnou pro různé skupiny alternativní spirituality, objevily se nové náboženské denominace povolené státem. Jelikož se v té době předpokládalo, že každý občan bude spojen s nějakým oficiálním vyznáním, alternativní směry musely hledat zástupné programy ve své statutární činnosti, které jim umožnily provést institucionalizaci dosud neoficiálních aktivit. Díky zachování mnoha zásad rakouské legislativy v nově vzniklé Československé republice mohly spolky po první světové válce bez obtíží pokračovat ve své činnosti, nebo ji popřípadě obnovit v předválečném rozsahu. Takže mnohé právní zásady starého rakouského právního systému, na jehož základě stály aktivity občanské společnosti (nepočítáme-li dobu německé okupace), zlikvidoval až nástup komunistické moci po politickém převratu v únoru 1948.¹² To platilo

¹¹ O. Urban, *Česká společnost*, Praha 1982, s. 22–99.

¹² D. Janák, *Likvidace spolků a vytváření masových organizací po únoru 1948 (na příkladu českého Slezska)*, In: J. Kocian – M. Devátá (ed.), *1948 – Únor 1948 v Československu*:

i o zásadách v oblasti náboženského a církevního práva. Zásady nové komunistické „církevní politiky“ ve vztahu k náboženským spolkům byly vytvořeny v roce 1949¹³ a v průběhu roku 1951 měly být realizovány. Všechny alternativní náboženské skupiny byly vtlačeny do struktur oficiálních církví, anebo musely být násilím likvidovány. Pro Teosofickou společnost a spiritismus na Těšínsku to znamenalo konec oficiální činnosti a v případě mnoha skupin konec činnosti vůbec. Jedna epocha duchovních dějin Těšínska se uzavřela. Shodou okolností se zanedlouho v západních zemích objevil v polovině 60. let 20. století sociální a kulturní kvas, který se vyznačoval kontrakulturními postoji a rebeliemi mezi mladými lidmi, bojem za lidská práva, protestem proti válce ve Vietnamu, který vygeneroval výjimečný přírůstek duchovních proudů, které označujeme jako *nová náboženství*.¹⁴

Za vnitřní mezníky jsme zvolili rok 1920, tedy rozdělení Těšínského Slezska a připojení jeho západní části k Československu, kdy se získání státní československé samostatnosti jevílo českým ezoterikům na Těšínsku a Ostravsku jako velká výzva pro obnovu člověka v nové, dle jejich mínění, duchovně vyšší realitě, realitě československého státu. Budeme si všimnout proměn těchto konceptů, reakce na ně nečeskojazyčného prostředí Ostravska a Těšínska. V českém kontextu, ostatně i v polském, by byl jako periodizační mezník patřičnější rok 1918 (vznik samostatných republik), nicméně pro Těšínsko se jeví zásadnější rok 1920 (rozdělení). Dalším mezníkem je rok 1938, kterým začíná doba změn a nesvobody (obsazení části Těšínska Polskem¹⁵ a německá okupace; druhá republika a protektorát) s různými stupni omezení činnosti ezoterických spolků (od úředních nátlaků, věznění, až po fyzickou likvidaci některých osob) a rok 1945 osvobození a následně střet ezoterického společenství s nedemokratickým komunistickým režimem a postupné zanikání pod tíhou komunistické totality.

Nástup komunistické totality a proměny společnosti, Praha 2011, s. 245–254.

¹³ J. R. Tretera, *Konfesiční právo a církevní právo*, Praha 1997, s. 97–101.

¹⁴ D. E. Cowan – D. G. Bromley, *Sekty a nová náboženství*, Praha 2013, s. 17.

¹⁵ Politicky i právně je z československého hlediska polský zábor v říjnu 1938 na Těšínsku zcela rovnocenný s okupací německou, je rovněž vynucený pod hrozbou násilí, a je proto neplatný. Proto se v české literatuře občas objeví slovo okupace jako označení polské vlády na Těšínsku v letech 1938–1939. Srovnej R. Baron a kol., *Česko-polské vztahy*, In: J. Pánek (věd. red.), *Akademická encyklopedie českých dějin*, svazek II, Č/1 (čarodějnické procesy – česko-portugalské vztahy), Praha 2011, s. 341–374. Polská historiografie s ohledem na faktickou nesrovnatelnost obou okupací se tomuto termínu vyhýbá.

1.4 Literatura a prameny

Dějiny Těšínska se ve srovnání s jinými oblastmi České republiky jeví náročněji. Dějinné soužití různých kultur a náboženských skupin na pomezí národních kultur vytvořilo bohatou základnu historických pramenů, která uspokojivě nasycovala badatelský zájem mnoha generací zájemců o historii námi zkoumaného regionu. Určitým shrnutím dlouholetého badatelského úsilí těšínských historiků je monumentální kolektivní dílo *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, které vzniklo v letech 2009–2016 pod vedením profesora Idziho Panice.¹⁶

Vedle bohaté historie svou roli při tvorbě nových prací sehrávala jistá konkurence (na bázi vyznání a národnosti) mezi jednotlivými institucemi a jednotlivci zabývajícími se zkoumáním minulosti a snahou, jak nejlépe prezentovat svou minulost. Efektem tohoto intelektuálního pnutí bylo mimo jiné několik vydavatelských edicí pramenů k dějinám Těšínského Slezska (na příklad *Acta Historica Silesiae Superioris*, *Monumenta Historica Fratrum Misericordiarum Tessinensis*, *Bibliotheca Tessinensis*, či ediční počiny Muzea Těšínska), což se v jiných oblastech středoevropského prostoru často nevidí, a velmi bohatá historiografie různé jazykové provenience. Impulsem ke vzniku nových publikací bývaly také různá výročí, např. založení měst, organizací, institucí, náboženských spolků či významných událostí.

Je až s podivem, že mezi kvantem historiografických položek najdeme jen několik odkazů týkajících se přímo alternativní spirituality ezoterické

¹⁶ I. Panic (red.), *Śląsk Cieszyński w czasach prehistorycznych*, Cieszyn 2009 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom I, red. I. Panic); Týž, spolupráce B. Czechowicz, *Śląsk Cieszyński w średniowieczu (do 1528 roku)*, Cieszyn 2010 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom II, red. I. Panic); Týž, *Śląsk Cieszyński w początkach czasów nowożytnych (1528–1653)*, Cieszyn 2011 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom III, red. I. Panic); J. Spyra, *Śląsk Cieszyński w okresie 1653 – 1848*, Cieszyn 2012 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom IV, red. I. Panic); K. Nowak – I. Panic (red.), *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1918)*, Cieszyn 2013 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom V, red. I. Panic); K. Nowak (red.), *Śląsk Cieszyński w latach 1918–1945*, Cieszyn 2015 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom VI, red. I. Panic); K. Nowak (red.), *Śląsk Cieszyński w latach 1918–1945*, Cieszyn 2015 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom VII, red. I. Panic). A navazující osmý tematický svazek Ł. Korzeniowski, *Kultura i sztuka Śląska Cieszyńskiego na przestrzeni wieków*, Cieszyn 2016 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom VIII, red. I. Panic).

povahy. Autor nepovažuje za nutné zabývat se rozбором jednotlivých publikací (například monografií obcí, pamětí a podobně), ve kterých najdeme drobné odkazy na projevy alternativní spirituality v minulosti a současnosti. Bude na ně poukázáno v textu práce. Nicméně považuje za vhodné upozornit na zásadnější seznamy a rozборы historiografie k duchovním dějinám těšínské oblasti obecnější povahy, se kterými by se čtenář v případě zájmu mohl seznámit. Vždy se jedná o práce zabývající se duchovními dějinami Těšínska v různých kontextech. U příležitosti třistaletého výročí založení evangelického sboru v Těšíně byla vydána kolektivní monografie *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie* (red. Renata Czyż, Waclaw Gojniczek a Daniel Spratek), která obsahuje několik příspěvků pojednávajících o pramenech a literatuře k duchovním dějinám Těšínského Slezska.¹⁷ Oslavy pětistého jubilea reformace v roce 2017 daly vzniknout mnoha publikačním výstupům, k těm nejcenějším jistě patří kolektivní monografie *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI – XX wieku*, jejímiž editory byli Joachim Bahlke, Waclaw Gojniczek a Ryszard Kaczmarek. Závěrečný soupis literatury a tištěných pramenů k dějinám slezského protestantismu s různými přesahy je asi jednou z nejzdařilejších bibliografických pomůcek pro získání základní orientace ve vydavatelské produkci v této duchovní sféře.¹⁸ Národnostní skladba Těšínska se promítla i v duchovní oblasti. Obzvláště aktivity polského etnika byly v minulosti zcela zásadní, proto je vhodné seznámit se i s bibliografickou produkcí polské menšiny, která se duchovním tématům rozhodně nevyhýbala.¹⁹

Spiritismus a teosofie na Těšínsku nebyly v minulosti častým námětem k vědeckému bádání. Několik badatelů se spiritismu nebo teosofii přeci jen věnovalo. Nejčastěji to byli odpůrci, kteří svými pracemi chtěli odradit širokou veřejnost od spiritistických praktik. Efekt byl často opačný

17 R. Czyż – W. Gojniczek – D. Spratek (red.), *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*, Cieszyn 2010, kapitola k pramenům a stavu výzkumu, s. 482–580.

18 J. Bahlke – W. Gojniczek – R. Kaczmarek (red.), *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI – XX wieku*, Katowice 2018, s. 621–703.

19 R. Baron, *Polská menšinová historiografie (v širším polsko-českém kontextu)*, In: J. Pánek (věd. red.) *Akademická encyklopedie českých dějin*, svazek V, H/1 (habání – historismus), Praha 2019, s. 306–312.

a tyto práce vzbuzovaly z pohledu církve nežádoucí zájem. Patří k nim dílo evangelického pastora dr. Józefa Pindóra *Co jest spirytyzm?*²⁰ Dílo je charakteristické silným apriorním odsudkem. Do širokého povědomí veřejného mínění uvedl těšínské spiritisty knihou *Spiritismus ve Slezsku* Jan Rösner (1891–1957).²¹ Autor knihy patřil k významným vůdcům spiritistického hnutí, dílo je tendenční, ale to neznamená, že bylo pro vědecké účely nepoužitelné. Právě naopak. Je to snad nejcennější zdroj informací k dějinám spiritismu ve Slezsku.

Období komunistické diktatury vědeckým studiím o spiritistickém hnutí a teosofii nepřálo, stejně jako nepřálo ani samotným spiritistům a teosofům.

Teprve nejnovější doba vedla k opětovnému oživení zájmu o ezoterismus. Objevilo se mnoho teoretických propagačních materiálů a článků a také publikací o provozování ezoterických praktik. Mnohdy se jedná o brožurky postrádající jakoukoli cenu pro vědecké badatele. Ovšem objevily se i studie vědeckého charakteru. Z místních badatelů je možné uvést autora této knihy, který se sám od 90. let 20. století dlouhodobě zabýval dějinami Polské teosofické společnosti na Těšínsku. Výsledkem jeho odborného zájmu na toto téma je několik studií a článků publikovaných zejména v odborných časopisech.²² Na polské straně se dlouhodobě o téma zajímá místní badatelka z Visly Renata Czyż. Zabývala se ezoterismem ve vztahu k významným osobnostem, které Vislu v minulosti navštívily nebo zde nějaký čas žily (Maria Konopnicka, Julian Ochorowicz).²³ Rovněž mezi čes-

20 J. Pindór, *Co jest spirytyzm? Objaśnienie dla ludu*, Trzyniec 1904.

21 J. Rösner, *Spiritismus ve Slezsku. Příspěvek k objasnění historie i dnešního stavu spiritismu ve Slezsku*, Moravská Ostrava 1927.

22 J. Szymeczek, Ruch teozoficzny na Śląsku Cieszyńskim (Zaolziu) od początku XX wieku do 1952 r., In: E. Karcz-Taranowicz (red.), *Obrazy i przestrzenie edukacji. Meandry-konteksty-dylematy. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zenonowi Jasińskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Opole 2016; Týž, Activities of the Theosophical Society and the Order of the Star in the East in the Czech Lands until 1939, *Studia Religioologica*, Tom 53, 2020, č. 4, s. 49–62; Týž, Problém nacionalismu a institucionalizace polského teosofického hnutí v Československu po roce 1918, *Studia theologica*, roč. 24, 2022, č. 1, s. 87–102; Týž, Nacionalismus mezi těšínskými spiritisty. Spiritismus ve službách českého nacionalismu. Příklad Těšínského Slezska, *Dingir. Religionistický časopis o současné náboženské scéně*, roč. 26, 2023, č. 1, s. 7–9; Týž, Theosofická společnost na Těšínsku. Polské teosofické hnutí v Těšínském Slezsku v první polovině 20. století, *Dingir. Religionistický časopis o současné náboženské scéně*, roč. 24, 2021, č. 1, s. 4–6.

23 R. Czyż, Wokół sporu o Marię Konopnicką w Wiśle, *Świat i Słowo*, Tom 40, 2023, s. 153–164; Táž, Poetka i ezoterycy. Twórczość Marii Konopnickiej na Śląsku Cieszyńskim, *Pamiętnik Literacki*, 2023, z. 4, s. 197–207; Táž, Dziedzictwo Juliana Ochorowicza

kými badateli najdeme výraznou postavu, která svým badatelským úsilím přispěla k hlubšímu poznání činnosti spiritistických skupin na Ostravsku a Těšínsku. Jedná se o Martina Jemelku, autora několika článků²⁴ a monografie (spolu s Jakubem Štofáníkem) *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů*.²⁵ Jemelka se ve svých velmi zdařilých pracích zabývá pouze spiritismem v Ostravsko–karvinském revíru. Teosofické společnosti pozornost věnuje minimálně, o nečeskojazyčných teosofech se nezmiňuje vůbec. I tak se jedná o to nejcennější, co se v české historiografii na téma dějin ezoterismu na Ostravsku objevilo.

Problematika ezoterických hnutí v polských zemích a jejich vztahu k autochtonní kultuře se již stala předmětem analýz prováděných mimo jiné členy Polského sdružení pro výzkum západní ezoteriky, a to především v rámci grantu „Kultura polska wobec zachodniej filozofii ezoterycznej w latach 1890–1939“ pod vedením Moniky Rzeczycké z Gdaňské univerzity. Výsledkem posledně jmenované badatelské práce je několikasvazková publikace.²⁶ Ve výše zmíněných knihách bylo téma alternativní spirituality Těšínského Slezska také zmíněno, ale pouze okrajově. Dříve se objevilo v Polsku jen několik náčrtů věnovaných této problematice, z nichž je třeba zmínit zejména práce Franciszka Drewnioka²⁷ a Zbigniewa Paska.²⁸

(1850–1917) na Śląsku Cieszyńskim, *Studia Religiológica*, Tom 56, 2024, č. 1, s.33–45; R. Czyż – D. Szczyпка, Małżeństwo Kazimiery i Józefa Chobotów, *Rocznik Wiślański*, Tom 15, Wiśła 2023, s. 50–59; R. Czyż (red.), *Stanisław Hadyna (1919–1999). Twórczość literacka*, Wiśła 2024.

24 M. Jemelka, „Sešli jsme se jako křesťané“: Počátky lidového spiritismu ve Slezsku do jeho institucionalizace v letech 1914–1919, *Slezský sborník*, roč. 114, 2016, č. 2, s. 27–45; M. Jemelka, Bratrství a Život. Ostravská spiritistická scéna, její sociální zázemí a (nad)regionální kontakty (1918–1951), *Studia theologica*, roč. 20, 2018, č. 1, s. 175–202.

25 M. Jemelka – J. Štofáník, *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů. Náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích (1918–1938)*, Praha 2020.

26 M. Rzeczycka – I. Trzcińska (red.), *Teozofia i antropozofia*, M. Rzeczycka – I. Trzcińska (red.), *Formacje, ludzie, idee*; M. Rzeczycka – T. Cegielski (red.), *Masoneria*, Gdańsk 2019 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom III, red. serii M. Rzeczycka), D. Oboleńska (red.) *Zróżdta i dokumenty*, Gdańsk 2019 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom IV, red. serii M. Rzeczycka; M. Dobkowski – T. Cegielski, *Idee przewodnie*, Gdańsk 2020 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom V, red. serii M. Rzeczycka); A. Świerzowska (ed.) *Selected Issues*, Gdańsk 2019 (Polish Esoteric Traditions 1890–1939, series ed. M. Rzeczycka).

27 F. Drewniok, *Ezoterycy w Wiśle*, In: *Wiśła Julianowi Ochorowiczowi w 150. rocznicę urodzin*, Wiśła 2001, s. 7–27.

28 Z. Pasek, *Spirytyzm i ruch rozwoju duchowego*, In: R. Czyż – Z. Pasek, *Kościoty i wspólnoty religijne Wiśły*, Wiśła 2008 (Monografia Wiśły, Tom III, red. prowadzący serii M. Kieres), s. 39–55.

Na konci roku 2021 byla knižně vydána dizertační práce Kamily Gęsikowské,²⁹ která byla obhájena v roce 2018 na Filologické fakultě Slezské univerzity v Katovicích (Polsko). Kniha velmi podrobně popisuje v širokém kulturním kontextu činnost Polského teosofického spolku v Těšínském Slezsku (Polskie Towarzystwo Teozoficzne) se sídlem v Nýdku. Autorka nesledovala celé období působnosti spolku. Za periodizační mezníky své práce určila roky 1919 a 1931. Počáteční mezník je logický, jedná se o rok založení organizace. Závěrečný, trochu problematický, periodizační bod je spojen s ukončením vydávání spolkového časopisu, který vycházel právě v těchto letech, nejprve jako *Wyzwolenie (Osvobození)*, později jako *Teozofia*. Nesprávně vyhodnotila zánik časopisu jako úpadek činnosti celého spolku. Určením neadekvátního periodizačního mezníku do roku 1931 dala autorka šanci jiným badatelům toto téma dále prohlubovat a mapovat i v následujících obdobích. Tuto mezeru vyplňuje naše publikace.

Kniha, kterou předkládáme čtenářům, je přehledně a srozumitelně napsanou sondou do ne zcela probádané regionální historie alternativních duchovních hnutí v České republice. Práce se opírá o dosud nepublikované informace z archivních fondů polské a české provenience (Książnica Cieszyńska v Těšíně, Státní archiv v Katovicích – pobočka v Těšíně, Beskydské muzeum Andrzeje Podzorského ve Visle, Knihovna Ossolinských ve Vratislavi, Arcidiecézní archiv ve Vratislavi, Zemský archiv (dále ZA) v Opavě, Státní okresní archiv (dále SOkA) v Karvině, SOkA ve Frýdku-Místku, Archiv sboru Slezské církve evangelické augsburského vyznání (dále SCEAV) v Bystřici, Archiv sboru Církve bratrské v Hrádku, Národní archiv (dále NA) v Praze, Městské muzeum (dále MM) v Nové Pace, Archiv Města Ostravy (dále AMO), Archiv bezpečnostních složek a z periodik vydávaných v polském i českém jazyce (*Spiritistická revue, Posel záhrobní, Život, Lotus, Wyzwolenie, Teozofia, Odrodzenie, Hejnał, Lotos, Ostřízlivění, Okultní a spiritistická revue, Przegląd Teozoficzny, Pomocniczy Język Światowy, Ludziom dobrej woli, Život, Gwiazdka Cieszyńska, Zwiastun Ewangeliczny, Przyjacieli Ludu, Ewangelicki Posel Cieszyński, Opavský týdeník*). Uvádí potřebný kontext, představuje klíčové osobnosti, téma uzavírá okolnostmi zrušení ezoterických společností na Těšínsku v době komunistické diktatury i osudů jejich volných následovníků.

²⁹ K. Gęsikowska, *Wyzsza kultura duchowa. Program i działalność Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim (1919–1931)*, Katowice 2021.

Je zmíněna i důležitá souvislost, a to napětí mezi stoupenci teosofie a spiri-
tismu ve Slezsku. Netýkalo se to samozřejmě jenom Slezska – je to důležitá
skutečnost pro porozumění historii těchto hnutí (nejen) u nás, a to jak z hle-
diska jejich ideového směřování, tak i místních specifik.

V úvodu bych ještě pokládal za nutné zmínit kontext vzniku této publi-
kace. Práce vznikla jako jeden z mnoha výsledků realizace projektu *Programy
alternatywnej duchowości Śląska Cieszyńskiego (Programy alternativní religio-
zity Těšínského Slezska)*, v rámci programu polského ministerstva školství
a vědy *Nauka dla społeczeństwa (Věda pro společnost)*. Tato kniha obsahu-
je výsledky výzkumu provedeného v rámci zmíněného projektu. Kolektiv
odborníků, kteří se podíleli na realizaci projektu, vedla Izabela Trzcińska
z Katedry kulturních studií a výzkumu digitální éry Fakulty humanitních
věd Hornicko-hutnické akademie v Krakově (Akademia Górniczo-Hutnicza
w Krakowie).

Kapitola II

Historické determinanty spirituality Těšínského Slezska

2.1 Organizace katolické církve na Těšínsku

Těšínské knížectví představuje pozoruhodný příklad konfesně a národnostně smíšeného prostředí, které se zde vytvářelo od poloviny 16. století až do roku 1920, kdy Těšínsko i město Těšín bylo rozděleno na československou a polskou část. Po rozdělení území historického knížectví si Těšínské Slezsko na obou stranách hranice zachovalo své základní specifické rysy, i když se teď vyvíjelo v jiných kontextech a v jiném politickém prostředí, na jedné straně v rámci Československa, na druhé v rámci Polska. Jen stěží bychom v dnešní České republice i v Polsku hledali podobné území, na kterém se v průběhu dějin zrodilo a uplatnilo tolik různorodých náboženských směrů v různých jazykových mutacích.

Oproti zažitým, nepřesným představám, sycených dojmem, jaký vytvořili svou aktivní činností v průběhu dějin velmi agilní místní evangelíci, nejpočetnější duchovní institucí byla zde vždy a v každé době (až na krátké období knížecí reformace) katolická církev.

Od počátků církevní správy ve Slezsku byla těšínská oblast součástí vratislavské diecéze sahající od Jablunkova až po Štětín a náležela k ní bezmála tisíc let. Vratislavskou diecézi zřídil papež Silvestr II. v roce 1000 jako sufragánní diecézi hnězdenské metropole. Papež Pius VII. ji 16. 7. 1821 podřídil přímo Svatému stolci (bula *De salute animarum*).³⁰ Po první světové válce byly z této rozlehlé arcidiecéze vyčleněny diecéze berlínská (1930) a katovická (28. 10. 1925), již byla podřízena polská část Těšínska.³¹ Papež Pius XI. povýšil vratislavskou diecézi dne 3. 8. 1930 na metropolitní arcidiecézi a podřídil jí sufragánní diecéze Berlín a Varmie a svobodnou prelaturu v Pilsku (bula *Pastoralis officii cura*).³² Po druhé světové válce Slezsko s hlavním městem Vratislav připadlo Polsku. Papež Pavel VI. dne 28. 6. 1972 změnil hranice arcidiecéze a místo předchozích diecézí ji podřídil nové diecéze: gorzovskou (do roku 1992), opolskou (do roku 1992), lehnickou (od roku 1992) aavidnickou (od roku 2004).³³

³⁰ W. Jakubowski – ks. M. Solarczyk, *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku*, Warszawa–Olsztyn 2011, s. 213.

³¹ H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej) w drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2000, s. 55.

³² W. Jakubowski – ks. M. Solarczyk, *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego*, s. 213.

³³ Tamtéž.

Těšínské Slezsko je oblastí s bohatou kulturní tradicí a s hlubokými duchovními kořeny, o čemž se dochovalo mnoho svědectví v legendách, regionálním písemnictví a místní historiografické tradici.³⁴ V papežských listinách je Těšín zmíněn již roku 1155, kdy je uveden v listině papeže Hadriana IV. pro vratislavského biskupa Waltra z Malonne mezi 15 hradními okrsky (kastelániemi) jako jedno z hraničních sídel vymezující obvod vratislavské diecéze.³⁵ Roku 1223 se v listinách uvádí v hradním sídle existence rotundy sv. Mikuláše, která byla patrně nejstarším centrem církevní správy.³⁶ Od třetí čtvrtiny 13. století působili ve městě dominikáni a od třetí čtvrtiny 15. století bosí františkáni – bernardýni. Duchovní dějiny oblasti výrazně ovlivnili benediktýni v Orlové spojení s mateřským klášterem v Týnci (u Krakova). Fundace kláštera patrně vznikla v roce 1268.³⁷

V polovině 17. století se stabilizovala funkce těšínského biskupského komisaře, zvláštního církevního hodnostáře, kterého diecézní biskup pověřil soudními a administrativními povinnostmi nad klérem i věřícími v teritoriálně vymezené oblasti.³⁸

V letech 1670–1773 ve městě působili jezuité,³⁹ kteří se zde po obnovení řádu zase vrátili, od roku 1700 milosrdní bratři, a od roku 1753 také milosrdné sestry sv. Alžběty. Mimo Těšín významně působil od poloviny 19. století v oblasti duchovních i sociálních služeb klášter Alžbětinek v Jablunkově.⁴⁰

Rozdělení Slezska v důsledku první slezské války (1742) mezi Rakousko a Prusko změnilo dosavadní církevní správu. Po slezských válkách připadla

³⁴ Více na téma tradice a regionální identity obyvatel města J. Spyra, *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych*, Częstochowa 2015.

³⁵ I. Panic, *Dzieje polityczne Cieszyna w średniowieczu (do 1528)*, In: I. Panic, spolupráce B. Czechowicz – A. Dorda – Z. Jagosz-Zarzycka – W. Kuś – B. Małachowska – J. Spyra, *Dzieje Cieszyna od zarania do schyłku średniowiecza (1528)*, Cieszyn 2010 (*Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*, Tom I, praca zbiorowa pod red. I. Panica), s. 137–166.

³⁶ Tamtéž, s. 253.

³⁷ J. Sperka, *Klasztor benedyktynów w Orłowej na tle rozwoju monastycyzmu na Górnym Śląsku do połowy XVI wieku*, In: K. Lančová – M. Závodná – A. Zářický (eds.), *Orlová, Slezsko a střední Evropa*, Český Těšín 2023, s. 13–25.

³⁸ D. Pindur, *Náboženský vývoj od poloviny 19. století do současnosti*, In: R. Jež – D. Pindur – H. Wawreczka a kol., *Český Těšín 1920–2020*, Český Těšín – Ostrava – Třinec 2020, s. 379.

³⁹ J. Koláček, *Dějiny těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia*, Annales Teschienses, Olomouc 2006, s. 20–49.

⁴⁰ *150 let působení sester Alžbětinek v Jablunkově 1851–2001*, Jablunkov [s.d.] s. 4–13.

větší část Niského knížectví, které bylo hospodářskou základnou vratislavských biskupů, k Prusku. V rakouských hranicích zůstal pouze jeho jižní cíp, včetně biskupského letního sídla na hradě Johannesberg (dnes Jánský Vrch). Během poslední slezské války opustil vratislavský biskup Vratislav a vydal se do svého letního sídla na rakouském území.⁴¹

V roce 1770 jmenoval kníže biskup Filip Gotthard Schaffgotsch pro rakouskou část vratislavské diecéze vratislavského kanovníka a frýdeckého děkana Justuse Viléma hraběte Pražmu generálním vikářem. Sídlem generálního vikariátu byl Jánský vrch a od roku 1796 Těšín. Od vzniku v roce 1770 do zániku generálního vikariátu v Těšíně se na postu generálního vikáře vystřídal celkem deset duchovních.⁴² Do správního obvodu generálního vikariátu v této době spadala ze západní části rakouského Slezska arcikněžství: Cukmantl (Zlaté Hory), Frývaldov (Jeseník), Jánský Vrch a Vidnava, a z východní části rakouského Slezska to byla arcikněžství: Bílsko, Frýdek, Fryštát, Karviná, Strumeň a Těšín.⁴³

Po rozdělení Těšínského Slezska v roce 1920 polská část generálního vikariátu v Těšíně v letech 1920–1925 tvořila těšínský komisariát podřízený vratislavskému biskupovi, po založení katovické diecéze v roce 1925 se stala její součástí a zůstala v ní až do 25. 3. 1992, kdy Jan Pavel II. založil diecézi bílsko-živeckou.

Podobně pro československou část Těšínského Slezska byl ještě v roce 1920 ustanoven samostatný komisař a posléze generální vikář. Stal se jím P. Stanislav Weissmann (1866–1946) z Morávky, který byl 1. 7. 1922 přemístěn na faru do Karviné a ve funkci zůstal do roku 1938. Přesný název úřadu, který Weissmann spravoval, zněl kníže-biskupský komisariát československé části vratislavské diecéze. Podle schematismu vratislavské diecéze z roku 1926 na území tohoto komisariátu sloužilo v meziválečném období 109 duchovních a rozčleněn byl následovně: děkanát Slezská Ostrava –

⁴¹ W. Jakubowski – ks. M. Solarczyk, *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego*, s. 215. Existence Niského knížectví jako hospodářské základny vratislavských biskupů skončila sekularizací provedenou v Prusku v roce 1810. Rakouská část byla sekularizována v roce 1850, pozemkový majetek však zůstal v rukou vratislavských biskupů a teprve v roce 1945 přešel do vlastnictví československého státu.

⁴² J. Londzin, *Historia generalnego wikariatu w Cieszynie*. Cieszyn 1926, s. 75.

⁴³ Vývoj náboženského života v době modernizace v Rakouském Slezsku podrobně zpracován v J. Saheb, *Náboženský život*, In: A. Zářícký a kol., *Rakouské Slezsko v procesů modernizace*, Svazek II., Ostrava 2020, s. 795–841.

9 farností, děkanát Frýdek – 12 farností, děkanát Karviná – 7 farností, děkanát Fryštát – 9 farností a děkanát Jablunkov – 9 farností.⁴⁴

Po obsazení Zaolzí Polskem byly katolické farnosti na obsazeném území připojeny ke katovické diecézi. Jednalo se celkem o 29 katolických farností.⁴⁵

Po obsazení Polska německou armádou v září 1939 jmenoval vratislavský metropolita svým zvláštním zmocněncem pro Zaolzí světícího biskupa Josefa Furche. Po druhé světové válce se do ČSR opět vrátila těšínská a jesenická část arcidiecéze vratislavské. Již 21. 6. 1945 byl správcem československé části arcidiecéze vratislavské jmenován kníže-arcibiskupem vratislavským Adolfem kardinálem Bertramem papežský prelát dr. František Onderek. Jeho funkce přesně zněla: arcibiskupský zvláštní pověřenec pro československou část arcidiecéze vratislavské. S platností od 1. 9. 1945 vratislavský kapitulní vikář ThDr. Piontek ho jmenoval generálním vikářem pro tuto část arcidiecéze vratislavské. Apoštolským listem papeže Pia XII. ze dne 26. 6. 1947 byla československá část vratislavské arcidiecéze vyjmuta z pravomoci vratislavského biskupství a prohlášena samostatnou apoštolskou administraturou podléhající přímo Apoštolskému stolci v Římě. Apoštolským administrátorem byl jmenován dosavadní generální vikář Onderek s právem nosit myrty i berlu se všemi právy i povinnostmi rezidenčního biskupa.⁴⁶

Tento stav trval až do dne 30. 12. 1977, kdy Apoštolským listem papeže Pavla VI. bylo území Apoštolské administratury českotěšínské připojeno k diecézi olomoucké. Dne 30. 4. 1996 se těšínské farnosti staly součástí nové církevní diecéze, kterou zřídil papež Jan Pavel II., a která je označována jako ostravsko-opavská.

2.2 Evangelíci, osvícenské reformy a toleranční doba, náboženská (ne)svoboda do roku 1848 (1861)

V 16. století bylo Těšínské knížectví samostatným, třebaže lenním knížectvím pod vládou zdejší větve rodu Piastovců. Specifická autonomie poskyto-

⁴⁴ Archiwum Archidiecezjalne Wrocław, fond: Administracja Diecezji, Schematismus vratislavské diecéze 1926, sign. IIC21g.

⁴⁵ B. Reiner, *Wyznania i związki religijne w województwie śląskim (1922–1939)*, Opole 1977, s. 137.

⁴⁶ J. Krejsa, *Katalog olomoucké arcidiecéze za biskupa ThDr. Josefa Vrány k 1. lednu 1986*, Olomouc 1986, s. 39.

vala zdejšími vladařům jistou volnost v politickém rozhodování a samostatnost v konání vůči obyvatelům knížectví. V době vystoupení Martina Luthera (1483–1546) ve Wittenbergu v roce 1517 vládl v Těšíně kníže Kazimír II. (od 1471 do 1528),⁴⁷ nicméně v Těšínském knížectví se luteránství rozšířilo přispěním vlády regenta Jana z Pernštejna (od 1528 do 1540/1545) a hlavně knížete Václava III. Adama (od 1545 do 1579).⁴⁸ Do počátku 40. let 16. století v těšínských farnostech sloužili katoličtí kněží.⁴⁹ V roce 1568 vydal kníže pro novou víru Církevní řád.⁵⁰ V Těšínském knížectví tak vznikla klasická zemská církev v čele se zemským správcem – knížetem těšínským. Jako zemské náboženství bylo ortodoxní luteránství v rámci konfesionalizace zavedeno v druhé polovině 16. století na území celého Těšínského knížectví.

Vratislavští biskupové se k protestantismu nepřiklonili, ale zároveň proti němu dlouhou dobu nijak nepřátelsky nevystupovali. Ve většinově protestantském Slezsku neměla habsbursko-katolická dvorská strana od 40. let 16. století žádné významnější spojence.⁵¹ Zastáncem katolické politiky mezi slezskými knížaty býval jako vládce Knížectví nízkého vratislavský biskup. Na slezských územích, kterým vratislavští biskupové vládli, započala postupná rekatolizace již po tridentském koncilu za úřadování biskupa Martina Gertsmana.⁵² Na přelomu 16. a 17. století však byla situace v biskupství velmi komplikována. Biskup nebyl koncem 16. století vůbec jmenován a důležitá úřednická místa v administrativě získávali i luteráni.⁵³

Složité vývoj centrály vratislavského biskupství nahrával rozvoji luteránství v jednotlivých slezských knížectvích. Ke konci 16. století se tak dostalo do rukou evangelíků v Těšínském knížectví zhruba padesát kostelů.

47 E. Melmuková–Šašecí ed., *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*, Praha 2017, s. 223–237.

48 I. Panic, Piastovci těšíňští, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, sešit 8, Ostrava 1997, s. 79–93.

49 R. Jeż, Reformacja ksiązstwa w księstwie cieszyńskim w XVI wieku. Kilka refleksji oprzemieszczonych z wyznaniowych rozwojów religii i wokresie konfesjonalizacji, In: J. Bahlcke – W. Gojniczek – R. Kaczmarek (red.), *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI–XX wieku*, Katowice 2018, s. 69–95.

50 A. Wantuła, *Porządek kościelny Adama Wacława. Początki organizacji Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*, Warszawa 1937.

51 P. Vorel, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek VII., 1526–1618, Praha–Litomyšl 2005, s. 501.

52 Tamtéž.

53 Tamtéž.

Takových, které si postavili sami, nebylo mnoho (na příklad Guty, Bystřice, Nýdek), nejčastěji se jednalo o kostely, které předtím zkonfiskovali katolíkům.⁵⁴

K posílení dřívějšího významu vratislavského biskupství v rámci rekatolizačních snah Habsburků byl na místo vratislavského biskupa roku 1608 jmenován přímo jeden z členů habsburského rodu, arcikníže Karel Štýrský.

Další významnou mocenskou změnou na moravsko-slezském pomezí přineslo obnovení samostatného Vévodství opavského,⁵⁵ které se již od roku 1511 nalézalo v přímé držbě panovníka. Ze strategických důvodů a také jako jistou formu odměny za věrnost je císař Matyáš z titulu krále českého udělil jako léno na přelomu let 1613–1614 katolickému moravskému pánu Karlu z Lichtenštejna. I když se jednalo o historické území moravské, byť s vlastní zemskou správní strukturou, od roku 1614 bylo Opavsko přes protesty moravské zemské obce považováno za součást Slezska a vévoda opavský, jak se začal nazývat Karel z Lichtenštejna, se stal jedním ze slezských knížat. Nastolením vlády tohoto bývalého luterána na Opavsku, který ke katolictví konvertoval až ve svých třiceti letech, se výrazně posílily pozice katolického tábora v celém Horním Slezsku.

Nové politické rozložení sil se promítlo i do náboženských poměrů v Těšínském knížectví. Původně horlivým stoupencem reformace byl syn knížete těšínského Václava III. Adama – Adam Václav (1594–1617), ovšem z pragmatických důvodů v roce 1609 konvertoval zpět ke katolictví, zrušil svá předchozí privilegia pro evangelíky v Těšínském knížectví a zahájil zde rekatolizaci knížecích držav a rezidenčního města Těšína.⁵⁶ K významným

⁵⁴ Zabavení těchto kostelů evangelíkům po smrti Alžběty Lukrécie (1599–1653), poslední těšínské kněžny z rodu Piastovců, bylo v podstatě majetkovou restitucí – byť usku-
tečnou násilným způsobem.

⁵⁵ Více o reformaci na Opavsku: R. Fukala, *Reformace ve Slezsku a na Opavsku*, Opava 2010.

⁵⁶ G. Biermann, *Geschichte des Herzogthums Teschen*, Teschen 1894, s. 134; H. Patzelt, *Geschichte des evangelischen Kirche in Österreichisch-Schlesien*, Dülmen 1989; K. Michejda, *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*, Cieszyn 1909, s. 23; F. Popiołek, *Dzieje Śląska Austriackiego z ilustracjami*, Cieszyn 1913, s. 97; J. Kuś, *Z dziejów kościelnych ziemi cieszyńskiej*, Kraków 1980, s. 14; A. Machaj, Adama Wacława, księcia cieszyńskiego, zmiana wyznania w 1610 roku i okoliczności tego wydarzenia, In: *Pamiętnik Cieszyński*, Tom 13, Cieszyn 1998, s. 5–12; T. Winkelbauer, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein. Ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien–München 1999, s. 132–133; R. Jež, Kariéra konvertity. Životní osudy knížete Adama Václava Těšínského (1574–1617), In: J. Brňovják, W. Gojniczek, A. Zářický (red.), *Šlechtic v Horním Slezsku / Szlachcic na Górnym Śląsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariéry šlechty Horního Slezska (15.–20.století) / Relacje mię-*

rodákům, kteří v době nastupující protireformace Těšínské knížectví později opustili, patří luterský farář Jiří Třanovský (1592–1637). Tento významný duchovní poté působil v uherském exilu, kde vydal několik evangelických tisků, z nichž nejslavnější je evangelický kancionál *Cithara sanctorum*.⁵⁷ Protireformace se plně rozvinula v době, kdy knížectví jako odumřelé léno Koruny české přešlo po vymření těšínských Piastovců i v ženské linii v roce 1653 pod přímou kontrolu Habsburků.

Léta 1653–1707 byla pro evangelíky v Těšínském knížectví obdobím nejintenzivnějšího náboženského pronásledování. Nouze po duchovní stravě vedla evangelíky na těšínském venkově k pořádání tajných shromáždění, během nichž naslouchali kázáním predikantů přicházejících z Horních Uher. Těžko říci, od kdy se taková praxe v Těšínském Slezsku provozovala. Snad od doby po prvním vyhnání hornouherských predikantů z Těšína, tedy po roce 1611 (první vyhnání evangelického duchovního Timoteje Lowczanyho z Těšína), snad až později, po roce 1654 nebo ještě později. A není také známo, dokdy tyto návštěvy tajných predikantů z Uher trvaly. Nejspíše až do doby vydání Tolerančního patentu. Takové bohoslužby se konaly v Ustroňi (Równica), ve Visle (Bukowa), u Bílska (na Błoni – Janův oltářní stůl), v Horní Líštné (Spowiedzisko), v Javoří (na Wysoki), v Lipové (Polana „Do Wiary“), v Komorní Lhotce (Godula), v Nýdku (Zokamiyń), v Dolní Lomné (Kościołki).⁵⁸ V některých těchto lokalitách (např. Visla, Ustroň, Nýdek) se později objevil spiritismus a teosofické hnutí.

Doba největšího útlaku pominula na počátku 18. století.⁵⁹ V roce 1709 luteranismus v Těšínském knížectví mohl nabýt institucionální podoby. Stalo se tak díky zásahu švédského krále Karla XII.,⁶⁰ který dal podnět k legalizaci evangelického kultu v šesti slezských chrámech milosti (Gnadenkirche), z nichž jeden byl v Těšíně. Těšínský sbor zahrnoval celé Těšínské knížectví s přesahem do sousední pštínské oblasti. Rovněž pozice evangelického Je-

dzy regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek), Katowice–Ostrava 2011 (Nobilitas in historia moderna, Tom V, ed. radu řídí T. Krejčík), s. 147–176.

⁵⁷ D. Pindur, *Náboženský vývoj*, s. 378–443; M. C. Putna, *Obrazy z kulturních dějin Střední Evropy*, Praha 2018, s. 193–216.

⁵⁸ J. Below – M. Legendź, *Leśne kościoły. Miejsca tajnych nabożeństw ewangelickich w Beskidzie Śląskim*, Bielsko–Biała 2009.

⁵⁹ V. Urfus, *Císař Josef I. – nekorunovaný Habsburk na českém trůně*, Praha 2004, s. 150–152.

⁶⁰ Z. Anusik, *Karol XII*, Wrocław 2006, s. 169.

*Skalisko Zokamiyń v Nýdku – místo tajných bohoslužebných setkání evangelíků v době protireformace. V moderní době se Nýdek stal významným působištěm vyznavačů ezoterických směrů.
[Soukromý archiv autora]*

žíšova kostela v Těšíně byla jedinečná. Nepočítáme-li město Aš a jeho okolí,⁶¹ byl Těšín v předtoleranční době jediným místem v rakouských zemích (v pozdějším Předlitavsku), kde fungoval evangelický kostel.⁶² Význam Těšína jako centra luterství vzrostl po odstoupení většiny Slezska Prusku v polovině 18. století, kdy zde byla zřízena evangelická konzistoř.

Prvními pastory po legalizaci protestantských bohoslužeb v Těšínském knížectví v roce 1709 byli sympatizanti hallského pietismu.⁶³ Dávali přednost osobnímu vyznání víry⁶⁴ před institucionálním a dbali na to, aby si kaž-

61 Město Aš, které se dnes nachází v západních Čechách, bylo pod vládou Habsburků jako léno Německé říše, takže nemohli v městě zavádět takové poměry, jaké zaváděli v jiných částech své monarchie po třicetileté válce.

62 Z. R. Nešpor, Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženská tolerance (1620–1861), In: J. Just – Z. R. Nešpor – O. Matějka et al., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 146–148.

63 E. Štěříková, *Pozvání do Slezska. Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*, Praha 2001, s. 6.

64 Ch. E. Schott, *Der Pietismus in Schlesien. Von der Reformation bis zu den Hernhutern*, In: D. Meyer – Ch.–D. Schott – K. Schwarz (Hrsg.), *Über Schlesien hinaus. Zur*

dý věřící mohl slova *Písma* vykládat sám. Chtěli, aby se každý člověk stal sám svým vlastním knězem. Aby se to mohlo stát, musel umět číst, proto protestantismus sehrával významnou roli při šíření gramotnosti. A také musel textu rozumět. Pro své věřící vydávali dostupnou literaturu ve srozumitelném jazyce, tj. v polštině.⁶⁵ Byla to cílená, předem promyšlená volba. Než byli vyhnáni z těšínské země⁶⁶ propojili místní slovanské obyvatelstvo s polskou kulturou a učinili tak ještě v přednárodní době, v době omezené tolerance. Výsledkem působení protestantismu na Těšínsku nebylo pouze šíření Pravdy, ale také povznesení místního jazyka na úroveň vysoké kultury. Těšínská pietistická tradice stojí na počátku tohoto procesu. Knihy, které pomohly přežít dobu pronásledování a netolerance, byly stejně jako jazyk, v němž byly napsány, v 19. století obklopeny romantickou aureolou posvátnosti. Vznikl mýtus polštiny – jazyka trpícího za luteránskou věc v Těšínském Slezsku. Mýtus, na který se v 19. století nabalila mesianistická představa o výjimečnosti těšínského luterství při obnově polského státu.

Luterství se v Těšíně vyvíjelo specifickým způsobem. Bylo příkladem regionální církve zakořeněné v pohraničí kultur, které bylo v moderní době syceno různými kulturními a náboženskými vlivy sousedních etnických, později národních skupin. Ve svých počátcích se evangelický kult v Těšínském knížectví vyvíjel v ostré konfrontaci s katolicismem, později musel čelit protireformaci, pronásledování a musel se uchýlit do částečné nebo přímé ilegality. Téma pronásledování a utrpení bylo v evangelických kázáních živé po celé 19. i na počátku 20. století. Omezené možnosti tvorby nové literatury způsobily, že imperativ neměnnosti v evangelické literární tradici získal v Těšínském Slezsku trvalý charakter. Náboženská literatura (například *postila Dambrowského* nebo *kancionál Třanovského*) byla používána po celá staletí od 17. do 19. století bez větších změn a průběžně vydávána v nových vydáních pro další generace.⁶⁷ Díky této intelektuální neměnnosti víra těšínských luteránů získala také znaky konzervatismu.

Kirchengeschichte in Mitteleuropa, Würzburg 2006, s. 125–144.

⁶⁵ J. Zaremba, *Piśmiennictwo ewangelickie na Śląsku do 1800 roku*, In: T. Wojak (red.), *Udział ewangelików śląskich w polskim życiu kulturalnym*, Warszawa 1974, s. 55. O činnosti pietistů v Těšíně: S. Piętak – D. Pindur – D. Spratek, *Dějiny evangeliků na Těšínsku od reformace do tolerance*, Český Těšín 2020, s. 198–243.

⁶⁶ H. Patzelt, *Pietismus v Těšínském Slezsku 1709–1730*, Cieszyn 2010, s. 240.

⁶⁷ J. Raclavská – U. Kolber – J. Szymeczek, *Kazania cieszyńskie. O ich języku w kościele luteráńskim*, Czeski Cieszyn 2022, s. 30–36.

Těšínské luteránství sice vykazuje konzervativní rysy, ale za svou plně rozvinutou existenci vděčí osvícenskému myšlení, a tak paradoxně duch osvícenství a otevřenost vůči filozofickým „novinkám“ evropského novověku se rovněž vedle konzervativních prvků trvale usadil v tradičním těšínském luteránství. Osvícenství bylo v očích těšínských evangelíků zvěstovatelem lepších časů, neboť hlásalo náboženskou svobodu. Všechny novinky pozdější politiky a osvícenské filozofie (od poloviny 18. století) a racionalismu nebyly automaticky přijímány s nadšením, ale byly podrobeny konfrontaci s těšínskou tradicí a teprve poté přijaty, upraveny nebo odmítnuty. Racionalismus byl v jazykově polských evangelických kruzích přijímán, ale jen částečně a s velkou opatrností.⁶⁸ Je pravda, že racionální pojmy byly v 19. století zaváděny do nových vydání katechismu (A. Paulini, J. Heczko), ale nikdy nedošlo pod vlivem racionalismu k odmítnutí biblických pravd, jako tomu nejednou bylo v německé církvi v německých zemích a ve víře německých liberálů v 19. století⁶⁹ (včetně německy mluvících nebo proněmecky smýšlejících evangelíků v Těšínském Slezsku).

Pro úplnost dodejme, že těšínské pietisté svými horlivými kázáními ovlivnili rovněž myšlení tajných evangelíků v sousední Moravě.⁷⁰ Výsledkem bylo duchovní probuzení, které moravské evangelíky vyzbrojilo odvahou k rozhodným činům, jež vyústily hromadnou emigrací skupinek tajných evangelíků pod vedením Christiana Davida (1690–1751) ze střední Moravy do Lužic, kde založili osadu Ochranov (Herrnhut).⁷¹ Život českých uprchlíků v sousedních zemích se neobešel bez komplikací. Hovořili cizím jazykem a odmítali konverzi k luterství. Luteránům bylo utrakvistické vyznání Čechů cizí a kal-

⁶⁸ Příkladem může být polemika, která se rozpoutala v evangelických kruzích na Těšínsku na stránkách časopisu *Zwiastun Ewangeliczny* po vydání „doplněného“ *Matego Katechizmu Dra Marcina Lutra* (Cieszyn 1872) Jerzeho Heczky. Viz *Zwiastun Ewangeliczny*, roč. 10, 1872, č. 8, s. 185–191, č. 10, s. 232–240 a č. 11, s. 254–263.

⁶⁹ R. Aubert, In Deutschland: Zwischen Rationalismus und romantischem Idealismus. In: R. Aubert – J. Beckmann – P. J. Corish – R. Lill, *Die Kirche in Gegenwart, Erster Halbband: Die Kirche zwischen Revolution und Restauration*, Freiburg–Basel–Wien 1971, (Handbuch der Kirchengeschichte, Band VI, hrsg. H. Jedin), s. 290–298.

⁷⁰ J. S. O'Malley, *The Origin of the Wesleyan Theological Vision for Christian Globalization and the Pursuit of Pentecost in Early Pietist Revivalism, Including a Translation of The Pentecost Addresses of Johann Adam Steinmetz (1689–1762)*, Lexington–Kentucky 2020, s. 200–209.

⁷¹ O osudech českých a moravských emigrantů v sousedních zemích více E. Štěříková, *Z nouze o spasení. Česká emigrace v 18. století do pruského Slezska*, Praha 1992; Táž, *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*, Praha 1999; Táž, *Pozvání do Slezska*; Táž, *Zelów*, Praha 2003.

vinská, resp. ke kalvinismu se klonící bratrská konfese se přičila jejich přesvědčení a byla jim vzdálena možná více než římská víra.⁷² Snad i proto vyrazili moravští bratři z Ochranova na křesťanské misie do různých koutů světa a založili po celém světě mnoho sborů církve moravských bratří.⁷³

Náboženská tolerance v Evropě převládla po vítězném nástupu osvícenského filozofického myšlení. V habsburské monarchii to bylo období vlády Marie Terezie (1740–1780) a Josefa II. (1780–1790).⁷⁴ Nové myšlení inkovalo příchod nové doby. V době vlády obou panovníků se objevují první formy protoindustrializace, vznikají manufaktury, první články v řetězu rodícího se průmyslového hospodářství.⁷⁵ Nové formy hospodářství si žádají účast zkušenějších zahraničních odborníků, kteří jsou však často nekatolickými vyznavači. Adaptace cizojazyčných jinověrců v netolerantních habsburských zemích nebyla pro stát jednoduchým úkolem.

Poddaní utlačovaní z náboženských důvodů stále častěji volili útěk do sousedních zemí, zejména do nepřátelského Pruska, podobně jako to udělala zmíněná skupinka moravských bratří pod vedením Christiana Davida. Poddaní svým útekem činili státu dvojnásobnou škodu. Podporovali nepřítel, a navíc po sobě zanechávali neobdělaná pole, která zůstala ležet ladem.

V roce 1772 se habsburská monarchie podílela na prvním dělení Polska. Na takto získaných územích se nacházely početné skupiny evangelíků,⁷⁶ které by musely kvůli obrácení na katolickou víru podstoupit násilnou, sociálně zatěžující rekatolizaci.

Vyčerpávající zbrojné konflikty v 18. století přivedly habsburskou monarchii do finanční krize. Monarchie čelila nutnosti hlubokých sociálních

⁷² I. Čornejová, *Temno. Stručná historie*, Praha 2022, s. 65.

⁷³ J. S. O' Malley, *The Origin of the Wesleyan*, s. 210 a další.

⁷⁴ B. Stasiewski, Staatskirchentum und Aufklärung in den weltlichen Territorien des Reiches – Theresianismus und Josephinismus. In: W. Müller – Q. Aldea – J. Beckmann – L. Cognet – P. J. Corish – O. Köhler – H. Raab – B. Schneider – B. Stasiewski, *Die Kirche im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung*, Freiburg–Basel–Wien 1970, (Handbuch der Kirchengeschichte, Band V, hrsg. H. Jedin), s. 514–523.

⁷⁵ O rozvoji industrializace v 19. století ve slezském regionu více: M. Myška, *Region a industrializace*.

⁷⁶ T. Stegner, Luteranie na terenie Królestwa Polskiego, „ziem zabranych” i Galicji w latach 1795–1918. In: J. Kłaczek (red.), *Pod zaborami i obcym panowaniem*, Toruń 2012, (Kościóły luteranckie na ziemiach polskich XVI–XX w., Tom II, red. naukowa J. Kłaczek), s. 7–128.

a hospodářských reforem.⁷⁷ Svou zvláštní roli měly sehrát i reformy náboženského života, které přinesly žádoucí toleranci.

Marie Terezie, která byla velmi zbožná a vzdělaná v katolických tradicích, se na jedné straně cítila nucena prosazovat zásady rakouského rodu, a proto připustila útlak svých protestantských poddaných a pronásledování Židů; na druhé straně přijala moderní filozofické myšlenky a nepřímo tak připravila cestu k toleranci.⁷⁸ Cítila se odpovědná za spásu svých poddaných, ale zároveň se považovala za jejich matku a brala ohled na štěstí svých „dětí“.⁷⁹ Navíc se cítila odpovědná pouze Bohu a nepovažovala za nutné naslouchat římské kurii v otázkách reformy v církevní oblasti. Přijala proto opatření, která změnila náboženský a kulturní život monarchie a připravila půdu pro Toleranční patent z roku 1781.

Marie Terezie zrušila monopol jezuitů. Oslabení jezuitského monopolu v 60. letech 18. století a následná kasace jezuitů v 70. letech 18. století si vynutily modernizaci školství,⁸⁰ v níž císařovna sehrála významnou roli. Školské reformy byly zahájeny již ve 40. letech 18. století. Na radu svých poradců se snažila modernizovat vysoké školství. Vláda se zajímala také o základní školství. Domnívala se, že dobrý křesťan by měl mít alespoň minimální vzdělání. Ke zpěvu, čtení a katechismu, které se tradičně vyučovaly na církevních školách, přibylo psaní a počítání. Novinkou bylo, že základní vzdělání bylo povinné pro chlapce i dívky. Školská reforma zavedená v roce 1774 postavila Rakousko na roveň západním zemím. A to byl teprve začátek. V reformách pokračoval její syn Josef II.⁸¹

Josef II. si úlohu monarchie představoval jinak než jeho matka; především nevěřil, že přísná protireformační politika, která charakterizovala rakouskou monarchii od roku 1620, může pokračovat v zájmu státu. Mladý panovník chtěl být mužem mezi lidmi, prvním služebníkem státu, který vděčí za svou absolutní moc pouze lidu. Ztotožnění monarchie s dědičnými

⁷⁷ V. Veber – M. Hlavačka – P. Vorel – M. Polívka – M. Wihoda – Z. Měřínský, *Dějiny Rakouska*, Praha 2002, s. 341–359.

⁷⁸ J. Bérenger, *Tolerancja religijna w Europie w czasach nowożytnych (XV–XVIII wiek)*, Poznań 2002, s. 208.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ M. Novotný (ed.), *Velké dějiny země Koruny české, Tematická řada Školství a vzdělávání*, Praha 2020, s. 138–194.

⁸¹ Více H. Magenschab, *Josef II. Revolucionář z boží milosti*, Praha 1999.

zeměmi bylo nahrazeno ztotožněním moci s lidem.⁸² Vlastnický stát se změnil ve svrchovaný stát, v jehož službách se měli obětovat všichni služebníci od prvního do posledního. Náboženská tolerance byla nutností, protože lid svěřoval moc panovníkovi.

Pojetí tolerance Josefa II. nebylo způsobeno pouze generačním rozdílem s jeho matkou nebo hlubokým vlivem osvícenské filozofie, ale jeho chápáním přirozeného práva. Počátky josefinismu lze vysledovat v německém pojetí přirozeného práva z konce 17. století. Filozofové vstúpili Josefu II. zásadu, že žádná autorita nemůže vládnout nad lidským svědomím, a proto nikdo nemá právo vnucovat svým poddaným, v co mají věřit.⁸³ Stát by však měl být chráněn před falešnými dogmaty, vlastní náboženství by mělo být podporováno a náboženské spory by měly být zastaveny spíše pomocí přesvědčování než silou. Dále se domníval, že zájmy státu by měly panovníkovi diktovat náboženskou politiku, takže pokud to situace vyžaduje, měly by být menšiny tolerovány. Jasně však rozlišoval mezi historickými denominacemi, které je třeba tolerovat, a sektami, které by měly být odsouzeny k vyhnání, aniž by došlo k jiné formě represe. Náboženská tolerance, jak ji chápal on, znamenala svobodu poddaných zastávat úřady, kupovat půdu a vykonávat povolání bez ohledu na jejich náboženskou příslušnost. Všichni lidé mají právo na ochranu ze strany státu. Věřil, že všechny pokusy zasahovat do záležitostí svědomí jsou neomluvitelným vměšováním se do kompetencí Boha. Myšlenky Josefa II. byly považovány za příliš odvážné, a tak musel s jejich realizací počkat až do roku 1780, tedy do smrti své matky.

Jakmile Marie Terezie zemřela (29. listopadu 1780), začalo se na habsburskou monarchii valit krupobití císařských nařízení. Za devět let své osobní vlády jich Josef II. vydal 6 000.⁸⁴ Byla období, kdy byly vydávány dva reformní dekrety denně.⁸⁵

⁸² J. Bérenger, *Tolerancja religijna*, s. 213.

⁸³ Tamtéž, s. 214.

⁸⁴ E. Rostworowski, *Historia powszechna, Wiek XVIII*, Warszawa 1994, s. 486.

⁸⁵ V. Chlup, *Západ. Kronika naší kultury*, Olomouc 2017, s. 629.

Současně císař provedl správní, sociální, fiskální, hospodářské, soudní, školské a církevní reformy.⁸⁶ Toleranční patent pro vyznavače augsburského vyznání (dále a. v.), helvetského vyznání (dále h. v.) a pravoslavného vyznání vydal císař Josef II. 13. října 1781 pro dědičné země, 20. října pro Uhry a 8. listopadu pro Sedmihradsko.⁸⁷

Toleranční patent otevřel novou etapu v dějinách evangelické církve v rakouském Slezsku. Tento dokument ukončil období pronásledování evangelické víry v habsburské monarchii.⁸⁸ Toleranční patent umožnil dne 22. 7. 1784 rozšířit pravomoc těšínské konzistoře na všechny české i rakouské země. Ale již na konci téhož roku se sídlo konzistoře přestěhovalo z Těšína do Vídně.⁸⁹

Podle patentu mohla být evangelická církev založena v těch lokalitách, kde se k augsburskému vyznání přihlásilo 500 stoupenců nebo 100 rodin. K vydržování faráře, učitele, kostela a školy bylo zapotřebí dostatečného počtu akatolíků. Výživné sboru se hradilo z vlastních nákladů. Akatolíci dostali povolení postavit si vlastní modlitebnu – bez formálního vchodu ze strany ulice a bez věže a zvonů. Bylo jim povoleno jmenovat učitele a postavit školu.

Na vlně rozmachu činnosti v Těšínském knížectví a v Bílsku byly založeny nové evangelické kostely v Bílsku, Bystřici, Dolních Bludovicích, Javoři, Komorní Lhotce, Visle (všechny v roce 1782), Ustroni (1783), Holešově (1785), Návsí (1785/1791), Drahomysli (1787/1788) a Starém Bílsku (1820/1827 – odděleno od Bílska).⁹⁰ Pro všechny tyto kostely byl mateřským kostelem Ježíšův kostel (Kostel milosti) v Těšíně. Administrativně byly luterské sbory v Těšínském knížectví začleněny do moravsko-slezsko-haličské superintendence a. v. (1784). Superintendentem byl jmenován bývalý těšínský farář Traugott Bartelmus (1735–1809). Jeho zásluhou došlo k rozdělení vícediecézní superintendence na Moravský a Haličsko-bukovinský seniorát. Slezsko se stalo samostatným seniorátem až v roce 1807 a tento status si podrželo do konce habsburské monarchie.

⁸⁶ B. Stasiewski, *Staatskirchentum und Aufklärung*, s. 518.

⁸⁷ E. Melmuková, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999, s. 31–41.

⁸⁸ F. Bednář, *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777–1781. Praměny k dějinám tolerančního patentu*, Praha 1931, 594–597.

⁸⁹ O. Wagner, *Kościół macierzysty wielu krajów. Historia Kościoła Ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim 1545–1918/1920*, Bielsko-Biała 2008, s. 148.

⁹⁰ O vzniku jednotlivých tolerančních sborů: V. Tomášová, *Evangelíci na Těšínsku v tolerančním období*, Český Těšín 2018, s. 38–79.

Kromě tolerančních dekretů osvobodil císař 1. listopadu 1781 sedláky dekretem od „tuhého poddanství“ (člověčenství, nepřesně nevolnictví), čímž se z poddaných stali osobně svobodní lidé (roboty však byla nadále zachována). Po zrušení poddanství sedláků již nebylo možné vyloučit je ze spoludopovědnosti a spolurozhodování v církevních a školských záležitostech. Od roku 1818 se evangelická šlechta zcela stáhla ze života těšínských sborů. Úlohu šlechty, které církev vděčila za své založení, stavbu kostela milosti a školy v Těšíně, kostelních domů a bytů pro učitele a konvikty, převzalo polské venkovské obyvatelstvo rozptýlené v okolních obcích a pomalu se rozrůstající německé měšťanstvo v Těšíně. Stejně tak v nově zřízených kostelích vykonávala a zajišťovala patronátní práva a povinnosti církev. V praxi to znamenalo, že se ve vedení sboru a školy mohla realizovat vůle těšínského lidu, což se projevilo zavedením jazyka lidu, tj. polštiny, do života církve a školy. Tradiční agrární společnost umožňovala vládu nepočetné šlechtické menšiny. Podmínky moderního života začaly naopak favorizovat demografickou většinu bez ohledu na to, jak byla její výchozí pozice těžká a nepříznivá.⁹¹

Toleranční patent znamenal také novou kapitolu v dějinách protestantského školství v Rakousku. Ve všech slezských sborech, které byly díky patentu zřízeny, byly sbory a konzistoři a. v. zřízeny protestantské církevní školy. Bezprostředně po vyhlášení Tolerančního patentu bylo v rakouském Slezsku zřízeno 21 protestantských škol.⁹² Pro srovnání – v Čechách bylo ve stejné době zřízeno 7 škol a na Moravě 8 škol.⁹³ U kostelů na těšínském venkově to byly téměř bez výjimky jednotřídní školy triviální, kde se vyučovalo náboženství, psaní a čtení a čtyři základní aritmetické operace. Učebnice byly z důvodu sídla správních úřadů v Brně zpočátku české a později změněné na polské.

Toleranční patent neodstranil všechna příkoří a omezení, která museli evangelíci v minulosti snášet. Přívrženci augsburského vyznání sice mohli vykonávat vlastní bohoslužby, ale toto počínání bylo považováno za soukromou iniciativu, kterou stát pouze toleroval. Podle Tolerančního patentu měli právo konat veřejné otevřené bohoslužby pouze katolíci. Nicméně luteránům i takto omezené postavení nabízelo určité možnosti rozvoje.

⁹¹ E. Gellner, *Nacionalismus*, Brno 2003, s. 118.

⁹² R. Z. Nešpor, *Luteráni v českých zemích*, s. 166.

⁹³ Tamtéž.

2.3 Změny v právním postavení náboženských směrů na Těšínsku v 2. polovině 19. století

Charakteristickým rysem náboženské situace v habsburské monarchii před rokem 1848 byla právní dominance katolického náboženství. Tento stav se projevoval i v těch zemích monarchie, kde byla neobyčejně silná protestantská vyznání, jak tomu bylo na příklad v Uhrách.⁹⁴ Změny, k nimž v průběhu let docházelo pod vlivem požadavků různých společenských vrstev směřujících k císaři a ke dvoru během revolučního roku 1848, se nepochybně musely odrazit i v náboženských vztazích.

Omezení pro evangelíky obsažená v tolerančním patentu byla zrušena revoluční vlnou Jara národů. Dne 15. 3. 1848 slíbil císař Ferdinand I. pod vlivem povstání vídeňského lidu ústavu. Legalizace občanské aktivity otevřela široké pole působnosti liberálnímu měšťanstvu, které už nemuselo s obavami váhat a hledat postranní cesty k projevení svých aktivit.⁹⁵

Ve dnech 3. – 11. 8. 1848 jednala ve Vídni zvláštní konference evangelických duchovních a laiků, které předsedal haličsko-bukovinský superintendent Adolf Haase, o postavení evangelíků. V této komisi zasedal také duchovní z Těšínského Slezska – Carl Samuel Schneider, farář v Bílsku. Návrh zákona připraveného na konferenci byl použit při přípravě prozatímního dekretu o akatolicích, který byl vyhlášen 3. 1. 1849.⁹⁶

V Těšínském Slezsku nová nařízení týkající se akatolíků vydal dne 1. 2. 1849 zemský správce, moravskoslezský gubernátor, hrabě Leopold Lažan-
ský (1808–1860) výnosem č. 4061.⁹⁷ Teprve od té doby se stoupenci augsbur-
ského vyznání začali nazývat evangelíky na místo do té doby používaného
označení akatolíci. Osoby starší 18 let mohly nyní po splnění několika for-
málních požadavků klidně a svobodně změnit své vyznání. Evangeličtí faráři
byli povinni vést úřední církevní záznamy. Byly zrušeny artikuly a všechny
další poplatky spojené s provozováním evangelických bohoslužeb a výukou

⁹⁴ M. Viršínská, *Evanjelická církev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhé polovici 19. století*, Martin 2011, s. 17–18.

⁹⁵ O. Urban, *Česká společnost*, s. 26.

⁹⁶ M. Morys-Twarowski, *Stosunki wyznaniowe*, In: K. Nowak – I. Panic (red.), *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1918)*, s. 299–334.

⁹⁷ SOkA Frýdek-Místek, fond: Archiv obce Vendryně, Akta farního úřadu ve Vendryni, cirkulář č. 4061.

náboženství, které byli evangelíci povinni platit katolickým farářům a katechetům. Oznámení o svatbách evangelických snoubenců a snoubenek se napříště měla oznamovat pouze v evangelickém kostele. Kostely již směly mít věže se zvony.

Kroměřížské ústavodárné shromáždění přijalo 3. 3. 1849 v tzv. kroměřížské ústavě zákaz státního zvýhodňování jakéhokoli náboženského společenství. Ústava nevstoupila v platnost, protože 4. 3. 1849 byla vydána a 7. 3. 1849 byla vyhlášena (současně s rozehnáním kroměřížského sněmu) oktrojovaná říšská ústava (též označovaná jako *Stadionova* podle svého tvůrce). Byla to první skutečná celorakouská ústava, výrazně centralistická. Zákonodárnou moc měl vykonávat císař společně s dvoukomorovým říšským sněmem: v dolní komoře byl volitelný přímo s vysokým daňovým cenzem a v horní komoře zasedali zejména virilisté a zástupci voleni zemskými sněmy. Výkonná moc měla být výhradně v rukou císaře, říšská rada, kterou by jmenoval, by byla jen poradním orgánem. Ústava znala jediné společné rakouské státní občanství (říšské) a předpokládala jednotné celní a obchodní území. Jednotlivé korunní země pro ni byly pouhými provinciemi. Současně byl zvláštním patentem publikován i katalog základních občanských práv (ta byla však silně omezena, a praktická hodnota všech 13 článků byla tak pochybná). Ústava ve skutečnosti nenabyla v celém rozsahu účinnosti a 31. 12. 1851 byla zrušena. Občanská práva zaručená „Stadionovou ústavou“ ze 7. 3. 1849 a císařským patentem 151/1851 ř. z. ze 4. 3. 1851 byla sice teď „silvestrovskými patenty“ zrušena, ale práva církví a náboženských společností zůstala zachována.⁹⁸

Na další směřování vnitřní politiky v habsburské monarchii měly vliv nepříznivé mezinárodní okolnosti. Dne 24. 6. 1859 proběhla u Solferina v severní Itálii krvavá bitva, jejíž výsledek rozhodl o porážce habsburské monarchie ve válce s Itálií a Francií.⁹⁹ Pod tíhou porážky na poli mezinárodním nastaly v habsburské říši změny ve vnitřním politickém uspořádání. Dne 20. 10. 1860 císař František Josef I. vydal tzv. říjnový diplom, který přiznával zákonodárnou moc zemským sněmům a říšské radě a vymezoval obecně jejich kompetence. Panovník se tímto vlastně vzdával absolutismu. Dne 26. 5. 1861 nově jmenovaný státní ministr A. Schmerling vyhlásil Únorovou ústavu (na-

⁹⁸ J. R. Tretera, *Konfesní právo a církevní právo*, Praha 1997, s. 88.

⁹⁹ M. Borovička – J. Kaše – J. P. Kučera – P. Bělina, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek XII.a, 1860–1890, Praha–Litomyšl 2012, s. 15

zývanou též *Schmerlingovou*), která obsahovala souhrn základních zákonů, jež měly být realizací ústavních záměrů říjnových diplomů. Ústava byla vydána pro celé území monarchie (včetně Uher). Souhrn zákonů obsahoval pro všech 15 zemí nová zemská zřízení a volební řády do jednotlivých zemských sněmů včetně rozpisu počtu poslanců na jednotlivé kurie. Říšská rada měla být dvoukomorová, Pánskou sněmovnu jmenoval panovník a poslaneckou volily zemské sněmy. Slezský zemský sněm, který měl 31 poslanců,¹⁰⁰ posílal do Vídně 6 zástupců.¹⁰¹ Nastala doba parlamentarismu, která habsburské monarchii otevřela dokořán dveře k moderní parlamentní demokracii a k posílení občanských svobod.

Plnou náboženskou svobodu přinesl evangelíkům a ostatním uznaným konfesím patent č. 41/1861 ř. z. tzv. protestantský z 8. 4. 1861.¹⁰² Jedním z projevů této rovnoprávnosti byl nárok na státní dotace. Duchovní správci evangelických sborů se na příště nazývali faráři, nikoliv pastoři. Posléze byli zrovnoprávnění pravoslavní („řecko nesjednocení křesťané“) (1781) a Židé (1867). V roce 1867 došlo k Rakousko–Uherskému vyrovnání a v prosinci téhož roku bylo přijato šest ústavních zákonů, jež tvořily tzv. prosincovou ústavu. Prosincová ústava platila fakticky až do roku 1918, k její úpravě došlo v dubnu 1873. Ústava zaručovala další balíček občanských svobod a byla výrazným mezníkem při utváření občanské společnosti v Rakousku. Týkala se volebních, občanských, soudních, soudcovských a mocenských záležitostí Rakouska. Také určovala společně záležitosti všech zemí monarchie. Pro nás je nejdůležitější zákon č. 142 ř. z. o všeobecných právech státních občanů, který zaručoval svobodu vyznání, stěhování, zaměstnání, rovnost všech občanů před zákonem a osobní svobodu apod. V článku 16 upravoval domácí výkon náboženství zákonně neuznaného. Další zákony navázané na prosincovou ústavu obnovily platnost občanského práva v oblasti manželských vztahů katolíků a upravily vztah církví ke školám. Zákon č. 51/1870 ř. z. pak založil právní poměry osob bez vyznání a nařídil vedení matrik politickým

¹⁰⁰ H. Šústková, *Biografický slovník poslanců zemského sněmu v Opavě (1861–1918)*, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, Nová řada, sešit 8. (20.) Supplementum, Ostrava 2006, s. 13.

¹⁰¹ R. Žáček, *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004, s. 273.

¹⁰² *Patent cesarski z dnia 8. 4. 1861 r. Ustawa kościoła ewangelickiego z dnia 9. 12. 1891 r. w jej brzmieniu obowiązującym od chwili ogłoszenia zmian potwierdzonych przez Monarchę najwyższym postanowieniem z dnia 11. 7. 1913 r.*, Wiedeň 1913.

orgánům.¹⁰³ Zákon č. 49/1868 ř. z. upravil pravidla přechodu z jedné církve do druhé, určování náboženské příslušnosti dětí a určil zákaz požadovat finanční plnění z náboženských důvodů na příslušníkovi jiné církve.¹⁰⁴ Svoobodnou volbu náboženství má podle něho každý občan, který dovršil 14. rok věku. Zákonem č. 68/1874 ř. z. stanovil pravidla pro uznání církví a náboženských společností dosud státem neuznaných, při jejichž splnění jim vzniká nárok na státní uznání. Podle něho byly uznány další církve: Starokatolická církev (1877) a Evangelická církev bratrská (Ochranovská církev bratrská) – dnešní Jednota bratrská.¹⁰⁵

Ještě před prosincovou ústavou byly dne 15. 11. 1867 vydány zákony č. 134 a č. 135 o spolkovém právu a spolčovacím právu. Za povolený spolek byl pokládán ten, jenž nebyl ve čtyřtýdenní zákonné lhůtě od ohlášení úředně zakázán. Spolčovací právo umožňovalo pořádat veřejná shromáždění občanů v uzavřených místnostech i pod širým nebem, veřejné průvody a vymezovalo podmínky jejich konání. Oba zákony sice obsahovaly řadu omezení, avšak podstatně přispěly k uvolnění a rozšíření spolkového života. Na základě těchto zákonů budovaly svou existenci spolky různých alternativních náboženských skupin. Ty musely umět sestavit své stanovy, aby dohlížecí orgány nepojaly podezření, že se jedná o náboženská společenství. V tom případě by musel být organizován na základě jiného práva než spolčovacího. Nejčastěji se spolky deklarovaly jako vzdělávací, osvětové nebo stavební, jak tomu bylo v případě radvanických spiritistů.

V českých zemích došlo k velkému rozvoji občanských i náboženských aktivit.¹⁰⁶ Do konce 19. století byly na území pozdější československé části Těšínského Slezska založeny další evangelické sbory v Orlové (1861), Starých Hamrech (1892), Bohumíně (1888 – kazatelská stanice sboru v Orlové, od 1922 samostatný sbor) a Třinci (1902). K „rodině“ těšínských sborů patřil také sbor v Moravské Ostravě (1875).¹⁰⁷ Přestože ležel mimo Těšínské Slezsko, sdružoval nejen moravské evangelíky, ale i evangelíky z moravskoslez-

¹⁰³ J. R. Tretera, *Konfesní právo a církevní právo*, s. 91.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 92.

¹⁰⁶ M. Hlavačka a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*, díl II., Praha 2016, s. 186–132; J. Saheb, *Náboženský život*, s. 795–842.

¹⁰⁷ K dějinám evangelického sboru v Moravské Ostravě: *Evangelický kostel v Ostravě. Sborník u příležitosti 100. výročí položení základního kamene*, Ostrava 2005.

ského pomezí. V roce 1907 byl založen sbor ve Frýdku, v jehož čele stál Polák Andrzej Buzek.¹⁰⁸ Všechny sbory ležely na hranicích prvního evangelického sboru na Těšínsku. Těšínský kostel milosti na Vyšší bráně přirovnávali evangelíci k matce, která po staletí rodila své děti. Proto se těšínský kostel nazývá „matkou kostelů“ (Mutterkirche).

Na konci 19. století náboženská skladba těšínského obyvatelstva vypadala následovně. V roce 1890 žilo v Těšínském Slezsku 300 150 obyvatel, z toho se hlásilo 215 956 (71,95%) k církvi římskokatolické, 83 416 (22,58%) k augsburskému vyznání, 9 324 k židovskému náboženství (2,5%),¹⁰⁹ 76 k helvetskému vyznání (0,04%) a 31 osob k jiným vyznáním (0,022%). O deset let později počet obyvatel vzrostl o 23,06 % a dosáhl čísla 369 354 osob. Z nich bylo 329 460 katolíků (75,77%), 93 566 evangelíků (21,52%), 10 965 Židů (2,52%) a 830 osob hlásících se k jiným vyznáním (0,19%).¹¹⁰

2.4 Teologické a národní spory uvnitř těšínského luteranismu

Evangelíci v Těšínském Slezsku sehráli velmi důležitou roli při přeměně tradiční feudální společnosti v moderní občanskou společnost. Stáli u zrodu těšínského tisku, zakládali společenské organizace, církevní školy a účastnili se hospodářského a politického života. Ve svých kázáních s odkazem na *Písmo svaté* šířili vzdělanost a civilizační pokrok. Boj za plná práva vyznání se po jejich získání (1861) změnil v boj za jazyková práva, a to ve většině polsky mluvících evangelíků probudilo vědomí polského národního ducha.

Těšínský luteranismus je příkladem překrývání tradičních postojů a moderních výzev. V 19. století bylo tradiční luterství v Těšíně vystaveno vlivu

¹⁰⁸ Více o působení A. Buzka ve Frýdku: Ks. A. Buzek, *Z Ziemi Piastowskiej (Wspomnienia pastora)*, Cieszyn 2009.

¹⁰⁹ K dějinám Židů na Těšínsku: J. Spyra – M. Wodziński (ed.), *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*, Český Těšín 2001; J. Spyra, *Żydzi na Śląsku Cieszyńskim 1742–1918. Od tolerowanych Żydów do żydowskiej gminy wyznaniowej*, Katowice 2005; Týž, *Żydowskie gminy wyznaniowe na Śląsku Austriackim (1742–1918)*, Katowice 2009; J. Szymeczek, *Osudy těšínských Židů po roce 1945 / Die Schicksale der Teschner Juden nach 1945*, In: *Židé v Sudetech / Juden im Sudetenland*, Praha 2000, s. 293–311.

¹¹⁰ P. Chmiel, Die konfessionellen Verhältnisse im Herzogtum Teschen Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts im Spiegel österreichischer Volkszählungen, In: P. Chmiel – J. Drabina (red.), *Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart / Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza po współczesność*, Rattingen 2000, s. 187–202; M. Morys-Twarowski, *Stosunki wyznaniowe*, s. 299–334.

německého racionalismu a liberalismu.¹¹¹ Představitelem německého liberalismu v Těšíně byl významný evangelický duchovní a rakouský politik Carl Theodor Haase (1834–1909).¹¹² Poláci jej nazývali „černým duchem slezského protestantismu“.¹¹³ Myšlenky liberalismu prohlubovaly rozdíly mezi německými a polskými evangelíky. Poláci viděli v německém liberalismu nejenom politického, ale i náboženského odpůrce. Jeden z ideologů polského evangelického tábora Władysław Zabawski to vyjádřil slovy: „Tam, kde vládne a převládá liberalismus, tam církve se vyprazdňuje, a tam, kde liberalismus ovládne zvláště málo vyvinutou hlavu, tam ochladne srdce a horlivost a církevní a náboženské cítění.“¹¹⁴

Evangelíci polské mluvy v reakci na zesílení liberalismu a racionalismu, který „zvedl tvrdou hlavu nevíry jako koukol nesený větrem, se šířil po Slezsku“,¹¹⁵ hledali oporu pro živení své tradiční víry v myšlence polského romantismu, která se stala obranným pancířem proti liberalismu, racionalismu a němectví. Německý racionalismus, který se šířil na německých univerzitách a v polovině 19. století se stal akčním programem německých evangelických spolků,¹¹⁶ jako byl *Protestantverein*, jehož myšlenky byly přítomny v životě těšínských sborů, byl pro polské evangelíky hrozbou – „řvoucím lvem, který hledá, jak by nás jen sežral“.¹¹⁷

Myšlenkám polského romantismu podlehl evangelický farář Leopold Otto (1819–1882) z Varšavy, který byl v letech 1866–1875 pastorem v Těšíně. Díky jeho autoritě ovlivnil duch polského romantismu celé generace polsky mluvící části těšínských evangelíků v 19. a na počátku 20. století. Misijní ideologie kněze Leopolda Otty odvozená z politické mystiky polských romantiků Adama Mickiewicze (1798–1855), Andrzeje Towiańskiego (1799–1878) nebo z ducha romantismu zkoumaného v dílech Waleriana

111 O. Wagner, *Zwischen Völkern, Staaten und Kirchen. Zur Geschichte des Protestantismus in Ostmitteleuropa*, Berlin–Bonn 1986, s. 86–100.

112 T. Stegner, *Ewangelicy ziem polskich XX wieku. Sylwetki wybitnych postaci*, Gdaňsk 2008, s. 169–187.

113 W. Zabawski, *Droga do Ziemi Obiecanej. Ruch narodowy na Śląsku Cieszyńskim i udział w nim ewangelików (1848–1920)*, Cieszyn 1934, s. 68.

114 Tamtéž, s. 66.

115 L. Otto: *Postylla czyli wykład Ewangelij i Listów na wszystkie niedziele i święta uroczyste roku kościelnego*, Cieszyn 1892, s. 23.

116 R. Aubert, In Deutschland: Zwischen Rationalismus und romantischem Idealismus, s. 290–298.

117 L. Otto, *Postylla*, s. 26.

hr. Krasińského (1795–1855) hrála zvláštní roli při formování světonázoru a národního postoje těšínských evangelíků.

V době, kdy Leopold Otto přijel do Těšína, Polsko nebylo suverénním státem. Po třech etapách dělení se Polsko jeví jako vzor utrápeného národa. Zdálo se, že tři uchvatitelé – Rusko, Prusko a Rakousko, nebudou ochotni Polákům v otázce obnovy plné suverenity polského státu učinit žádné výrazné ústupky. Není proto divu, že Poláci na počátku 19. století viděli v revoluční Francii spasitele, který je osvobodí od absolutistické vlády. „Bůh s Napoleonem, Napoleon s námi“ bylo jejich heslo.¹¹⁸ Sny polských vlastenců se nezaplnily, Francie utrpěla porážku potvrzenou Vídeňským kongresem v roce 1815 a politické změny na polské půdě nespĺnily plně očekávání polského obyvatelstva. Po Napoleonově porážce Poláci nepřestali bojovat o svou plnou nezávislost a v průběhu 19. století zorganizovali dvě velká národní vzbouření: listopadové povstání (1830–1831) a lednové povstání (1863–1864).¹¹⁹ Obě vzpoury byly poraženy. Účastníky listopadového povstání odsoudil papež Řehoř XVI. v encyklice *Cum primum* vydané 9. června 1832.¹²⁰

Mnozí z povstalců listopadového povstání byli vyhnáni na Sibiř, zatímco ti, kteří šťastně unikli vyhnanství a vězení utlačovatelů, se přidali k uprchlíkům z polských zemí. Lednové povstání nepřineslo ani takovou míru emigrace, ani takovou míru literatury jako povstání listopadové, ale přineslo vizi bojujícího národa naplněného patosem ztracenců, pro které „smrt“ (neexistence) polského státu není konečným stavem polské státnosti.¹²¹

Polská romantická literatura plně využívala historických událostí a dávala jim alegorický náboženský obsah. Snad nikdo to nedokázal lépe než básník Adam Mickiewicz, vyhnaný z polských zemí za svou činnost proti ruským utlačovatelům. Na jaře roku 1832 se Adam Mickiewicz během svého vyhnanství usadil v Drážďanech, zaplavených polskými uprchlíky, kteří opouštěli zemi po pádu lednového povstání. Tam v transu inspirace dnem i nocí psal třetí část dramatu *Dziady*, které začal psát už v ruském exilu.

¹¹⁸ Cit. podle M. Burleigh, *Pozemské mocnosti. Politická náboženství od Velké francouzské revoluce do 1. světové války*, Voznice 2016, s. 183.

¹¹⁹ M. Żywczyński. *Historia powszechna 1789–1870*, Warszawa 1996, s. 269–279 i 455–462.

¹²⁰ E. Jabłońska-Deptuła, *Legenda polska. Kościół – Religia – Naród 1764–1864*, Warszawa 2015, s. 100.

¹²¹ Tamtéž.

V tomto silně mystickém díle, hraničícím s rouháním, se Mickiewicz ztotožňuje s polským národem a jeho osudem s Kristovým utrpením.¹²²

K tomuto tématu se Mickiewicz vrátil v *Księdze narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, vydané v roce 1832 v Paříži. Poláky v exilu nepovažoval za uprchlíky, ale za poutníky na cestě do svaté země znovunabyté svobody. Básník se stává bardem, který vysvětluje tajemné zákruty polských dějin a vyšší smysl utrpení Poláků.¹²³ Sama „prozřetelnost“ je rozptýlila po světě, aby šířila čisté hodnoty zmučeného národa. Nabádal své krajany, aby si zachovali svou národní identitu a přímo je poučoval, jak se mají chovat, neboť jsou Božím lidem, vyvoleným národem, který přináší svobodu a bratrskou lásku celé Evropě.¹²⁴

Prozřetelnost rozptýlila Poláky po celém světě. Díky „prozřetelnosti“ žili Poláci také v Těšínském Slezsku. Tak to alespoň vycítil z vlastní zkušenosti Leopold Otto, který nejspíš prožíval podobné pocity jako Mickiewicz. Stejně jako Mickiewicz o několik desetiletí dříve byl i Otto za svůj vlastenecký postoj k protiruským povstalcům poslán do vyhnanství. V jeho případě byl místem odloučení Těšín, který ležel mimo ruský zábor, a Otto, donucený opustit Varšavu, zde našel útočiště. S romantiky ho nespojoval jen podobný osud. Otto podlehl myšlenkám romantismu a jeho misionářská ideologie byla založena na politické mystice.¹²⁵ Romantické myšlenky mu daly odpověď na palčivou otázku, odkud se na tomto kousku země, který už neměl být polský, vzali Poláci. Jak je možné, že si Poláci, kteří byli tolik staletí mimo Polsko, dokázali uprostřed Němců a Čechů udržet svůj polský jazyk? Jak je možné, že navzdory pronásledování přežili tolik staletí v „nepřátelském“ katolickém prostředí? Boží „prozřetelnost“ zachovala polské evangelíky na Těšínsku, protože mají před sebou dějnotvorné poslání.

Andrzej Towiański prožil vnitřní zjevení a nabyl přesvědčení, že ho Bůh pověřil speciálním posláním. Pastor Otto takové pocity nezažil, nevstoupil v transu mimo tento svět, ani se mu nezjevila Matka Boží. V případě jeho mesianismu se vidina ideálu spojovala s pocitem poslání – misie, ve smyslu, jak to vyjádřil Andrzej Walicki: misie, to znamená „úkol, který vyšší vůle přikazuje

122 M. Burleigh, *Pozemské mocnosti*, s. 184.

123 B. Cywiński, *Baśń niepodległa czyli w stronę politologii kultury. Wykłady witebskie*, Warszawa 2017, s. 95–107.

124 M. Burleigh, *Pozemské mocnosti*, s. 185.

125 T. Stegner, *Bóg, protestantyzm, Polska. Biografia pastora Marcina Leopolda Otto (1819–1882)*, Gdańsk 2000, s. 112.

lidem plnit, aby se naplnily její plány“.¹²⁶ Tadeusz Stegner vysvětluje, že pastor Otto měl smysl pro misii od Boha, a to nejen v náboženských záležitostech, ale i v národní otázce.¹²⁷ Byl přesvědčen, že nejen on sám, ale i protestanti v budoucím Polsku mají zvláštní úkol, který musí splnit. A stejně jako polský národ měl být Mesiášem národů, tak mezi Poláky takovou roli podle Leopolda Otta mohli sehrát evangelíci. Evangelíci by měli usilovat o to, aby se celá země, v níž žijí, stala Božím královstvím, aby se stala jedním úzce sjednoceným křesťanským společenstvím. V chápání Leopolda Otty to měla být obec evangelická.¹²⁸

Pod vlivem těchto idejí se u evangelíků rozvinula uvědomělá vůle dosáhnout nejen náboženské, hospodářské a kulturní emancipace, ale také občanské rovnoprávnosti a civilizačního pokroku.¹²⁹ Nová spravedlivá společnost měla být občanskou, národní, polskou společností. Byli přesvědčeni, že to je jejich úkol na národním poli, že „celá tato práce jde po linii Boží vůle“.¹³⁰

Leopold Otto opustil Těšín v roce 1875, ale jeho mesianistické vize o významu a úloze, kterou by měli evangelíci hrát v polském národě, našly v Těšíně mnoho následovníků. Mezi nejhodnotnější patřil náveský farář Franciszek Michejda (1848–1921),¹³¹ budoucí senior těšínských sborů v době československo-polského konfliktu.

Před rozpadem Rakouska-Uherska bylo v celém Těšínském Slezsku 18 evangelických sborů s přibližně 96 000 stoupenci, z toho bylo okolo 69 000 Poláků, zhruba 20 000 Němců a 7 000 Čechů.¹³² Těšínské sbory patřily do Slezského seniorátu, k němuž kromě nich patřilo ještě dalších sedm evangelických církví z Opavského Slezska. Celkový počet slezského seniorátu za habsburské monarchie tedy činil 25 sborů. Seniorát byl jedním ze tří seniorátů Moravskoslezské superintendence.

¹²⁶ Cit. tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž, s. 113.

¹²⁹ J. Szymczek, Od konfesji do narodu. Konfesja Augsburska a tożsamość narodowa na Śląsku, In: W. Korzeniowska – U. Szuścik – A. Murzyn (red.), *Przemiany kulturowo-oświatowe i społeczne na pograniczu. Studia, materiały i szkice – w 100-lecie „Zarania Śląskiego“*, Katowice 2010, s. 84–109.

¹³⁰ O. Michejda, *Ks. Franciszek Michejda*, Cieszyn 1921, s. 12.

¹³¹ E. Maszewska – B. Michejda-Pinno – J. Michejda (red.), *O większą sprawę. Ks. Franciszek Michejda (1848–1921)*, Katowice 2003.

¹³² K. Schwarz, Der Untergang der Donaumonarchie und seine Auswirkungen auf den Protestantismus. Ein Überblick, In: P. Švorc – M. Danielák – H. Heppner (eds.), *Velká politika a malé regiony (1918–1939)*, Prešov–Graz 2002, s. 22–29.

Mesianistické a misionistické myšlenky oslovily hlavně polskou evangelickou společnost. Mezi německými liberály vyvolávaly silnou skepsi a byly zdrojem častých politických rozepří. Němečtí liberálové si uvědomovali, že mezi polskými evangelíky je od dob frankfurtského sněmu (1848) přítomný organizačně nespecifikovaný myšlenkový proud, který reprezentují převážně evangeličtí starousedlíci z řad slezských sedláků mluvících polsky, ale za Poláky se nepovažujících. V období existence habsburské monarchie byli označeni výrazem „deutschfreundlich“. Jejich postoje prezentoval od roku 1877 století časopis *Nová doba* (*Nowy Czas*), který v Těšínském knížectví vydával Carl Theodor Haase. V únoru 1909 se tento směr konstituoval jako politická strana Slezská lidová strana (*Śląska Partia Ludowa*, *Schlesische Volkspartei*).¹³³ Stranu založil Józef Koźdoń (1873–1949) – jeho jméno vystupuje také v podobě Josef Koźdoń i Josef Kozdon – učitel ze Skočova, který byl zvolen v roce 1909 poslancem Slezského zemského sněmu.¹³⁴ Program strany vyjadřoval nadřazenost autochtonního obyvatelstva nad Poláky a Čechy, kulturní a hospodářské sepětí a společné zájmy s Němci jako nositeli civilizace a naprostou lojalitu k monarchii a panovnickému domu.¹³⁵ Šlonzákovci vnášeli napětí nejen mezi polské evangelíky, ale i mezi celou polskou společností a stanovili názorovou protiváhu polským evangelickým národovcům.

Polský evangelický mesianismus také předurčil vztah těšínských evangelíků k českým evangelíkům, a hlavně k tvůrci československé státnosti T. G. Masarykovi. Masaryk o sobě říkal, že nebyl ve svém životě ani minutu ateistou, nicméně náboženství chápal specifickým způsobem,¹³⁶ který u těšínských polských evangelíků budil nedůvěru. Masaryk byl především moralistou, nikoli romantickým nacionalistou.¹³⁷ Těšíňští luteráni Masaryka řadili do skupiny osob, kterou Władysław Zabawski označil jako lidi, kteří „k náboženství chovají chladnou úctu a studenou zdvořilost“.¹³⁸

¹³³ D. Gawrecki, *Polské politické strany v českých zemích*, In: J. Malíř – P. Marek a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, I. díl: Období 1861–1938, Brno 2005, s. 495–509.

¹³⁴ D. Jerczyński, *Józef Koźdoń a narodowość śląska*, Zabrze 2011–2013, s. 52.

¹³⁵ D. Gawrecki, *Polské politické strany*, s. 507.

¹³⁶ M. L. Neudorflová, *Přístup T. G. Masaryka ke katolické církvi a k náboženství před rokem 1914*, In: J. Kober (ed.) a kol., *Republika mezi rovností, růzností a jednotou*, Praha 2023, s. 393–432.

¹³⁷ E. Gellner, *Nacionalismus*, s. 120.

¹³⁸ W. Zabawski, *Droga do Ziemi Obiecanej*, s. 67.

Masarykovo vlastní ideové východisko bylo motivováno nábožensky. Demokracie mu byla v podstatě spiritualitou, znamenala pro něho soustavně a opravdově praktikovanou zbožnost. Humanita a demokracie mu byly otázkou svědomí.¹³⁹ Masaryk náboženství chápal jako příležitost k hlásání morálního požadavku, jenž měl zajistit harmonický život společnosti.¹⁴⁰ Ježíš byl pro Masaryka především učitelem morálky. Stavěl Ježíše, učitele náboženství, proti dogmatickému Kristu poznávanému ve zjeveném náboženství. Odmítal víru v božství Ježíše Krista,¹⁴¹ ale chápal ho jako nejvyšší autoritu a vzor v morální oblasti.

Těšíňští mesianisté a misionisté, kteří veškerou svou činnost podřizovali potřebě naplnění biblických prorocství podle vlastní interpretace, které věřili, že se naplní díky vykupitelské síle zmrtvýchvstalého Krista, jen velmi těžce mohli nalézt porozumění pro náboženské představy Masarykovy.¹⁴² Masaryk podporoval hledání nového náboženství, které by mělo necírkevní charakter a inspiraci by hledalo ve vědě.¹⁴³ Spiritismus šířený z Čech na konci 19. století, o kterém bude řeč ve třetí kapitole, je jenom utvrzoval v přesvědčení o nevhodných a nezdravých trendech uvnitř křesťanství v Čechách.

2.5 Alternativní náboženství v rámci křesťanství

Evangelická církev Těšínska na počátku 20. století byla místem politických i náboženských názorových střetů, které rozhodně nepřispívaly k harmonickému pěstování duchovních hodnot, jak by se od církevní organizace dalo očekávat. Naopak církev u mnohých věřících vzbuzovala pocit zklamání a nepřinášela duchovní naplnění. Pro mnohé racionální liberalismus ani nacionalistický romantismus nepředstavovaly cestu vedoucí k naplnění duchovních potřeb. Nutnost adekvátní reakce si uvědomovali i někteří duchovní, proto v roce 1907 vznikla uvnitř evangelické církve Křesťanská společnost

¹³⁹ J. Svoboda, Filosoficko-sociologické kontexty Masarykova pojetí smyslu českých dějin, In: J. Kober (ed.) a kol., *Republika ve změnách a trvání*, Praha 2002, s. 73–100.

¹⁴⁰ H. Kaczmarek, *Stát a církev. Český případ*, Brno 2017, s. 93.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Na konci první světové války obzvláště bylo živé a aktuální *Ezechiellovo prorocství* hovořící o vyschlých kostech, které obrostou tělem a budou naplněny duchem. Tuto vizi spojovali těšíňští evangelíci s představou o obnovení polského státu.

¹⁴³ T. Bubík, *České bádání o náboženství ve 20. století. Možnosti a meze*, Červený Kostelec 2010, s. 59–62.

(Społeczność Chrześcijańska), jejíž cílem bylo organizovat uvnitř církve vnitřní misijní činnost. Inspirací zde byl těšínský pastor dr. Jan Pindór, který na konci 19. století absolvoval několik cest po anglofonních zemích a získal zde mnoho zkušeností, jak obohatit náboženskou praxi.¹⁴⁴ Hlavní hybnou silou činnosti Křesťanské společnosti byl pastor Karol Kulisz.¹⁴⁵ Pokus udržet angažované křesťany uvnitř církevních struktur se z pohledu církve plně nepovedl. Mnozí věřící v rámci Křesťanského společenství si utvrdili vlastní kritické názory na chod církve a pak institucionální církev opustili a hledali duchovní útěchu v jiných, alternativních náboženských seskupeních.

Rozhodní křesťané

Mezi nejagilnější alternativní náboženské skupiny, které se na půdě těšínského luterství objevili, patří rozhodní křesťané. Historické kořeny náboženské skupiny s názvem *Rozhodní křesťané* (*Stanowczy Chrześcijanie*) sahají k duchovnímu probuzení, které se projevilo v evangelické církvi v Těšínském Slezsku na počátku 20. století v rámci zmíněné Křesťanské společnosti¹⁴⁶ a bylo reakcí na nacionalistické a politické rozepře mezi těšínskými evangelíky. Rozhodní křesťané byli součástí celosvětového letničního (pentekostálního) hnutí, zachovali si však mnoho regionálních specifik. Letniční křesťané věřili, že Letnice jsou jedinečnou událostí, která se neopakuje, ale vírou lze získat letniční zkušenost, tak jako ji získaly některé biblické postavy, například Samařané po příchodu Petra a Jana (Sk. 8, 1–17) či Efezané (Sk. 19, 1–7).¹⁴⁷ Při této zkušenosti je křesťan pokřtěn Duchem svatým a přijme duchovní dary – charismata (ve smyslu 1 K 12–14.) k vlastnímu i společnému růstu.¹⁴⁸ Letniční křesťané zastávají christocentrické učení s praxí osobní zbožnosti. Těšínská letniční ve svých počátcích byli ovlivněni činností misionářských letničních kazatelů z Německa, zejména Jonathanem Paulem (1853–1931). Svým pojetím víry se těšínská letniční duchovně vzdálili zá-

¹⁴⁴ J. Pindór, *Pamiętnik*, Cieszyn 2009.

¹⁴⁵ O životě a díle Karola Kulisze více v: Ks. J. Badura, *Ukochoł Ewangelię i Polskę. W 80. rocznicę męczeńskiej śmierci ks. seniora Karola Kulisza*, Dziegielów 2020.

¹⁴⁶ S. Kaczmarczyk, *Probuzenecká hnutí na těšínském Slezsku*, Český Těšín [s.d.], s. 31; J. Kaleta, *Církev bratrská na Těšínsku*, In: *Sto let ve službě evangelia*, Praha 1981, s. 145–152.

¹⁴⁷ L. Nekvinda, *Tradiční náboženství u nás*, Hradec Králové 1999, s. 109.

¹⁴⁸ Tamtéž.

sadám tradičního těšínského luteránství, a proto si v roce 1910 založili vlastní organizaci: Svaz rozhodných křesťanů v Těšíně (Związek Stanowczych Chrześcijan w Cieszynie, Bund für entschiedenes Christentum in Teschen).¹⁴⁹ Od té doby rozhodní pořádali vlastní shromáždění mimo kostel, ovšem s evangelickou církví udržovali korektní vztahy, využívali ji jako kulturní servis pro organizaci křtů, svateb a pohřbů až do doby, než začali organizovat vlastní obřady.¹⁵⁰ Na modlitebních setkáních rozhodných křesťanů často zaznívala proroctví nebo zjevení. Během každé bohoslužby se dokonce předpokládala možnost působení Ducha svatého ústy některého ze shromážděných bratří. Bohoslužba obsahovala několik pevně daných částí, ale samotný průběh byl volný a svobodný. Každý se mohl podělit o svůj sen, vidění, zjevení nebo přednést proroctví. Poselství naprosté většiny proroctví přednesených na modlitebních setkáních rozhodných křesťanů se omezovalo na tvrzení, že je to sám Bůh, kdo potvrzuje správnost cesty, kterou si rozhodní křesťané zvolili.¹⁵¹ Prostřednictvím proroctví a zjevení se k věřícím dostávala také slova útěchy nebo varování.

V československé části Těšínského Slezska existoval tento spolek jako samostatná instituce (s přestávkou během německé okupace) až do roku 1951.

Bratrské hnutí

V probuzeneckém prostředí kolem rozhodných křesťanů se vytvořila také jiná skupina, která se formovala kolem Józefa Mrózka z Těrlicka. Ten se obrátil k Bohu pod vlivem četby knihy Richarda Baxtera, *O wiecznym odpoczyniu zbawionych*. V letech 1907–1908 se vzdělával v mezinárodní biblické škole (Alianzbibelschule) v Berlíně. Po návratu do rodných končin chtěl spolupracovat s probuzeneckým prostředím v evangelické církvi, ale ná-

¹⁴⁹ K dějinám letničního hnutí na Těšínsku Z. Pasek, *Ruch zielonościwotkowy. Próba monografii*, Kraków 1992; Týž, *Związek Stanowczych Chrześcijan*, Kraków 1993; Týž, *Neopietyzm i wolne kościoły na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*, In: P. Chmiel – J. Drabina (red.), *Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener*, s. 155–172; *120 let v Božích službách. 120 let prvního pražského sboru. 120 let Církve bratrské*, Praha 2000; P. Bubík – A. Michnik – J. Šlíz – Cz. Wigłasz, *100-lecie Związku Stanowczych Chrześcijan – 100. výročí Svazu rozhodných křesťanů*, Cieszyn 2010; J. Brenkus, *Pentecostal Movement in the Czech Republic and Slovakia*, In: A. Davies – W. K. Kay (ed.), *European Pentecostalism, Global Pentecostal and Charismatic Studies*, Leiden–Boston 2011, s. 248–259.

¹⁵⁰ J. Kaleta, *Církev bratrská na Těšínsku*, s. 145–152.

¹⁵¹ L. Nekvinda, *Tradiční náboženství u nás*, s. 117.

sledně pro neshody zahájil vlastní misijní činnost. Neformální společenství, které vytvořil, se prvotně jmenovalo *Věřící v Pána Ježíše*. Józef Mrózek došel k poznání, že křtění mají být jenom ti, kdo uvěřili a kdo tedy mohou tento krok víry učinit vědomě a ponořením do vody tak demonstrovat svou smrt a vzkříšení s Kristem. Dále zdůrazňoval nutnost nezávislosti na státní církvi (proto také z církve vystoupil), v čemž se rozcházel se skupinami působícími uvnitř evangelické církve (Křesťanská společnost a v počátcích i Svaz rozhodných křesťanů). Proto nakonec začala samostatná práce ve smyslu „otevřených bratří“ z Anglie.

První sbor na Těšínsku vznikl v roce 1909 v Třanovicích, kde byla již dříve shromáždění Křesťanské společnosti a Modrého kříže (abstinenční spolek), později v Bohumíně, Karvině, Orlové, Horní Lutyni, Těšíně, Dolním Těrlicku a v Koňakově.¹⁵²

Hnutí svobodných otevřených bratří navazuje na jednu z větví irského protestantského hnutí první poloviny 19. století, které se formulovalo jako kritická reakce na údajný náboženský formalismus, „církveňičení“ a obřadnictví v protestantských církvích. Myšlenkově hnutí navazuje na reformaci, odmítá posvátnou tradici, uznává zásadu všeobecného kněžství (nerozlišuje na duchovní a laiky; každý pokřtěný člen, to jest dospělý, může kázat a vést bohoslužby; bratří kazatelé nejsou ordinováni, to jest svěcení). Sbory preferují princip ospravedlnění z víry (sola fide), nikoliv ze skutků. Nepokládá se za potřebné, aby se jednotlivé sbory sdružovaly do zvláštních církevních spolků a denominací; členství je záležitostí pouze osobního zájmu.¹⁵³

V době komunistické diktatury byly tyto sbory imperativně sloučeny z moci totalitního státu do náboženské denominace, které se dostalo jména *Křesťanské sbory*.

Adventisté

Hnutí adventistů sedmého dne proniklo na území Těšínska přes Německo, kde zapustilo kořeny působením amerických adventistických misionářů.

¹⁵² K. Arciszewski, *Krótką historia powstania i rozwoju ruchu braci wolnych*, Warszawa 2007; J. Andrýsek (ed.), *Sto let Bratrského hnutí v Českých zemích (1909–2009)*, [s.l.] 2009; Kol., *Cestou pravdy a lásky. Sto let bratrského hnutí v českých zemích a na Slovensku*, Ostrava 1998, s. 164–203.

¹⁵³ L. Nekvinda, *Tradiční náboženství u nás*, s. 106–108.

Snad právě proto první sbor na Těšínsku vznikl v roce 1906 právě v Bílsku, kde bylo značné procento obyvatelstva německé národnosti. Pak vznikly další sbory v Těšíně (1908), Lazích (1911), Návsi (1911), Oldřichovicích (1912) a v Moravské Ostravě (1914).¹⁵⁴ V roce 1912 mělo Moravskoslezské misijní pole 164 členů.¹⁵⁵ V meziválečném období působili adventisté v rámci spolku Misijní společnost adventistů sedmého dne. V době komunistické je státní moc „povýšila“ na církev (1949), pak je pronásledovala (1952) a v roce 1956 jim byl znovu navrácen status církve.¹⁵⁶

¹⁵⁴ P. Černý – V. Kratochvíl, *Církev a náboženské společnosti v Severomoravském kraji*, Ostrava 1986, s. 76.

¹⁵⁵ P. Černý, *Církev a náboženské společnosti v ČSSR*, Praha 1985, s. 105.

¹⁵⁶ J. Piškula, *Dějiny Církve adventistů sedmého dne v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2009.

Kapitola III

**Spiritismus a teosofie v Těšínském Slezsku
do roku (1918) 1920**

Přelom 19. a 20. století byl v dějinách Evropy výjimečným obdobím. V evropských státech vrcholil proces vytváření moderní občanské společnosti a spolu s tím se formoval nový habitus ducha moderní Evropy. Proces modernizace a utváření moderní občanské společnosti v průběhu 19. století probíhal s rozdílnou intenzitou ve všech zemích Evropy.¹⁵⁷ Evropské státy a jednotlivé regiony se postupně modernizovaly, ať již v důsledku revolucí či reforem. Výsledky reforem v politické oblasti směřovaly k parlamentarismu a občanským právům, v ekonomické pak ke kapitalistickému volnému trhu.¹⁵⁸ Programy liberální reformy obsahovaly jako základní prvek snahu o svobodu vyznání a náboženskou rovnoprávnost.

Jedním z hlavních hesel nové doby byla víra v pokrok a v takřka neomezené možnosti vědy. Přírodovědné obory prožívaly revoluci a otevřely se rovněž nové směry bádání, které do značné míry rozšířily dosavadní znalosti o člověku, přírodě a vesmíru. Tradiční náboženský pohled na svět ustoupil pohledu vědeckému, vycházejícímu z výsledků výzkumů, měření a experimentů. Někteří učenci odmítli křesťanství, nebo judaismus a našli alternativu náboženského světového názoru ve víře ve vědu.¹⁵⁹

Současný významný badatel moderních dějin ve vztahu k náboženským fenoménům Hugh McLeod spatřuje v náboženství 19. století „jeden z nejvýznamnějších důvodů rozpolcenosti západoevropské společnosti“.¹⁶⁰ V oblasti náboženské se mu 19. století jeví jako doba plná paradoxů. Bylo obdobím rozvoje státy podporovaných tradičních církví, ale také obdobím rodící

¹⁵⁷ Norman Davies uvádí několik desítek základních procesů modernizace, které utvářely moderní občanskou společnost. Jedná se na příklad o zavádění vědeckých poznatků do praxe, mechanizaci zemědělství, mobilitu práce, osvobození nevolníků, nové zdroje energie, rozvoj těžkého průmyslu, dopravy, komunikace, kapitálových investic, nových průmyslových odvětví, rychlý růst populace, změny peněžního hospodářství, urbanizace, vznik nových sociálních tříd, gramotnost, vzdělání pro všechny, masovou kulturu, volný čas, společenské organizace, rozšíření elektorátů, rozšíření byrokratického aparátu, rozvoj politického myšlení a mnoho dalších. Viz N. Davies, *Evropa – rozprawa historyka z historyq*, Kraków 2009, s. 1301.

¹⁵⁸ M. Hroch, *Małe narody Europy*, Wrocław 2003, s. 8.

¹⁵⁹ Prvním pokusem navrhnout systematickou alternativu k nadpřirozeným formám víry byl pozitivismus Augusta Comta (1798–1857), který se snažil v šestisvazkovém díle *Kurs pozitivní filosofie* ukázat, jak se přírodní vědy – matematika, astronomie, fyzika, chemie a biologie – staly „pozitivními“ svými empiricky ověřitelnými zákony. V dalších dílech směřoval k vytvoření základů náboženství lidskosti – pozitivistické „třetí cesty“ mezi zastaralým teologickým systémem a netvůřícím, abstraktním racionalismem. Jednalo se o pokus o syntézu pokroku a řádu. Více v M. Burleigh, *Pozemské mocnosti*, s. 238–240.

¹⁶⁰ H. McLeod, *Náboženství a lidé západní Evropy (1789–1989)*, Brno 2007, s. 5.

se a postupující racionalizace a sekularizace. Současně bylo obdobím náboženské obrody¹⁶¹ a vzniku alternativních náboženských skupin, které hledaly třetí cestu a chtěly se vyhnout jak ortodoxnímu náboženství, tak ortodoxní vědě.¹⁶²

V západním spiritualismu se tento „obranný reflex“ projevil v podobě konvergence různých směrů západní ezoterické a okultistické tradice, jejichž vyznavači se začali organizovat v nových typech společností,¹⁶³ které tvořily určitou alternativu jak k pozitivistickému (vědeckému) chápání světa, tak k tradičnímu křesťanství.

Hesla nové epochy pokroku, triumfu rozumu a vědy nebudila však bezvýhradné nadšení u všech. Někteří myslitelé, stojící mimo hlavní vědecký proud, považovali hesla modernismu za cestu vedoucí k záhubě a ztrátě lidskosti, neboť podle nich i věda potřebuje zduchovnění. U některých myslitelů se projevila obava, že intelekt bez duchovna a lásky může učinit z člověka chladnou bytost, která „bezohledně odhazuje všechny zákony mravního života stranou“.¹⁶⁴ Bez nahlédnutí do duchovních hlubin lidské duše a pochopení zákonitostí vesmíru nemůže ani moderní věda zodpovědět všechny otázky spojené s rozvojem člověka a lidské společnosti.

Podobné úvahy vedly v některých kruzích k odmítnutí jak čistě vědeckého, tak i čistě náboženského principu lidského bytí a vyústily v hledání jakési třetí cesty, která by při tvorbě projekce budoucnosti spojovala duchovní hloubku minulosti s výzvami moderního světa. Tyto představy stály mimo jiné u zrodu spiritismu a moderní teosofie, která se snažila o znovuobjevení starých zdrojů moudrosti, zejména ve východních náboženstvích a jejich následnou „aplikaci“ v životě moderního člověka. Nejprve věnujme pozornost spiritismu a poté teosofické společnosti.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² H. McLeod, *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, Brno 2008, s. 188.

¹⁶³ I. T. Budil, *Spiritualismus a odvrácená strana přírody*, Praha 2017, s. 280.

¹⁶⁴ W. Einbeck, Bůh, svět a člověk. Nová doba a nový člověk, *Lotus*, roč. 14, 1923, č. 6, s. 237–246.

3.1 Spiritismus

Spiritistická věření

Spiritismus (z lat. *spiritus* – duch) vycházel z přesvědčení, že člověk může navázat kontakt se zemřelými.¹⁶⁵ Duchové se za jistých okolností dle vyznačů tohoto proudu mohou lidem zjevovat a odhalovat jim budoucnost i vyjadřovat svou vůli. Lidé jim pak mohou sdělovat svá přání. Duchové se projevují tím, že zanechávají otisky prstů a rukou v mouce nebo vosku, mohou také ozřejmovat svou přítomnost klepáním nebo vydáváním jiných zvuků anebo rozkolísáním stolů či jiných předmětů.¹⁶⁶

Podle spiritistů je svět řízen absolutní božskou spravedlností, která se v každé lidské bytosti projevuje prostřednictvím zákona karmy a zákona znovuzrození.¹⁶⁷ Lidský život podle tohoto učení nezačíná narozením a nekončí smrtí, ale je součástí řetězce mnoha životů, v nichž lidský duch podléhá mravnímu zdokonalení na základě zákona duchovního pokroku až k dosažení dokonalosti.¹⁶⁸ Člověk si určuje svůj osud sám vlastním myšlením, hlásanými idejemi a činy ze svobodné vůle. Dobrý osud si vytváří konáním dobrých věcí, a zlý tím, že porušuje mravní zákony, ať už v ně věří, nebo ne. Příležitost napravit své předchozí přestupky se člověku naskytne při znovuzrození. V novém životě může své prohřešky, ať již byly jakkoliv závažné, znovu odčinit. Spiritisté jsou přesvědčeni o tom, že jejich nauka podává důkazy o nesmrtelnosti lidské duše, zejména prostřednictvím médií, která jsou schopna komunikovat se světem duchů. Duchové pak prostřednictvím médií lidské bytosti poučují, přesvědčují a usměrňují jejich jednání. Smrt je v tomto chápání vnímaná pouze jako přechod, který není překážkou v postupu člověka k dokonalosti.

¹⁶⁵ *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, díl 23., Schlossar-Starowolski, Praha 1905, s. 821–822.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ M. A. Schmidt, Spiritismus, In: K. Gallig (hrg.), *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 6, Sch-Z, Tübingen 1962, s. 252–254.

¹⁶⁸ M. Bařina – I. Chocholáč, *Spiritismus v Podkrkonoší*, Nová Paka [2004], s. 7.

Starší tradice, psychické jevy a nástup vědy

Tradice navazování kontaktů se světem duchů a komunikace se zemřelými (nekromantie) je velmi stará a její projevy nalzáme již ve starověku, příklady najdeme i v biblické době.¹⁶⁹ „Objevu“ moderního spiritismu předcházelo vystoupení vídeňského lékaře Franze Antona Mesmera (1734–1815), který v roce 1772 začal s „magnetickými“ kúrami a založil tak metodu léčení živočišným magnetismem.¹⁷⁰ Setkal se s uznáním, ale i nevraživostí okolí, proto odešel do Paříže, kde vyvolal mimořádné nadšení, ale zároveň, podobně jako ve Vídni, prudké nepřátelství u ostatních lékařů. Jeho objevy záhy vedly k dalšímu objevu – somnambulismu – náměsíčnictví, stavu velmi podobnému transu, při němž se spící pohybuje, většinou chodí. V návaznosti na odkaz mesmerismu v roce 1843 skotský lékař James Braid (1795–1860) zavedl termín „hypnóza“, aby definoval praxi inspirovanou magnetismem. Zpočátku měly jeho výzkumné závěry ohledně hypnózy jen malý úspěch, ale po roce 1878, kdy se francouzské lékařské instituce rozhodly zrušit desítky let trvající akademické tabu a akceptovat jevy dříve nazývané „magnetické“, se staly povinnou referencí. Po různých úpravách, změně terminologie, výběru jevů považovaných za přijatelné bylo to, co bylo dříve označováno jako magnetismus, přijato tzv. oficiální medicínou. V roce 1878 dosáhl hypnotismus úspěchu. Tato praxe, která byla nejprve považována za užitečný nástroj pro studium hysteriků, položila psychologii a medicíně tolik otázek, že se během deseti let stala jednou z největších oblastí výzkumu ve vědách o mysli.¹⁷¹ Vědeckých disputací se účastnil i významný polský vědec, Julian Ochorowicz (1850–1917), který na přelomu století prováděl své vědecké experimenty s médii v době dlouhodobého pobytu ve Visle v Těšínském Slezsku, a i když se od spiritismu distancoval, stal se katalyzátorem vislanské a potažmo celé těšínské ezoterické scény. Díky vědeckému zájmu o tyto jevy, byli lidé přesvědčeni, že fenomén spiritismu má přírodní nebo psychický základ, který se dá bádát vědeckými metodami.

169 K. Hoheisel, Spiritismus, In: E. Fahlbusch – M. J. Lochman – J. Mobiti – J. Pelikan – L. Vischner (Hrsgs.), *Evangelisches Kirchenlexikon. Internationale theologische Enzyklopädie*, Band 4, S-Z, Göttingen 1996, s. 396–398. Asi nejznámější biblický příběh spojený s vyvoláváním ducha je zapsán v První knize Samuelově (1 S, 28, 1–25), kdy zavržený král Saul si dává před bitvou s Pelištejci vyvolat ducha zemřelého Samuela. Ten mu ohlašuje zánik a zkázu.

170 B. Meheust, *Animal Magnetis / Mesmeris*, In: Wouter J. Hanegraaff et al. (eds.), *Dictionary of Gnosis*, s. 75–82.

171 Tamtéž.

Vznik moderního spiritismu

Novověký spiritismus má svůj konkrétní počátek a velmi jasné okolnosti a místo vzniku. V březnu roku 1848 v severoamerickém městečku Hydesville (stát New York) začaly sestry Margaret (1833–1893) a Kate (1836–1892) Foxovy slyšet ve svém domě, do kterého se před nedávnem přistěhovaly se svými rodiči, podivné zvuky a klepání. Pomocí klepání sestry vstoupily, jak byly samy přesvědčeny, do styku s říší záhrobních bytostí. Den, kdy se psychické schopnosti sester projevily poprvé, tedy 31. březen 1848, je považován některými stoupenci spiritismu právě za počátek tohoto směru v moderní době. S časem vedle zvukových projevů se v rámci komunikace objevily i projevy dotekové a sestry měly občas pocit jako by na svém těle cítily doteky cizích, neznámých bytostí. Jejich osobní věci byly někdy v pokoji zpřeházeny a přemístěny. Po zvládnutí počátečního úleku a strachu začaly s duchy aktivně komunikovat, což vedlo k vypracování systému získávání zpráv ze záhrobního světa. Sestry tak přišly na to, že těmi zvuky se ohlašuje osoba, která byla v tom domě zavražděna. Když pak ve sklepě domu byly nalezeny opravdu lidské kosti, zprávy o této události se rychle rozšířily po celých Spojených státech. Těšínský list *Gwiazdka Cieszyńska* to s odstupem času komentoval: „Okamžitě se to rozkřiklo, tyhle dvě čarodějky se dokonce předvedly na veřejném shromáždění s vyvoláváním duchů, což se velmi šťastně podařilo. (...) Tak se prosadila víra ve spojení s duchy a nevysvětlený nebo špatně vysvětlený jev byl brán jako samozřejmost.“¹⁷²

Svou značnou úlohu zde sehrála síla nastupujících masmédií, v tomto případě tedy hlavně tisku. Množství zpráv o spiritistických úkazech, které zaplavily celou Evropu v 2. polovině 19. století, více než o síle spiritismu vyprávějí o síle, moci a vlivu moderních médií.¹⁷³ Slečny Foxovy byly zvány k přednáškám po celých Spojených státech amerických a cesta k rozšíření spiritismu, jak se komunikaci s duchy začalo říkat, byla otevřena i v globálním měřítku. I když se spiritistických sezení měli účastnit lidé jen s vážnými úmysly, toužící po vyšším poznání a mravním povznesení, staly se seance brzy společenskou událostí praktikovanou širokou veřejností a našly si své místo například i v nabídce večerního programu předních hotelů v evropských metropolích či provinčních městech.

¹⁷² Gusta amerykańskie, *Gwiazdka Cieszyńska*, 1853, č. 11, s. 180–182.

¹⁷³ I. T. Budil, *Spiritualismus a odvrácená strana*, s. 223.

V Americe základy spiritistického učení vytvořil Andrew Jackson Davis (1826–1910), americký mystik nazývaný „Janem Křtitelem anglosaského spiritismu“,¹⁷⁴ který měl již od dětství jasnovidecké schopnosti. V roce 1844 se v transu údajně setkal s dvěma osobnostmi. V jedné z nich poznal řeckého lékaře Galéna a v druhé Emmanuela Swedenborga (1688–1772).¹⁷⁵ Po tomto zážitku začal provozovat léčitelskou praxi založenou na mesmerismu a stal se známým jasnovidcem. Vystoupení sester Foxových před ním otevřelo nové možnosti uplatnění jasnovideckých i organizačních schopností. Díky němu se hnutí rozšířilo do všech koutů Ameriky. *Gwiazdka Cieszyńska*, která byla vedena Pawłem Stalmachem, absolventem Vídeňské univerzity, jemuž se znelíbilo studium evangelické teologie z důvodu přílišného zdůrazňování racionalistických akcentů při výuce teologie,¹⁷⁶ a který na konci svého života přestoupil ke katolictví, vysvětloval svým čtenářům počáteční nadšení Američanů pro spiritismus následovně: „Američan je obvykle střízlivý a rozumný, ale je také fantastický a svádí ho světské iluze a zároveň mu protestantská víra dává naprostou svobodu pro sektářství a různé náboženské výstřelky. (...) Proto je v Americe hojnost spiritistů a mluvení s duchy, k nimž se přidružily i některé sekty; bohužel se však jedná o duševní pomatení, morové projevy, které mají znaky zázračnosti.“¹⁷⁷

První spiritistická organizace ve Spojených státech byla založena v New Yorku 10. června 1854 a dostalo se jí názvu *Společnost pro šíření spiritualistického vědění (Society for the Diffusion of Spiritual Knowledge)*.¹⁷⁸ Proud se rychle šířil dál. Spiritismus se stal celosvětovým jevem, alespoň na stránkách oblastních časopisů v různých částech Evropy: „Spousta deníků se zabývá výhradně záležitostmi neviditelných bytostí a spousta knih popisuje putování duchů v nadpřirozených prostorách.“¹⁷⁹ V Evropě nejvíce vyznavačů našel spiritismus ve svých počátcích ve Francii, kde se o jeho propagaci zasloužil hlavně Allan Kardec (1804–1869).

¹⁷⁴ A. Mikołajko, *Spirytyzm czy mediumizm? O polskich zmaganiach ze zjawiskami prze-czącymi nauce*, In: M. Rzczycka – I. Trzcńska (red.), *Formacje, ludzie, idee*, s. 46.

¹⁷⁵ F. Ch. Lucas, A. J. Davis, In: Wouter J. Hanegraaff et al. (eds.), *Dictionary of Gnosis*, s. 300.

¹⁷⁶ *Pamiętnik Pawła Stalmacha*, In: E. Grim, *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy*, Cieszyn 1910, s. 190.

¹⁷⁷ *Gusła amerykańskie, Gwiazdka Cieszyńska*, 1853, č. 11, s. 180–182.

¹⁷⁸ I. T. Budil, *Spiritualismus a odvrácená strana*, s. 185. Zde též životopis A. Kardeca, s. 266–272.

¹⁷⁹ *Gusła amerykańskie, Gwiazdka Cieszyńska*, 1853, č. 11, s. 180–182.

Allan Kardec

Hlavní postavou francouzského a potažmo i evropského spiritismu byl Hippolyte Léon Denizard Rivail, který se více proslavil pod svým pseudonymem Allan Kardec. K novinkám v podobě „skákajících stolků“ byl původně skeptický, při hodnocení zmíněných fenoménů se držel svého střízlivého názoru vycházejícího z pozitivismu a racionalismu. Svůj postoj zásadně přehodnotil v květnu 1855, kdy jej jeho přátelé přesvědčili o pravdivosti spiritistických úkazů. Změnu názoru podtrhnul přijetím pseudonymu, nového (staronového) jména

Allan Kardec – nejvýznamnější postava evropského spiritismu.
[Spiritistická revue, 1924]

Allan Kardec, které mu údajně náleželo v jednom z předchozích životů, kdy byl druidem. Myšlenkově se tak přiklonil k archaické keltské tradici. Během svých výprav do zahraničí komunikoval se spousty duchů a získal velmi bohatou zkušenost v daném oboru. Výsledkem zmíněných aktivit byla vydavatelská činnost. Allan Kardec vydal několik děl, které se staly základními spisy spiritismu. Jednalo se například o díla: *Kniha duchů* (1857), *Co je spiritismus?* (1859), *Kniha médií* (1861), *Evangelium podle spiritismu* (1864), *Nebe a peklo* (1865), *Genesis, neb, Stvoření všehomíra. Zázraky a proroctví dle spiritismu* (1868). *Kniha duchů* se stala Biblií spiritismu. Ve Francii byla do roku 1874 vydána dvaadvacetkrát. Rychle byly vytvořeny překlady v dalších jazycích. Obyvatelé Těšínského Slezska se s knihou mohli seznámit v polském překladu, který se objevil v roce 1879 ve Lvově. Samozřejmě mohli sáhnout po překladu německém, později českém. Polský překlad vycházející z dvaadvacátého vydání francouzského originálu vydal Lvovský nakladatel Franciszek Głodziński.¹⁸⁰ V upoutávce na knihu se uvádí, že autor informace shromáždil s výpovědí médií, které byly v kontaktu s duchy v záhrobí. Kniha přinášela

¹⁸⁰ Wysła we Lwowie Księga duchów, Gwiazdka Cieszyńska, 1879, č. 19, s. 8.

zásady duchovní vědy a praxe spiritismu, obsahovala úvahy o nesmrtelnosti a podstatě duchů, morálních právech, dočasném a posmrtném životě a budoucnosti lidstva.¹⁸¹

Po vydání a rozšíření Kardecových děl nastoupila ve vnímání spiritistických jevů kvalitativní změna. Komunikace s duchy, seance, média, jasnovidectví, tančení stolů, levitace, telekineze či ektoplazma se staly součástí sociálního života širokých vrstev a začalo být na ně nahlíženo jako na přírodní nebo psychické jevy záhadné a neprobádané. Výrazně se zvětšil zájem vědecké obce o zkoumání nových jevů. Rozšíření znalostí a praktických dovedností z oboru spiritismu obohatilo duchovní život širokých vrstev a povzbuzovalo zvědavé jedince k provádění praktických experimentů s těmito jevy.

Spiritistická praxe

Spiritistická seance. [K. Aurelly, 1908]

Typickou praxí nového hnutí byly seance konané v sedě kolem stolečku.

Účastníci seance jemným dotykem rukou položených v kruhu na stolečku vytvářeli prostředí, ve kterém se mohly projevit neznámé síly. Projevy mohly být zvukové, světelné nebo mechanické. V první fázi svého rozvoje

se spiritismus jevil širokým vrstvám veřejnosti jako jistá poutová, kejklířská atrakce. Slezský evangelický pastor Józef Pindór (1864–1919) to zachytil na počátku 20. století slovy:

„Byly řečeny podivné věci. Na přání shromážděných lidí začal nábytek tančit, stoly začaly dávat znamení, a dokonce psát na připravený papír, stoličky začaly chodit po stěnách, hudební nástroje začaly samy hrát a tak dále. Někteří říkali, že jde o neprozkoumané magnetické síly...“¹⁸²

¹⁸¹ A. Kardec, *Księga duchów zawierająca zasady nauki duchowniczey o nieśmiertelności duszy, o naturze duchów i ich stosunkach z ludźmi, o prawach moralnych, o życiu doczesnem, o życiu przyszem i o przyszłości ludzkości podług wiadomości udzielonych kilku pośrednikom przez duchy wyższe*, Lwów 1879.

¹⁸² J. Pindór, *Co jest spirytyzm?*, s. 4.

Brzy význam oněch „záhadných jevů“ začal být chápan jinak. Pindór píše: „jiní však, když viděli, že znamení odpovídají skutečnosti, se přikláněli k názoru, že jde o duchy zemřelých, kteří nás obklopují ze všech stran“.¹⁸³

Významnou úlohu při této hodnotové změně sehrály média, která v transu mohly komunikovat se záhrobím a zprostředkovávat účastníkům seance informace získané v jiném světě. Média byla schopna přinutit ducha ze zásvětí k manifestaci, čili materializaci.¹⁸⁴ Přivolaný duch se mohl objevit v astrálním těle, které „jako přejemná látka tvoří ještě za živa roušku, v níž duše se halí a jíž s sebou do záhrobí odnáší“.¹⁸⁵ Existovalo přesvědčení, že duchové se mohou zjevovat bezprostředně. Tím, že se dali i vyfotit, se uplatnil v dějinách spiritismu nový vynález – fotografie.¹⁸⁶ Kritici poukazovali na fakt, že mnohé jevy jsou produktem sugesce nebo přímo halucinace a manipulace. Mnoho taky šlo na účet vrozeného sklonu lidské povahy k tajuplnému a strašidelnému, který různí podvodníci dokázali dobře zužitkovat.

V době vrcholného rozšíření spiritismu existovalo několik druhů seancí. Spiritistická setkání mohla být otevřená, společná, určená pro větší počet lidí. Místo, čas (nejčastěji neděle) a jméno média bylo předem oznámeno. Důvodem setkání bylo často úmrtí blízkých. Rodina a pozůstalí se sešli, aby se se zesnulým spojili. Častější byla sezení v uzavřeném, rodinném kruhu. V tomto případě prostředníci mezi lidským světem a záhrobím byla většinou žena z blízkého nebo širšího příbuzenstva. Spiritisté se také mohli scházet ve volné přírodě. Dělo se tak nejčastěji na „dušičky“ a „svatodušní svátky“.

Paranormální schopnosti médií se označují jako mediumita. Jde tedy o „schopnost během spiritistických seancí zprostředkovávat sdělení duchů a vyvolávat paranormální jevy, jako jsou pohyby a přenosy věcí, různé zvukové úkazy a podobně, ale též o schopnost materializace bytostí a předmětů“.¹⁸⁷ Ve spiritismu se rozlišuje mediumitu fyzikální a nefyzikální. V prvním

¹⁸³ Tamtéž, s. 4.

¹⁸⁴ Dle přesvědčení spiritistů tak činili díky perispritu – éterické látce rozlité v celém těle, jehož mají větší množství než jiní lidé, kterým dokázali volného ducha jako magnetickou silou připoutat a přinutit k materializaci. O víře v existenci perispritu jednal VI. Mezinárodní spiritistický kongres v Glasgow v roce 1937. Uchwały Kongresu, *Hejnał. Miesięcznik wiedzy duchowej*, roč. 9, 1937, č. 11.

¹⁸⁵ *Ottův slovník naučný*, díl 23., s. 822.

¹⁸⁶ První spiritistické snímky duchů „pořídil“ v roce 1861 americký fotograf William H. Mumler, T. I. Budil, *Spiritualismus a odvrácená strana*, s.192.

¹⁸⁷ M. Bařina – I. Chocholáč, *Spiritismus v Podkrkonoší*, s. 9.

případě se jedná o schopnost vyvolávat paranormální fyzikální jevy, zahrnující telekinezi (pohybování předměty), levitaci (vznášení se předmětů v prostoru), aport (přenos předmětů z vnějšku do místnosti) a psychometrii (čtení historických událostí z předmětů).¹⁸⁸ V druhém případě jde o komunikaci s duchy. Zde se u osob nadaných mediumitou může projevit v transu mluvení jazyky, které neznají, může se projevit schopnost psaní, kreslení. Dále zde zařazujeme média jasnovidná, jasnoslyšící a léčitelská (medium mluvící, skrze které ze záhrobí komunikuje lékař).¹⁸⁹

Spiritismus mezi vědou, vírou a novou spiritualitou

Díky přesvědčivým výkonům a komunikačním schopnostem médií s duchy začal být spiritismus vnímán jako něco hlubšího, jako projev alternativy k tradičně pojaté víře, jako nová spiritualita. Spiritisté se bránili označení, že jsou náboženským hnutím, protože spiritistické jevy nebyly založeny na víře, ale na údajných empirických důkazech a také na odmítání jakéhokoli náboženského dogmatismu. Spiritismus se snažil podávat důkazy o posmrtném životě, odhaloval taje neviditelného světa, překlentoval propast mezi životem a smrtí.

Nicméně tradiční církve v nich správně viděly hrozbu se sektářským potenciálem. Stálým bodem programu spiritistické seance se stalo pronesení krátké modlitby na úvod a konec seance, čtení z Bible a zpěv duchovních písní. Takto získaná zjevení se stala pro spiritisty novým evangeliem. Protože ve svých kruzích četli *Písmo svaté*, obsahovaly jejich nauky křesťanské názory spojené spolu s nebiblickými naukami, jako je například přechod duše do jiných těl a podobně. Stávající vyznání víry a církevní řády se pro ně staly omezením, ze kterého se chtěli uvolnit. Jejich zkušenosti je vedly k přesvědčení, že pravé vykoupení může lidstvu přinést pouze spiritismus.

Vyznavači mírnější formy spiritismu se spíše snažili při vysvětlování spiritistických jevů nalézt podporu v metodách bádání přírodních věd nebo psychologie. Kritici tento přístup neuznávali a chápali jej jako „mysticismus kryjící se vědou“.¹⁹⁰ Rovněž jednotlivá média se stala předmětem vědeckého zájmu. Mnozí odborníci se snažili učinit ze spiritistických úkazů legitimní předmět vědeckého výzkumu. Snahy učinit ze spiritismu předmět vědec-

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ *Ottův slovník naučný*, díl 23., s. 822.

kého bádání mírnily snahy kritiků o stavění jednoznačných odsudků zkoumaným jevům. Někteří duchovní, hlavně evangeličtí, sice vyvolávání duchů odmítali, ale současně byli přesvědčeni ještě v meziválečném období, že spiritistické jevy jsou projevem doposud slabě objasněné přírodní síly fungující na principu magnetismu.¹⁹¹ Z toho důvodů vztah evangelické církve na Těšínsku, která si budovala image instituce, jež nechce bránit pokroku, byl ke spiritistům trochu vstřícnější, než tomu bylo v případě církve katolické a katolických duchovních. Ovšem i evangelická církev varovala před neblahými důsledky spiritismu. Všechny záhadné problémy měly být řešeny cestou kauzality jako vysvětlovací zásady v oboru přírodních věd, tak nebylo třeba se uchýlovat k prezentování těchto jevů jako jevů transcendentních. Józef Pindór vysvětloval, že Satan, který si chce člověka získat, se mu nikdy neukazuje ve své pravé podobě, ale vždy v podobě anděla (2 Kor. 11,14) nebo nějakého dobrodiní.¹⁹² Byl laskavý k Evě v ráji, laskavě „radil“ hladovému Ježíši: „Jsi-li Syn Boží, proměň tyto kameny v chléb“ (Mat. 4,3). To podle Pindóra platí i v případě slezských spiritistů. Nejprve jim ukáže několik kuriózních věcí, jako jsou tančící stoly a další nábytek, stolky dávající znamení, píšící tužky, hrající hudební nástroje, aby v nich nejprve vzbudil zvědavost, a pak jim slíbí království a státy, moc nad nemocemi a jazyky, nový svět a nové nebe, jedno stádo a jednoho pastýře pod žezlem spiritismu,¹⁹³ ale pod podmínkou, že člověk padne na kolena a bude se mu klanět, tedy že opustí Krista a bude sloužit nějakému duchu. Proto podle jeho názoru spiritisté nakonec odmítají všechno, co spojuje člověka s Kristem a s církví. Různé neprobádané jevy existují, hypnotické sny jsou realitou, která má na člověka zhoubné účinky, proto by člověk o tom měl něco vědět, ovšem spiritismus jako novou spiritualitu je třeba dle Józefa Pindóra razantně odmítnout.

191 J. U[nucka], Wywoływanie duchów, In: *Nasz Kalendarz Ewangelicki 1934*, Czeski Cieszyn [1933], s. 112–115.

192 J. Pindór, *Co jest spirytyzm?*, s. 11.

193 Tamtéž.

3.2. Tančící stoly - počátky spiritistických projevů v Těšínském Slezsku

První zmínky o spiritismu na Těšínsku lze najít v pramenech místní proveniencie již v polovině 19. století, konkrétně v roce 1853. Jedná se o zápis v deníku těšínského studenta práv v Krakově – Andrzeje Cinciały a články publikovány více méně ve stejné době v místním periodiku *Gwiazdka Cieszyńska*,¹⁹⁴ jak jsme již výše naznačili použitými citáty. Jelikož Andrzej Cinciała před odchodem na studia do Krakova spolupracoval s redakcí časopisu *Tygodnik Cieszyński*, což byl předchůdce *Gwiazdki* a v době studií stále s ní udržoval kontakt, lze předpokládat, že je právě on autorem prvních tiskových zpráv o spiritistických projevech na Těšínsku nebo je alespoň zdrojem, který redakci informace poskytl.

Ve svém deníku ke dni 24. dubna 1853 (neděle) uvádí, že před týdnem se u nich v Krakově konal karneval, na kterém tančily stoly. Situaci komentoval slovy: „Nový pokrok!“¹⁹⁵ K pokusům o „roztančení stolů“ našli inspiraci v polském tisku (časopis *Czas*), který informoval své čtenáře o tančících stolech a podal i podrobný popis způsobu uvedení stolů do pohybu. S pokusy o roztančení stolů začínal za účasti svých kolegů z akademické obce v Krakově ve svém domě profesor místní univerzity Antoni Sławikowski, významný okultista a experimentátor. Pokusy se neobešly bez mediální odezvy, která inspirovala další průkopníky nové praxe.

Seance, které se zúčastnil A. Cinciała, začala v pět hodin odpoledne v přítomnosti třech žen a dvou mužů, jež zasedli kolem kulatého stolku. Po třech hodinách „se stůl začal prohýbat, praskat, a nakonec se začal otáčet zleva doprava. Když jsme takhle chvíli tančili, roztrhli jsme řetěz, přesunuli jsme se k jinému stolu a ten se za chvíli začal otáčet, zatímco několik nových lidí se postavilo k bývalému kulatému stolu a ten se začal otáčet znovu. Všichni členové domácnosti se sběhli a s údivem hleděli na tyto divy. Přesunuli jsme se do haly a uvedli do pohybu další stůl. Tančily tři stoly najednou a paní K. nám zahrála na klavír polku. Byl to hluk a smích jako v blázinci. Nakonec se musel roztančit i klavír. Druhý den se zkouška nepovedla, přestože jsme

¹⁹⁴ Stoły skaczące, *Gwiazdka Cieszyńska*, 1853, č. 8, s. 126 a č. 9, s. 150; *Gusta amerykańskie, Gwiazdka Cieszyńska*, 1853, č. 11, s. 180–182 a č. 12, s. 198–199.

¹⁹⁵ M. Bogus – J. Spyra (ed.), *Andrzej Cinciała. Dziennik 1846–1853*, Część II, Cieszyn 2015, s. 825.

čtyři hodiny únavně seděli. Celý Krakov šlel a všude u stolů se tančilo a vyzývalo se k tanci“.¹⁹⁶

Cinciała dále uvádí, že zpočátku jej to příliš nebavilo, považoval tyto jevy za prostou aplikaci magnetické síly, prostě experiment s již známou silou, a nepochyboval o tom, že se stůl může otáčet, i když ne všichni tomu věřili. Uvádí také další praktiky, například hru s kroužky, které jsou přivázané na niti a spouštějí se do sklenice, přičemž se jim kladou různé otázky, například: „Které číslo má člověk na mysli?“ A kroužek udeří do sklenice tolikrát, kolik je jeho odpověď. Tomu příliš nevěřil, ostatně pokusy, které byly v jeho přítomnosti dělány, se nezdařily.

Také uvádí, že k novým praktikám patří vyvolávání duchů a mluvení s nimi. Dokonce se tito duchové měli zjevovat ve dne a odpovídat na různé otázky. Cinciała tomu nechtěl uvěřit, alespoň ne tímto způsobem. Ve svém deníku uvádí, že tyto aktivity zaměstnávají hodně lidí, co může být na škodu pro národní hospodářství, protože i sedláci na vesnicích už dělají tyto pokusy, když sedí ve dne, v noci u stolu a experimentují. Dle jeho zápisu tato síla může dokonce vytrhávat stromy. O celé záležitosti se mnoho píše.

„Stolománie“ dorazila i na Těšínské Slezsko. Dne 23. dubna 1853 *Gwiazdka Cieszyńska* informovala: „Skákání stolů je nyní v Evropě na denním pořádku. Kde je stůl, tam není klid, tam se nuceně skáče, a snad není v osvětlené Evropě člověka, který by se stoly netančil. Kdekoli vychází denní tisk, plní své stránky zprávami o skákajících stolech; kdekoli se vede rozhovor, jsme si předem jisti, že jde o cvičení rozumu nad tančícími stoly. Proto i my píšeme o tomto zázraku a litujeme jen toho, že nám náš časopis nedovoluje napsat několik delších článků.“¹⁹⁷ Ze závěrečné poznámky lze vycítit, že se zde objevuje patrně tlak ze strany redakčního kruhu novin, ke kterému patřili i duchovní obou vyznání, aby se tyto jevy příliš nepropagovaly.

Ve zmíněném článku neznámý autor píše o přemístění fenoménu skákacích stolů z Ameriky do Evropy přes německé město Brémy.¹⁹⁸ Údajně se mělo prokázat, že mladí lidé vyvíjejí větší sílu než starší lidé a dokážou stoly lépe rozhýbat. Lidé, kteří se účastnili těchto seancí, cítili, že jim prsty protéká jakýsi proud a odtud pramenilo přesvědčení, že se jedná o dosud nezná-

¹⁹⁶ M. Bogus – J. Spyra (ed.), *Andrzej Cinciała*, s. 826.

¹⁹⁷ *Stoły skaczące*, *Gwiazdka Cieszyńska*, 1853, č. 8, s. 126–127.

¹⁹⁸ Tamtéž.

mou sílu, která pohybuje stolem. Zpočátku se tato síla obvykle projevovala jako tah směrem k severozápadu a pak začal stůl praskat a točit se.

Takový jev by se snad dalo vysvětlit, ale jak vysvětlit skutečnost, že se stůl pohybuje podle pokynů: zprava doleva, dopředu dozadu.¹⁹⁹ Dokonce odpovídá na otázky: „Kolik je v místnosti lidí?“ Noviny uvádějí, že z tohoto důvodu vznikl spor mezi učenými znalci přírody a přírodních sil, kteří tuto dosud neprozkoumanou sílu neuznávali, a neznalci přírody, kteří tento jev přijímali tak, jak ho viděli. Noviny přímo nepodporují žádnou stranu a omezují se na zjištění: „Nechceme být jedním z těchto bojovníků, a proto poroučíme budoucnosti zkoumání tohoto jevu, které nám ukáže, co je zač.“²⁰⁰

V dovětku k tomuto článku patrně jiný autor informuje ironickým tónem, že mánie skákajících stolů se rozmohla i v Těšíně, kde se odehrával přímo karneval tančících stolů. Autor říká, že klidné stoly rozpohybují ruce, kterým se ovšem nedá věřit: „Tyto ruce vzbuzují velké podezření, že přirozenou cestou, lehkým tlakem tak či onak, bez vůle a vědomí, dělají zázraky a okouzlují celý civilizovaný svět,“²⁰¹ čímž se přiklání k odpůrcům, kteří v těchto praktikách viděli jen podvodné jednání.

Původní nadšení skákajících stolů se pomalu začalo vytrácet, celá záležitost ovšem nezanikla, ale evaluovala jiným směrem. Stále výrazněji se začala objevovat myšlenka, že mezi klepáním nábytku a duchy existuje přímá závislost. S touto myšlenkou se setkal i Andrzej Cinciała, který si do svého deníku ke dni 12. 6. 1853 zapsal: „Na tomto světě není nic stálého, to je věčná pravda, a pokud se svět nepohybuje kupředu, určitě se pohybuje dozadu. Náš věk jde kupředu, stejně jako pokrok a dokonalost! Stoly už netančí a stoly už neklepou. A to je obrat vzad. Ale ne! Ani v této oblasti nezůstal lidský duch bez pokroku. Místo zdlouhavého a únavného vyslovování a b c d... a pak už jen kombinování a vytváření slov a myšlenek byl vynalezen jednodušší způsob komunikace s duchy. Stejně jako si lidé mezi sebou vyměňují myšlenky pomocí telegrafu, konverzace s duchy se nyní vede pomocí tužky nebo pera. Duchové píší sami. Člověk tedy zmagnetizuje tužku, stejně jako dříve stůl, a duch odpovídá psaním na všechny dotazy, a to ve všech jazycích. Jak duchové dosvědčují, Bůh je nechal poslat na zem, aby byli lidé ještě šťastnější.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Tamtéž.

Jsou mezi nimi dobří i zlí.²⁰² Cinciału tento vývoj trochu zneklidňoval a zúčastnil se pouze dvou dalších seancí, na kterých se projeví duchové různých historických osobností. Jeho účast byla pasivní, pak svůj zájem o tyto jevy takřka zanechal. Ve svých poznámkách píše, že „se vlivům duchů brání“.²⁰³ Uvádí, že věřil v to, že se stoly pohybují a klepou apriori, ale vysvětloval si, že se tak děje přirozenou cestou. Taktéž při různých příležitostech přesvědčoval lidi o své víře v to, že se tato věc v rukou profánního člověka může stát škodlivou, ale v rukou badatele prospěšnou.²⁰⁴

V létě *Gwiazdka Cieszyńska* opublikovala korespondenci z Krakova, ve které neznámý pisatel (patrně Andrzej Cinciała) informoval: „V naší zemi strašlivě řádí stolománie, nebo spíše duchománie, která zamotává hlavu mladým i starým, zejména ženám. Měli byste vědět, že duchové už netukají do stolu jako dřív, ale že už píší tužkou. V Těšíně o těchto zázracích zřejmě nevědí, protože *Gwiazdka* o tom nic nepíše, zatímco tady je to jak ve skutečném Lotově městě.“²⁰⁵ A uvádí další zajímavou podrobnost o vyvolávání živých lidí v zrcadlech: „Teď už dokonce vyvolávají lidi v zrcadlech, ale ne duchy, jen živé lidi, sledují, co dělají, a ti se ukazují v pořádku.“²⁰⁶ Nakonec tvrdí, že se v Krakově dějí divy.²⁰⁷

Na konci léta 1853 celá aféra, zdá se, utichla. V každém případě *Gwiazdka* již tančícím stolům svou pozornost nevěnovala. Ačkoli pozdvižení, které způsobily tančící stoly, bylo na Těšínsku na ústupu, v Evropě se od poloviny 50. let 19. století začal projevovat spiritismus ovlivněný nástupem popularity Allana Kardeca. Tato pozornost neunikla *Gwiazdce Cieszyńskiej*, která v roce 1857 přinesla krátkou informaci o dění v Paříži. Uvádí se v ní, že jistý americký občan Hume zde činí zázraky a působí lidem závratě: „nejenže nechává mluvit stoly, ale také přivolává mrtvé, kteří prostřednictvím stolu klepou, odpovídají na dotazy, a dokonce svým dávným známým nepozorovaně tisknou ruce.“²⁰⁸ Od roku 1860 začal vycházet ve Lvově spiritistický časopis *Ży-*

202 M. Bogus – J. Spyra, ed., *Andrzej Cinciała*, s. 830.

203 Tamtéž, s. 831.

204 Tamtéž.

205 *Gwiazdka Cieszyńska*, 1853, č. 17, s. 280.

206 Tamtéž.

207 Tamtéž.

208 *Gwiazdka Cieszyńska*, 1857, č. 13, s. 8.

cie duchowe, který redigoval Henryk Ćwikliński.²⁰⁹ Takže zájemci o duchovní nauky mohli sledovat aktuální vývoj v oboru. Později, po roce 1902, vycházel v Krakově *Świat duchów*, redigovaný Leonem Filimowským.²¹⁰ Úspěšnější byl varšavský titul Witolda Chłopického *Dziwy życia*, který začal vycházet ve stejném roce jako krakovské periodikum, ale na trhu se udržel o několik let déle.

O spiritismu píše také ve svých pamětech přední polský národní buditel na Těšínsku, redaktor *Gwiazdki Cieszyńskiej* Paweł Stalmach.²¹¹ Počátky spiritismu spojuje s dobou politického útlaku a duševní deprese, kdy se lidstvo často dostává na scesti. V takovém prostředí rády vznikají náboženské sekty nebo podobné blouznivé ideje. Jedním z takových projevů té doby bylo zabývání se korespondencí s duchy, které sice začalo v Americe, ale zejména v roce 1853 se rozšířilo po celé Evropě. Stalmach uvádí, že zpočátku šlo o hru se stoly, tzv. skákání, víření a bouchání stolů.

Uvádí zajímavý detail, a sice skutečnost, že první zkoušky s rozpohybováním stolů se měly konat „v tělocvičně na gymnáziu“²¹² [patrně v Těšíně], následně se podobné pokusy konaly i v domácnostech, a to všude, kde se o tom slyšelo. Byla zde rozpoznána jakási mimořádná síla, která však nebyla vysvětlena. Poté se začaly používat lehčí předměty, dokonce i tužky, které na požádání psaly celé odpovědi, a brzy zde bylo rozpoznáno spojení s duchy. Nakonec byli nalezeni prostředníci schopni kontaktu s duchy, spiritisté, kteří měli pomocí speciální přípravy přijímat zprávy od duchů. Na toto téma se také rozvinula celá literatura, která se nazývala „spiritismus“.

Stalmach uvádí, že ve Slezsku existovaly společnosti, které se zabývaly spiritistickou vědou. Má zde patrně na mysli různé neformální kroužky. Stalmach své paměti psal na konci svého života kolem roku 1890 a o spiritismu píše jako o fenoménu odhaleném, ustupujícím a překonaném: „Dnes si na spiritismus hrají zřídkka, ale na některých místech přece jen, i když často se domnělí spiritisté projevují jako prostí šarlatáni, předvádějící iluzorní umění za účelem zisku. Nakonec se ukázalo, že spiritismus, od pohyblivých stolů až po vyvolávání duchů, není vůbec nový vynález, neboť byl znám již v římských dobách, jak o tom svědčí kroniky, ale tehdy byl pronásledován a zastaven.“²¹³

²⁰⁹ K. Aurelly, *Z tajemnic duszy ludzkiej czyli o spirytyzmie*, Cieszyn [1908] s. 19.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ Pamiętnik Pawła Stalmacha, s. 288–289.

²¹² Tamtéž, s. 288.

²¹³ Tamtéž.

Dokonce některé jeho aspekty hodnotí pozitivně: „Tato neprozkoumaná věc nezpůsobila žádnou škodu, ale možná přinesla i nějaký užitek, protože u mnoha lidí posílila víru v nesmrtnost duše a zároveň i snahu konat dobro.“²¹⁴ To ovšem nemohl tušit, že druhá vlna spiritismu nastane na konci 19. století a její impuls přijde tentokráte z Čech.

Na konci 19. století na Těšínsku propukla druhá vlna spiritistického nadšení. Ačkoliv, jak již víme, kořeny spiritismu na Těšínsku sahají do poloviny 19. století, sami čeští spiritisté za počátek moderního spiritistického hnutí na tomto území označovali teprve okamžik v roce 1897,²¹⁵ kdy se na Těšínské Slezsko vrátil z učení z Čech (do své obce Louky nedaleko Těšína) jistý Kus [Kuś]. Předchozí těšínská spiritistická tradice, která se vyvíjela od poloviny 19. století, jim byla neznáma, nebo se k ní záměrně nehlásili z důvodu jazykové odlišnosti či jiných důvodů. Kronikář slezského spiritismu Jan Rösner po letech připustil, že na Ostravsku působily již tou dobou spiritistické kroužky, „ovšem uzavřené, zato však s neobyčejnými výsledky“.²¹⁶ Nová vlna přinesla novou kvalitu. Již se nejednalo o jevy typu pouťových atrakcí, kejklířských kousků nebo studentských kratochvílí, ale o propracovaný systém nového životního postoje a nové spirituality. Jan Rösner uvádí, že záhrobní projevy je učily: „Musíte se státi novými lidmi, pochovat v sobě starého Adama a probuditi svou vyšší podstatu k činnosti.“²¹⁷ A jakým způsobem se této proměny mělo docílit? Záhrobní existence znaly odpověď: „Žijte novým životem, životem lepším starého, čistým, mravním, chovejte čisté myšlenky, neboť zlé a špatné myšlenky otravují duši i tělo. Používejte čistou stravu přírodní, na níž nelpí vražda a nižší fluidum zvířecí, které znečišťuje a hrubší činí vaši vnitřní podstatu, která pak vyvolává ve vás různé boje a ovládá ducha, neotravujte své tělo alkoholem, neotravujte ho nikotinem, neboť ono jest a má býti stánkem vaší vyšší podstaty a Boha ve vás. Vařte a šetřete si svého zdraví, neboť ono jest pokladem v životě a nezbytným k pokroku ducha.“²¹⁸ Věnujme tedy teď bližší pozornost vzniku spiritismu v Čechách a jeho kontaktům s těšínským regionem.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ J. Rösner, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 6–9.

²¹⁶ Tamtéž, s. 12.

²¹⁷ Tamtéž, s. 11.

²¹⁸ Tamtéž, s. 11–12.

3.3 Rozvoj spiritismu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na konci 19. století

Spiritismus v Čechách

Nalézt přesný počátek spiritismu v českých zemích není snadné. Spiritismus byl v Čechách přítomen již patrně v polovině 19. století a rozšířil se na širokou škálu v jeho druhé polovině.²¹⁹

Tradičně se uvádí, že novodobý spiritismus v Čechách měl dvě vývojové linie, kterými se šířil po celém území.²²⁰ První linii představovaly překladatelské aktivity prvního literárního pracovníka na poli spiritismu v Čechách, penzionovaného finančního komisaře Františka Pavlíčka (1818–1890), čestného

František Pavlíček – jeden z prvních propagátorů spiritistické literatury v Čechách.

[ZA Opava]

člena Společnosti pro psychologická studia v Paříži. Pavlíček přeložil a vydal vybraná díla Allana Kardeca (*Kniha duchů, Kniha médií a Genesis*) a J. B. Roustainga (*Výklad evangelií*) a další.²²¹

S distribucí knih pomohli jihočeští železničáři, kteří překlady spiritistické literatury šířili mezi širokou veřejností. Ve stejné době prováděl v jižních Čechách pokusy s vyvoláváním duchů továrník J. E. Schmidt, majitel sklárny na křišťálové sklo v dnešním Anníně u Kašperských Hor (Annathal). Souvislost mezi Schmidtovými aktivitami a šířením spiritismu v jižních Čechách se dle A. Hudákové nedá prokázat.²²²

219 P. Bělina – M. Hlavačka – D. Tinková, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek XI. a, 1792–1860, Praha–Litomyšl 2013, s. 250.

220 Někdy se jako třetí zdroj šíření spiritistických myšlenek uvádí návrat amerických Čechů, kteří se po vzniku Republiky československé vraceli do své vlasti a výrazně sytili novými impulsy domácí ezoterickou scénou, ale to je pozdější záležitost, která se týká až meziválečného Československa. M. Bařina – I. Chocholáč, *Spiritismus v Podkrkonoší*, s. 7.

221 J. Chobot, *Nowoczesny ruch spirytualistyczny ze szczególnym uwzględnieniem Polski*, Wisła 1937, s. 130.

222 A. Hudáková, *Organizace československého spiritistického hnutí*, Univerzita Karlova

Druhá linie, podél které proudí příliv spiritistických myšlenek do Čech, se táhne přes Anglii, Francii a Německo a uchycuje se v podobě praktických seancí, které se začaly praktikovat na Trutnovsku a v Pojizeří. V sousedním Německu bylo v té době již více než 30 000 vyznavačů spiritismu.²²³ Spiritismus se v první vlně uchytil i v Podkrkonoší a v okolí Vysokého Mýta a byl možná jednou z transformovaných forem východočeského tolerančního sektářství.²²⁴ Nejhlouběji své kořeny zapustil v okolí Nové Paky a odtud se rozšířil na Moravu a do Slezska.

Dle spiritistické tradice, která ovšem nemusí odpovídat realitě, se první doložená spiritistická seance konala 2. února 1880 v Trutnově. Zorganizoval ji syn významného trutnovského podnikatele Ignác Etrich (1839–1927), který první zkušenosti s vyvoláváním duchů získal na studijním pobytu v Anglii u firmy Newton a spol. Po návratu do Trutnova uskutečnil zmíněnou spiritistickou seanci s médiem Lotti Wihanovou, dcerou profesora Wihana z Trutnova. K propagaci spiritismu přispělo působení v této oblasti anglického média Henryho Slada (1835–1905), který zde pobýval na Etrichovo pozvání.²²⁵ Slade patřil k nejvýznamnějším tehdejším anglickým médiím. Od roku 1881 organizoval Etrich veřejné seance pro své dělníky a povzbuzoval je v zakládání spiritistických kruhů.²²⁶

v Praze, Evangelická teologická fakulta, Dizertační práce, Praha 2012, s. 33.

²²³ J. Chobot, *Nowoczesny ruch spirytualistyczny*, s. 61.

²²⁴ Reformy Josefa II. a zvláště vyhlášení tolerančního patentu se projeví v lidovém prostředí českého venkova různým způsobem. Z některých pramenů je doloženo, že ne všichni venkované byli spokojeni s rozsahem a rituálními intencemi patentu. Takovou neuspokojenou skupinou se stali i náboženští sektáři. Toleranční sektářství bylo nepovoleným náboženským hnutím, které vzniklo těsně po vydání tolerančního patentu v oblasti středního Polabí a zejména ve východních Čechách. V novém náboženském rozdělení dobové společnosti na katolíky a evangelíky se jeho stoupenci chápali jako třetí strana. Vymezovali se tak nejen vůči katolictví, ale rovněž proti vznikajícím protestantským církvím. Tito *blouznivci* či *deisté*, jak je nazývali úřady, byli pro svou víru bez církve ochotni riskovat různá příkoří a protivenství. Ve svém učení odmítali nauku o Kristově božství a také o Svaté Trojici, neboť se to přičilo biblickému učení o boží jedinství. V 80. letech 19. století se sektáři rozešli různými směry, někteří se vrátili do oficiálně povolených církví, někteří setrvali u svého bludu. Ti sami sebe charakterizovali jako nekatolíky bez náboženství či jako nevěřící ve smyslu víru teprve hledajících a poznávajících, k čemuž nepotřebovali institucionalizovanou církevní organizaci. Někdy odmítali robotu a světské autority. Není asi náhodou, že se spiritistické skupinky objevily na stejném území, kde se vyskytovalo toleranční sektářství. Z. R. Nešpor, *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006, s. 70–89; P. Bělina – M. Hlavačka – D. Tinková, *Velké dějiny země*, s. 250.

²²⁵ M. Jemelka, „Sešli jsme se jako křesťané“: Počátky lidového spiritismu ve Slezsku do jeho institucionalizace v letech 1914–1919, *Slezský sborník*, roč. 114, 2016, č. 2, s. 27–45.

²²⁶ J. Chobot, *Nowoczesny ruch spirytualistyczny*, s. 131.

Výše uvedená fakta prezentují tradiční pohled historiků a samotných příznivců spiritismu na počátky tohoto hnutí v českých zemích. Je však velmi pravděpodobné, že spiritistické praktiky byly provozovány již dříve, a to podobně jako v případě Těšínského Slezska již v polovině 19. století. Dokumentuje to mimo jiné zápis objevený Zdeňkem R. Nešporem v obecní kronice Stradouně z roku 1853, ve kterém se hovoří o „točení stolů a jiných věcí“²²⁷ a je zde popsána praktika spojení rukou v lidský řetěz v kruhu. Je velmi pravděpodobné, že podrobný výzkum zápisů obecních kronik nebo pramenů memoárové povahy by přinesl další doklady o provádění spiritistických praktik na českém venkově již v polovině 19. století.

Nástup nové vlny spiritismu v Čechách zaznamenala *Gwiazdka Cieszyńska*. V únoru 1884 informovala své čtenáře: „takzvaný spiritismus má v některých oblastech Čech mnoho přívrženců, zejména mezi německým obyvatelstvem“²²⁸ a varuje před neblahými projevy spiritismu. Uvádí příklad mladé dívky, které médium předpovědělo den její smrti. Autor se podivuje nad tím, že i když k ničemu nedošlo a dívka ve vyznačeném čase nezemřela, nikdo ze zúčastněných neztratil víru ve spiritismus. Jako viníka označili účastníci blamáže médium, které obvinili z neschopnosti a dál pokračovali ve svých praktikách.²²⁹

V roce 1894 založil J. I. Janeček (1870–1953) první spiritistický časopis v Čechách *Hvězda záhrobní*, který se v 1897 přejmenoval na *Život*. Spiritismus se stal masovým jevem. Ve stejné době začíná svou činnost vytrvalý propagátor spiritismu Karel Sezemský.

Karel Sezemský (1860-1936)

Nejvýznamnější postavou českého spiritistického hnutí byl Karel Sezemský. Narodil se v Mariazellu ve Štýrsku, vyrůstal v rodině krejčího se třemi sourozenci. Po skončení školní docházky se vyučil rukavičkářem. Jeho jedinou kvalifikací pro budoucí aktivity byla záliba ve čtení. Po smrti manžela se matka Karla Sezemského přestěhovala s dětmi do Veselí nad Lužnicí. Po pří-

²²⁷ Z. R. Nešpor, K původu a pramenům českého lidového spiritismu, *Lidé města*, roč. 5, 2003, č. 12, s. 66. O lidovém spiritismu se sektářskými kořeny ve Stradouni a okolí Z. R. Nešpor, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006, s. 571–577.

²²⁸ *Gwiazdka Cieszyńska*, 1884, č. 8, s. 78.

²²⁹ Tamtéž.

Karel Sezemský – vůdce československých spiritistů, spisovatel a vydavatel spiritistické literatury. [MM Nová Paka]

chodu do Prahy byl nejdřív odmítnut v kroužku spiritistů Na Poříčí. Začal s vlastními pokusy v oblasti spiritismu, psal články do časopisu *Hvězda záhrobní* vydávaného J. I. Janečkem – učitelem, novinářem, okultistou a následně do časopisu *Život*. Roku 1897 převzal vydávání *Spiritistické knihovny* a o tři roky později začal s vydáváním časopisu *Posel záhrobní*, který vycházel až do roku 1940. V roce 1901 se přestěhoval do Hrabačova u Jilemnice, odkud se v roce 1904 přestěhoval spolu s rodinou do Nové Paky, kde zůstal až do konce života.²³⁰ Odtud organizoval spiritisty v Podkrkonoší a sem převedl redakci edice *Spirit* a časopisu *Posel záhrobní*.²³¹

Za svého života napsal a vydal řadu knih se spiritistickou tematikou, které stanovily základní zdroj pro spiritistickou teorii i praxi v českých zemích. K nejvýznamnějším patřila díla: *Nebezpečí spiritismu* (1905), *Strašidla ve dvacátém století* (1906), *Jasnovidnost aneb zření do dálky* (1913), *Myšlenkové síly a bytosti* (1916), *Novodobý spiritismus* (1925), *Památník půlstoleté činnosti ve spiritismu* (1931) a další.²³² Postupně navázal kontakty se slezskými spiritisty v Radvanicích a vydatně pomohl k rozšíření spiritismu v českých zemích i ve Slezsku nejprve v jeho lidových projevech a následně v institucionalizované formě.

²³⁰ Y. Benčová, *Osobnosti Novopacka*, Nová Paka, 2011, s. 219.

²³¹ Z. Beneš, *Dějiny Nové Paky I. (do roku 1939)*, Nová Paka 2012, s. 240.

²³² Y. Benčová, *Osobnosti Novopacka*, s. 219.

Projevy lidového spiritismu ve Slezsku na přelomu století

V roce 1889 se odhadoval počet spiritistů v Čechách na 60 tisíc.²³³ To už byl spiritismus přítomen i ve Slezsku. Stoupenci spiritismu ve Slezsku kladli, jak již víme nesprávně, jeho slezské počátky do roku 1897. Historie spiritismu ve Slezsku dle tradičního výkladu začíná příběhem mladého hochy s příjmením Kus [Kuś] z Louk u Těšína, který se vydal do Čech na zkušenou. Byl veden touhou podívat se dál do světa, aby získal nové zkušenosti pro život. Prameny neuvádějí, kde přesně v Čechách se mladík uchytil. Je jen známo, že jeho mistr se tajně věnoval spiritismu a jelikož si padli do oka a stali se přáteli, hned se shodli na tom, že budou tyto věci studovat společně. V mladíkově se však probudila touha po domově, a proto nastala doba rozchodu. Mladík se vrátil do své rodné vesnice ve Slezsku. Bylo to v roce 1897 o posvěcení, kdy dorazil do svého domova ke svým rodičům. Ze služby si přinesl spiritistický stoleček, se kterým v Čechách experimentoval v komunikaci s duchy. Hoch začal rodině vysvětlovat své nové zkušenosti, které jej vedly ke změně postoje ve věci víry tak, že „v brzku přesvědčil svým novým myšlením celé své okolí“.²³⁴ V Loukách se tak zorganizovala první skupinka vyznavačů spiritismu. Sedmičlenná skupinka navázala kontakt se spiritisty v Čechách, začala odebírat časopis *Hvězda záhrobní* a ujala se kolportáže spiritistických knih.²³⁵ Spiritismus se začal šířit hlavně mezi horníky Ostravsko-karvinského revíru žijících v hornických koloniích. Zpočátku nepoutal pozornost a nevzbuzoval zájem svého okolí. Změna nastala v roce 1903, kdy se o spiritisty začal zajímat jak tisk, tak i úřady.

V březnu 1903 *Gwiazdka Cieszyńska* informovala své čtenáře krátkou zprávou: „Mezi horníky v Karvinsko-ostrovském revíru se šíří spiritismus. Centrem agitace jsou Louky. I v dalších lokalitách má spiritismus mnoho přívrženců.“²³⁶ Za měsíc se k tématu vrátí a přináší informace korespondenta přímo z místa dění, tedy z Louk, které obsahují další podrobnosti: „V naší obci je hnízdo šířícího se spiritistického sektářství. V čele této maniakální propagandy stojí lidé naštvaní na svou profesi, kteří se rekrutují především

²³³ K. Sezemský, *Památník půlstoleté činnosti ve spiritismu 1880–1930*, Nová Paka 1931, s. 18.

²³⁴ *Spiritistická revue*, roč. 1, 1920, č. 8, s. 5.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ *Gwiazdka Cieszyńska*, 1903, č. 13, s. 161.

z obuvníků a krejčích. Různé jevy, které nelze zkoumat šicím strojem ani krejčovskou jehlou, vysvětlují účastí duchů a řídí se radami českých agitátorů a písmáků, kteří chtějí využít nevědomosti lidí pro své cíle. (...) Nemají nejmenší nárok na logiku a racionální reflexi svých názorů. Jsou to téměř bez výjimky naivní lidé, zbavení jakéhokoli vědeckého rozumu, vyznačující se naopak tvrdohlavostí a fanatismem. Módní bezvěrectví a lhостejnost v jejich víře později v lidech vyvolávají podobné plody. ‚Tma světlo nepojme‘.²³⁷ Nehledě na mediální nátlak skupina v Loukách se úspěšně vyvíjela a nebyla sama. Později jako vedoucí organizovaného kruhu v Loukách je uváděn Josef Ševčík.²³⁸ V Dombrově se zavázal kruh vedený Františkem Mikulou (dle spiritistické tradice to měl být vůbec první organizovaný kruh na Těšínsku),²³⁹ v Gutech působil Jan Kuchař, který zde „pořádal seance a věštil budoucnost“.²⁴⁰ Později se stal předsedou Spiritistického spolku Bratrství v Radvanicích. Josef Urbánek z Karviné působil na Ostravsku.

Ke kritice spiritistů se přidal i evangelický tisk. Korespondent *Przyjaciele Ludu* z Dolních Bludovic v únoru 1904 v článku *Nieco o spirytyzmie* čtenáře informoval o poměrech ve zdejším evangelickém sboru. V Bludovicích existoval organizovaný kruh spiritistů, který vedl Josef Říman.²⁴¹ Korespondent píše, že první spiritisté se objevili ve zdejším sboru v řadách místních evangeliků před půl rokem.²⁴² Stěžuje si, že z jedné strany útočí na církve a z druhé strany se někteří z nich nechávají volit do sborových orgánů. Kdysi četli Bibli, „teď prý čtou nejvíce nějaké české knihy“.²⁴³ Jsou za abstinenci, ale tajně si rádi přihnou. Lidé je nemají rádi, jelikož činí chaos ve sboru. Tvrdí lidem, že modlitby v kostele nemají smysl, neboť jsou činěny za peníze. Oni mají modlitby zdarma. Byly na ně zaslány stížnosti k civilním úřadům, bránili se, že na svých schůzkách se jenom modlí a čtou Bibli. Korespondent k tomu uvádí: „Chápe se, že za to nemohou být potrestáni, ale ve skutečnosti odpírají lidem přístup do kostela, neresppektují kněze, znevažují věřící, schá-

²³⁷ *Gwiazdka Cieszyńska*, 1903, č. 16, s. 200.

²³⁸ J. Rösner, *Spiritismus ve Slezsku*, 29.

²³⁹ *Posel záhrobní*, roč. 22, 1922, č. 3, s. 41.

²⁴⁰ J. Broda, *Guty. Kronika do roku 1940*, [Český Těšín]: Kongres Poláků v ČR [2023], s. 87.

²⁴¹ *Posel záhrobní*, roč. 6, 1906, č. 12, Sezemský K., Památník půlstoleté činnosti, s. 260.

²⁴² *Nieco o spirytyzmie*. Korespondencja z Dolnych Błędowic, *Przyjaciele Ludu*, 1904, č. 3, s. 21–23.

²⁴³ Tamtéž.

zejí se v noci na tajných schůzkách. Když mezi ně přijde cizinec, který by je rád poznal, chovají se jinak. Nejvíce přitahují mladé lidi, a i tito mladí lidé prý s každým mluví, jako by spali. Nejedna matka si stěžuje na svého syna, že se tam nechal svést a teď si jen čte v nějakých velkých českých knihách, až z toho churaví.²⁴⁴ V závěru se dotazuje redakce, jak za této situace mají postupovat.

Odpověď redakce je patrně stanoviskem evangelických sborů, proto jí věnujme zvýšenou pozornost. Redakce nejprve podává genezi spiritismu. Uvádí, že vždy a všude se mezi lidmi vyskytují nemoci, tělesné deformace, taktéž vždy a všude existují nemoci a duševní úchytky jako duchovní vředy, které svědčí o tom, že lidská duše je nemocná. Lidská duše je nemocná proto, že věda a dnešní lidé jsou z velké části materialističtí, to znamená, že popírají existenci ducha a Boha a tvrdí, že existuje pouze hmota, tělo. Ale ducha v člověku nelze zabít a zdánlivě násilím a silou se prodírá na povrch, projevuje svou existenci v chorobných projevech. Zdravá a racionální víra neboli zbožnost, která je v konečném důsledku hledáním Boha, je v dnešním světě v opovržení. Proto zdravá víra a zbožnost, kterou zdánlivě chtějí ze světa a ze srdcí vyhnat, se mstí a vrací se do světa pokřivená, falešná, morbidní, ve spiritismu. Spiritismus je zavržení víry a nemanželské dítě zrozené z nevíry.²⁴⁵ Jak tedy vůči spiritistům postupovat? Redakce radí především, aby je nepronásledovali, neoznamovali je úřadům, protože když budou mít mučedníky, když budou muset trpět za své bludy, tím více se rozšíří jejich blud. Nejlepším lékem na duchovní neduhy je svoboda. Nabádá bludovnické členy, aby se nebáli ani o církev: „Církev přečkala jiné bouře a má příslib, že ji brány pekla nepřemohou. O to jediné musíte všichni usilovat, aby církev byla živá a ne mrtvá, to znamená, aby měla živé členy, věřící, horlivé, prodchnuté duchem Božího slova, oplývající křesťanskými skutky a životem. Čím více mrtvosti v církvi, tím více sektářství.“²⁴⁶ Redakce dále doporučuje, aby spiritisté nebyli z církve vylučováni, pokud v ní sami chtějí zůstat a nevyvracejí její základní pravdy. Pokud dělají jen to jediné, že odvracejí těšínský lid od opilství a navracejí ho ke střízlivosti, pak jim lze odpustit mnohé výstřednosti, a dokonce i to, že tu a tam pokřikují na kněze. Vždyť na něj křičí i ostatní lidé,

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Tamtéž.

dokonce i ti, kteří chodí do kostela. Jenže pokud se církvi vysmívají, pokud pohrdají bohoslužbami, pak pro ně v církevním zastupitelstvu není místo, protože církev by měla spravovat jen lidé, kteří církev milují. Pokud jsou spiritisté farizejové, kteří se otevřeně chlubí svou střízlivostí a tajně pijí, pak „zahynou tím jistěji a tím dříve, jako spánek a ty duchovní přízraky, které vyvolávají“.²⁴⁷

Na článek korespondenta z Bludovic a následnou odpověď redakce z února 1904 navázal na stránkách *Przyjacieł Ludu* v červenci téhož roku neznámý čtenář, který ještě důrazněji varoval před spiritismem.²⁴⁸ Popsal podrobně spiritistické praktiky a průběh seance. Uvádí i vtipnou příhodu, kdy na jedné nedělní seanci byl vyvolán duch zemřelého duchovního, který okřiknul shromážděné, proč nejsou v kostele. Oni mu na to odpověděli, že zde mají lepší kostel. Na konec kriticky konstatoval: „Spiritismus nevznikl v našich sborech, ale našel úrodnou půdu i v našich sborech, protože položíme-li si ruku na srdce, musíme si přiznat, že je zde skutečně mrtvo, a pokud zapustí kořeny v prostých lidech, kteří jsou kořeny, co se pak stane se stromem, co se stane s inteligencí? Pracujme tedy s dvojnásobnou vytrvalostí a Bůh nám pomůže.“²⁴⁹ A dále upozornil, že spiritisté mají v ruce zbraň, když mohou tvrdit, že všechny církevní obřady se dělají za peníze. Připomněl kdysi populárního kněze Leopolda Otto, který při duchovním zaopatření nemocných nikdy nežádal peníze, a naopak vždy nemocnému přinesl duchovní i finanční pomoc.²⁵⁰ Žádá zavedení reformy, která by změnila financování duchovních v církvi.

Proti spiritistům se stále hlasitěji začali ozývat i katoličtí duchovní. Kněz Józef Lipski, administrátor katolické farnosti v Karviné, psal o spiritistech v jednom ze svých dopisů jako o sektě nebo sdružení: „které uznává Husovy [!] a Lutherovy zásady a hraje si na čtení Písma a vyvolávání duchů“.²⁵¹

Při vysvěcení nové části hřbitova v březnu 1904 roku ve Stonavě ve svém kázání zdůraznil, že podle církevních předpisů není dovoleno pohřbívat v posvěcené části hřbitova těla takových křesťanů, kteří se za křesťanství sty-

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ Kilka słów o spirytyzmie, *Przyjacieł Ludu*, 1904, č. 13., s 124–127.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 127.

²⁵⁰ Více o vztahu L. Otto ke svému vyznání: T. Stegner, *Bóg, protestantyzm, Polska*, s. 142–164.

²⁵¹ Cit. podle: M. Morys – Twarowski, *Stosunki wyznaniowe*, s. 331.

děli a neplnili nejdůležitější náboženské povinnosti, tj. zpověď a svaté přijímání, načež zaútočil na spiritisty a odsoudil „pokrytectví a podvody této sekty“, která „svými odpornými pověrami a satanskými skutky s vyvoláváním duchů dávno zemřelých osob zaslepuje mysl a rozum člověka“.²⁵²

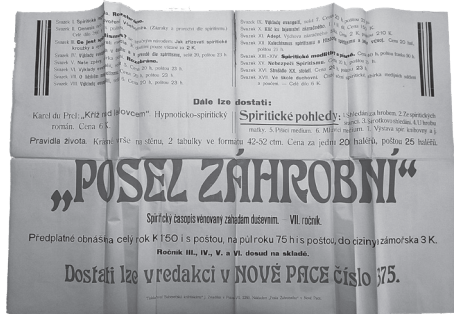
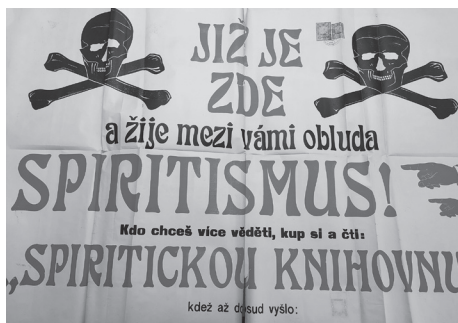
Opavský týdeník zase uváděl: „Poblouzení spiritistické nabylo na Těšínsku značných rozměrů. Nejvíce rozšířen jest spiritismus v obcích Porembě a Lutyni. Ovoce jeho jest neblahé a jeví se i u školní mládeže výstřednostmi a zpuštělostí. V Lukách místní školní rada konala nedávno pilné porady, kterak neblahým následkům nauky duchařské učiniti u mládeže přítrž. Duchaři vystupují čteně z církve, protože vyznavači spiritismu jako samostatné víry nesmějí býti členy žádné jiné církve. Mnozí, aby snáze vymohli si křestní listy k vystoupení z katolické církve potřebné, namluvili faráři, že pojedou do Ameriky. Jakmile však měli křestní list v ruce, teprve řekli pravdu a požádali za vyškrtnutí ze seznamu věřících. Učení v rukou nynějších apoštolů spiritismu jest směsicí nejnejpnějších hloupostí a pověr. (...) Vyznavači spiritismu podrželi některé církevní obřady, ale vykonávají je sami. Dětem na křtu dávají podivná cizokrajná jména. (...) Spiritisté jsou toho domnění, že zemře-li člověk, duše jeho stoupne pryč do těla jiného, ano i do zvířete a že duch ten žije dál. Jelikož mrtvé tělo nemá pražádné ceny, může po smrti odpočívat kdekoliv, jen když je zakopáno – tedy i mimo hřbitov. Jelikož každý vystoupí-li z církve pozbývá nároku na církevní pohřbení a spiritisté tvrdí, že tělo mrtvé může býti kdekoliv zahrabáno (nejlépe u chalupy, v zahradě, nebo někde na pozemku), bude míti provádění samozvaných zákonů spiritistických činiti co i s úřady.“²⁵³

Státní správa, jak uvádí Martin Jemelka, se začala zabývat spiritismem a jejich stoupení nejpozději po 22. 2. 1903, kdy bylo pokutováno okresním soudem ve Fryštátě peněžním trestem neohlášené shromáždění vyznavačů spiritismu, které se konalo předtím v době nedělní katolické bohoslužby v domě vrchního havíře Josefa Durczoka v Porubě (Poremba) u Orlové.²⁵⁴ Setkání, které rozpustil porubský starosta Antonín Kiermašek za asistence četnictva, se účastnilo 10 mužů a 22 žen. Proti zásahu účastníci rozpuštěné spiritistické seance podali protest, ve kterém uvedli, že jejich „důvěrná

²⁵² *Gwiazdka Cieszyńska*, 1904, č. 10, s. 3.

²⁵³ *Opavský týdeník*, 1904, č. 24, s. 5.

²⁵⁴ M. Jemelka, „Sešli jsme se jako křesťané“, s. 32.

Plakáty, které se snažil František Černý ze Zárubku v Polské Ostravě v květnu 1907 vylepit za účelem propagace spiritistické literatury v Moravské Ostravě, Přívoze, Vítkovicích a Polské Ostravě. [ZA Opava]

schůze“ nemohla odporovat shromažďovacímu zákonu z roku 1867.²⁵⁵ Autoři protestu Jan a Štěpán Mikulovi prosili, aby „Veleslavná c. k. zemská vláda ráčila věc vyšetřiti, politickým, policejním a jinakým orgánům připomenouti, že nejsou oprávněni naše důvěrné schůze rozpouštěti, račiž dále viníky v tomto případě potrestati a nám o vyřízení této stížnosti sděliti“.²⁵⁶ Nevíme jestli stížnost přinesla žádanou odezvu, spiritisté však své „důvěrné schůze“ pořádali i nadále. V únoru 1907 Josef Durczok z Dombrové a Josef Urbánek z Karviné oznámili na Policejním komisařství v Moravské Ostravě, že dne 30. 3. 1907 budou organizovat v Dělnickém domě v Dombrové veřejnou přednášku o spiritismu a „demonstraci mediálních kreseb, které budou k volnému nahlédnutí“.²⁵⁷ V květnu 1907 obdrželo policejní komisařství v Moravské Ostravě žádost o výlep plakátů propagujících prodej spiritistické literatury v Moravské Ostravě, Přívoze, Vítkovicích a Polské Ostravě.²⁵⁸ Je to významný moment, těmito kroky spiritisté vystupují z poloilegality a budou působit viditelně ve veřejném prostoru.

Z policejních záznamů vyplývá, že spiritistické seance se v regionu ko-naly již od delšího času a měly poměrně hodně stoupců. Jen v Dětmáro-

255 ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, k. 128, Stížnost Jana a Štěpána Mikuly (6. 3. 1903) Zemské vládě v Opavě.

256 Tamtéž.

257 ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, k. 128, Oznámení o konání veřejné spiritistické přednášky, 21. 2. 1907.

258 ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, k. 128, Žádost o výlep spiritistických plakátů.

vicích, v Orlové a Porubě (Poremba) se ke spiritismu hlásilo na 300 osob. Hlavou těchto spiritistů byl zmíněný Josef Durczok z Poruby u Orlové, který před nedávnem vystoupil z římskokatolické církve. Místem setkávání ke spiritistickým seancím byly byty v hornických koloniích Sovinec (Karviná) a Eleonora (Doubrava) a havířská obydlí v Dolní Suché a v Petřvaldě. Hlavním centrem spiritismu v prostoru mezi Fryštátem a Moravskou Ostravou se stala polskoostravská čtvrť Zárubek, kde se v pronajatém bytě Richarda Čecha nejpozději 11. 12. 1903 sešli ke spiritistické seanci havíři z Moravské Ostravy a nejbližšího okolí. Za protagonistu organizace považovaly úřady Leopolda Bělicu, který ze Zárubku organizoval „misijní výpady“ do blízkého i vzdálenějšího okolí a byl úspěšný.

Příčiny popularity spiritismu

Je na místě se zamyslet, co bylo příčinou spuštění a rychlého šíření spiritismu v Ostravsko-karvinském revíru na konci 19. století a proč k rozšíření spiritismu nedošlo dříve, jestliže zde povědomí o spiritismu existovalo již od poloviny 19. století.

Nalézt odpověď není lehké. Těšínské Slezsko bylo národnostně i konfesně rozděleno, nicméně toto rozdělení společnosti nebylo překážkou poklidného vývoje. V 19. století se v tomto relativně poklidném kraji začala rychle šířit průmyslová revoluce. Pod beskydskými vrcholy (1771 Ustroň, 1839 Třinec) vznikaly díky zásobám dřeva v beskydských lesích první železárny.²⁵⁹ Na dolním toku řeky Olzy vznikala ostravsko-karvinská aglomerace s Vítkovickými železárnami na moravské straně (1829) a důlním revírem, který rozmýval tradiční zemské hranice. Vědomí o výskytu uhlí v okolí Moravské Ostravy existovalo již delší dobu, avšak uhelné hornictví se urbanizačním činitelem stalo teprve poté, co v důsledku rozvoje železářského průmyslu a železniční dopravy nastoupil skokově hospodářský rozvoj a kdy industrializace vynesla uhlí na první místo mezi energetickými zdroji a surovinami.²⁶⁰ Přirozeným jádrem západní části revíru se stávaly obce budoucí sídelní aglomerace v čele s Moravskou Ostravou. Do roku 1848 se stalo hornictví vý-

²⁵⁹ B. Pitronová, K otázce vzniku a počátečního vývoje Třineckých železáren, In: S. Zahradník (pořadatel), *Z dějin Třineckých železáren. Sborník*, Praha 1970, s. 9–28.

²⁶⁰ M. Myška, Moravská Ostrava za průmyslové revoluce, In: Kol. *Dějiny Ostravy*, k vydání připravil K. Jiřík, Ostrava 1993, s. 132.

znamným zdrojem obživy obyvatelstva slezských obcí Polské Ostravy, Hrušova, Michálkovic a Moravské Ostravy.²⁶¹ Ve zbývajících lokalitách se začalo s těžbou až po roce 1849. Ve východní části přirozeným centrem byla Karviná.

Skončila robota a vesnická populace začala pracovat na svém hospodářství, které nabízelo mnoho dřiny a málo výtěžku. Proto mnoho lidí obracelo svůj zájem směrem k vznikající ostravsko-karvinské průmyslové aglomeraci, kde se snažili uplatnit své schopnosti. Rozkvétající průmysl dával nejednu příležitost a lákal i dělníky ze širokého okolí i okolních zemí (Halič, Čechy, Morava). O levné pracovní síly nebyla nouze a práce v dolech a továrnách nabízela atraktivní možnosti výtěžku. Nové výrobní vztahy s sebou přinášely také sociální problémy (alkoholismus, prostituce a další). Tradiční etablované církve nebyly schopny novým výzvám moderní industriální společnosti plně čelit. Lidé byli vytrženi ze svých tradičních návyků, které pěstovali ve svých původních domovech. Život v hornických koloniích, kde chybělo soukromí, neumožňoval vést tradiční, klidný duchovní život a udržovat tradiční hodnoty. Nová pracovní doba neumožňovala pravidelnou návštěvu bohoslužeb. Ve vzniklém duchovním vakuu se spiritismus mohl stát dobrou alternativou.

Na otázku, proč se spiritismus rozšířil na Těšínsku až na konci 19. století, asi neexistuje přímá odpověď. Jednou z možných odpovědí nabízí článek z *Gwiazdki Cieszyńskiej* z roku 1903. V únoru téhož roku v době sílící protispiritistické kampaně opublikovala *Gwiazdka Cieszyńska* relaci z jedné neúspěšné seance. Seance skončila blamáží vinou jistého hornického mistra (štajgra),

Památník hornické katastrofy z roku 1895 na hřbitově v Karviné (stav z léta 2024).

[Soukromý archiv autora]

²⁶¹ Tamtéž.

kterého si horníci nesmírně považovali a který byl na seanci poprvé. Mistr poprosil médium o vyvolání ducha svého otce. Duch se objevil a sdělil pár informací, načež hornický mistr vstal, seanci přerušil a udiveným posluchačům oznámil, že je to celé podvrh, jelikož jeho otec žije. Podobných relací kompromitujících spiritisty se objevuje v tisku v té době povícer, a proto se tato zmínka o neúspěšné seanci na první pohled nejeví ničím zajímavá. Nicméně stane se zajímavou, když si přečteme plánovaný „program“ seance. Najdeme v něm totiž zmínku, že na seanci mimo jiné „se měly vyvolávat duchy bratrů horníků padlých na místě práce“.²⁶² To byl asi taky důvod přítomnosti štajgra na oné seanci. Tato zmínka nás vede k zásadní myšlence, že jedním z hlavních důvodů rozšíření spiritismu na počátku 20. století v hornických koloniích Ostravsko-karvinského revíru mohla být série katastrof, které se zde při dobývání uhlí v místních dolech na konci 19. století udály a neobešly se bez mnohých lidských obětí.²⁶³ Po zemřelých zůstaly stovky vdov a sirotků, kteří se bez svých živitelů našli ve svízelné životní situaci. Zoufalé vdovy hledaly pomoc všemožným způsobem. Člověk v tak zoufalé situaci mohl uvěřit, že pomoc může přijít i ze záhrobí.

²⁶² *Gwiazdka Cieszyńska*, 1903, č. 18, s. 220.

²⁶³ Ve druhé polovině 19. stol. dochází v Ostravsko-karvinském revíru k celé řadě důlních neštěstí. V letech 1854–1896 bylo v revíru zaznamenáno 26 velkých katastrof, při kterých zahynulo 658 horníků, kromě toho asi stejné množství horníků zahynulo při jednotlivých nehodách. Největší katastrofy se odehrály v Larischových dolech v Karviné, kde se bezohledné vykořisťování, nevyhovující nejzákladnějším požadavkům bezpečnosti horníků, projevilo zvláště výrazně. Tak 6. března 1885 bylo na jámě Jan v Karviné zabito při výbuchu plynu 111 horníků. Dne 26. března téhož roku na jámě Bettina v Doubravě při výbuchu plynu zahynulo 58 horníků. V roce 1894, 14. června, došlo k největšímu důlnímu výbuchu na jámě Jan a Františka v Karviné, kde přišlo o život 235 horníků a 25 bylo těžce zraněno. V následujícím roce 1895, 16. března, bylo při výbuchu na jámě Hohenegger v Karviné zabito 52 horníků. Neštěstí se nevyhnula ani Wilczkovým dolům v Polské Ostravě. V sobotu 3. ledna 1891 došlo na dole Trojice v Polské Ostravě k výbuchu metanu a uhelného prachu, následkem exploze zahynulo 61 horníků. Do těžební horečky na Ostravsku byl zapojen i rakouský stát, kterému se také nevyhnula neštěstí. V úterý 14. ledna 1896 vznikl ve vodní jámě dolu Hermenegild akciové společnosti Severní dráhy Ferdinandovy z neobjasněných příčin požár, který si vyžádal za obět 16 lidských životů. Důl náležel k jednomu ze tří vzájemně propojených dobývacích prostorů, pojímaných již od počátku jako jeden těžební komplex, později nazývaný dolem Zárubek. Viz R. Makarius, *Memento důlních nehod v českém hornictví*, zpracoval Petr FASTER, Ostrava 2008, s. 89–104, 113–114, 116; J. Rusnok, *Horníci na Těšínsku na přelomu 19. a 20. století*, *Těšínsko*, roč. 1, 1958, č. 3, s. 1–4; Kompletní seznam hornických katastrof v revíru v S. Kuba a kol. *K poslední sichtě „Zdar Bůh“*, [Karviná] [2024].

Institucionalizace spiritistického hnutí ve Slezsku

Polskoostravská osada Zárubek, přes řeku sousedící s Moravskou Ostravou, se stala nejagilnějším centrem šíření spiritismu v západní části Ostravsko-karvinského revíru. Vedle seancí organizovali spiritisté i křty, svatby a pohřby.²⁶⁴ Z Ostravska se spiritismus šířil do dalších obcí. Spiritistům nechybělo sebevědomí: „Jest již nejvyšší čas, aby spiritismus, vědecká opora každého náboženství, mravnosti a zbožnosti, ku všeobecnému dávno již zaslouženému doznání přišel, by jeho pokusy, jež dávno vědou dotvrzeny, všeobecného rozšíření a opory státních úřadů našly“ – nabádal spiritisty rozšiřovaný leták v Ostravsko-karvinském revíru na počátku 20. století.²⁶⁵ Karel Sezemský apeloval: „Nedáme se zdržeti ničím, co je lidské a směle půjdeme dál za vytknutým cílem, abychom probouzeli, oživovali a křtili mrtvé duše k novému svěžejšímu životu. Abychom nabádali k tomu, co lidství nejvíce chybí – k mravnosti, vytrvalosti, opravdové lásce a bratrství.“²⁶⁶ Rostoucí sebevědomí směřovalo spiritisty na cestu institucionalizace jejich hnutí.

V té době v Čechách vznikly již první spiritistické spolky. Patrně vůbec první z nich byl ustanoven v roce 1895 v Chrudimi, pak začaly vznikat další. V Praze byl první spiritistický spolek ustanoven v květnu 1897. Dostalo se mu jména *Společnost pro pěstování všeobecných vědomostí „Život“ se sídlem v Praze*. V Čechách vzniklo několik spolků,²⁶⁷ ovšem my se zde jimi nebudeme zabývat. Budeme sledovat pouze tu činnost českých spiritistů, která měla bezprostřední vliv na vývoj ve Slezsku.

Pro vývoj ve Slezsku je nejdůležitější spiritistický sjezd, který se konal 21. srpna roce 1910 v Nové Pace.²⁶⁸ Tam byly položeny základy Bratrského sdružení československých spiritistů, které bylo zformováno v roce 1911. Úřední záznamy o vzniku spolku dnes nejsou k dispozici, proto nemáme jistotu, zda spolek opravdu úředně existoval. Všechno nasvědčuje tomu, že spíše ne. Jednalo se o volné sdružení osob dodržujících jistá pravidla. Nehledě na úřední

²⁶⁴ J. Rösner, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 77.

²⁶⁵ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, k. 128, Leták: Všem odpůrcům novodobé vědy „Spiritismu“ na uvážení.

²⁶⁶ K. Sezemský, Úvod, *Posel záhrobní*, roč. 11, č., 1911, č. 1, s. 1.

²⁶⁷ Téma vzniku spiritistických spolků na území Československa podrobně spravováno v A. Hudáková, *Organizace československého spiritistického hnutí*.

²⁶⁸ Všem lidem dobré vůle, *Posel záhrobní*, roč. 11, č., 1911, s. 15–16.

stránku věci spolek ve skutečnosti aktivně působil a získal příznivce i na Těšínském Slezsku. Slezští spiritisté byli v řadách Bratrského sdružení českoslovanských spiritistů jedněmi z prvních členů. Patrně i kvůli nim se dostalo do názvu sdružení adjektivum „českoslovanských“. Mnoho slezských spiritistů v každodenní mluvě používalo místní slezsko-polský dialekt, významná část polštinu. Nevíme kolik přesně ve Slezsku vzniklo kruhů, víme jen, že prvními zemskými důvěrníky Bratrského sdružení českoslovanských spiritistů byli od roku 1912 Jan Kuchař a Jan Rösner.²⁶⁹ V prvních letech činnosti se v roli zemského důvěrníka objevuje taky František Urbánek.²⁷⁰

Na zmíněné schůzi v Nové Pace byl vytvořen Řád bratrského sdružení, následně byl otištěn, „by všichni ti, jež dobré vůle jsou a nechtí ostati při starém návyku a směru, jež touží dál, po rozvíjení osobním a společném, našli nutné opory a posily v součinné činnosti společné“.²⁷¹ Podle řádu ke sdružení mohla přistoupit každá „mravně vyspělá“ osoba bez rozdílu pohlaví starší 14 let, která uznávala nauky spiritismu, pečovala o její šíření a sdružení mravně i hmotně podporovala a žádného nečestného činu se nedopustila. Členové se měli vzdát veškerého pití lihovin a zanechat kouření. Každý člen, „který jen částečně pronikl duchem svým spiritistickou nauku“ měl vystoupit z církve tak, aby „ani číslem svým nepodporoval rozšiřování zvráceného učení, svatokupectví a různých převěsků a dogmat, kterými jen Bůh je snižován na úroveň člověka – vášnivce“.²⁷² Při protialkoholické osvětě v hornických koloniích spiritisté našli

Znak Bratrského sdružení českoslovanských spiritistů. [MM Nová Paka]

²⁶⁹ Š. Glombíčková, Jan Rösner, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, Nová řada, sešit 8. (20.), Ostrava 2006, s. 104.

²⁷⁰ K. Sezemský, *Památník půlstoleté činnosti*, s. 240.

²⁷¹ *Posel záhrobní*, roč. 11, 1911, č. 1, s. 15–16.

²⁷² Tamtéž.

spojeince v členech ostravských a těšínských poboček pražského Československého abstinentního svazu. Svaz měl své pobočky v Lazích, Petřvaldě a Polské Ostravě.²⁷³

Členská základna bratrského sdružení dále měla rozšiřovat spiritistickou nauku a potírat veškeré nepravosti a nespravedlnosti dějící se na úkor spiritismu. Zápisné do sdružení činilo 50 haléřů, měsíční příspěvek 20 haléřů. Přijetí příspěvku mělo být potvrzeno vydáním známky, která měla být vlepena do spolkové legitimace („průkazní knížky“).

Vedle povinnosti měli členové sdružení i práva. Patřilo k nim právo na bezplatné vydání legitimace, časopisu *Posel záhrobní*, bezplatnou účast na veřejných přednáškách a výstavách, právní ochranu, pro případ, že by člen musel čelit nějakému obvinění kvůli spiritismu, veškeré publikace týkající se bratrstva, hrazení veškerých výdajů delegátům při sjezdech a v případě nouze materiální podporu.²⁷⁴

Významným mezníkem v dějinách slezského spiritismu byla spolková shromáždění slezských spiritistů v Hrušově, Lutyni a Stonavě v prvních měsících roku 1914, na kterých byla projednána otázka výstavby spolkového domu v Radvanicích nebo v Petřvaldu a založení vlastní organizace. Na dalším shromáždění ve Stonavě (22. 3. 1914) padlo rozhodnutí o založení Nákupního, výrobního a stavebního spolku Bratrství se sídlem v Radvanicích ve Slezsku.²⁷⁵

Po podání úřední žádosti byly stanovy Nákupního, výrobního a stavebního spolku Bratrství úředně schváleny Zemskou vládou v Opavě výnosem ze dne 9. 7. 1914. Ustavující schůze se konala v Radvanicích v domě pana Veselého 29. 11. 1914.²⁷⁶ Prvním předsedou byl zvolen Adam Cieslar ze Zárubku v Polské Ostravě bytem na ul. Jičínského č. 458 a jednatelem Ferdinand Kučera z Moravské Ostravy bytem na ulici Vítkovické 712. Do čela sdružení byli dále zvoleni, Josef Krygel a Karel Štěrba, všichni horníci ze Zárubku. Další funkce obsadili Karel Turoň (Evženova kolonie 197 v Petřvaldu), Jakub Kostecký (Hrušov 127), Jan Samolej (Kunčice – Švrkl

²⁷³ *Ostřízlivění. Časopis věnovaný otázce protialkoholní*, roč. 2, 1913, č. 9, s. 1.

²⁷⁴ Tamtéž, s.16.

²⁷⁵ M. Jemelka, „Sešli jsme se jako křesťané“, s. 39.

²⁷⁶ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – Spolky 1914–1935, sign. 957–2. část, k. 1071, Oznámení o konání ustavující schůze 20. 11. 1914.

154), Josef Urbánek (Karviná 814), František Nikl (Německá Lutyně 416), Josef Říman (Dolní Bludovice 346), Jan Rösner (Malé Kunčice 120) a Jan Kuchař (Guty 44).²⁷⁷

Fakt, že spiritisté založili stavební spolek, není překvapující. Čerpali inspiraci ve svém okolí. S rozvojem města Moravské Ostravy a okolí vzrůstal i celkový spolkový život, v jehož vývoji však byl překážkou nedostatek spolkových místností. Proto vznikaly různé stavební spolky a družstva, z nichž nejvýznamnější bylo Družstvo pro stavbu Národního domu v Moravské Ostravě (zal. 1892) a České stavební družstvo pro Vítkovice a okolí (zal. 1897). Spiritisté tak jenom pokračovali v zaběhlé tradici a založením stavebního spolku Bratrství tak trochu mátlí i úřady, které mohly mylně předpokládat, že se jedná o další svépomocnou aktivitu pro zkulturnění života horníků. Stanovy spolku náboženské aktivity vůbec nedefinovaly. V nejstarších spolkových stanovách z 22. 6. 1914 je pouze uvedeno, že prvotním účelem je „starati se o duševní, vědeckou a hospodářskou výchovu lidu. Proto zřídí a bude udržovat spolkové domy. Jako středisko těchto snah, kde se budou pořádat přednášky, schůze, zábavy a jiné s vyloučením politiky“.²⁷⁸

K naplnění cíle, tedy stavby spolkového domu, došlo velmi brzy, již v roce 1914. Teprve poté spolek úřadům odkryl pravý cíl své činnosti. Úřady nejprve proti spolku zakročily a dělaly těžkosti, ale od počátku roku 1918 spolek s malými omezeními (spiritisté se snažili na svých setkáních volit spíše neutrální témata jako například: vegetariánství, náboženství moderního člověka, interpretace snů, duševní a hospodářský pokrok) veřejně působil až do konce Habsburské monarchie.

Polští spiritisté

Velká Ostrava byla v letech 1870–1930 nejrychleji rostoucím městem celých českých zemí.²⁷⁹ Intenzivně se rozvíjelo i Těšínské Slezsko. Pracovní možnosti lákaly do regionu mladé lidi z blízkého i dalekého okolí. V době před první světovou válkou žili na Ostravsku a Těšínsku zejména Češi, Poláci a Němci.

²⁷⁷ ZA Opava, fond: Severomoravský krajský národní výbor (dále KNV), k. 548, Spiritistický spolek Radvanice, Oznamení c. k. policejnímu komisařství v Moravské Ostravě 30. 11. 1914; M. Jemelka, „Sešli jsme se jako křesťané“, s. 39.

²⁷⁸ ZA Opava, fond: Severomoravský KNV, k. 548, Spiritistický spolek Radvanice, Stanovy stavebního spolku Bratrství 22. 6. 1914.

²⁷⁹ M. Jemelka – J. Štofánik, *Víra a nevíra*, s. 63.

Spiritistický dům v Radvanicích otevřený v roce 1914 byl prvním spiritistickým domem v celém Rakousko-Uhersku. [Posel záhrobní, 1915]

Češi a Poláci nejprve ve snaze čelit germanizaci hledali možnosti spolupráce. Podobně jako v politické oblasti v první fázi rozvoje národního citění postupovali Češi a Poláci v rámci ezoterických směrů společně pod hesly jakési ezoterické slovanské vzájemnosti namířené hlavně proti katolické církvi. Proto neudivuje, že se v české spiritistické organizaci uplatnil výrazně i polský místní živel.

České spiritistické hnutí bylo organizováno lépe než polské. Dům otevřený na podzim 1914 v Radvanicích byl vůbec prvním spiritistickým domem v Rakousku-Uhersku. Češi měli svůj časopis *Posel záhrobní*, vydávaný od roku 1900 v Nové Pace. Vedoucí činitel českých spiritistů Karel Sezemský dodával pravidelně z Nové Paky do ostravsko-karvinského průmyslového regionu spiritistickou literaturu a pro těšínské spiritisty zhotovoval polské překlady spiritistických textů. Sám přednášel s polským překladatelem.²⁸⁰ Spiritistické hnutí na Těšínsku mělo jakousi neformální polskou sekci, která vydávala pro potřeby polských vyznavačů spiritismu literaturu v polském jazyce. Za tímto účelem překládala brožury českých a německých autorů.²⁸¹ V pramenech se objevuje i polský název organizace *Związek Śląskich Spirytystów*. Internacionální ambice se projevovaly ve společných vystoupeních českých a polských řečníků. Polští členové kolportovali *Posla záhrobního*.²⁸² Nicméně polští bratři ve spolku vnímali nejen české impulsy, ale bedlivě sledovali dění také na polské ezoterické scéně. Když se na počátku 20. století objevil ve Visle významný polský badatel mediumismu Julian Ochorowicz, vzbudil zájem širokého okolí, a to v dobrém i negativním smyslu.

²⁸⁰ M. Jemelka, „Sešli jsme se jako křesťané“, s. 27–45.

²⁸¹ J. Proskovec, *Ówczesna uwaga o spirytyzmie*, Nakładem Kar. Sezemský w Nowé Pace, Czechy 1912.

²⁸² Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, složka: Rząd Krajowy Śląska Cieszyńskiego 14/6, sign. 451.

Pobyt Juliana Ochorowicze ve Visle

Julian Ochorowicz se narodil 28. 2. 1850 v Radzymiňě u Varšavy. Vysokoškolské vzdělání získal na Varšavské univerzitě na Fakultě fyziky a matematiky. V roce 1873 získal doktorát na univerzitě v Lipsku za práci *Bedingungen des Bewusstwerdens, eine Physiologisch-psychologische Studie* (Podmínky vědomí, fyziologicko-psychologická studie). Byl jedním z předních představitelů pozitivistického myšlení. V roce 1875 se přestěhoval do Lvova, kde se habilitoval na místní univerzitě jako docent empirické psychologie. Ochorowicz projevoval odvahu ve svém myšlení a ve vyslovování nepopulárních soudů. Přednášel filozofii fyziky a dějiny přírodní filozofie. Na univerzitě ve Lvově prováděl Ochorowicz experimenty s elektromagnetismem a parapsychologickými jevy, především s hypnózou a elektrickými vlastnostmi lidského těla. Zkonstruoval přístroj zvaný hypnoskop, který sloužil k testování vnímavosti pacientů vůči hypnóze (prokázal, že tomuto jevu podlehlo jen asi 30% populace).²⁸³

V roce 1882 opustil své místo na univerzitě a odešel do Paříže. V zahraňičí, především v Paříži, pobýval v letech 1882–1892. Přátelé mu poskytli elektrotechnickou dílnu, která mu umožnila pokračovat na jeho vynálezech. Konkrétně pracoval na zdokonalení mikrofону a telefonu. Výsledkem jeho práce bylo patentování tří vynálezů týkajících se mikrofónů a telefonních přístrojů.²⁸⁴ V roce 1906 se stal tajemníkem mezinárodního psychologického institutu v Paříži.

Ochorowicz se však zaměřoval především na francouzskou psychologii a studium hypnózy. Vypracoval vlastní teorii „ideoplastii“, která podle něj měla být mostem mezi psychologií a fyziologií, fyziologickou realizací představ. S její pomocí vysvětloval jevy sugesce, magnetismu, hypnózy a v budoucnu měla tvořit základ jeho teorie parapsychických jevů.

Ochorowicz provedl řadu experimentů. Na jejich základě dospěl k závěru, že psychické symptomy, které pozoroval, není důvod vysvětlovat nadpřirozenými silami. Aby se následně rozhodně distancoval od spiritistů, kteří tyto jevy chápali po svém, používal pojem *mediumismus*.²⁸⁵

²⁸³ Z. Pasek, Spirytyzm i ruch rozwoju duchowego, s. 43.

²⁸⁴ J. Krop, Julian Ochorowicz jako pozytywista i jego związki z Ziemią Cieszyńską, In: *Wiśła Julianowi Ochorowiczowi w 150. rocznicę urodzin. Materiały z sympozjum, które odbyło się 16 października 2000 r.*, Wiśła 2001, s. 9.

²⁸⁵ Z. Pasek, Spirytyzm i ruch rozwoju duchowego, s. 39.

V záborovém Polsku nevyvolával nadšení, přesto se počátkem roku 1892 vrátil do Varšavy. V poslední etapě svého života se začal zabývat parapsy-
chickými jevy.²⁸⁶ Nebyl v žádném případě osamocen. Zájem o tyto jevy se
v 90. letech 19. století rozmohl po celé Evropě.

V roce 1893 Ochorowicz se podílel na výzkumu v Evropě proslulého
ženského média Eusapie Palladino z Říma. Vedl s ní mnoho experimentů.
Po opublikování výsledků se stal předmětem tvrdé kritiky svých polských
kolegů. V létě 1899 se přestěhoval do Visly a setrval zde až do roku 1912.
Zde prováděl experimenty s dalším médiem Stanisławou Tomczykównou.
Ve své vlasti vzbuzoval nepřátele, v zahraničí naopak respekt. Vášně pro psy-
chické bádání Ochorowicze neopustila téměř do konce života. Jeho posled-
ním médiem byla Jadwiga Domańska. Tyto poslední psychické experimenty
se konaly v Žerani u Varšavy v utajení a jejich výsledky nebyly zveřejněny.
V letech 1915–1916 Ochorowicz působil jako místopředseda Polské psycho-
logické společnosti a nechtěl, aby jeho osoba budila kontroverze.

Sám se necítil být spiritistou a tvrdil, že mediumistické jevy jsou pou-
hým výtvozem psychiky média. Věřil a snažil se to dokázat svými výzkumy,
že představy – ideje jsou specifickou silou. Nervosvalová energie se může
na okamžik přesunout mimo tělo média – tak Ochorowicz vysvětloval vznik
takzvaného „éterického těla“, které vyzařuje z hmotného těla a strhává
s sebou některé atomy, čímž vzniká efekt takzvané materializace.²⁸⁷

Zemřel náhle 1. května 1917. Dramatická nedorozumění kolem osoby Ju-
liana Ochorowicze pokračovala i po jeho smrti. S koncem první světové války
zájem o spiritismus opět vzrostl a mánie pořádání spiritistických seancí se
rozšířila i do některých kruhů varšavské inteligence. Julian Ochorowicz byl
vybrán jako patron pořádaných setkání, a to navzdory svému vědeckému
postavení, které zastával po celý život.

V roce 1918 vydal varšavský lékař Franciszek Ksawery Watraszewski,
skrývající se pod pseudonymem Dr. Fr. Habdang, knihu *Z tajemnych dzie-
dzin ducha*. V této knize bez sebemenších skrupulí zveřejnil výpovědi Ocho-
rowiczova „ducha“, získané prostřednictvím média Jadwigy Domańskiej.

²⁸⁶ Mimo jiné se zabýval ezoterickým odkazem dávného Egypta, čímž inspiroval svého
přítele, spisovatele Boleslava Prusa, k napsání slavného historického románu *Faraon*
(1897).

²⁸⁷ Z. Pasek, *Spirytyzm i ruch rozwoju duchowego*, s. 39.

Kniha vzbudila senzaci ve spiritistických kruzích, náklad se rychle vyčerpával, což bylo povzbuzením pro vydání druhé knihy *Karta z zamkniętej księgi bytu*. Vědecké kruhy přijaly tyto publikace jako „beletristický žert“, nicméně spiritisté měli svoji pravdu a takové informace je jen utvrzovaly ve vlastní víře. Ochorowicz se hodil i jiným ezoterikům, kteří především potřebovali vhodnou autoritu, pod jejíž hlavičkou by se obsah jejich spisů a publikací stal pravděpodobnějším. Proto není náhodou, že prvním materiálem v prvním čísle periodiku polských teosofů v Těšínském Slezsku je právě článek autorství Juliana Ochorowicze.²⁸⁸

To nás vede k tomu, abychom se teosofii věnovali podrobněji. V globálním měřítku se teosofie vyvíjela vždy společně se spiritistickým hnutím. Tak tomu bylo i na Těšínsku, kde se v řadách slezských spiritistů objevily polsky mluvící skupinky teosofů. Zpočátku spolu spiritisté a teosofové vzájemně komunikovali a podporovali se, ale později, po rozpadu rakouského mocnářství, se rozdělili na dva nesmiřitelné tábory. Věnujme proto teď pozornost druhé ezoterické skupině Teosofické společnosti.

3.4 Teosofická společnost

Intelektuální základnou teosofického myšlení bylo přesvědčení o pradávne moudrosti panující v mytickém zlatém věku, jejíž fragmenty se zachovaly do současné doby v orientálních a okultistických učeních, které je třeba znovu objevit.

Helena Petrovna Blavatská a Teosofická společnost

Zakladatelskou Teosofické společnosti byla Helena Petrovna Blavatská (1831–1891) a spoluzakladatelem Henry Steel Olcott (1832–1907), ten byl prvním prezidentem společnosti. Zakladatelka hnutí se narodila 12. 12. 1831 v Jekatěrinoslavi (v současnosti Dnipro) na Ukrajině v rodině střeleckého důstojníka carské armády Petera von Hahna. Prožila podivuhodný, legendami opředený život.²⁸⁹ Od mladých let se zajímala o okultismus, později byla spiritistickým médiem. Od svého mládí byla jasnovidnou a vídávala kolem

²⁸⁸ J. Ochorowicz, *Istota bytu, Wyzwolenie*, roč. 1, 1919, č. 1, s. 2–8.

²⁸⁹ J. A. Santucci, *Helena Petrovna Blavatsky*, In: Wouter J. Hanegraaff et al. (eds.), *Dictionary of Gnosis*, s. 171–185.

sebe různé postavy, nejčastěji postavu Inda. Okultismem se zabývala od mládí, první informace o něm získala v knihovně svého pradědečka, knížete Pavla Dolgorukého. Byla velmi tvrdohlavá a zatvrzelá. Vzepřela se své rodině a provdala se za starého generála Nikofora Blavatského, načež ho po několika měsících opustila, odjela do ciziny a vedla nezávislý život, aniž by se vzdala manželovy finanční podpory. V roce 1851 v Londýně po náhodném setkání s cizím hinduistou nabyla přesvědčení splnit jedinečné poslání – založit Teosofickou společnost. Než se tak však mohlo stát, absolvovala přípravné období na toto poslání. Její život byl bohatým, ale chaotickým dobrodružstvím na cestách po celém světě – od Indie přes Evropu, Egypt až po Ameriku. V roce 1859 odjela na Kavkaz, poté roku 1864 do Řecka – kolébky evropské vzdělanosti, odtud do Egypta – země faraonů a jejich obrovských pomníků dávné zašlé slávy a moci. Dokonce tvrdila, že v roce 1867 bojovala proti papeži v Garibaldiho vojsku v bitvě u Mentany.²⁹⁰

Helena Petrovna Blavatská –
spoluzakladatelka Teosofické společnosti.
[<https://cs.wikipedia.org>]

Spiritistické pozdvižení v Americe ji přilákalo v roce 1873 do Spojených států. Zde se setkala s nadšeným spiritistou H. S. Olcottem, o němž bylo známo, že bojoval za osvobození otroků. Kolem Blavatské se shromáždila skupina zájemců o ezoterismus, která 7. 11. 1875 v New Yorku založila Teosofickou společnost.

Společnost byla otevřena pro všechny lidi s různým původem a přesvědčením, které spojoval souhlas s cíli společnosti, přání odstranit náboženské antagonismy a snaha o harmonické soužití lidí dobré vůle bez ohledu na jejich náboženské názory, a také touha studovat náboženské pravdy a sdílet

²⁹⁰ R. Smoley, *Zakázaná víra. Gnostický odkaz od evangelií po da Vinciho kód*, Praha 2009, s. 156.

výsledky svého studia s ostatními. Podle názoru Teosofické společnosti se Pravda neboli Boží moudrost (teosofia) nachází, alespoň částečně, ve všech náboženstvích, z čehož vyplývá, že všechna náboženství by měla být spíše studována než odsuzována. Kladli velký důraz na studium teosofie, náboženství, filosofie a vlastně všech oblastí, které mohou vyjadřovat Božskou moudrost, jak ji Společnost a její členové chápali.²⁹¹

Podle teosofů bylo cílem jejich společnosti rozvíjení psychických sil skrytých v člověku, zkoumání niterných součástí všech náboženství a studium starověké východní literatury. Termín teosofie pochází z řečtiny (θεός – bůh, σοφία – moudrost) a deklaruje, že se člověk blíží k boží moudrosti, kterou by měl poznat a řídit se jí. Společnost zastávala heslo „Žádná víra nepřevyšuje pravdu“. Intelektuálové hlavního názorového proudu se Blavatské posmívali jako strůjkyni mystických nesmyslů a laciných salonních triků. Katoličtí klerikálové tvrdili, že „je vtěleným satanem“, angličtí politikové ji pronásledovali jako vyzvědačku ruské říše, francouzští spiritisté ji obviňovali, že je pouhou kompilátorkou evropských ezoterických spisů, jiní spiritisté tvrdili, že její dílo nadiktovali duchové zemřelých jezuitů.²⁹²

Po založení organizace byly stanoveny základní úkoly společnosti, které reagovaly na aktuální potřeby světa. Nakonec byly definovány tři nejdůležitější:

- vytvoření zárodku univerzálního bratrského společenství bez ohledu na rasu, vyznání, pohlaví, postavení nebo barvu kůže;
- podpora porovnávacích studií v oblastech náboženství, filozofie a vědy;
- zkoumání nevysvětlených zákonů přírody a v člověku skrytých sil.

Za účelem nalezení boží moudrosti její členové studovali prameny různých náboženství a přitom se přesvědčili, že základy světové spirituality nevycházejí z tradic judaismu a křesťanství, nýbrž z učení buddhismu a hinduismu. Toto přesvědčení vedlo k tomu, že jako sídlo Teosofické společnosti byla v 1879 zvolena Indie, nejprve Benáres, potom Bombaj, a od roku 1882 Adjár kolem Madrasu²⁹³ (v současnosti Čennai).

²⁹¹ J. A. Santucci, Theosophical Society, In: Wouter J. Hanegraaff et al. (eds.), *Dictionary of Gnosis*, s. 1114–1123.

²⁹² V. Oderský, *H. P. Blavatská*, [s.d.] [s.l.], (rkp.), Dokumentační centrum Kongresu Poláků v ČR Český Těšín (dále DC KP), složka: Polskie Towarzystwo Teozoficzne.

²⁹³ A. Köberle: Theosophie, In: Galling, Kurt (hrg.), *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Tübingen, 1962, Bd. 6,

Byla autorkou mnoha publikací. V roce 1877 vydala své nejznámější dílo *Isis Unveiled* (Odhalení Isis), barvitou kompilaci označovanou za „nejokultnější literaturu všech dob (...) plnou ostrých útoků na křesťanství a západní vědu“.²⁹⁴ Následovaly další díla, z nichž největší proslulost si získala *The Voice of Silence* (1888, polské vydání 1913) a *The Secret Doctrine* (sv. 1–3 1888, polské vydání sv. 1–2 1957). Autorka sice tvrdila, že tyto knihy napsala pouze jako médium tibetského mistra Džwala Kula,²⁹⁵ ale kritici tvrdili, že tato díla jsou pouhou kompilací jiných ezoterických knih.

Při snaze nalézt hlavní myšlenku jejího velice rozsáhlého a nesouvislého díla dospěli výzkumníci k tezi, že její práce byla pokusem zbavit židokřesťanskou tradici neodůvodněného (podle jejího názoru) nároku na monopol na duchovní pravdu. Blavatská se odvolává na gnostickou tradici tvrzením, že „tajná věda“, základní ezoterické učení (zkušenost), jež stojí na počátku všech náboženství, je univerzálním fenoménem. Prohlášení, že někdo věří v jediného pravého Boha, anebo má jediného pravého Boha, považuje za projev sektářské arogance.²⁹⁶ Teorie, které hlásala, zahrnovaly gnostické názory a různé tajné nauky, které jí podle jejího tvrzení předali telepaticky také mahátmové v Indii a Tibetu. Celý život byla pronásledována lidmi, kteří ji nemohli pochopit. Mimo různé podvody se Blavatské vytýkalo, že byla někdy výstřední, popudlivou, zlostnou a podivínskou. Stoupenci ji hájili a zdůrazňovali, že její osobní vady nemají co činit s dílem, které vykonala pro lidstvo.

Od roku 1879 bylo zahájeno vydávání časopisu *The Theosophist*,²⁹⁷ díky němuž se ideje společnosti šířily do celého světa. Relativně rychle se zvyšoval počet jejích členů: v roce 1907 jich společnost měla 14 700 a v evidovaném roce 1920–1921 měla již 1 349 sekcí (lóží, kroužků) a 40 475 organizovaných členů.²⁹⁸

Sch-Z, s. 846–847.

²⁹⁴ E. Wolf, Blavatsky, Helena Petrovna, In: K. Gallig (hrg.), *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, Bd. 1, A–C, s. 1319.

²⁹⁵ M. Roberts, *Lexikon esoteriky*, Praha 2007, s. 112.

²⁹⁶ R. Smoley, *Zakázaná víra*, s. 158.

²⁹⁷ J. Goodwin, Blavatsky and the First Generation of Theosophy, In: O. Hammer, M. Rothstein eds., *Handbook of Theosophical Current*, Leiden–Boston 2013, s. 22.

²⁹⁸ Sekce byly rozděleny do jednotlivých zemí následovně: Spojené státy americké 205 sekcí; Anglie 135; Indie 436; Austrálie 25; Švédsko 33; Nový Zéland 24; Nizozemsko 33; Francie 59; Itálie 23; Německo 20; Kuba 29; Maďarsko 8; Finsko 16; Rusko 27; Čes-

Teosofická společnost se sídlem v Adjáru nedaleko Madrásu v Indii se nejrychleji rozvíjela v Americe, avšak její pobočky vznikaly rovněž v Anglii a v dalších evropských zemích.²⁹⁹ Mezi její horlivé příznivce ve střední Evropě patřil německý továrník Gebhart z porýnského Elberfeldu, který chtěl, aby se Blavatská ve městě usadila a učinila z něj evropské centrum Teosofické společnosti.³⁰⁰ To se nestalo, takové privilegium bylo uděleno Londýnu, ale první lóže Teosofické společnosti v Německu byla založena právě v Elberfeldu v červenci 1884.³⁰¹ V jejím čele stál Wilhelm Hübbe-Schleiden, koloniální úředník v Hamburku.

Ve stejném roce prožila Teosofická společnost a H. P. Blavatská osobně těžkou krizi, kterou jí přispořila Londýnská společnost pro psychický výzkum (Londoner Society for Psychical Research). Společnost pro psychický výzkum byla založena v roce 1882 skupinou předních myslitelů.³⁰² Zpočátku se zabývala různými oblastmi psychických jevů. Stanoveným cílem společnosti bylo přistupovat k těmto různorodým problémům bez jakýchkoli předsudků či předpojatosti a ve stejném duchu exaktního a nezaujatého zkoumání, které umožnilo vědě vyřešit tolik problémů, kdysi neméně nejasných či méně vášnivě diskutovaných. Byl rovněž zřízen literární výbor, který měl za úkol studovat historické zprávy o těchto jevech.

Zpočátku se společnost zaměřovala na zkoumání, odhalování a reprodukci falešných psychických efektů. Inspirována vědeckou metodou vytvořila společnost metodický a administrativní systém pro zkoumání paranormálních jevů a založila časopis *Journal of the Society for Psychical Research*. Je pozoruhodné, že k vyšetřování přistupovala s otevřenou myslí a v mnoha případech vyšetřovatelé prohlašovali, že věří, že psychická aktivita je skutečná.

koslovensko 7; Jižní Afrika 14; Skotsko 22; Švýcarsko 11; Belgie 10; Nizozemská Indie 23; Barma 10; Rakousko 14; Norsko 14; Egypt 8; Dánsko 6; Irsko 7; Mexiko 18; Kanada 22; Argentina 16; Chile 11; Brazílie 16; Bulharsko 8; Island 8; Španělsko 10; Portugalsko 8. Zbývajících 13 sekcí připadá na Japonsko, Čínu, Cejlon a další, *Teozofia*, roč. 3, 1923, č. 1–3, s. 3–4.

²⁹⁹ Z. Vojtíšek, *Encyklopedie náboženských směrů*, s. 228.

³⁰⁰ V. Oderský, *H. P. Blavatská*, s. 14.

³⁰¹ I. T. Budil, *Spiritualismus*, s. 289.

³⁰² K prvním členům patřili psycholog Edmund Gurney, básník, klasik a filolog Frederic W. H. Myers (který vymyslel termín *telepatie*), filozof a ekonom Henry Sidgwick, fyzik William Fletcher Barret a novinář Edmund Dawson Rogers. Na počátku 20. století byli dalšími významnými členy Sir Oliver Lodge a Arthur Conan Doyle. Se Společností byl spojen také eskapolog Harry Houdini, který se zajímal o odhalování podvodných médií.

V roce 1884 vyslala tato společnost do Indie svého mladého agenta Richarda Hodgstona, který Blavatskou nařkl z podvodů, že si existenci mahatmů a komunikaci s nimi vymyslela a označil ji jako jednu z „nejprohnanějších, nejnebezpečnějších podvodkyň světových dějin“,³⁰³ načež svá odhalení zveřejnil. V následujícím roce Blavatská opustila Indii, odcestovala do Würzburgu a Elberfeldu.³⁰⁴ Zemřela za svým psacím stolem 8. 5. 1891. Její žák Franz von Hartmann (1838–1912), vůdčí osobnost německého teosofického hnutí, o ní prohlásil: „Přirovnal bych ji k meteoru. Jedni spatřují jej ležet na poli a nevšimnou si ho, jiní nacházejí v něm zvláštní vlastnosti, jež nedovedou si vysvětliti, protože nevědí, odkud pochází, a nedovedou uvěřiti, že by kameny padaly z nebe, neboť, jak říkají, není přece v nebi žádného kamení. Ale opět jiní vidí jej svítiti a blýskati a padati, a poznávají v něm poselství, jež on jim přináší ze sfér, kteréž nejsou přístupný ubohým obyvatelům přikovaným k pozemské planetě.“³⁰⁵ Rovněž těšínští ezoterici ji měli v úctě. Józef Chobot to vyjádřil slovy: „Byla výjimečným médiem a jasnovidkou, která od dětství komunikovala se světem Ducha; byla nedostižným prostředníkem a nástrojem vyšších duchovních sil, které jejím prostřednictvím předávaly lidem své myšlenky a odhalovaly mnohá tajemství existence a osudu. Z tohoto důvodu vznikl vášnivý boj o její osobu, ideje, které hlásala, a vliv, který měla na směřování světového myšlení. Na jedné straně byla velebena a uctívána jako kněžka tajného vědění, na druhé straně byla opovrhována a nebývale znesvěcena jako podvodnice a nesmiřitelný nástroj temných sil světa.“³⁰⁶

Zmíněný Franz von Hartmann jako pokračovatel v díle Blavatské šířil po její smrti teosofické myšlenky hlavně v prostoru střední Evropy. Byl to lékař narozený v Bavorsku, který původně působil v Americe. Poté, co se seznámil s texty Blavatské, ji v roce 1883 následoval přes Kalifornii a Japonsko do Indie. Za dva roky se vrátil do Evropy a v letech 1892–1900 začal vydávat časopis *Lotusblüthen*, který se stal významnou platformou pro šíření a propagaci teosofických myšlenek ve střední Evropě. Hartmann vytvořil v roce 1897 v Lipsku *Mezinárodní teosofické bratrstvo* (*Internationale Theosophische Verbrüderung*).³⁰⁷

303 V. Oderský, *H. P. Blavatská*, s. 19.

304 E. Wolf, *Blavatsky, Helena Petrovna*, s. 1319.

305 cit. podle V. Oderský, *H. P. Blavatská*, s. 27.

306 J. Chobot, *Nowoczesny ruch spirytualistyczny*, s. 117.

307 T. Zdražil, *Theosofie v Praze, Paginae Historiae – Sborník Státního ústředního archivu v Praze*, Praha 1998, č. 6, s. 22.

Druhým centrem teosofického dění v Německu se stal Berlín, kde působil další velký teosofický aktivista Rudolf Steiner (1861–1925). V srpnu 1896 byla založena *Německá teosofická společnost (Deutsche Theosophische Gesellschaft)*. Obě centra a jejich vedoucí představitelé Lipsko (Hartmann) – Berlín (Steiner) si navzájem konkurovali a předkládali odlišné koncepce týkající se budoucího vývoje teosofického hnutí v Evropě. Oba myslitelé měli také odlišnou vizi ohledně internacionalizace teosofického hnutí. Hartmann budoval vlastní organizaci, Steiner v tomto období úzce spolupracoval s mateřskou Teosofickou společností v Adjáru a zasazoval se o založení národních sekcí organizace mezi jednotlivými národy Evropy. Sám byl v letech 1902–1912 tajemníkem německé sekce Teosofické společnosti se sídlem v Adjáru.

V rámci Teosofické společnosti vznikly rozličné podpůrné svazy a ligy, které pomáhaly zavádět teosofické ideály do praxe. Celosvětový teosofický Výchovný spolek se zabýval pedagogikou a zakládal školy, mládež se sdružovala ve spolcích Kulatý stůl a Občané zítřka. Celosvětovou strukturu měl rovněž Služebný spolek, který se řídil mottem „Služba všech, kdož milují, všem, kdož trpí“³⁰⁸ a dělil se na samostatné ligy: Ligu léčení myslí, Ligu proti vivisekci, Ligu péče o zvířata. Poslední uvedená liga mj. přiměla městské správy k zavedení a rozšíření jateční pistole („Human Killer“) – moderního řeznického přístroje, který zvíře bleskově usmrtí.³⁰⁹ Liga práce pro nevidomé vydávala teosofické knihy v Braillově písmu, zakládala při školách střediska pro nevidomé a slabozraké a organizovala pro ně výlety a tábory. Existovala také Liga práce s vězni a jejich rodinami, Liga pro potírání prostituce, Liga péče o dítě, Liga korespondence a Liga pohostinnosti. Kromě toho působila Teosofická prázdninová kooperativa, která zřizovala dětské tábory s přednáškami nejlepších lektorů a s výukou hudby a rytmiky. V roce 1912 členové Teosofické společnosti v Anglii založili Společnost lidí dobré vůle, která si dala za úkol „spojovat lidi dobré vůle bez stranických rozdíků a politického přesvědčení, kteří cítí a chápou nutnost zavádění nových metod do společenského a politického života, nového pohledu na sociální rekonstrukci a nové společenské etiky“.³¹⁰ V době první světové války aktivita Teosofické společnosti zeslábla. Mnoho evropských sekcí utrpělo velké personální ztráty ane-

³⁰⁸ *Przegląd Teozoficzny*, 1922, č. 3–4, s. 78–82.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ Tamtéž.

bo celou svoji energii nasměrovalo k praktické humanitární činnosti, tudíž není divu, že to mělo vliv na organizační práci a šíření teosofických ideálů.

Teosofická společnost v českých zemích

Z německého města Elberfeldu v Porýní se teosofické ideje šířily do habsburské monarchie a rovněž zde našly své stoupence. Dynamická okultní subkultura našla mnoho příznivců zejména ve Vídni, kde Friedrich Eckstein v roce 1887 založil Teosofickou společnost. Prvním známým hlasatelem teosofických idejí v českých zemích byl poslanec vídeňského říšského sněmu a starosta Jindřichova Hradce baron Adolf Franz Leonhardi (1856–1908),³¹¹ který byl členem různých zahraničních okultistických spolků. Mimo jiné byl členem Londýnské teosofické společnosti a zároveň členem Vídeňské teosofické lóže. V 80. letech 19. století se setkal se skupinou pražských spiritistů a vyprávěl jim o „zcela jiném způsobu zkoumání neviditelných jevů, totiž o teosofii, okultismu, mystice a dalších věcech“.³¹²

Za podpory členů vídeňské teosofické lóže a zapojení dalšího fascinátora teosofického učení a pozdějšího spisovatele Gustava Meyrinka (vlastním jménem Gustav Meyer, 1868–1932), podnítil v roce 1891 založení pražské teosofické lóže pod názvem *U modré hvězdy*. Mezi zakládajícími členy byli Češi a Němci, ale vzhledem k tomu, že Meyrink jako předseda neuměl česky, probíhala činnost v němčině. Mnozí ze zakládajících členů v prvních letech řady lóže opustili, takže v letech 1895–1897 lóže nevykazovala žádnou aktivitu. Teprve 28. 9. 1897 obnovila svou činnost jako Theosofický spolek,³¹³ v čele s Aloisem Kochem. Spolek měl ve chvíli svého vzniku 29 členů.

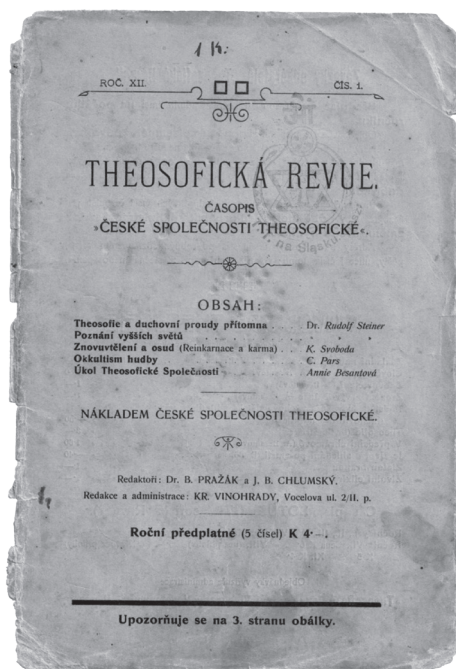
Pražská organizace nebyla jediným teosofickým centrem v českých zemích. Vedle ní existovaly skupiny teosofů v následujících lokalitách: Ústí nad Labem, Brno, Varnsdorf, Jablonec nad Nisou, Přerov, Cheb, Teplice, Sřtekov. V prvním desetiletí 20. století se první stoupenci teosofie objevili také v Těšínském Slezsku,³¹⁴ kde toto hnutí působilo prvotně ve shodě se spiritismem.

³¹¹ T. Zdražil, *Počátky teosofie a antroposofie v Čechách. Rudolf Steiner – Praha, Opava a Třebovice*, Březnice 1997, s. 15.

³¹² K. Weinfurter, *Z mých vzpomínek na založení Theosofické Společnosti v Praze, Okultní a spiritualistická revue*, 1921, č. 1, s. 9.

³¹³ NA Praha, fond: České místodržitelství 1884–1900, Teosofický spolek, fasc. V 30/124/12, k. 3947.

³¹⁴ J. Szymeczek, *Ruch teozoficzny na Śląsku*, Opole 2016, s. 297–306.

Titulní strana teosofického časopisu *Theosofická revue (Lotus)*. [DC KP]

Teosofické hnutí v Čechách začalo hrát významnější roli po založení zmíněného Teosofického spolku, kdy začal vydávat teosofický časopis *Lotus*, který měl několik set čtenářů a začal pořádat veřejné přednášky. V roce 1905 měla organizace 74 členů. Po smrti prvního předsedy Aloise Kocha v roce 1904 se ve svazu výrazně angažoval Jan Bedrníček (1878–1939), který zastával různé funkce, až se v roce 1908 stal předsedou.³¹⁵ Pod jeho vedením se Teosofický spolek na přelomu srpna a září téhož roku přeměnil na Českou teosofickou společnost a následně byl připojen jako česká sekce k mateřské Teosofické společnosti v Adžáru.³¹⁶

Mezi pražskými teosofy zvláštní roli hrála Berta Fantová (1866–1918). Ve svém domě na Staroměstském náměstí vedla neformální společenský a intelektuální salon [„Fantakreis“], kde přednášející pražské německé univerzity pořádali diskuse o Hegelovi, Kantovi a dalších filozofech a německých myslitelích a vědcích. Ve své době to bylo nejvýznamnější pražské intelektuální centrum. Častými hosty těchto salonních setkání byli Albert Einstein, Philip Frank, Hugo Bergmann nebo Felix Weltsch.³¹⁷ Jiné prameny uvádějí mezi účastníky těchto pravidelných úterních setkání taková jména jako matematik profesor Kovalevskij, Max Brod a Franz Kafka.³¹⁸

Do Prahy přijížděli také přední představitelé sousedních německy mluvících zemí. Zejména jeden z nich, již zmíněný Rudolf Steiner, učinil teosofické myšlenky přitažlivé pro mnoho intelektuálů v německé Praze. Díky Bertě Fantové, která Steinera zvala i do svého salonu, se s teosofickým myšlením

315 Z. Vojtíšek, *Encyklopedie náboženských směrů*, s. 230.

316 Tamtéž.

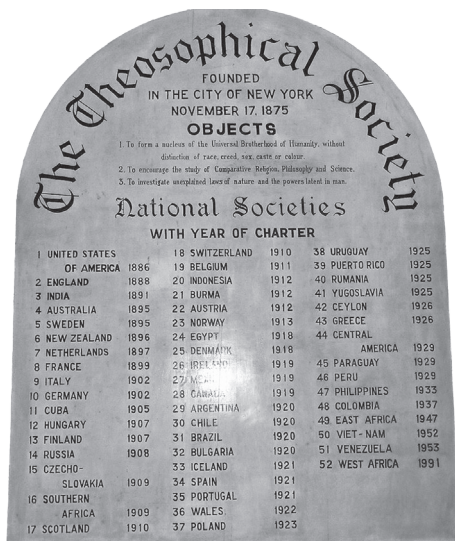
317 M. Wein, *Slovanský Jeruzalém. Jak Češi založili Izrael*, Praha 2018, s. 36.

318 T. Zdražil, *Theosofie v Praze*, s. 27.

mohla seznámit i univerzitní elita. Steiner se dostal i na českou provincii. Znamé jsou jeho návštěvy Moravské Ostravy a Třebovic v srpnu 1901,³¹⁹ kdy byl hostem slezské spisovatelky Marie Stony (1861–1944), která psala německy. Steinerovy přednášky a jeho učení působily na přední pražské intelektuály různým způsobem. Einstein měl pocity rozhodně negativní. Největší zájem o teosofii a Steinera projevil Franz Kafka.³²⁰

Ať tak či onak, Steiner udělal na české teosofy velký dojem a zanechal v českém prostředí výraznou stopu. Byl to on, kdo v roce 1908 zapříčinil přeměnu Teosofického spolku v Českou teosofickou společnost, která se stala českou sekci celosvětové, mateřské Teosofické společnosti v Adjáru (1909).

Ovlivnil také Bertu Fantovou, která v roce 1911 založila v rámci České teosofické společnosti německou pobočku. Ta byla pojmenována po Bernardu Bolzanovi. Tento krok předznamenal vážné otřesy, k nimž mělo v teosofickém hnutí v blízké budoucnosti dojít. Vstup České teosofické společnosti jako české sekce mateřské Teosofické společnosti v Adjáru byl totiž jedním z posledních projevů Steinerovy interakce s mateřským ústředím v Adjáru. Steiner se dostal do konfliktu s indickým ústředím z důvodu změny původního myšlenkového kurzu, když začalo svět připravovat na příchod nového učitele světa.

Deska se seznamem národních sekcí v hlavním sídle Teosofické společnosti v Adjáru (2019).

[Soukromý archiv Izabely Trzcińskiej a Agaty Świerzowské]

319 T. Zdražil, *Počátky teosofie*, s. 79.

320 T. Zdražil, *Theosofie v Praze*, s. 30.

Řád hvězdy (východní)

Podle teosofického světonázoru jsou náboženství, filozofie a věda, umění a etika různými aspekty vyšší formy života. Jakmile se tento duchovní názor stane povšechným přesvědčením většiny lidí, rozvine se nejvyšší mravní síla. Tato bude pak zbrojí „pro zápas s mocnostmi tmy“.³²¹ Kdo dovede naslouchat svému nitru, prožije v hlubinách vlastní bytosti svou jednotu s Bohem a se všemi bytostmi vesmíru. Podle teosofů lze tento „zářící proud“ objevit v lidských srdcích a čím více bude člověk poznávat, že je nutno uskutečňovat principy jednoty a sbratření a že v nich tkví cíl vývoje, tím s větší jistotou, vytrvalostí a silou je bude potvrzovat a rozvíjet.³²² Když pak tento názor zevšeobecní, nastane nová doba, doba duchovního a teosofického názoru. Lidstvo prožije obrat, při němž starý svět politických, hospodářských, náboženských a vědeckých názorů zanikne a bude nahrazen jiným. Tím bude dle teosofického učení vytvořena základna pro světlejší a šťastnější budoucnost.³²³ Teosofická společnost ve své podstatě hlásala vizi spasení pro veškeré lidstvo.

Znovuobjevenou moudrost mohli odhalit a světu zprostředkovat pouze výjimečně duchovně vyspělí lidé. Vyznavači novodobé teosofie mezi ně řadili Annie Wood Besantovou (1847–1933), která stanula v čele Teosofické společnosti v roce 1907, po smrti prvního předsedy (prezidenta) společnosti Henryho Steel Olcotta. Nauka Teosofické společnosti se mimo jiné opírala o víru v tajné mistry – mahátmy, usazené na neznámém místě v Tibetu, kteří, jak jsme to viděli v případě Blavatské, komunikovali s lidským světem telepaticky pouze prostřednictvím mimořádně schopných osobností.³²⁴ Podle

³²¹ W. Einbeck, Bůh, svět a člověk, s. 243.

³²² Tamtéž.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Nauka o „mistrech božské moudrosti“ obsažená v učení Teosofické společnosti byla často ve vědeckých kruzích předmětem ostré kritiky, která se projevila i v českém prostředí. Jako příklad můžeme uvést úryvek z knihy Josefa Čiháka *Theosofická společnost a její učení*: „Podle udání Blavatské bydlí [mistři božské moudrosti] v Tibetě! Avšak r. 1904 přišla do hlavního města tibetského Lhasy anglická výprava a při té příležitosti tázal se major Waddell, dobrý znalec řeči i lidu v Tibetu, nejpřednějšího lámy na mahátmy; tento pak odvětil, že takové bytosti nejsou. Rovněž o tajné vědě, která by se v Tibetě pěstovala, nikdo ničeho nevěděl. Snad proto usadila Blavatská své mistry do Tibetu, aby se o nich nikdo pravdy nedověděl! Zkrátka mistři tajné vědy existují pouze v chorobné mysli teosofů, a tato jest tudíž také jediným pramenem teosofie.“ Viz J. Čihák, *Theosofická společnost a její učení*, Vzdělávací knihovna katolická, svazek LXII., Praha, 1914, s 123.

teosofů vycházejí velká duchovní hnutí právě od těchto mahátmů – „starších bratří lidstva“, kteří coby vznešení bratři a služebníci božské vůle určují vývoj a znají požadavky každé doby.³²⁵ Dle přesvědčení teosofů vznikla Teosofická společnost z inspirace těmito mistry.³²⁶

Ačkoli teosofové tvrdili, že jejich učení nekoliduje s žádným náboženstvím, heslem této organizace se stalo prohlášení „Žádná víra nepřevyšuje pravdu“, což podle Izabely Trzcińskiej jasně naznačovalo nestandardní přístup k otázce víry v teosofickém prostředí.³²⁷

Pro utváření teosofického světového názoru měla adaptace východního myšlení zásadní význam. V důsledku východních vlivů se v antropologii spirituality vytvořila zcela nová perspektiva, v níž pojmy vycházející z hinduismu či buddhismu nahradily mnohé kategorie, které fungovaly po staletí v křesťanské tradici Západu.³²⁸ Tento inovativní přístup se výrazně projevil i v české kultuře meziválečného období, což souviselo s rozsáhlým vlivem domácích teosofických skupin, jež přispěly k vytvoření rámce české alternativní spirituality meziválečného Československa.

Annie Besantová a nový učitel lidstva

Když v roce 1907 stanula Annie Besantová v čele Teosofické společnosti, byla již organizace v plném rozvoji. Od svého založení v roce 1875 v New Yorku se rozšířila téměř do celého světa a zásady teosofického učení si získaly desetitisíce vyznavačů sdružených ve stovkách místních lóží na různých kontinentech.³²⁹

Sídlo společnosti v indickém Adžáru bylo místem, které lákalo k návštěvě ezoteriky z celého světa. Nová prezidentka v mnohém navazovala na předchozí generaci teosofů v čele se zakladatelkou hnutí Helenou Petrovnou Blavatskou a prvním prezidentem Henrym Steelem Olcottem.³³⁰ Přinesla však

³²⁵ W. Einbeck, *Bůh, svět a člověk*, s. 237–246.

³²⁶ *Istnienie Mistrzów, Przegląd Teozoficzny*, roč. 8, 1928, č. 14/2, s. 5–10.

³²⁷ I. Trzcińska, *Ezoteryczne źródła koncepcji uważności – kontekst polski, Przegląd Religioznawczy*, 2021, č. 1, s. 98–109.

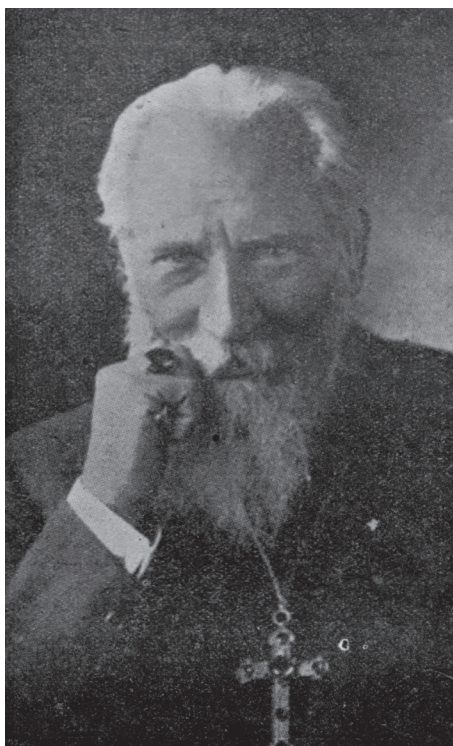
³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Srovnej: J. A. Santucci, *Blavatsky, Helena Petrovna*, s. 177–185.

³³⁰ Na vysvětlenou je třeba uvést, že ačkoli byla Helena P. Blavatská zakladatelkou Teosofické společnosti, nestala se její prezidentkou. Ve Spojených státech nebylo možné v době, kdy společnost vznikla (1875), aby organizaci podobného typu vedla žena. Z tohoto důvodu se prvním prezidentem stal její blízký spolupracovník Henry Steel

také některé nové impulzy, které zásadním způsobem změnilly další směřování společnosti.

Besantová, která byla původně přední liberální sekularistkou, se k teosofii přiklonila v roce 1889³³¹ a po velmi divokém hledání a dlouhém duchovním zrání hodlala přeměnit Teosofickou společnost v nový náboženský směr. Ten měl být veden novým učitelem lidstva (novým vtěleným Kristem, novým Buddhou – Maitréjou).³³² K takovému přesvědčení dospěla pod vlivem excelentního, avšak značně kontroverzního Charlese W. Leadbeatera (1854–1934), jenž byl svými příznivci považován za nesmírně výjimečnou osobnost. Ještě v polovině dvacátých let, kdy se již plně projevil četné kontroverze kolem jeho osoby,³³³ byl pokládán za mimořádného duchovního vůdce. Na stránkách varšavského časopisu *Przeqląd Teozoficzny* z té doby lze vyčíst obdiv a úctu, jimiž jej jeho vyznavači zahrnovali. Tvrdilo se o něm, že vždy neúnavně pracoval na teosofických stanovištích, na která jej „postavila vůle Mistrů“, a neexistovalo odvětví, v němž by „ten neúmorný aktivista něco neodhaliil“.³³⁴ Dále bylo uvedeno něco více o tom, co jej mělo činit velkým člověkem: „C. W. Leadbeater je jedním z těch, kdož přinášejí světu svědectví o existen-

„Objevitel“ J. Krishnamurtiho jako „nového učitele lidstva“ Charles W. Leadbeater.
[*Przeqląd Teozoficzny*, 1928]

Olcott, zatímco Blavatské byla svěřena funkce tajemnice.

³³¹ H. McLeod, *Sekularizace v západní Evropě*, s. 188.

³³² J. A. Santucci, *Theosophical Society*, s. 1121.

³³³ Leadbeater byl několikrát načten z pedofilie i ve vztahu ke Krishnamurtimu. Viz: C. Wessinger, *The Second Generation Leaders of the Theosophical Society*, In: O. Hammer, M. Rothstein (eds.), *Handbook of Theosophical Current*, Leiden–Boston, 2013, s. 37, poznámka č. 4.

³³⁴ *Przeqląd Teozoficzny*, roč. 8, 1928, č. 14/2, s. 3.

ci Mistrů Moudrosti a Soucitu a vedle dr. Annie Besantové je jejich zastupitelem v lidském světě. On je jedním z těch nemnohých, jimž bylo svěřeno privilegium bezprostředního styku s nimi. Přiblížil se k nim neúnavnou prací, téměř nadlidským úsilím, a nyní k nim vede zástupy lidí. Biskup C. W. Leadbeater je vychovatelem přetvářejícím duše lidské v duše velké a tvůrčí, hodné stát se pracovními nástroji Mistrů.³³⁵

Myšlenka světového učitele začala být prosazována od roku 1909. Základem nauky o velkém učiteli lidstva byla indická nauka o Avatárech. Výraz *avatár* (nebo původně *avatára*) pochází z hinduismu a v sanskrtu znamená *sestup a přenesení vtělení* (inkarnace), tedy z *výšin sestoupivší*,³³⁶ znamená sestoupení božství do formy individua. Tento božský Avatár volí tedy za své nositele určitá ztělesněná individua.³³⁷

Vedoucí členové Teosofické společnosti došli k přesvědčení, že doba, ve které žijí, a veškeré lidstvo se blíží ke svému konci, aby bylo uvolněno místo novému pokolení, nové lidské rase a novému kulturnímu vývoji, jenž „provázen bude částečným přetvořením se povrchu zemského a objevením se velkého učitele světového“.³³⁸ Nové „světové náboženství“ bude obsahovat vše podstatné a dobré z každého jednotlivého náboženství a jeho základem nebude slepá víra v dogmata, nýbrž vědění získané na základě vlastní mystické zkušenosti.

Předpokládalo se, že nový učitel světa, Mistr Maitréja (budoucí Buddha), sídlí v Himálaji, ale aby mohl komunikovat s okolním světem, potřebuje „tělo“ (sám údajně nebyl schopen odolávat „vibracím“ světa).³³⁹ Takovým typem těla pro světového učitele se měl stát právě Jiddu Krishnamurti (1895–1986), kterého Leadbeater představil v roce 1908 Anně Besantové. Ta jej (i jeho mladšího bratra) adoptovala. Hinduistický chlapec Jiddu Krishnamurti se měl stát velkým učitelem lidstva v očekávané nové, „světlejší a šťastnější“ době.

Bylo nutné budoucího učitele systematicky vést a vzdělávat a myšlenkově rozvíjet. To vedlo v roce 1911 k založení organizace, jejímž hlavním cílem bylo propagovat myšlenku světového učitele. Organizace dostala název

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ J. Čihák, *Theosofická společnost a její učení*, s. 32.

³³⁷ Tamtéž.

³³⁸ Tamtéž, s. 33.

³³⁹ K. Gęsikowska, *Wyższa kultura duchowa*, s. 130.

Order of the Star in the East (do češtiny teosofy překládáno jako „Řád hvězdy východní“) a jejím zakladatelem se stal významný teosof George Arundale (1878–1945).³⁴⁰ Cílem její činnosti bylo oznamovat světu, že brzy přijde světový učitel spolu s novým náboženstvím a novou civilizací. Řád rozšířil svoji působnost v celosvětovém měřítku, a ještě před první světovou válkou ovlivnil i vývoj České teosofické společnosti.

Teosofové měli představu, že moderní spasitel by měl být vysokoškolsky vzdělaný. Krishnamurti však v žádných přijímacích zkouškách na univerzitu v Oxfordu neuspěl.³⁴¹ Byl tedy vzděláván soukromě ve Francii a Anglii. Přípravoval se pro svůj úkol jako nový Avatár a spasitel světa, čímž měl dovršit poslání Teosofické společnosti.³⁴²

Myšlenka hledání nového učitele světa byla nejdůležitějším „projektem“ Teosofické společnosti pod vedením Annie Besantové. Krishnamurtiho misie vedla na jedné straně k rostoucímu zájmu o Teosofickou společnost a k prohlubování touhy mnoha nových nadšenců duchovních věd vstoupit do ní, na druhé straně však byla zdrojem mnoha kontroverzí, které se měly projevit v brzké době.

Cílem řádu bylo sjednotit všechny, kdo věřili v rychlý příchod Velkého duchovního učitele lidstva a toužili své síly věnovat přípravě jeho cesty. Jedinou podmínkou členství byla víra v tohoto mesiáše. Vznik řádu vyvolal napětí v jednotlivých národních sekcích Teosofické společnosti a jeho působení vedlo v některých případech i k jejich rozkladu. Kontroverzní a ve svých projevech často fanatické chování osob kolem Krishnamurtiho způsobilo nakonec odchod skupiny nejprogresivnějších členů z Teosofické společnosti.

V mezinárodním teosofickém hnutí představovala progresivní směr zejména německá sekce Teosofické společnosti pod vedením Rudolfa Steinera. Steiner se spolu s německou sekcí odpojil od Teosofické společnosti v roce 1913 a založil vlastní Antroposofickou společnost.³⁴³

Steinerův odchod z Teosofické společnosti ovlivnil také Prahu, konkrétně skupinu Berty Fantové, která opustila řady České teosofické společnosti

³⁴⁰ J. A. Santucci, *Theosophical Society*, s. 1121.

³⁴¹ K. Werner, *Náboženské tradice Asie 1. Náboženské systémy Indie. Náboženství na střeše světa a v okolí (Tibet, Nepál, Bhútán a Mongolsko)*, Bratislava 2008, s. 102.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Z. Vojtíšek, *Encyklopedie náboženských směrů*, s. 229.

v roce 1912 a založila Německou antroposofickou společnost *Bolzano*, v níž pokračovala v činnosti až do konce svého života.

V první fázi se spor týkal především německy mluvící části České teosofické společnosti, v jazykově českých kruzích zatím mnoho zmatků nepřinesl. Česky mluvící část pražských i mimopražských teosofů sdružených v České teosofické společnosti zůstala většinou věrná mateřskému ústředí Teosofické společnosti v Adjáru. Na stránkách časopisu českých teosofů *Lotus* se v průběhu roku 1913 objevily diskuse o rozkolu, ale jejich výpady byly poměrně mírné. Vedení společnosti, které se pravděpodobně obávalo prudkého poklesu členské základny, chtělo zachovat co nejtolerantnější postoj vůči všem stranám. Přesto řady společnosti opustilo i několik osob české národnosti.

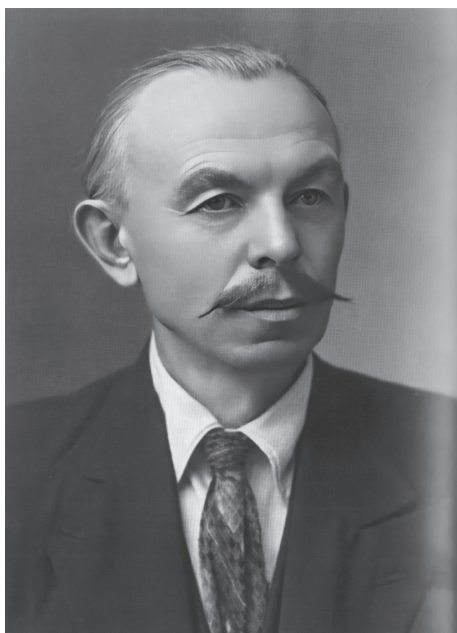
Během Velké války (1914–1918) se spor v českých zemích uklidnil a za několik let se v odlišných společenských a politických podmínkách znovu rozhořel. První spor o přijetí Krishnamurtiho jako Mesiáše vyústil v to, že v teosofických kruzích v českých zemích získali převahu česky mluvící teosofové. Německy mluvící se převážně, i když ne všichni, přesunuli k antroposofickému hnutí Rudolfa Steinera.

Teosofie v Těšínském Slezsku

Spor o nového učitele světa na ten moment utichl, ale měl se rozhořet o pár let později, kdy zasáhl i Těšínské Slezsko. Zde se totiž rovněž formovaly skupinky teosofů již před Velkou válkou. V době vrcholící protispiritistické kampaně nám, aniž by si to uvědomil, přináší svědectví o probouzení teosofických myšlenek na půdě těšínského spiritismu evangelický pastor Józef Pindór, když ve své kritice spiritismu uvádí: „Zanedlouho se z původní hryčky na základě zjevení duchů zrodily nové názory, ba dokonce nové náboženství, takže jeden z následovníků už radostně vykřikl: Jupiter, Buddha, Jehova, Kristus – ti všichni se musí podříditi našemu náboženství!“³⁴⁴

Teosofie se vždy ruku v ruce rozvíjela se spiritismem. Významným spiritistickým médiem byla zakladatelka Teosofické společnosti H. P. Blavatská, se spiritisty měl kontakt zakladatel Teosofické společnosti v Čechách baron Adolf Franz Leonhardi a nejinak tomu bylo i na Těšínsku.

³⁴⁴ J. Pindór, *Co jest spirytyzm?*, s. 4.

Andrzej Kajfosz – hlavní osobnost polského teosofického hnutí v Těšínském Slezsku.
[Soukromý archiv Z. Mikulové]

Teosofické hnutí na Těšínsku je spojeno s osobou Andrzeje Kajfosze z Nýdku (nar. 2. 11. 1889, zem. 3. 6. 1970)³⁴⁵. Andrzej Kajfosz se poprvé setkal s teosofií ve věku 17 let, v roce 1906 v Karviné, když byl donucen okolnostmi po tragické smrti svého otce, lesního dělníka Jana, spolu se sourozenci a matkou Marií, rozenou Samiecovou, hledat práci v Ostravsko-karvinském uhelném revíru. Rodinná tradice uchovává vzpomínku o tom, že právě v této době začal Kajfosz s četbou okultních knih, především se spiritistickou a teosofickou tematikou. Obdařený přirozenou inteligencí získal četbou mnoho vědomostí a jeho

myšlenkové obzory se v mnohých otázkách, především v duchovní a religionistické oblasti, významně rozšířily. O dva roky později, tedy v roce 1908, se stal členem Teosofické společnosti v Praze³⁴⁶ a zůstal jím několik dalších let. V této době odebíral teosofický časopis *Lotus*³⁴⁷ vydávaný v češtině, jehož stálým čtenářem se stal. Bylo to období, kdy se jeho oblíbenou četbou staly knihy pocházející z vydavatelství okultních knih Otakara Griese v Přerově na Moravě. Svě teoretické hledání doplnil určitými cvičeními a dodržováním praktik pocházejících ze systému jógy. Kromě studia okultismu a jiných oborů se věnoval také studiu jazyků. V roce 1915 absolvoval kurz německého jazyka a v roce 1925 kurz esperanta. Po úspěšném zvládnutí tohoto jazyka jej také vyučoval. Seznámil se se spiritistickým učením. Je známo, že se Andrzej Kajfosz s ostravskými spiritisty setkal a udržoval s nimi styky. Neztotožňoval se však se spiritismem a pokračoval dál svou vlastní cestou. V pozdějších

³⁴⁵ J. Szymeczek, Andrzej Kajfosz, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, sešit 10, Ostrava 1998, s. 78–79.

³⁴⁶ A. Sobieski, *Andrzej Kajfosz* (rkp.), Książnica Cieszyńska, sign. RS AKC 00284.

³⁴⁷ Časopis byl vydáván v letech 1897–1925 (s přestávkou v letech 1915–1922).

Nýdek – rodiště Andrzeje Kajfosze (přelom 19. a 20. století). [DC KP]

letech na některé věci ze svého mládí nebyl příliš hrdý. Jeho znalosti a zkušenosti se postupně dále rozvíjely. Základem pro něj byly rodinné křesťanské tradice, od kterých se přes spiritismus a teosofii nakonec dopracoval k ezoterickému křesťanství. V polovině třicátých let vykládal svým členům, že se v dobách svého mládí, ve věku 15–18 let, bránil nečekaným otázkám, které mu byly kladeny v práci, Kristovými slovy a že s těmito slovy vždy v rozhovorech vítězil. Později však „zatoužil obléci si roucho“ a „začal hledat povrchní inteligencí, studiem jazyků, četbou jiných knih a až po velkých zážitcích toto roucho, tuto ozdobu, odhodil, aby dál pracoval na Hospodinově poli ve skromném šatu rolníka“³⁴⁸ a jako klíč ke vstupu do ezoterického světa začal chápat pouze a jediné Ježíše Krista. Jedním z oněch „velkých zážitků“ v životě Andrzeje Kajfosze byl střet s českým nacionalismem, na který narazil u ostravských a karvinských spiritistů.

³⁴⁸ SOKA Frýdek-Místek, Teosofický spolek Nýdek, NAD-353, 1919–1951 (nezpracovaný soubor), Kniha protokolů Polské teosofické společnosti v Nýdku 1934–1939, I 154, zápis z 13. 1. 1935. S. Zahradnik, *Czasopiśmiennictwo w języku polskim na terenach czechosłowackich*, Opole 1989, s. 217.

3.5 Ezoterici a nacionalismus

Spiritismus a teosofie do českých zemí přichází v době, kdy v české společnosti sílily projevy nacionalismu. Podobně jako jiná národní společenství i Češi začali bojovat o své právo stát se plnoprávným národem a v průběhu 19. století se u nich rozvinulo národně obrozenecké hnutí – uvědomělá vůle k dosažení nejen kulturní emancipace, ale rovněž občanské rovnoprávnosti.³⁴⁹ Český nacionalismus se stal nejpevnějším spojovacím prvkem české pospolitosti a začal se v českých zemích střetávat s do té doby nevídanou intenzitou s jinými nacionalismy, hlavně nacionalismem německým.

Společným rysem spiritistů a českých národovců byla snaha o prolomení ve společnosti stále přetrvávajících mentálních mantinelů, vyznačujících myšlenkový prostor, ve kterém se rozvíjelo do třicátých let 19. století české historické vědomí³⁵⁰ tradiční (stavovské) společnosti. Spiritisty s českými nacionalisty spojoval odpor ke katolické církvi, kterou habsburský stát i nadále preferoval a podporoval a předem vylučoval její otevřenou kritiku. Dále to byla nechuť k příslušníkům habsburského rodu a jejich činům, které byly povýšeny nad každou historickou kritiku. Taktéž je spojoval kritický postoj k rakouským úřadům, které spiritisté podobně jako čeští národovci chápali jako instrument udržování starých poměrů a prosazování zájmů panovníka a katolické církve znemožňující plný rozvoj české národní myšlenky. Jako vyjádření protestu mimo jiné vznikaly první pomníky mistra Jana Husa. V roce 1872 v Jičíně (autor A. Sucharda z Nové Paky), roku 1897 v obci Vojice nedaleko Hořic a konečně roku 1898 na náměstí v Nové Pace (autor A. Lukeš, učeň Suchardův).³⁵¹

Pomník Jana Husa v Nové Pace (současný stav). [Soukromý archiv autora]

³⁴⁹ M. Hroch, *Maťe narody Evropy*, s. 8 a další.

³⁵⁰ M. Hroch, *Na prahu národní existence*, Praha 1999, s. 221.

³⁵¹ M. Bařina – I. Chocholáč, *Spiritismus v Podkrkonoší*, s. 5.

Spiritismus usiloval o mravní povznesení svého členstva. Cíle mělo být dosaženo pomoci výstrah a rad duchů, které dle mínění spiritistů měly vliv na lidské myšlenky a skutky. Následkem těchto intervencí ze záhrobí mělo být zlepšení lidských charakterů a kvality života. Ke spiritismu se měl družít obraz nového člověka, oduševnělého a převychovaného, oproštěného od vášní a náruživosti, které činí z lidských bytostí bídné otroky. Tuto proměnu chtěli realizovat ve svých řadách prací nad zdokonalováním sebe samých. Vůdce slezských spiritistů Jan Rösner to vyjádřil slovy: „Náboženství spiritistů jest prosto dogmat a planých formulí, neboť snahou naší jest duchem svým povznésti se a spojití se s vyššími úrovněmi života, zušlechtit své srdce, přetvořit a převychovati se vědomě v člověka nejen uvědomělého, ale i dobřího, oduševnití se.“³⁵² Podle něho se to nevyklučovalo se spiritisty hlásanou naukou o šíření bratrství mezi národy, jelikož v českém vlastenectví spatřoval vyšší formy duchovního života. Člověka vyšší duchovní úrovně chápal jako „člověka českého“.³⁵³ Obecně lze konstatovat, že častými rádci ze záhrobí českým spiritistům byli duchové významných postav českých dějin: svatý Václav, Jan Žižka, Karel IV., Jan Amos Komenský a další. Jeden vůbec z prvních mediálně známých příběhů kontaktu člověka se záhrobím z období počátku českého spiritismu (1886) popisuje, jak se kamenický pomocník Václav Podbrdský z Hájkovic v záhrobí setkal s praotcem Čechem a Cyrilem a Metodějem.³⁵⁴ Slavní duchové českých dějin byli přítomni ve spiritistických představách od samého počátku vzniku tohoto hnutí na českém území.

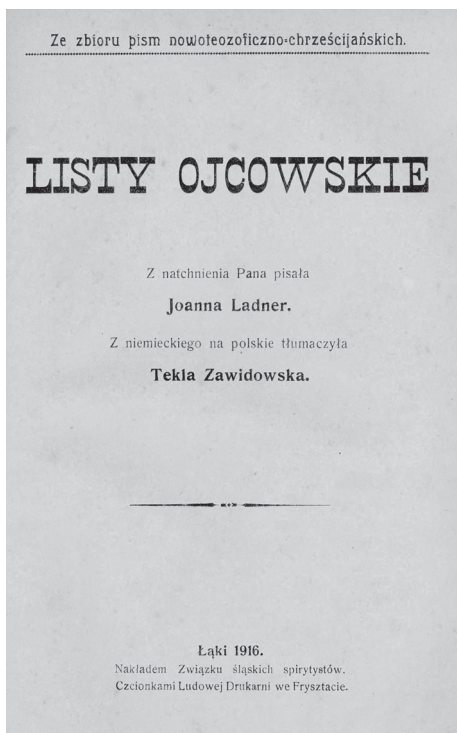
Velmi výrazně se všechny popisované jevy projevovaly v průmyslových oblastech, kde se nové myšlenky (a technologie) uplatňovaly v praxi s největší intenzitou. K těmto regionům patřilo, jak víme, Ostravsko a sousední Těšínské Slezsko, kde vedle sebe žili nejen Češi a Němci, ale i Poláci, čímž se spektrum projevů ideologických bojů ještě více rozšířilo. Češi a Poláci nejprve ve snaze čelit germanizaci hledali možnosti spolupráce, ale na počátku 20. století stanuly národní ambice Čechů a Poláků na Těšínsku proti sobě a vyústily v nepřátelskou konfrontaci zakončenou ozbrojeným konfliktem.³⁵⁵

³⁵² J. Rösner, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 75.

³⁵³ Kunčický, [J. Rösner], *Ó, Slezsko!*, *Posel záhrobní*, roč. 19, 1919, č. 2, s. 22–23.

³⁵⁴ J. Kozák, *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola českých dějin*, Praha 2003, s. 146–147.

³⁵⁵ A. Stępniać, *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i na początku XX wieku (do 1920 roku)*, Katowice 1986, s. 77–110; T. Rusek, *Válka o Těšínsko*,

*Ukázka česko-polské ezoterické spolupráce.
Publikace vydaná českými spiritisty
pro polské ezoteriky. [DC KP]*

chápání jako propagátoři české národní myšlenky, již „jdou na lep českým agitátorům a písmákům, kterým záleží na tom, aby temnotu lidu využili pro své účely“.³⁵⁶ Byli kritizováni stejně tak polským katolickým, jak polským evangelickým duchovenstvem.³⁵⁷ Na začátku 20. stol. působily v Ostravsko-karvinském uhelném revíru velmi aktivně organizované spiritistické skupiny, nejprve jako živelné projevy „lidového“ spiritismu, později pak v institucionalizovaných formách nejprve v podobě založení již zmiňovaného Nákupního, výrobního a stavebního spolku Bratrství, později se změněnými stanovami přejmenovaného na Spiritistický spolek Bratrství (2. listopadu 1919) se sídlem v Radvanicích ve Slezsku.

Případ Těšínského Slezska ukazuje, jak obtížné bylo i při nejlepší vůli zachovat v době vypjatého bojovného nacionalismu a národně motivovaného násilí v mezilidských vztazích ducha bratrství, který dle nauky spiritismu měl být jedním z hlavních imperativů mezilidských vztahů. Podobně jako v politické oblasti v první fázi rozvoje národního citění postupovali Češi a Poláci v rámci života ezoterických hnutí na Těšínsku společně pod hesly jakési ezoterické slovanské vzájemnosti namířené hlavně proti katolické církvi. S nástupem vítězného nacionalismu, který se projevil vznikem národních států, se vztahy zhoršily a vedly k dezintegračním tendencím.

V národnostně vypjaté atmosféře Těšínského Slezska byli spiritisté

In: J. Kober – S. Holubec (eds.) a kol., *Počátky Československé republiky 2*, Praha 2022, s. 482–526.

³⁵⁶ Z Łak (Spirytyzm), *Gwiazdka Cieszyńska*, 1903, č. 16, s. 200.

³⁵⁷ J. Pindór, *Co jest spirytyzm?*

Jazykově česká spiritistická organizace byla velmi kreativní a sdružovala i členy polského jazyka. Polsky mluvící spiritisté vlastní spolek nevytvořili a plně využívali všech možností, jaké jim poskytovala česká spiritistická organizace.

Díky této činnosti se spiritismus v českém provedení začal šířit i v etnicky polských obcích Těšínska. Jedna z aktivních buněk spiritismu vznikla v roce 1903 v Bystřici (okres Frýdek-Místek). V následujícím roce skupinka místních nadšenců spiritismu začala kolportovat časopis *Posel záhrobní* a organizovat pravidelná setkání. V roce 1911 člen místní skupiny Josef Heczko reprezentoval bystřické spiritisty na sjezdu spiritistů v Olomouci. Díky spiritistické literatuře se členové bystřické buňky pomalu stávali „našinci českého národa“.³⁵⁸ Ve svých vzpomínkách sepsaných v roce 1930 Josef Heczko píše o incidentu, který se udal v počátcích činnosti bystřické skupiny. V roce 1912 pořádali zdejší spiritisté spiritistickou přednášku v sousedním Nýdku v hostinci u Žida Eisnera, poněvadž bystřičtí hostinští se báli své sály pronajmout, aby si nevysloužili nenávisť od zdejšího lidu a farářů. Jednalo se vůbec o první veřejnou akci vedenou v českém jazyce ve zdejších okolí. Na akci přednášel Karel Sezemský. Přednášky se zúčastnili i dva evangeličtí faráři z Bystřice – Karol Michejda (1855–1924) a jeho syn Oskar Michejda (1885–1966). Ti na setkání způsobili pozdvižení. Když spiritisté začali zpívat husitskou píseň „Ktož sú boží bojovníci“, oba faráři se svými podporovateli začali zpívat v polštině luterskou píseň „Hrad přepevný je Pan Bůh náš“ (Grodem mocnym jest Bóg wieczny) a vznikl obrovský chaos.

V době války radvanický spolek dál rozvíjel svou činnost. Jan Rösner po válce vzpomínal: „Zatím co jedni bratři dleli v zákopech, druzí kladli cihlu k cihle a stavěli takto spolkový dům“.³⁵⁹ Těžkosti doby však neumožnily realizovat výstavbu druhého spolkového domu v Německé Lutyni. Válka si brala svou daň i v řadách slezských spiritistů. Na frontách Velké války jich padly desítky, potřeba pozůstalých kontaktovat se se záhrobím byla stále naléhavou výzvou. Spiritismus představoval útěchu i naději. Na konci války spolek výrazně aktivizoval svou činnost.

³⁵⁸ J. Heczko, *Dějiny spiritismu v Bystřici*, Bystřice 1930 (rkp.) Muzeum Těšínska v Českém Těšíně. Dostupné z <https://www.czechmediumisticart.com/spiritism/osobnosti-slezskeho-spiritismu> [12. 6. 2024]

³⁵⁹ J. Rösner, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 46.

Účast spiritistů ve sporu o Těšínské Slezsko

Poslední dny rakousko-uherské monarchie na Těšínsku probíhaly ve znamení prohlubující se rivality mezi polskými a českými zájmy na různých úrovních duchovní i politické povahy. Již 19. října 1918 založili místní polští politici v Těšíně Národní radu Knížectví těšínského (Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego),³⁶⁰ čeští politici se aktivizovali po vzniku Československa³⁶¹ a dne 31. 10. 1918 založili politický orgán Zemský národní výbor pro Slezsko ve Slezské (Polské) Ostravě. Obě místní politické reprezentace si smlouvou z 5. listopadu 1918 podepsanou v Orlové (resp. Polské Ostravě) rozdělily politický vliv na Těšínsku. Smlouva měla ovšem lokální charakter a Praha ji nehodlala uznat.³⁶²

V lednu 1919 v Paříži byla zahájena jednání Mírové konference, která měla vytvořit nové uspořádání poválečné Evropy. Čeští politici, kteří usilovali o připojení celého Těšínského Slezska k Československu, si uvědomili, že toto území plně neovládají a že jeho budoucí státní příslušnost není vůbec jistá. Bylo tedy nutné provést ráznou akci ve prospěch české věci ve Slezsku. Záminku k českému zákroku na Těšínsku poskytlo vyhlášení voleb do polského parlamentu, které se na sporném území měly konat na konci ledna 1919. Praha se záměrem zmařit průběh voleb podnikla 23. ledna 1919 na Těšínsku ozbrojenou intervencí.³⁶³ Vojenský zásah se neobešel bez krvavých incidentů. Boje, které trvaly do 30. ledna 1919, byly zastaveny díky mezinárodnímu nátlaku vítězných mocností. Otázka Těšínska z místního problému vzrostla na zásadní otázku celkové politiky československého státu a byla tedy vnímána jako politická otázka celé střední a východní Evropy.³⁶⁴ Ke střetu mezi českými legionáři a místním obyvatelstvem došlo i v Bystřici, v sousední obci Nýdku, ve kterém žil Andrzej Kajfosz. Incident se neobešel bez obětí na životech. Rovněž na místní faře došlo k agresivním

³⁶⁰ B. Cybulski, *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego 1918–1920*, Opole 1980, s. 25. Protokoly z plenárních zasedání Rady v edici: E. Długajczyk – M. Skrzypek, *Protokoły posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920)*, Bibliotheca Tessinensis VIII., Series Polonica 5, Cieszyn 2016.

³⁶¹ J. Rychlík, *1918 Rozpad Rakouska–Uherska a vznik Československa*, Praha 2018, s. 236–241.

³⁶² M. K. Kamiński, *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*, Warszawa 2001, s. 14.

³⁶³ P. Jelínek, *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*, Opava 2009, s. 53–105.

³⁶⁴ P. Prokš, *Československo a nová Evropa. Mezinárodní souvislosti vzniku a formování samostatného Československa (1914–1918/1919–1920)*, Praha 2022, s. 298.

výpadům českých legionářů vůči místnímu faráři Karolu Michejdovi, který kdysi Andrzeje Kajfosze křtil. Farář byl zřackován a následně odvečen do internace do Lipníku nad Bečvou, odkud byl po několika dnech propuštěn. Dne 2. 3. 1919 staršovstvo sboru tyto výpady českých legionářů ostře odsoudilo v protestním dopise určeném české vládě: „Vzhledem k neslychaně krutému útoku na klenot polské koruny, tj. na Těšínské Slezsko, se podepsané presbyterstvo evangelického sboru v Bystřici, k němuž patří 8 obcí, připojuje k rozhořčení celého polského národa a jménem všech členů místní církve co nejostřeji protestuje proti šikanování bezbranného obyvatelstva, zvláště pak velebného pána Karola Michejdy, který byl s nejtvrďšími výrazy bit do obličeje. Presbyterstvo evangelického sboru vzdává hold hrdinům, kteří padli při obraně Slezska. Čest jejich památce! Ať žije starobylé Těšínské Slezsko!“³⁶⁵

Farář Michejda, který patřil ke skupině polských mesianistických kněží, si zapsal do svých poznámek: „S Čechy jsme neměli žádné vazby, ani ekonomické, ani kulturní, ani náboženské. Když bylo obsazeno Těšínské Slezsko, Češi se nám odcizili svou bezbožností, svými bezbožnými větami – Bůh na vojně zahynul! My jsme Boha zastřelili! Postavte Boha sem a já ho probodnu spolu s Vámi! Češi nás jistě budou chtít znesvětit a my chceme, jako naši otcové, chválit Boha naší krásnou polskou řečí.“³⁶⁶

Zápis ze zasedání presbyterstva
evangelického sboru v Bystřici ze dne 2. 3.
1919, na němž byl vysloven protest proti
českému útoku na Těšínské Slezsko v lednu
1919. [Archiv sboru SCEAV Bystřice]

³⁶⁵ Archiv evangelického sboru Slezské církve evangelické a. v. v Bystřici, Protokoly posiedzeń presbiterstwa, Protokół posiedzenia presbyterstwa zborrowego odbytego w dniu 2 marca 1919.

³⁶⁶ Tamtéž, Poznámky K. Michejdy, příloha k protokolu ze dne 2.3.1919.

Již tak nedobré vztahy mezi místním obyvatelstvem různých národností se ještě zhoršily. Josef Heczko ve svých vzpomínkách uvádí: „V roce 1919 byli spiritisté Poláky hrozně pronásledováni, vyhánění správcem ze závodu v Třinci. Museli v noci utíkat ku Ostravě s literaturou českou, bo jinak by ji byli Poláci zničili. Až v roce 1920 zase ji dovezli zpět, kdy nad zdejším okolím zavládla vláda československá“.³⁶⁷ Do politické agitace ve Slezsku se zapojil i časopis českých spiritistů *Posel záhrobní*. V lednu 1919 publikoval článek „Ó, Slezsko!“, ve kterém Jan Rösner pod pseudonymem Kunčický³⁶⁸ triumfálně hlásal: „Čech se zvedá, povstává, vyhání všechny cizojazyčníky, čistí půdu svých otců, hledá a nalézá svá stará práva. Spiritismus sblížil nás všechny pod jeden prapor. A zvláště co se týče spiritů v zemi svatováclavské. My dnes cítíme se býti jednou jedinou rodinou od Rumburku, přes Prahu, Brno, Olomouc, Ostravu, Těšín až k Bílsku, my všichni toužíme po společném soužití, po spojení nejen duchem, ale i tělem. Rozebíráme tyto věci, často vidím na tváři mnohého našince starost, zvláště u těch, kteří na Těšínsku bydlejí, komu budou náležet. To jsou dnes otázky mnohých našich upřímných jedinců, a někteří z nich i polsky mluví, ale jejich bytost vyrostla nad úroveň polského lidu. Oni přerobení jsou spiritismem do úrovně vyšší, do úrovně člověka českého, proto neradi by připadli Polsce, neradi by se tam klaněli panence Marii, neradi by zpět pod knutu klerikála a vlády páchnoucí zpátečnictvím a bolševismem. Ale oni tam také nepůjdou!“³⁶⁹

Následovala pak relace média (označeného iniciálami J. K.), které vidělo obraz ve Slezsku seskupeného množství polského vojska. Ve velké výši nad ním se nesl velký počet fluidních bytostí. Ty se rychle snesly na místo, kde stálo polské vojsko, a celé toto místo zakryly. Hned na to sesypaly bytosti shora velké množství pupenců růží na zem tak, že celá zem byla jimi pokryta. Než květy dopadly na hlavy vojáků, vojsko se rozprchlo a zmizelo. Květy růží pokryly zemi. Hned na to bylo vidět od západní strany přicházet mnoho cizích vojáků. Tím vidění skončilo.³⁷⁰ Celý článek končí výzvou k soudržnosti a spolupráci při uskutečňování vznešených ideálů v celém československém státě.

³⁶⁷ J. Heczko, *Dějiny spiritismu*, s. 2.

³⁶⁸ O tvorbě Jana Rösnera pod pseudonymem Kunčický více v M. Jemelka, *Bratrství a Život*, s. 175–202 nebo J. Kozák, *Spiritismus*, s. 664.

³⁶⁹ Kunčický, [J. Rösner], *Ó, Slezsko!*, s. 22–23.

³⁷⁰ Tamtéž.

Nevíme, jak agitace působila na české spiritisty, ale víme, jak zapůsobila na polské ezoteriky. Těšínští ezoterici polské mluvy si ztěžovali, že český spiritistický časopis *Posel záhrobní* „se vydal směrem české národní politiky“, ³⁷¹ což mnohé z nich odvrátilo od spiritismu a „přinutilo hledat lepší duchovní pokrm“. ³⁷² Český spiritismus se po této agitaci stal pro polské ezoteriky příliš úzkou platformou a cesty českých a polských ezoteriků se navzdory oboustranně deklarovanému bratrství rozešly. Andrzej Kajfosz začal hledat vlastní cestu duchovního růstu.

Dne 4. května 1919 založil novou polskou teosofickou společnost. V žádosti o registraci a schválení stanov nové organizace se přímo odvolává na zmíněný článek a uvádí: „Pobouření českým imperialismem a definitivně odrazení článkem *Ó, Slezsko!* ve 2. čísle XIX. ročníku českého časopisu *Posel záhrobní*, jehož příznivci a odběrateli jsme z nezbytí doposud byli kvůli neexistenci patřičného časopisu nakloněného našim snahám, rozhodli jsme se odtrhnout od tohoto duchovního hnutí a sdružit se pod názvem *Polská teosofická společnost v Těšínském Slezsku* s dočasným hlavním sídlem v Nýdku!“ ³⁷³

Žádost o registraci byla poslána Národní radě Knížectví těšínského, jako zemské vládě Knížectví těšínského. Následně byla přeposlána k posouzení na slezský evangelický seniorát do Návší, kde se jí věnoval slezský senior evangelické církve a. v., polský národní činitel, pastor Franciszek Michejda z Návší. Ten dopisem ze dne 22. května 1919 sdělil zemskému úřadu v Těšíně, že Andrzej Kajfosz a horníci z karvinských šachet, kteří bydlí v Nýdku, „žádnou agitaci neprovádějí a chovají se klidně“ ³⁷⁴ a založení nového spolku doporučil. Zajisté myslel agitaci politickou, namířenou proti polskému státu, proto mu nevadil ezoterický charakter nově zakládaného spolku.

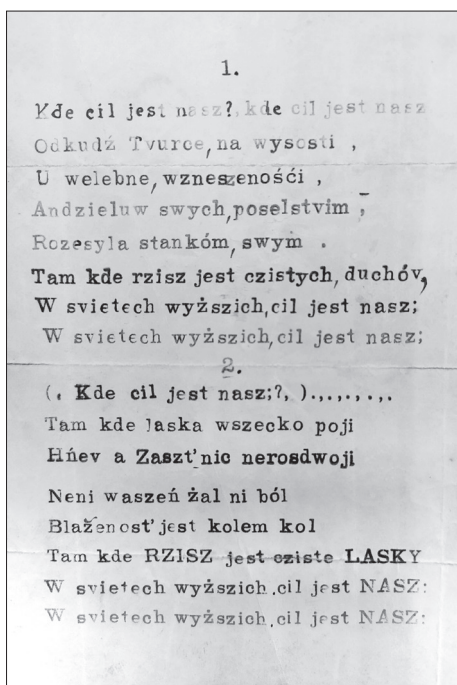
Andrzej Podzorski poukazoval ještě na jeden negativní jev rozvoje polských ezoteriků pod českým vedením, a sice mrzačení polského jazyka: „Je zřejmé, že studium transcendentálních, nadsmyslových otázek v cizím

³⁷¹ A. Podzorski, *Spirytyzm na Śląsku*, *Wyzwolenie*, roč. 1, 1919, č. 2, s. 7–10.

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, fond: Rząd Krajowy Księstwa Cieszyńskiego, 14/6 sign. 451, Žádost o registraci Polské teosofické společnosti v Těšínském Slezsku (6. 5. 1919).

³⁷⁴ Tamtéž. Dopis seniorátu evangelicko-augsburských sborů v Návší zemské vládě v Těšíně (22. 5. 1919).

Jedním z argumentů pro vznik samostatné polské teosofické organizace byla obava, že česká organizace má negativní vliv na čistotu mluvy polského členstva. Text výše ukazuje, že tyto obavy byly oprávněné.

[ZA Opava]

a pro většinu málo nebo zcela nerosozumitelném jazyce muselo vést k jejich falešným představám a mělo také negativní vliv na čistotu řeči. Lze se o tom přesvědčit na základě rozhovoru s kterýmkoli polským spiritistou.³⁷⁵ Některé archivní prameny dokladují, že postřehy Podžorského se zakládaly na pravdě.

Závěrem lze konstatovat, že mnoho českých spiritistů bylo horlivými vlastenci, kteří byli ochotni aktivně podporovat českou národní věc. V oblasti Těšínského Slezska se spiritisté aktivně účastnili hraničního sporu mezi Československem a Polskem o toto území. Jaromír Kozák účast spiritistů v tomto konfliktu hodnotí následujícími slovy: „Bez přispění místních spiritistů by byly územní ztráty podstatně větší a uplatnitelnost nároku na česká

historická území obtížnější, než tomu bylo ve skutečnosti“.³⁷⁶ I když toto tvrzení účast spiritistů ve sporu o Těšínsku zveličuje, nedá se popřít, že spiritisté svůj vlastenecký postoj v rozhodné chvíli dokázali projevit se vši silou a důrazem. Svůj velmi kladný vztah k Československu uchovávali i v meziválečném období. Není náhoda, že z každého spiritistického sjezdu byl T. G. Masarykovi zasílán pozdravný telegram a k jeho narozeninám telegram blahopřejný.³⁷⁷ Po zaslání blahopřejného telegramu z celostátního sjezdu spiritistů v Radvanicích v červenci 1922 roku prezident organizaci věnoval finanční dar.³⁷⁸

³⁷⁵ A. Podžorski, Spirytizm na Śląsku, s. 8.

³⁷⁶ J. Kozák, Spiritismus, s. 501.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 500.

³⁷⁸ ZA Opava, Policejní ředitelství Moravská Ostrava, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, folio 411–413, 496.

Kapitola IV

Ezoterici v meziválečném Československu

4.1 V nové Československé republice

Nový stát a nové náboženské výzvy

Vznik Československé republiky a Polska se odehrál na podzim roku 1918 a byl důsledkem porážky centrálních mocností v první světové válce.³⁷⁹ K vyhlášení samostatnosti československého státu došlo 28. 10. 1918.³⁸⁰ Nový stát byl spíše ideologicky neutrální a nezajímal se o náboženství svých občanů.³⁸¹ Přesto se vládnoucí elita na počátku československé státnosti snažila využít náboženství jako stmelující faktor pro společnost v novém státě. Byly podniknuty kroky k tomu, aby se náboženství v československém státě stalo nedílnou součástí nové ideologie československé státnosti, což v praxi bylo velmi těžce proveditelné s ohledem na národnostní složení nové republiky.

Charakteristickým rysem nového československého státu byla národnostní rozmanitost jeho občanů. Podle prvního oficiálního sčítání lidu z roku 1921 měl 13 374 364 občanů. Vedle české a slovenské národnosti zde žily početné skupiny Němců (3 123 568), Maďarů (745 431), Rusínů (Velkorusů, Ukrajinců, Karpatorusů – dohromady 4 61 849)³⁸² a Poláků (75 853). Kromě toho byla národnostní práva přiznána také Židům, čímž se rozsah státní národnostní struktury rozšířil o další číselnou položku (180 855).³⁸³ Žádný národ, včetně Čechů, nedosáhl 50% počtu ve státě. Tato skutečnost přiměla zakladatele nové republiky a československou politickou elitu k vytvoření nového politického konceptu: státotvorného československého národa, tj. sloučení Čechů a Slováků žijících v republice do jednoho národního celku.

³⁷⁹ Na téma české cesty ke svobodě více R. Kvaček, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2013.

³⁸⁰ J. Rychlík, *1918 Rozpad Rakousko-Uherska*, s. 236–241.

³⁸¹ J. Rychlík – W. Panczew, *Historia Czech*, Wrocław 2020, s. 510.

³⁸² Československá statistika v roce 1921 označovala tuto skupinu jako „národnost ruská (velkoruská, ukrajinská, karpatoruská)“; v roce 1930 „ruská a maloruská (ukrajinská)“; v poválečné statistice „ukrajinská a ruská“. Současné statistiky zaznamenávají tři samostatné národnostní skupiny: ruskou, ukrajinskou a rusínskou.

³⁸³ Stav podle oficiálního výsledku sčítání lidu z 15. 2. 1921. *Československá statistika – svezek 9. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*, Díl I., Praha 1924, Tabulka 50, Národnost československých státních příslušníků, I., s. 60. Celkový počet vyznavačů judaismu činil v roce 1921 v celém Československu 354 300. Z tohoto počtu podle zjištění Radky Čermákové 73 300 osob se hlásilo k národnosti československé, 49 100 německé, 29 400 maďarské, 3 700 ruské, 2 000 polské a 180 700 židovské. Viz R. Čermáková, *Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé*, In: B. Soukupová – M. Zahradníková (ed.), *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003, s. 9–20.

Tím se státotvorný (státní) národ, národ československý, stal dominantním (v roce 1921: 8 760 937 občanů – 65,5 %).

Mnohonárodnostní charakter republiky se projevil i v církevní struktuře, která se v nové republice rychle měnila, a to jak na straně katolické, ovlivněné konverzním hnutím, tak na straně evangelické, ovlivněné militantním nacionalismem.

Rozpad habsburské monarchie a vznik samostatného Československa byl pro Čechy epochální událostí. Poprvé v novodobé historii získal český národ úplnou nezávislost. Revoluční kvas, který následoval po vzniku Československa, zasáhl také církevní sféru. Věta, kterou pronesl T. G. Masaryk po svém návratu do vlasti v roce 1918: „Tábor je náš program“, se stala symbolem poválečných let.³⁸⁴ Pro mnohé byla katolická církev spojena s habsburskou monarchií. Politické akce v počátcích republiky se často nesly v duchu vandalismu. Byly ničeny sochy světců, především Jana Nepomuckého a na pražském Staroměstském náměstí rozzuřený dav strhl mariánský sloup, který měl být symbolem svržené habsburské monarchie.³⁸⁵ Revoluční období ovlivnilo také vztahy uvnitř římskokatolické církve. Současně se vznikem československého státu byla obnovena Jednota katolického duchovenstva, která byla rozpuštěna v roce 1907. Její představitelé požadovali radikální změny směrem k demokratickému řízení církve, zavedení češtiny do liturgie a zrušení povinného celibátu.³⁸⁶ V roce 1919 Svatý stolec vyhověl nacionalistickému tlaku a nahradil Němce Paula Huyna na postu pražského arcibiskupa Čechem Františkem Kordáčem, ale nepřijal požadavky na další radikální reformy.³⁸⁷ Požadavky delegace Jednoty na zrušení celibátu a zavedení národního jazyka do liturgie, vznesené v roce 1919, papež Benedikt XV. kategoricky odmítl. V reakci na to radikální část katolických kněží ovlivněná modernismem založila počátkem roku 1920 novou Československou církev, která měla ambice stát se církví národní.³⁸⁸ V tomto duchu se viditelně hlási-

³⁸⁴ P. Kosatík, 100 x TGM. *Sto Masarykových výroků*, Praha 2017, s. 128–129.

³⁸⁵ P. Helan, Církevní spektrum, In: D. Hájková – P. Horák (eds.), *Republika Československá 1918–1939*, Praha 2018, s. 328–336.

³⁸⁶ B. Strašíková, Jindřich Šimon Baar, představitel katolického modernismu, In: Z. Kučera – J. B. Lašák (ed.), *Modernismus. Historie nebo výzva?*, Brno 2002, s. 135–173.

³⁸⁷ P. Helan, Církevní spektrum, s. 329.

³⁸⁸ P. Marek, *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920–1924*, Olomouc 2015, s. 47.

la k dědictví Jana Husa a husitství, což se brzy projevilo červeným kalichem na liturgickém rouchu jejich kněží. První farnost církve československé byla založena v Radvanicích, centru slezského spiritismu.

Počáteční tendence, kdy nová denominace navázala úzké kontakty se srbskou pravoslavnou církví, jejímž prostřednictvím chtěla světit vlastní biskupy při zachování apoštolské posloupnosti, však skončila neúspěchem kvůli vnitřnímu personálnímu boji mezi křídlem vedeným Matějem Pavlíkem (Gorazdem)³⁸⁹ a skupinou soustředěnou kolem Karla Farského.³⁹⁰ Spor mezi křídly M. Pavlíka a K. Farského skončil v roce 1924 odchodem Gorazda a jeho stoupenců k pravoslavné církvi.³⁹¹ Od té doby si Církev československá volila biskupy a patriarchu prostřednictvím voleb. Československá církev měla brzy půl milionu věřících a ve 30. letech se k ní přihlásilo asi 800 000 lidí.³⁹²

Vznik samostatného českého (československého) státu a Církve československé jako by naplňoval představu prezidenta T. G. Masaryka o „náboženském“, na táborismu a české bratrské tradici založeném, prozřetelností vedeném, „smyslu“ českých dějin.³⁹³ T. G. Masaryk s odvoláním na Palackého tvrdil, že vůdčí myšlenkou českých dějin je myšlenka náboženská. Tato idea šla podle Masaryka ruku v ruce s ideou humanistickou, která se v českých zemích nejzřetelněji projevila v době reformace (Jednota bratrská, J. A. Komenský) a tvořila pilíř moderního humanismu (humanity)³⁹⁴ a demokracie. Proto se Masaryk domníval, že právě na těchto pilířích by měla být nová republika budována.³⁹⁵

³⁸⁹ Více na téma Gorazda v J. Šuvarský, *Biskup Gorazd*, Praha 1979.

³⁹⁰ P. Marek – V. Bureha, *Pravoslavi v Československu v letech 1918–1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, Brno 2007, s. 49–81.

³⁹¹ P. Marek – M. Lupčo, *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslavi v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*, Brno 2012, s. 69–86.

³⁹² P. Helan, *Církevní spektrum*, s. 332.

³⁹³ Z. R. Nešpor, *Dědictví luterské reformace v Čechách a na Moravě po roce 1918 (předběžný nástin problematiky)*, In: J. Just – Z. R. Nešpor – O. Matějka, *Luteráni v českých zemích*, s. 310–350.

³⁹⁴ T. G. Masaryk, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, Praha 1990, s. 171–184.

³⁹⁵ Proti tomuto chápání smyslu českých dějin stál přední český historik, katolík Josef Pekař. Ten měl na reformaci jiný názor. Tvrdil, že v důsledku reformace byla rozbita jednota českého národa, a proto nelze tento jev hodnotit pozitivně, natož aby byl základem současné české národní státnosti. Katolická církev je podle Pekaře je-

Toto pojetí, přijaté mnoha českými a moravskými evangelíky, se stalo součástí československé státní ideologie. Moderní historici tuto ideologii, která se projevila i v konverzním hnutí, nazývají náboženským nacionalismem.³⁹⁶ Jako by výzva k odtržení od Vídně rezonovala mezi národem s výzvou k odtržení od Říma. Tato zásadovost našla podporu u značné části českého národa, i když její naplnění ne vždy znamenalo formální odklon od křesťanské víry. Církev československá (od roku 1971 přijala název *Církev československá husitská*), založena na základě tohoto hnutí, měla být velkou národní církví sdružující všechny národně uvědomělé křesťany v československém státě pod hesly modernismu a husitství. K tomu však nedošlo.

Vedle Církve československé totiž v Čechách existovaly i národní protestantské církve, které se na oživení starých husitských myšlenek dívaly s jistou nedůvěrou. Sám Masaryk se s katolickými reformátory po určitém období živých sympatií rozešel³⁹⁷ a jedna z protestantských církví, Českobratrská církev evangelická, mu byla bližší. Ukázalo se, že „konverzní hnutí“ bylo ve skutečnosti přechodným stavem na cestě k úplné sekularizaci. Československá církev dokonce křtila novorozence „ve jménu republiky“.³⁹⁸ Když opadlo počáteční národní nadšení bývalých římských katolíků, neměli už na čem stavět svou novou víru a obrátili se k ateismu. Kromě toho na Slovensku nikdy nezískala širší podporu myšlenka založení Církve československé. Představa vytvořit z Československé církve celonárodní křesťanskou denominaci se nenaplnila.

U českých evangelíků nebyla situace o nic lepší. Evangelíci v Čechách, na Moravě a v rakouském Slezsku (Těšínské a Opavské Slezsko) byli až do roku 1918 součástí jedné evangelické církve, která geograficky zahrnovala území rakouských zemí – tzv. Předlitavsko. V roce 1913 měla evangelická církev

diným garantem národní jednoty, která byla znovu obnovena během protireformace. Nemá proto smysl tuto jednotu znovu rozbít nacionalistickými hesly a využívat k tomu vznešeného dědictví Českých bratří a Komenského navíc. Na rozdíl od Masaryka v tom Pekař viděl velké nebezpečí nejen pro církev a křesťanskou víru, ale i pro novou republiku. Pekař se svými odpůrci bojoval až do své smrti v roce 1937, kdy se jeho postoj zdál českým nacionalistům nepochopitelný. Teprve krize československé státnosti v roce 1938 dala Pekařovým argumentům za pravdu. Více k tomuto tématu: D. Frýdl, *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*, Brno 2001, s. 149–158.

³⁹⁶ Z. R. Nešpor, *Dědictví*, s. 310.

³⁹⁷ M. Šmíd, *Masaryk a česká Katolická moderna*, Brno 2007, s. 216.

³⁹⁸ D. Gawrecki a kol., *Dějiny Českého Slezska*, s. 348.

v Rakousku (Předlitavsku) asi 300 sborů s přibližně 600 000 věřícími, z toho 354 094 v českých zemích (stav z roku 1910), z toho více než sto tisíc v Těšínském Slezsku, kde se evangelický živel rozvíjel z celého Předlitavska ne-intenzivněji.³⁹⁹

O sloučení česky mluvících evangelických luteránských a kalvínských (reformovaných) církví do jedné národní církve jednali čeští evangelíci již na přelomu století. Historická výzva z roku 1918 je tedy zastihla připravené a schopné jednat. Výsledkem rozhodného, možná až příliš rychlého jednání bylo založení Českobratrské církve evangelické v prosinci 1918. Vznikla na základě rozhodnutí valného shromáždění českých evangelíků ve dnech 17.–18. 12. 1918 sloučením tehdejších česky mluvících sborů, sdružených ve dvou do té doby působících církví v Rakousku: evangelická církev reformovaná (h. v.) a evangelická církev luterská (a. v.). Valné shromáždění československých evangelíků a. v. a h. v. sjednotilo uvedené církve do Českobratrské církve evangelické, která se pak rychle zřekla obou „cizích“ reformovaných konfesí, dokonce je považovala za vnucené a přijala učení České konfese z roku 1575 a vydání Komenského konfese z roku 1662 (Počet z víry – Confessio Bohemica). Doufalo se, že se k církvi připojí i evangelíci na Slovensku, ale ti s důrazem na augsburskou konfesi odmítli. Při svém založení čítala církev 116 sborů, 25 filiálních sborů a 107 kazatelských stanic. K členství se hlásilo 156 535 věřících, z toho 22 860 luteránů a 123 675 kalvinistů (reformovaných). V církvi jasně převládal reformovaný prvek, což se projevilo i v liturgii, která se přikláněla ke kalvínské prostotě. Augsburgskou liturgii si zachovaly pouze některé z dřívějších luterských sborů na moravském Valašsku a nově vzniklý českobratrský sbor v Českém Těšíně deklaroval pouze „administrativní začlenění do Českobratrské církve“ a nadále se držel výhradně augsburského vyznání. Vedení nové církve přistoupilo k odstraňování luterských prvků – jak v liturgii, tak i ve vybavení kostelů – někdy až příliš intenzivně. Likvidace luterství v českobratrské církvi neměla, alespoň zpočátku, za cíl posílit zbytky kalvinistické části církve. Vedení usilovalo o vytvoření skutečně moderní (pokrokové, národní, humanistické), ale zároveň historické církve (odkazující zásadně na tradice české reformace, jejíž poznání se snažila prohloubit prováděním příslušných historických a církevních výzkumů).⁴⁰⁰

³⁹⁹ O. Wagner, *Kościół macierzysty wielu*, s. 491–524.

⁴⁰⁰ Z. R. Nešpor, *Dědictví*, s. 324.

Luterská liturgie a další charakteristiky tak zůstaly pouze lokální a regionální „přidanou hodnotou“ některých kostelů, často se v nich trvale neudržela. Církev byla podporována prvním prezidentem Československé republiky T. G. Masarykem. Ačkoli sám byl až do své smrti členem této církve, její vnitřní život, stejně jako život vnější, ho vůbec nezajímal a jeho osobní religiozita se projevovala jiným způsobem, přičemž T. G. Masaryk neustále doufal, že se český národ vrátí na cestu reformace. Uvážíme-li, že záměrem zakladatelů Českobratrské církve evangelické bylo iniciovat mohutné hnutí konvertitů ve prospěch jednotné reformované církve s odkazem na dědictví české reformace v podobě moderního výkladu T. G. Masaryka, musíme konstatovat, že tento záměr, byť přijatý v dobré víře, jednoznačně selhal.

Při prvním oficiálním sčítání lidu v Československu v roce 1921 sice církev vykázala nárůst členské základny (231 199 členů), ale představa masové konverze se nenaplnila. Českobratrská církev nebyla jediným dědicem českého, moravského a slezského luterství. Ostatně se za něho ani nepovažovala a rychle opouštěla světové (cizí) reformační konfese, tu augsburskou snadněji a rychleji než reformovanou.

Čeští evangelíci v novém Československu stavěli svou národní identitu ve svém hodnotovém systému nad víru, a proto neměli co nabídnout německy a polsky mluvícím evangelíkům. Výsledkem „sjednocení“ českých evangelíků obou vyznání bylo založení ne jedné, ale až pěti církví – dědiců někdejší evangelické církve augsburského a helvetského vyznání v bývalém Rakousku-Uhersku. Pomineme-li církve, které existovaly na Slovensku: Slovenskou církev evangelickou a. v. a převážně maďarskou církev h. v., u nichž se dalo očekávat, že se ke sjednocení nepřipojí, vznikly v Československu vedle Českobratrské církve ještě Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien) a Augsburská evangelická církev ve východním Slezsku.

Němečtí evangelíci nebyli k diskusi o nových strukturách vůbec přizváni, a tak se rozhodli založit vlastní národní evangelickou církev. Německá evangelická církev vznikla na základě rozhodnutí delegátů německých evangelických církví 25. října 1919. Původně se jmenovala *Německá evangelická církev v Československé republice*, v roce 1922 byl název změněn na *Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Církev, v jejímž čele stál až do jejího zrušení v roce 1945 (resp. 1948) Dr. Erich Wehrenfennig, měla své

sídlo ve městě Jablonec (Gablonz). Názvem církev, dle mínění oponentů, vyjádřila nelibost vůči Československu, s jehož existencí údajně nesouhlasila. V době svého vzniku čítala církev 58 sborů. Ze sčítání lidu z roku 1930 víme, že církev měla 132 000 věřících. Přívlastek „německá“ v názvu neměl podle vedení církve zdůrazňovat německý národní charakter církve, pouze odkazoval na dědictví luterské reformace, a tedy německé. Ve své vnitřní ústavě, kterou úřady schválily v roce 1924, se odvolává na „jediný základ, kterým je *Písmo svaté* a ve své nauce na evangelicko-luteránské vyznání“, ale zároveň prohlašuje, že případným připojením neněmecky mluvících obcí nebo členů nesmí utrpět „národní charakter církve“, přičemž jazykem církve „v rámci obecných zákonů a předpisů“ byla němčina.⁴⁰¹ V roce 1935 měla Německá evangelická církev 69 farních kostelů, 32 filiálék a 118 kazatelských stanic.

Polští evangelíci v Těšínském Slezsku založili vlastní církev, která dostala název Augsburgská evangelická církev ve východním Slezsku v Československu.⁴⁰² Ve třicátých letech 20. století měla sedm sborů a necelých 50 000 převážně polsky mluvících věřících.⁴⁰³

Právní základna

Zákon ze dne 28. 10. 1918 č. 11/1918 Sb. ponechal v platnosti veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení. Církev a náboženské společnosti si tedy podržely v Československu své dosavadní právní postavení, které měly v bývalém Rakousku a Uhersku a dále byly považovány za církev a náboženské společnosti zákonem a státem uznané již za dob Rakouska. Československé právo meziválečné republiky definitivně uvolnilo církev a náboženské společnosti ze státního poručnictví. I když katolickou církev negativně zasáhla pozemková reforma a zavedení do právního systému předpisu o zneužívání duchovenského úřadu v politické oblasti, zdá se, že nové poměry byly vůči

⁴⁰¹ *Sbírka zákonů a nařízení ve věcech náboženských a církevních v republice Československé. Normy platné v celém území republiky, zvláštní předpisy týkající se církví v českých zemích.* Sestavil a poznámkami opatřil dr. F. Bednář. Praha 1929, s. 101–105.

⁴⁰² J. Szymczek, *Vznik Československa a evangelíci augsburského vyznání v Těšínském Slezsku*, Český Těšín 2010, s. 96 a následující.

⁴⁰³ J. Szymczek, *Dědictví luterské reformace v Čechách, na Moravě a ve Slezsku po roce 1918*, In: V. Šiler (ed.), *500 let Lutherovy reformace*, Ostrava 2017, s. 69–80.

církvím mnohem příznivější než v době „austrokolicismu“.⁴⁰⁴ Původní představa o odluce církve od státu se ukázala jako nepřijatelná a nebyla realizována. Diplomatické styky s Vatikánem na úrovni nunciatury a vyslanectví byly navázány v roce 1920.

Po přechodu transformačním obdobím, ve kterém došlo k dezintegraci starých struktur, se církevní spektrum nově reorganizovalo tak, že stát uznal následující církve: církev římskokatolická, církev řeckokatolická, Českobratrská církev evangelická, Německá evangelická církev v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Jednota bratrská, Augsburgská církev evangelická ve východním Slezsku v Československu, církev československá, církev pravoslavná, církev starokatolická. Vedle těchto církví stát uznával náboženskou společnost izraelskou.⁴⁰⁵

Ústavní listina československé republiky ze dne 29. 2. 1920 zaručovala všem občanům svobodu svědomí a vyznání (§121), dále všichni občané ve stejných mezích mohli vykonávat veřejně i soukromě jakékoli vyznání, náboženství nebo víru, pokud tento výkon nebyl v neshodě s veřejným pořádkem a řádem nebo dobrými mravy (§122), nikdo nesměl být přímo ani nepřímou nucen k účasti na jakémkoli náboženském úkonu s výhradou práv plynoucích z moci otcovské nebo poručenské (§123), veškerá náboženská vyznání si byla před zákonem rovna (§124). Ústava taky říkala, že určité náboženské úkony mohou být zakázány, pokud odporují veřejnému pořádku nebo veřejné mravnosti (§125).⁴⁰⁶

Zákonně byla také upravena možnost změny vyznání nebo vystoupení z církve do stavu bez vyznání. Tuto otázku řešil zákon č. 96/125 Sb. o vzájemných poměrech náboženských vyznání (mezikonfesní zákon), vedle pravidel uznávání členství v církvi a přestupování mezi církvemi potvrdil příslušnost ke stavu *bez vyznání* jako zvláštní náboženský stav (§15).⁴⁰⁷ K vystoupení z církve bylo nutné, aby vystupující osoba nebo osoba k tomu pověřená písemně nebo ústně oznámila svůj záměr okresnímu politickému úřadu místa svého bydliště nebo úřadu své domovské obce. Právní účinky vystoupení z církve nastávaly dnem tohoto oznámení, o němž úřad vydal do

⁴⁰⁴ J. R. Tretera, *Stát a církev v České republice*, Kostelní Vydří 2002, s. 35.

⁴⁰⁵ *Sbírka zákonů a nařízení ve věcech náboženských*, s. 30–31.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 9–10.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 821.

měsíce podateli písemné vyřízení a zároveň informoval o tom představeného nebo duchovního správce opuštěné církve.⁴⁰⁸ Zákon rovněž umožňoval oprávněné osobě určit náboženské vyznání dítěte, přičemž mu mohla tato osoba určit též stav bez vyznání. Na rozdíl od rakouských časů se hranice pro svobodnou volbu náboženství zvýšila ze 14 na 16 let.⁴⁰⁹ Nové zákonné úpravy značně zjednodušily činnost těšínských a ostravských spiritistů. Oprostily je od různých zakrývacích manévrů, které v době Rakouska museli činit směrem k církvi nebo státním úřadům, i když ne úplně.

Spolky se organizovaly na základě zákona o právě spolčovacím ze dne 15. 11. 1867, č. 134 ř. z., který se nevztahoval na duchovní kongregace a náboženská společenství. Proto podle práva spiritistická činnost nemohla být chápána jako činnost náboženská, ale spíše jako činnost kulturní a osvětová. Nové právo podrželo oznamovací povinnost úřadům v případě organizování veřejných shromáždění a členských schůzí.

4.2 Bratrství

Činnost ostravských a těšínských spiritistů v novém Československu

Se vznikem Československa nastala pro radvanické spiritisty nová éra. Osud, který tři staletí pronásledoval český národ, dospěl ke konci a se vznikem republiky se pro spiritisty „obrátil nový list v knize života“.⁴¹⁰ Jako mnohokrát před tím hledali vyznavači komunikace s duchy pro své nadšení oporu v Bibli. Nalezli ji ve slovech Janova zjevení „Vyjdi lidé můj z Babylonu, abys netrpěl ranami jeho, neboť pád jeho veliký bude“⁴¹¹ (Zj 18, 4–5). Staré Rakousko chápali jako hříšný Babylon, který nutil lidi napít se vína falešných doktrín, proto padl a obnovený nebude, nezíská svou někdejší slávu a moc. Na jeho místě vznikne nová realita, na jejíž realizaci se budou podílet. Nová doba bude náležet duchovědám. Dne 26. 12. 1918 se bratři sešli na prvním sjezdu spiritistů z českých zemí v nové republice. Slezsko zde reprezentovali Jan Kuchař a Jan Rösner. Ambice byly vysoké. Spiritismus se měl stát nástrojem sbratření národů a moderním náboženstvím opírajícím se o vědecké

⁴⁰⁸ J. Kapras (red.), *Stát*, Praha 1931 (Československá vlastivěda, svazek V, vrchní red. V. Dědina), s. 335.

⁴⁰⁹ *Sbírka zákonů a nařízení ve věcech náboženských*, s. 817.

⁴¹⁰ A. Křivka, *Vám bratři a sestry spirité!*, *Posel záhrobní*, roč. 19, 1918, č. 1, s. 2–3.

⁴¹¹ Tamtéž.

zákony doloženými „dušezpytnými pokusy“. Jako věda měl být vyučován na všech vysokých školách u všech vzdělaných národů. Po demokratizaci společnosti měl splnit šlechtitelský úkol „spiritualizaci (oduševnění) veškerenstva“.⁴¹² Sjezd se usnesl, že bude vytvořena sjednocující organizace Bratrské sdružení československých spiritistů. Úkolem spolku mělo být sjednocení a semknutí všech kruhů, kroužků a spolků tohoto směru v jeden celek, vyčistit ze spiritismu to, co mu nepřínáleží a spojit všechny spiritisty v československém státě i v cizině v jednotný šik.⁴¹³ Spolek byl úředně povolen v prosinci 1919 roku. Ustavující valná hromada se konala v dubnu 1920 v Praze. Původní stanovy musely být pozměněny. Zemská správa politická zakázala veřejné produkce o telepatii, magnetismu a hypnóze, stanovy v tomto bodě musely být upraveny. Zkoumání těchto jevů bylo možné, veřejné prezentování nikoliv.⁴¹⁴ I když byla tato organizace zamýšlena jako orgán všech českých spiritistů a most k ostatním spiritistům ve světě, nenaplnila se původní očekávání kvůli nejednotě mezi spiritisty. Podíl na tom měli zejména pražští spiritisté, kteří „si chtěli uzurpovat vedoucí roli jen proto, že žijí v Praze, ačkoli ta měla ve spiritismu jen zanedbatelnou roli“.⁴¹⁵ Na sjezdu moravských spiritistů v Olomouci v roce 1923 Jan Rösner kritizoval pražskou organizaci slovy: „Sotva se utvořila, domáhala se placení příspěvku na spolku slezském a jinde.“⁴¹⁶

Do vytváření nové reality se zapojili aktivně spiritisté z Ostravska a Těšínska. Dosvědčuje to program jedné z prvních členských schůzí radvanických spiritistů v nové republice konané dne 1. 12. 1918, kdy byl vyhlášen nejprve referát *Úkoly spiritismu v novém svobodném státě* a následně pak *Výchova mládeže spiritistické*.⁴¹⁷ I když z Prahy zazněl apel o sjednocení v jedné organizaci, radvaničtí spiritisté se vydali vlastní cestou. Na valné hromadě 2. 11. 1919 byla provedena změna názvu stavebního spolku na *Spiritistický spolek v Radvanicích*. Ministerstvo nový stav přijalo na vědomí. Urovnala se tak ne-

⁴¹² Bratři a sestry spirité v šik!, *Posel záhrobní*, roč. 19, 1918, č. 2, s. 1.

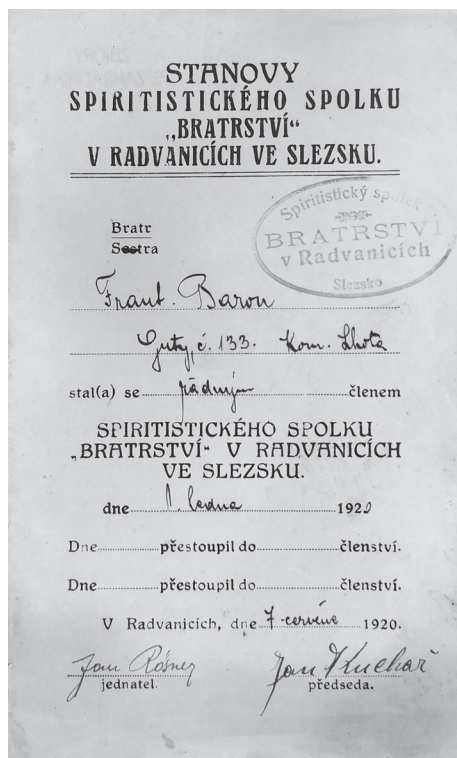
⁴¹³ Tamtéž.

⁴¹⁴ A. Hudáková, *Organizace československého spiritistického hnutí*, s. 39.

⁴¹⁵ J. Kozák, *Spiritismus*, s. 508.

⁴¹⁶ Stručný výkaz činnosti sjezdu moravsko-slezských spiritistů v Olomouci, *Posel záhrobní*, roč. 23, 1923, s. 187.

⁴¹⁷ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Žádost o povolení členské schůze 25. 11. 1918.

Titulní strana stanov Spiritistického spolku Bratrství v Radvanicích ve Slezsku.
[Książnica Cieszyńska]

přehledná situace, která byla kdysi vytvořena pro zmatení rakouských úřadů, kdy radvaničtí spiritisté byli volnými členy Sdružení československých spiritistů, jež se staralo o vnitřní život spolku, ale nemělo oficiální status a nebylo majetkoprávním, kdežto Stavební spolek Bratrství udržoval dům a spravoval vnější potřeby, ale nemohl se plně prezentovat jako spolek náboženské povahy. Usnesenou změnu stanov, dle níž začal spolek používat nový název, ministerstvo akceptovalo.⁴¹⁸ Podobně jak v pražském případě nesouhlasilo však s veřejnými spiritistickými produkcemi a nařídilo: „Buď učiněno opatření, aby činnost spolku nevybočovala z rámce spolkových stanov a zejména, aby ve spolku nebyly pěstovány nedovolené produkce spiritistické.“⁴¹⁹

Činnost spolku nemohla být prezentována jako náboženská, proto ve stanovách najdeme, že účelem spolku bylo „starati se o řešení záhad věd psychických, zejména spiritismu a současně starati se o mravní, duševní, vědeckou i hospodářskou výchovu lidu. Bude šířiti všeobecné vědomosti ve všech oborech a směrech vědy a zakládati nový ušlechtilý názor světový“.⁴²⁰

Vyznačeného cíle mělo být dosaženo organizováním schůzí, volných škol, rozhovory, čtením a rozborem knih, vlastním zkoumáním jevů a záhad duševních, přednáškami, výstavami, pěstováním zpěvu, hudby a jiných uži-

⁴¹⁸ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Potvrzení 4. 8. 1920.

⁴¹⁹ ZA Opava, fond: Severomoravský KNV Ostrava, k. 548, Spiritistický (dříve stavební) spolek, Přípis Ministerstva vnitřní 17. 8. 1920.

⁴²⁰ Książnica Cieszyńska, Stanovy spiritistického spolku „Bratrství“ v Radvanicích ve Slezsku, s. 3.

tečných a dobrých věcí. Střediskem těchto snah dle stanov měly být spolkové domy, které spolek zřídí a bude je udržovat. Stanovy uváděly, že ve spolkových domech nesmí být dovoleno čepovat pivo ani pít alkoholické nápoje, nesmí se kouřit ani hrát nemravné hry, karban a chov a zabíjení zvířat a požívání masa.⁴²¹ Je taky stanoveno, že „tendence politické a církevně náboženské se vylučují“.⁴²² Ke zkvalitnění své činnosti spolek mohl zřídít odbory a knihovnu. Členové spolku se dělili na tři skupiny – členy řádné, přispívající a přátele spiritismu. Členem spolku se mohl stát jen člověk, který vedl mravní život, nedopustil se žádného nečestného činu a zajímal se o studium spiritismu, projevoval zájem o dění ve spolku a podporoval jej. Svůj život měl dle nového přesvědčení a poznání zdokonalovat jak mravně, duševně, tak i vědecky. Řádným členem spolku se mohl stát bez rozdílu pohlaví ten, kdo byl nejméně jeden rok členem přispívajícím a stal se úplným abstinentem, nekuřákem, „vegetářem“ a bezkonfesním.⁴²³ Dále členové museli být mravně vyspělými, poctivými, charakterními a teoreticky i prakticky vzdělanými spiritisty. Po členech se žádalo, aby se chovali slušně, vzorně, byli dobrým příkladem pro své okolí, vyvíjeli v sobě všebratrskou lásku i „k tvorům pod stupeň člověka stojícím laskavě a přívětivě se chovali a nikdy na život jim nesahali“.⁴²⁴

Nemajetní členové, kteří vyhovovali podmínkám členství a pro nemajetnost nemohli platit příspěvky stanovené pro řádné členy, po předložení žádosti mohli být dle uznání výboru těchto poplatků úplně nebo částečně zproštěni.⁴²⁵

Jan Rösner zdůrazňoval, že pod slovem spiritista se rozumí nejen stoupenec nauk spiritistických, nýbrž se k tomu přirozeně druží obraz nového člověka oduševnělého, vědomého a převychovaného, oproštěného od vášní a náruživostí, pod nimiž úpí skoro celý svět a které činí z člověka otroka.⁴²⁶

Uvážíme-li, jaké poměry panovaly v mnoha rodinách v hornických koloniích (alkoholismu, volný sex, hospodské i domácí násilí), pak tyto zása-

⁴²¹ Tamtéž.

⁴²² Tamtéž.

⁴²³ Tamtéž, s. 4.

⁴²⁴ Tamtéž.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 5.

⁴²⁶ J. Rösner, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 67.

Titulní strana prvního čísla *Spiritistická revue* (prosinec 1920). [AMO]

tým a jasným vědomím sloužili dobru, pravdě, pokroku národa a vám, bratři a sestry.“ Dále zdůraznili význam časopisu jako hlasatele nové pravdy: „Víme, že spiritismus čeká velký a nesnadný úkol do budoucna, poddati lidské společnosti to, čeho jim nepodala církev a čeho jim neřekla věda.“ Také poukazují na výchovatské poslání: „Vidíme davy tisícíhlavé, hrnoucí se do spiritismu pro přesvědčení a pro odpovědi na různé otázky života. A tu jest povinností naší nejen odpovídati, nýbrž současně vychovávat, přesvědčovat, zmravňovat a povznášeti život lidský do vyšších sfér, do vyšší úrovně pokroku.“⁴²⁷

Antiklerikální projevy spiritistů

Ihned po založení Československa vedle nadšení a euforie ze vzniku státu se ve spiritistických kruzích zvedla velká vlna antiklerikalismu, který byl jedním ze sekulárních procesů moderní doby. Autoři knihy *Český antiklerikalismus* upozorňují, že antiklerikální tendence byly zaměřeny proti re-

dy spiritistů se musely postranním osobám jevit jako civilizačně a morálně pokrokové.

V prosinci roku 1919 bylo vydáno první číslo periodika slezských spiritistů, kterému se dostalo jména podle francouzské inspirace *Spiritistická revue*. Podtitul zněl: *Časopis pro psychická studia s šíření duševní kultury v lidu*.

V úvodníku prvního čísla byly vysvětleny důvody vzniku časopisu a jeho poslání: „Pochopili jsme veliký význam spiritismu, jak v životě jedince, tak jeho význam sociální a známe i význam doby a zejména úkol našeho časopisu v této době a tu, pokud naše možnost sahati bude, vynasnažíme se, abychom s čis-

⁴²⁷ Na prvním kroku, *Spiritistická revue*, roč. 1, 1920, č. 1, s. 1.

Budova redakce Spiritistické revue v Radvanicích. [AMO]

álnému nepříteli pouze zčásti, je nutné rozlišovat reálného nepřítele a jeho obraz,⁴²⁸ přičemž to byl právě často ultramontánní obraz,⁴²⁹ který byl pro velkou část antiklerikálního hnutí skutečným nepřítelem. Zmíněné emoce se odrážejí na stránkách *Posla záhrobního*.

Objevuje se zde celá řada článků s antiklerikální tematikou. Pro názornost uvedeme pouze jeden příklad, článek A. Křivky z roku 1918. V článku vyznívá satisfakce, že předpovědi se splnily, co duchové říkali, je tady. Autor přesvědčuje, že přichází nová doba, staré pořádky a „stará vláda šavličky a kropáče ustupují a řítí se do propasti jako nepotřebné zlo středověku“.⁴³⁰ V novém věku mají duchovědy vyniknout a příští doba jim náleží. Autor se proto ptá čtenářů, zda svému poslání rozumí. Zda o tom přemýšleli, zda jsou připraveni k vznešené a těžké práci a pak je vyzývá: „Slyšte dítky národa Husova, Komenského a Havlíčkova! Víte o tom, kdo to byl, kdo nám zavraždil ony vzácné syny našeho národa? Víte, kdo to byl, jenž nás přivedl na Bílou horu? Víte, kdo pomáhal neustále rdousiti živořící bytost českého národa? Povím Vám to hlasně: Klerikál!“⁴³¹ A uvádí další příklady „zlořádů“ klerikálů a vytváří obraz nepřítele českého národa a svůj vývod končí otázkou, zda může odchovanec Havlíčkův uznávat hierarchii. Odpovídá si: „Ne, ne, nikoliv!“ A dodává: „Pryč s nimi! Doby vlády středověké tmy míjí. Chceme být novými lidmi, v novém státě a žít novým povznešeným životem!“⁴³²

⁴²⁸ S. Balík – L. Fasora – J. Hanuš – M. Vlha, *Český antiklerikalismus*, Praha 2015, s. 382.

⁴²⁹ Ke vztahu papežství, kurie a katolické církve v českých zemích 1820–1918 v L. Fasora – M. Kunštát – T. W. Pavlíček a kol., *Papežství a fenomén ultramontanismu v českých zemích*, Praha 2018, s. 35–63.

⁴³⁰ A. Křivka, *Vám bratří a sestry spirité!*, s. 2–3.

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² Tamtéž.

V září 1920 byla pořádána přednáška *Klerikalismus a vývoj národa*.⁴³³ Tažení proti klerikálům se vedlo nejen na Ostravsku, ale i ve venkovských obcích. Na setkání v Prostřední Suché Jan Rösner referoval, že klerikové vždy dělali spiritistům velké obtíže z toho důvodu, že mluví pravdu. Křesťanství je úžasná věc, jen nesmí být klerikály zneužíváno. Od samého počátku bylo křesťanům kladeno příkoří. Své tvrzení dokumentoval zjištěním: „Vždyť Kristus sám, který uzdravoval nemocné magnetismem, byl kacířem nazván a ukřižován.“⁴³⁴ To jsou jen drobné ukázky bohaté antiklerikální tvorby českých a slezských spiritistů.

Zlatá éra spolkové činnosti

V březnu 1920 na valné hromadě byl předsedou spolku zvolen Jan Kuchař, který si funkci podržel celé meziválečné období. Vedle něj čelními činovníky spolku byli Jan Samolej a Jan Rösner z Radvanic, Karel Štěrba z Moravské Ostravy, Josef Kotzian – báňský úředník z Přívozu. Ve třicátých letech se připojili František Nikl – úředník státních drah z Německé Lutyně, Jan Cieslar – soukromník z Gutů – starosta obce, Rudolf Břenek – horník z Radvanic, František Damek – majitel realit ze Soběšovic, František Hořejský – úředník československých drah z Frýdlantu nad Ostravicí či Karel Zuček – majitel realit ze Stonavy.⁴³⁵ Pod vedením Kuchaře a jeho spolupracovníků nastala zlatá éra radvanického spolku. Na sjezdu slezských spiritistů v červnu 1922 bylo přítomno již 280 osob. Pozdravy bratrům z revíru zde přednesli nejen hosté sousedních obcí z Těšína, Bludovic, ale i ze vzdálené Vídně.⁴³⁶ V průběhu roku 1924 usilovali členové Bratrství o získání povolení k nošení praporu spolku. Projekt praporu tvořil spiritistický znak s několika doplňky. Na tři metry dlouhé tyči zakončené násadkou ve formě dvou mosazných, protínajících se trojúhelníků, byla upevněná bleděmodrá látka 180 cm dlouhá 70 cm široká, na níž byly vyšity dva trojúhelníky – tmavý

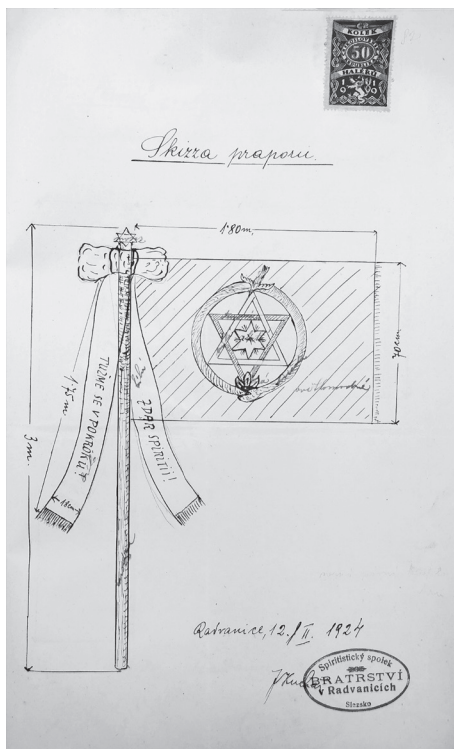
⁴³³ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Oznámení 29. 9. 1920.

⁴³⁴ ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Policejní zpráva 18. 10. 1920.

⁴³⁵ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Zpráva z valné hromady 28. 3. 1934.

⁴³⁶ ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Policejní zpráva 20. 6. 1922.

a světlý, navzájem se protínající, což mělo být symbolem psychických věd, které jsou obtočeny hnědým hadem v podobě kruhu požírajícím si vlastní ocas (symbol kosmického zákona karmy). Uprostřed trojúhelníků září zlatá hvězda (symbol světla – vědění). Sestupující tmavý trojúhelník zasahuje svou špicí do lotosového zeleného květu (poznání vyšších duchovních pravd). Na bílý vzestupující trojúhelník přilétává bílá holubice shora (symbol duchovna). Dvě bílé stuhy, 18 cm široké a 1,75 m dlouhé, vlají volně dolů a nesou nápisy: „Tužme se v pokroku!“ a „Zdar spiriti!“⁴³⁷ To jim však Zemská správa politická v Opavě zamítla s odůvodněním, že spolek nemá ve svých stanovách žádné ustanovení, které by jej k nošení praporu opravňovalo.⁴³⁸

Návrh praporu Spiritistického spolku Bratrství v Radvanicích (1924). [ZA Opava]

Jan Kuchař dokázal členskou základnu nadchnout pro věc spiritismu. Na schůzi v červnu roku 1925 přesvědčoval, že hnutí duchovních a spiritistických věd je na vzestupu, což musí všichni bez předstírání přiznat. V polovině dvacátých let měl radvanický spolek dle tvrzení samých spiritistů 400 členů a na tisíce stoupenců.⁴³⁹ Podle Kuchaře se šířil proto, poněvadž „dnešní materialismus zakořeněn dosti hluboko jest ohavný a nestačí lidem a doba sama napomáhá spiritismu a podobným vědám. Po sta letech přijde lidstvo k náhledu, že to, co staří alchymisté hlásali, jest pravdou a budoucnost psy-

⁴³⁷ ZA Opava, fond: Severomoravský KNV, k. 548, Spiritistický spolek Radvanice, Žádost o povolení používání spolkového praporu, [s.d.].

⁴³⁸ ZA Opav, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Vyrozumění Zemské správy politické v Opavě 6. 3. 1924.

⁴³⁹ J. Rösner, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 187.

chické vědy jest jistá“.⁴⁴⁰ Jan Rösner zde přednesl také hlavní požadavky spiritismu, které byly formulovány na světovém spiritistickém sjezdu na Kubě v březnu 1920, a jejichž prosazení bylo výzvou i pro české vyznavače spiritismu. Díky tomu se můžeme dozvědět, jaké požadavky spiritisté prosazovali v celosvětovém měřítku. Spiritisté se zajímali o dění v různých oblastech. V oblasti společenské měli aspirace změnit mnohé zaběhnuté zvyky a právní normy ke svému obrazu. Spiritisté měli usilovat o vytvoření systému, který by umožňoval svobodné sdělování myšlenek tiskem, slovem i „tribunou“ a všemi jinými přístupnými prostředky, dále se měli snažit o zachování trvalé svobody, která by umožňovala zakládat společnosti a podporovala by propagandu pro šíření každé pokrokové myšlenky. Chtěli, aby byla vytvořena liga proti nevzdělanosti a vyučování bylo rozšířeno do všech společenských tříd, a hlavně do třídy lidové. Také byli pro zavedení integrální (koedukační) výchovy pro obě pohlaví a povznesení citu a empatie uměleckou výchovou. Usilovali o sekularizaci pohřbů a hřbitovů a o to, aby ve všech zemích byl záznam o narození u příslušníků spiritismu veden jen v občanských matrikách. Dalším požadavkem bylo zlepšení životních podmínek pro chudé lidi, změna trestního práva v tom smyslu, aby se trestní řád stal instrumentem umravňování a aby byly zrušeny doživotní vazby a trest smrti. Na mezinárodní úrovni usilovali o zavedení trvalé mírové ligy arbitrážního typu jako instrumentu prosazování a šíření shody, který bude zamezovat neshodám a omezí potřeby intervence branných mocí jednotlivých zemí. Také chtěli, aby kosmopolitismus prostoupil všemi společenskými vztahy. Spiritismus se měl organizovat v institucích řízených na zásadách „soudné disciplíny“, neofensivním způsobem, ale založenými na základě vědeckém tak, aby byly schopny zkřížit cestu myšlenkám založeným na „absurdnosti a nesprávnosti rozumu“.⁴⁴¹

Jako zajímavost lze uvést, že v době hospodářské krize se v redakci *Spiritistické revue* objevili zástupci ostravských průmyslových podniků s otázkou, jak dlouho bude trvat hospodářská krize. Bylo jim sděleno, že do roku 1937.⁴⁴²

Na počátku třicátých let spolek rozvinul vzdělávací činnost spolkové

⁴⁴⁰ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Policejní zpráva 22. 6. 1925.

⁴⁴¹ Tamtéž.

⁴⁴² ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Zápis ze schůze 6. 2. 1939.

mládeže. Mládež se začala pravidelně scházet a jednou měsíčně pro ni byly organizovány přednášky s vhodně zvolenými tématy. Cílem přednášek bylo vychovat z mládeže lepší lidi, lidi nábožensky založené.⁴⁴³ Populární se staly mládežnické večírky, na které byli zváni i hosté mimo spolkové prostředí. Nechyběly zájezdy pro děti a mládež, nejčastěji do Beskyd. Lákadlem bylo amatérské divadlo.

Ukázka mediijní kresby. [MM Nová Paka]

Na celostátní úrovni se spolek předvedl v roce 1931, kdy se v Radvanicích konal sjezd československých spiritistů.

Jednou z mediijních schopností, kterou někteří radvaničtí spiritisté vykazovali, byly projevy kreslících médií. Mediijní kresby vyhotovovali lidé, kteří v normálním stavu postrádali umělecké schopnosti. Ty se u nich zpravidla projevy až ve stavu vytržení (transu). Kreslící médium bylo schopno zachytit výjevy ze života zdejšího i duchovního. Kresby byly vystavovány a prezentovány veřejnosti. Výstavy kreseb hrály významnou úlohu propagační, terapeutickou i sociálně propagační.⁴⁴⁴ Kreslící média získávala uznání nejen laické, ale i odborné veřejnosti, a to mnohdy z řad nejpřednějších výtvarníků a umělců, jako byl například Alfons Mucha (1860–1939).⁴⁴⁵ K uznávaným kreslícím médiím patřil na příklad Josef Kotzian (1889–1960), v další generaci pak jeho žák Josef Labaj (1928–2002) z Nýdku.⁴⁴⁶

⁴⁴³ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Policejní zpráva 17. 11. 1930.

⁴⁴⁴ M. Jemelka – J. Štofánik, *Víra a nevíra ve stínu*, s. 338.

⁴⁴⁵ Tamtéž.

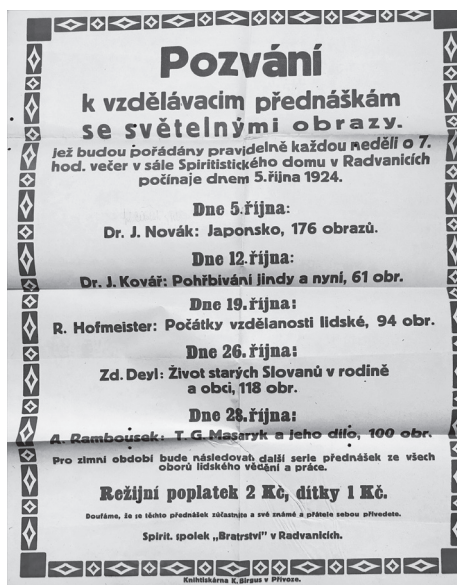
⁴⁴⁶ Z. Mikulová, *Nýdek*, Český Těšín 2023, s. 100.

Přednášková činnost

Vedle tradičních témat se objevily i nové akcenty – přednášky cestopisné a také o vegetariánství, buddhismu či astronomii. Škála prezentovaných přednášek byla velmi pestrá. Uvádíme zde několik příkladů: *Hospodářství a jeho význam*, *O našem pokroku*, *O duševním boji u člověka*, *Astrologie*, *Astronomie*, *O významu a vývoji literatury*, *Člověk a jeho úkoly na zemi*, *Naše práce a náš boj*, *Moderní doba a spiritismus*, *O době, životě a významu M. J. Husa*, *J. A. Komenský*, *Vliv mravnosti na pokrok lidstva*, *T. G. Masaryk*, *Slovo k ženám*, *Život člověka v pravěku*, *Intelligence zvířat*, *Ze života v Cařihradě*, *Sibiř*, *Historické památky starých Římanů*, 28. říjen, *Život ve starém Římě* a další.⁴⁴⁷ Přednášky se vždy konaly v neděli mezi 2.–3. hodinou, seance se konaly v nepravidelných intervalech dle časových možností důvěrníků jednotlivých kroužků. K přednáškám měl přístup každý, do seancí měli přístup pouze členové nebo jimi uvedení hosté, jelikož se jednalo o důvěrné schůzky, navíc nevěřící byli často rušivými elementy.

Aktivní byla nejen centrála, ale i kruhy v okolí, obzvláště spiritistický kruh v Karviné vedený pensionovaným horníkem z Karviné – Leopoldem Kajzarem, byl velmi kreativní. Na veřejné přednášky se světelnými obrazy v kině Orfeus v Karviné dorazilo občas i několik stovek posluchačů, jak tomu bylo v případě, kdy zde přednášel o sluneční soustavě a vesmíru hvězdář Karel Hujer (1902–1988) z Prahy.⁴⁴⁸

Na přednáškách konaných v rámci členských schůzí se občas dostalo na politická témata. V říjnu 1934 na členské schůzi v Radvanicích předseda

Plakát s měsíčním programem (říjen 1924) vzdělávacích akcí ve Spiritistickém domu v Radvanicích. [ZA Opava]

⁴⁴⁷ J. Rösner, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 131.

⁴⁴⁸ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Policejní zpráva.

Jan Kuchař hovořil o demokracii. Vyzvedl úlohu Masaryka v českých dějinách, který „jako synek kováře umínil si monarchii habsburskou povalit na lopatky a dát českému lidu svobodu“.⁴⁴⁹ Policejní agent zapsal do hlášení proslovená slova: „bylo už možno také slyšet, že demokracie nemá stálého držení a že by bylo třeba silné ruky. Toho se však musíme varovat, jelikož by nastal rozkol a tříštění a mohly by nastat nepokoje, jak v sousedních státech. Demokracie jest nejmoudřejší vládou lidu a můžeme se hrdě pochlubit, že v našem státě jest nejlépe. Všude kolem nás mají státy těžkosti, ba v některých státech se dokonce vraždí“.⁴⁵⁰ Proto je třeba si demokracie vážít. Nakonec požádal přednášející přítomné, aby povstáním uctili ty, kteří darovali životy pro osvobození českého národa. Spiritistické schůze se politickým tématům nevyhýbaly. Každoročně u příležitosti narozenin T. G. Masaryka se konaly různorodé slavnosti hudební a zpěvní. V takových případech se slavnostní schůze zahajovaly státní hymnou.⁴⁵¹ Také v lednu 1936 přednášel v radvanickém domě o životě a díle T. G. Masaryka H. Vaněk ze Zlína. Jan Rösner svou přednášku v červnu 1936 o spiritistických jevech studovanými vědci ukončil výzvou, aby všichni členové byli novými, převychovanými lidmi a zaujímali „správné stanovisko vůči sobě, státu a okolí“.⁴⁵² Členských schůzí se účastnilo 100–150 osob.

Ochromení činností

V dubnu 1937 se konala valná hromada spolku ještě v poklidné atmosféře. Ve výboru se objevila více méně stejná jména. Předsedou nadále zůstával Jan Kuchař, jeho náměstkem byl zvolen Jan Kotzian a jednatelem Jan Rösner. Byly provedeny změny ve stanovách. Nové stanovy schválilo ministerstvo 20. 12. 1937. Ve dnech 5. – 6. 7. 1937 se konal v Bratislavě sjezd československých spiritistů. Ještě v listopadu 1937 hovořil Jan Kuchař o „spiritismu

⁴⁴⁹ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Policejní zpráva 22. 10. 1934.

⁴⁵⁰ Tamtéž.

⁴⁵¹ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Policejní zpráva 9. 3. 1936.

⁴⁵² ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Zpráva o konané schůzi 14. 6. 1936.

na postupu⁴⁵³. V lednu roku 1938 se plánoval zájezd do Prahy. V rámci programu měl být navštíven hrob T. G. Masaryka. Prezident Osoboditel svou pevnou a ocelovou vůlí byl prezentován jako vzor pro abstinenty a bylo doporučováno „postupovati v jeho šlépějích“⁴⁵⁴. Kvůli absenci pramenů nemůžeme sledovat další činnost. Víme jen, že se poslední předmnichovská schůze konala 11. 9. 1938.

4.3 Spolek Život - družina pro vědění a časové názory o účelu života v Moravské Ostravě

Ostravská ezoterická scéna se neomezovala pouze na jeden spiritistický spolek. Bratři z Radvanic měli v Moravské Ostravě konkurenci. Jednalo se o spolek Život, který založil Ferdinand Kučera, bývalý zakládací člen stavebního spolku Bratrství. Ferdinand Kučera opustil řady radvanické organizace patrně v průběhu roku 1921. Na podzim téhož roku tvořil svůj druhý spiritistický „projekt“, když v říjnu zorganizoval v Národním domě v Moravské Ostravě veřejnou schůzi. Výsledkem jednání bylo založení spolku Život – družiny pro vědění a časové názory o účelu života. Rozchod s bývalými partnery se uskutečnil v jistém napětí a zůstala po něm řada nedořešených otázek. Projevilo se to na sjezdu moravskoslezských spiritistů v Olomouci, kdy po ústní konfrontaci mezi Rösnerem a Kučerou, ten druhý opustil jednací sál.⁴⁵⁵

Stanovy spolku Život byly sestaveny 10. 1. 1922 a následně schváleny výnosem ministerstva vnitra ze dne ze dne 27. 6. 1922. Vedle Kučery mezi zmocněnci pověřenými k založení spolku najdeme Františka Vinklera z Moravské Ostravy, Augustína Havrlanta ze Slezské Ostravy a Rudolfa Klimka ze Zábřehu.⁴⁵⁶

Podle stanov bylo cílem spolku pěstovat a tříbit časové názory o životě vůbec dle projevů přírodních sil a vlastností duše, pěstovat a tříbit vědo-

⁴⁵³ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Přípis Ministerstva vnitra, 20. 12. 1937 – opis.

⁴⁵⁴ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Zpráva ze schůze z 16. 1. 1938.

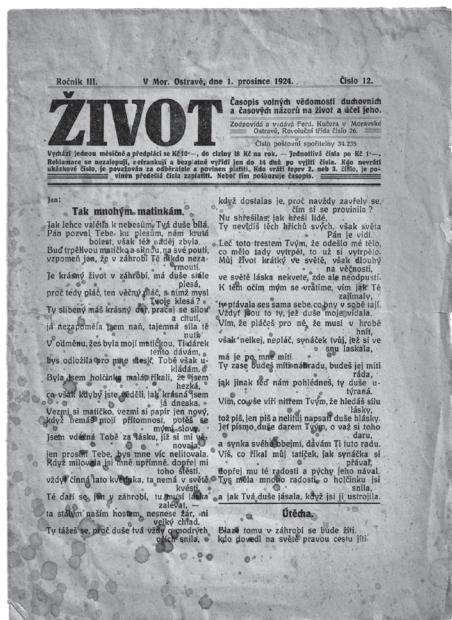
⁴⁵⁵ Stručný výkaz z činnosti sjezdu moravsko-slezských spiritistů v Olomouci, *Posel záhrobní*, roč. 23, 1923, s. 186.

⁴⁵⁶ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Spolkové spisy 1922–1941, Život, družina pro vědění a časové názory o účelu života, Moravská Ostrava, k. 2165, sign. 846, Stanovy spolku Život 10. 1. 1922.

mosti a názory o účelu života a jeho duchovního vývoje dle nabytých poznání a zkušeností a podle nabytého poznání život zdokonalovat a působit na obrození života společenského. Být samostatnou jednotkou společenskou, avšak jiná společenská zřízení uznávat a s nimi v souladu žít. Členy spolku mravně vzdělávat a podporovat.⁴⁵⁷ Od samého počátku své činnosti začal spolek vydávat měsíčník *Život* – s podtitulem *Časopis volných vědomostí duchovních a časových názorů na život a účel jeho*. Časopis se tiskl v knihtiskárně Adolfa Talpy v Moravské Ostravě (ul. Harantova 11). Každý předplatitel časopisu *Život* byl v rámci marketingových služeb pojištěn u První české vzájemné pojišťovny v Moravské Ostravě.⁴⁵⁸

Členská základna na začátku roku 1925 vykazovala 223 členů, z toho 160 na Ostravsku, 28 na Karvinsku a 25 členů v Uherském Ostrohu.⁴⁵⁹

Veřejné přednášky spolek začal organizovat od září roku 1922. Úroveň přednášek i článků v časopise *Život* výrazně zaošťovala za radnickou konkurencí. Spolek založil slezskou odbočku v Karviné a Loukách, celkově se však orientoval na Moravu a byl rovněž jako moravský spolek vnímán československým spiritistickým hnutím, se kterým od roku 1924 spolupracoval. Udržet jednotu ve spolku, který sám vznikl jako schizmatická odnož, bylo velmi složité. Názorová shoda netrvala dlouho. Kamenem, o který se roztržila jednota spolku, byla osoba Aloise Vaňouse (*1892). Jednalo

Titulní strana časopisu *Život* (prosinec 1924).
[DK KP]

⁴⁵⁷ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Spolkové spisy 1922–1941, *Život*, družina pro vědění a časové názory o účelu života, Moravská Ostrava, k. 2165, sign. 846, Stanovy spolku *Život* 10. 1. 1922.

⁴⁵⁸ *Život*, roč. 3, 1924, č. 12, s. 144.

⁴⁵⁹ A. Hudáková, *Organizace československého spiritistického hnutí*, s. 65. ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Spolkové spisy 1922–1941, *Život*, družina pro vědění a časové názory o účelu života, Moravská Ostrava, k. 2165, sign. 846.

se o náboženského horlivce. Jeho nauka byla synkrezí křesťanství (hlavně letničního zabarvení), spiritismu a vlastních životních zkušeností. Do Ostravy byl přizván k přednáškové činnosti v listopadu roku 1924. Nebyl vřele přijat všemi členy, proto další vystoupení absolvoval v soukromých bytech jemu nakloněných členů. Na počátku roku 1926 se stal členem spolku Život. Na protest proti Vaňousovým aktivitám vystoupil v březnu 1927 ze spolku jeden ze zákládajících členů Života – Augustín Havrlant – horník na jámě Terezie, bytem ve Slezské Ostravě, který o svém vystoupení zanechal zprávu. Nesouhlasil s tím, aby „ve spolku byly fedrovány názory Aloise Vaňouse“.⁴⁶⁰ Dále uvádí následující podrobnosti: Vaňous přijel na Ostravsko koncem měsíce prosince 1927 roku a chtěl přednášet v spolkovém domě v Mariánských Horách. Když mu přednáška nebyla povolena, pozval si Vaňouse člen výboru František Cabák do svého bytu, kde byla za účasti 42 osob uspořádána seance a přednáška. Augustín Havrlant k tomu uvedl: „Vaňous jezdí po celé Moravě a pořádá v soukromých bytech u jeho přívrženců přednášky rázu protimilitaristického, vydává se za prostředníka Božího, že jím promlouvá Bůh, a vůbec šíří stávajícímu společenskému řádu škodlivé názory.“⁴⁶¹

Vaňous stal i u konfliktu, který nakonec vyústil v odchod prvního předsedy Ferdinanda Kučery z řad členů spolku. Na členské schůzi konané v neděli 14. 2. 1926 proběhlo hlasování ohledně volby nového výboru. Kučera chtěl umožnit hlasování pouze členům, kteří platí řádné členské poplatky. S tím část osazenstva nesouhlasila a hlasovalo se o důvěře stávajícímu předsednictvu. Nakonec byl Kučera odvolán a dočasným vedením byl pověřen Alois Morys z Mariánských Hor (ul. Havlíčkova 67). Za týden při další volbě vedení byla změna v předsednické funkci potvrzena.⁴⁶² Konflikt měl soudní dohru, která již na věci nic nezměnila.

Další konfliktní situace nastala v prosinci roku 1934 při vyloučení ze spolku tři členů Julie Giblové, Jana Klimčíka a Josefa Staša. Důvodem pro vyřazení z řad spolku bylo dle oficiální verze neplnění spolkových povinností. V lednu následujícího roku byli do čela spolku zvoleni horníci František

⁴⁶⁰ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, k. 2165, sign. 848, Zpráva 13. 3. 1928.

⁴⁶¹ Tamtéž.

⁴⁶² M. Jemelka, *Bratrství a Život*, s. 175–202.

a Augustín Havrlantovi z Muglina a Slezské Ostravy, kteří podporovali bývalého předsedu – Ferdinanda Kučeru. Předsedu Aloise Moryse potkal stejný osud jako jeho předchůdce, ze společnosti byl vyloučen rozhodnutím spolkové schůze v lednu 1935. František Havrlant stál v čele spolku jeden rok. Pak v lednu 1936 předal funkci Janu Břustkovi, zaměstnanci Vítkovických železáren, který, jak se později ukázalo, byl posledním předsedou tohoto spolku. Po jmenování nového předsedy organizace přenesla své aktivity z Moravské Ostravy do Slezské Ostravy a do Hrušova.⁴⁶³

4.4 Náboženské sdružení přátel hlasu svědomí a následovníků Krista

Jak již bylo výše řečeno, do ostravských poměrů na spiritistické scéně zasáhl Alois Vaňous z Jinačovic u Brna. Jednalo se o nevyrovnanou osobnost, která svým nadšením dokázala získat mnohé příznivce. Pod vlivem válečných hrůz vystoupil z katolické církve a shromáždil kolem sebe skupinku asi 150 lidí, kteří vytvořili státem nepovolené Náboženské sdružení přátel hlasu svědomí. Členové byli veskrze vegetariáni, abstinenti, nekuřáci, esperantisté a pacifisté.⁴⁶⁴ V listopadu 1930 vydalo Policejní ředitelství v Brně zákaz veřejných přednášek a náboženských shromáždění Sdružení přátel hlasu svědomí. Vaňous působil na různých místech republiky, působení v Moravské Ostravě mezi místními spiritisty, teosofy a volnomyšlenkáři mu obzvláště vyhovovalo.

V únoru 1932 žádal Vaňous prezidenta T. G. Masaryka o přijetí. Chtěl s ním hovořit „o zřízení křesťanských domovů pro lidi trpící nezhojitelnými nemocemi a o Křesťanské zdravotědě, jež službu milosrdenství, by v těchto křesťanských domovech vykonávala“.⁴⁶⁵ Pod pojmem *křesťanská zdravotěda* rozuměl lidi obdařené dary Ducha svatého (mluvení moudrosti, uzdravování, rozpoznávání duchů, prorokování, divů učinění, umění a mluvení jazyků), kteří z těchto darů duchovních podle vnuknutí hlasu svědomí poskytují útěchu, radu a pomoc trpícím nezhojitelnými nemocemi pro dosažení a zachování jejich zdraví. V korespondenci s kanceláří prezidenta přesvědčoval, že tisíce lidí trpících nemocemi jsou ponecháni v domácnostech v „bezna-

⁴⁶³ Tamtéž.

⁴⁶⁴ M. Jemelka, *Bratrství a Život*, s. 175–202.

⁴⁶⁵ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy, k. 353, sign. 1360, Opis žádosti o návštěvu k panu prezidentu rep. čsl., 10. 2. 1932.

dějnosti a umírání“. Řešením pro ně by bylo zřízení křesťanských domů, kde by byli léčeni křesťanskou zdravotní péčí při prokazování křesťanské rodinné péče. V křesťanské zdravotní péči nejvyšší kněz a lékař Ježíš Kristus mocnými slovy a skutky dosvědčuje svou přítomnost. Vaňous při své zamýšlené audienci chtěl prezidenta žádat o morální i finanční podporu projektu zřízení „křesťanských domovů“.

V roce 1933 se zdržoval v Praze Bubenči (Praha VII, Korunovační třída č. 125) a zde s redakčním kruhem vydával časopis *Slunce nové doby* (měl vycházet šestkrát do roka). Patrně se jednalo o epizodní záležitost.

Ve volném čase jezdil se svým společníkem Františkem Ličkou po Čechách a zemi moravskoslezské ke svým příznivcům, u nichž v soukromých bytech organizoval náboženská shromáždění a biblické hodiny. Jejich činnost nebyla kontrolovatelná, jelikož se scházeli v soukromých bytech v úzkém přátelském kruhu. Z toho důvodu nemohli být zajištěny nějaké informace o jejich činnosti. Při příležitosti těchto zájezdů předkládal nebo také poštou zasílal svým stoupencům oběžníky, ve kterých informoval o sbírkové akci, v rámci které vybíral peněžité dary a taky stavební materiál na výstavbu zmíněných křesťanských domovů. Pro zbudování křesťanských domovů byly získány čtyři stavební parcely v Jinačovicích v brněnském okrese, v Moravské Ostravě – Nové Vsi, ve Vsetíně a ve Znojmě. Na Ostravsku a Těšínsku měli své podporovatele v osobách Františka Ličky ze Zábřehu, Františka Cabáka ze Svinova, Aloise Mikuláše z Klimkovic, Jana Kaisera z Karviné, Františka Černého z Lazů, Leopolda Valicy z Orlové a Pavla Fraňka z Třince, kteří byli zástupci pracovního výboru *Přátel hlasu svědomí*.⁴⁶⁶ Matouš Černý ze Svinova vedl redakční fond, Augustina Černá byla vychovatelskou mládeže, Adolf Martinkevič z Hulvák byl vychovatelem pro hudbu a zpěv, Hynek Skřínský z Moravské Ostravy byl pokladníkem, Adolf Král z Klimkovic revizorem účtů. Pro výkon křesťanské služby v Moravské Ostravě byli určeni Růžena a Karel Klepáčovi ze Svinova.

Úřady chápaly tuto aktivitu jako nedovolenou sbírku a vyzývaly, aby vůči Vaňousovi bylo neprodleně se vším důrazem zakročeno. Úřady pochybovaly o jeho přičetnosti a uvažovaly o internaci v ústavu pro chorobomyslné.⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy, k. 353, sign. 1360, Zpráva o sjezdu 5.–6. 6. 1931 v Pstruží na Ondřejníku.

⁴⁶⁷ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy, k. 353,

Na účely budoucí stavby bylo vybráno 30 000 korun, které uložil na vkladní knížku v závodní spořitelně Vítkovických železáren horník Hynek Skřínský, bytem v Moravské Ostravě. Celková investice výstavby křesťanského domova v Nové Vsi se odhadovala na 250 tisíc korun. V nové budově se měly konat schůze, přednášky a pobožnosti. Taky zde měl být jakýsi diagnostický ústav. Po stanovení diagnózy by byl pacient poslán do budoucí ozdravovny ve Vsetíně-Bohrkách.

Aktivity Aloise Vaňouse byly úřady omezovány, veřejné přednášky zakazovány. Vaňous se proto na začátku roku 1933 obrátil na Ministerstvo školství a národní osvěty se stížností, v níž uvedl, že úřady mu činí potíže při pořádání pobožností, které ohlašuje podle shromažďovacího zákona a které se konají v duchu křesťanských zásad. Ministerstvo svým výnosem ze dne 31. 3. 1933 oznámilo, že zmíněna společnost usiluje o uznání za společnost náboženskou ve smyslu zákona ze dne 20. 5. 1874 a o schválení příslušné církevní ústavy a celá záležitost je předmětem úředního jednání, takže na dobu, než toto jednání bude ukončeno, doporučilo společnosti při výkonu pobožnosti nečinít žádné těžkosti ze strany veřejných úřadů.⁴⁶⁸

Sdružení organizovalo 16. 11. 1933 v měšťanské škole v Klimkovicích besedu na téma *Potřeba čestných a svědomitých lidí v národě*, která měla být zakončena debatou o založení abstinentního a vzdělávacího kroužku v Klimkovicích.⁴⁶⁹

Nelegální sbírka, distribuce tiskovin, léčitelská činnost bez lékařské licence a opakované porušení spolčovacího zákona vedly v roce 1933 k definitivnímu zákazu Vaňousových aktivit.⁴⁷⁰

sign. 1360, Přípis Presidium zemského úřadu v Brně 14. 8. 1930.

⁴⁶⁸ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy, k. 353, sign. 1360, Přípis Presidium zemského úřadu v Brně 7. 4. 1933.

⁴⁶⁹ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy, k. 353, sign. 1360.

⁴⁷⁰ M. Jemelka, Bratrství a Život, s. 175–202.

4.5 Teosofické hnutí v období meziválečném

Polská teosofická společnost pod vedením Andrzeje Kajfosze

Se vznikem Československé republiky zůstala na území nového státu v oblasti Těšínska velká skupina příslušníků polského etnika. Jak jsme již uvedli, podle oficiálních statistik to bylo kolem 75 tisíc osob, podle neoficiálních odhadů zhruba o polovinu víc. Po počátečním rozčarování se Poláci poměrně rychle konsolidovali a pokračovali ve své bohaté všestranné národní činnosti započaté v době Rakouska-Uherska v nové pozici se statusem národnostní menšiny. Polská menšina vedla v meziválečném Československu velmi bohatý, kulturní, společenský, osvětový, hospodářský i politický život. Pro realizaci svých národních cílů založila mnoho organizací a spolků. Mezi nimi se objevila i Polská teosofická společnost v Těšínském Slezsku. Tato organizace, jak již bylo řečeno, vznikla v době česko-polského hraničního konfliktu vyčleněním z organizace českých spiritistů. Pro polské teosofy tak začalo nové období, které mělo svůj počátek 4. 5. 1919, kdy Andrzej Kajfosz založil Polskou teosofickou společnost v Těšínském Slezsku s hlavním sídlem v Nýdku.⁴⁷¹ Andrzej Kajfosz⁴⁷² byl první a až do konce existence společnosti také jediný předseda tohoto spolku. Nic nenasvědčuje tomu, že by v době vzniku některý její kruh působil na příští polské straně Těšínska. Nejpravděpodobnější je, že tomu tak nebylo. Po rozdělení Těšínska dne 28. 7. 1920 mezi Polsko a Československo byla společnost nově registrována u českých úřadů⁴⁷³ a byla reorganizována. V prosinci 1920 se konala mimořádná schůze společnosti, na které byla vytvořena nová struktura. Společnost měla své ústředí (sídlo v Nýdku), kde byl vedoucím kruhu (skupiny) předseda společnosti Andrzej Kajfosz. Další kruhy se nacházely v obcích: Karviná – vedoucí Stefan Tobała; Darkov, Fryštát a okolí – vedoucí Augustyn Raszyk; Stonava, Prostřední Suchá a okolí – vedoucí Józef Kaczyński; Lazy – vedoucí Adolf Chobot; Louky – vedoucí Adam Bartulec. Místní kruh bylo možné za-

⁴⁷¹ Více o historii teosofického hnutí na Těšínsku: J. Szymeczek, Towarzystwo Teozoficzne, In: *Biuletyn*, č. 2, Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków w Republice Czeskiej, Czeski Cieszyn 1996, s. 26–35; Týž, *Ruch teozoficzny na Śląsku Cieszyńskim (Zaolziu)*, s. 297–306.

⁴⁷² J. Szymeczek, Andrzej Kajfosz, s. 78–79.

⁴⁷³ ZA Opava, fond: Zemská vláda slezská, Polskie Towarzystwo Teozoficzne, sign. XII-16, p. 4706. Na téma vzniku organizace polských teosofů v Československu více v J. Szymeczek, „Problém nacionalismu a institucionalizace“, s. 87–102.

ložít, pokud počet členů v obci překročil 20. V květnu roku 1920 měla společnost 151 členů.⁴⁷⁴ Její činnost byla zcela odlišná od činnosti jiných spolků v Těšínském Slezsku. Podle stanov bylo cílem společnosti zvyšování úrovně osvěty mezi lidmi bez ohledu na jejich příslušnost k rase, kmeni, pohlaví nebo vyznání; srovnávací studium náboženských systémů; rozvíjení úrovně vědění, především v okultistické oblasti; sbližování lidstva.⁴⁷⁵ Srovnatelné cíle činnosti měly i jiné národní sekce Teosofické společnosti, jednotlivé stanovy se příliš nelišily.

V meziválečném období nepřekročil počet členů Polské teosofické společnosti hranici 200 osob.

Vydavatelská a literární činnost

Po vzniku Polské teosofické společnosti se sídlem Nýdku se objevila otázka založení vlastního časopisu pro účely udržování trvalého kontaktu se stejně uvažujícími osobami, ve kterém by bylo možné publikovat texty autorit z oblasti ezoterických věd a vysvětlovat a zveřejňovat materiály z oblasti tajemných duševních sfér a péče o vyšší duchovní kulturu. Za tímto účelem Andrzej Kajfosz spolu s dalšími dvěma členy společnosti navštívil ve Visle Andrzeje Podzorského (1886–1971), kterého osobně neznal, ale slyšel o něm, že se velmi zajímá o otázky ezoterické povahy. Andrzej Podzorski se narodil ve Visle v rolnické rodině, jeho otec byl 21 let pomocným učitelem v místní škole.⁴⁷⁶ V roce 1908 absolvoval obecnou školu v Těšíně a tamní učitelský

Znak Polského Teosofického sdružení
v Těšínském Slezsku v Československu.
[SOKA Frýdek-Místek]

⁴⁷⁴ Zpráva z Valné hromady Polské Teosofické společnosti na Těšínsku s hlavním sídlem v Nýdku konané dne 22. května 1922 v polské škole v Karvině, *Teozofia*, roč. 3, 1923, č. 1–3, s. 46–47.

⁴⁷⁵ DC KP Český Těšín, sbírka: Polské organizace, složka: Polská teosofická společnost, Stanovy Polské teosofické společnosti na Těšínsku schválené 4. května 1919.

⁴⁷⁶ Muzeum Beskidzkie Wisła, Osobní pozůstalost Andrzeje Podzorského, Podzorski

ústav, do roku 1916 působil jako učitel postupně ve Visle–Javorníku, Tisovnici a Golešově–Równi, v letech 1916–1939 působil ve vislanské škole č. 1, po druhé světové válce byl jejím ředitelem až do roku 1948. Jako společenský aktivista působil v místním kroužku Matice školské, jehož byl v roce 1908 zakladatelem, v dobrovolném hasičském sboru, ve Spolku milovníků Visly, v Polském turistickém spolku a v dalších organizacích. Byl spoluzakladatelem a předsedou Spolku evangelické mládeže, jehož jménem pořádal divadelní představení a přednášky pro místní obyvatelstvo. V roce 1926 založil Sdružení pro boj s opilstvím ve Visle. Byl plodným publicistou, v meziválečném období publikoval své články v mnoha časopisech,⁴⁷⁷ byl spojen s vislanskou ezoterickou scénou. Vypracoval a vydal tři průvodce po Visle. Dnes si jej lidé pamatují hlavně jako zakladatele Beskydského muzea ve Visle (1964).

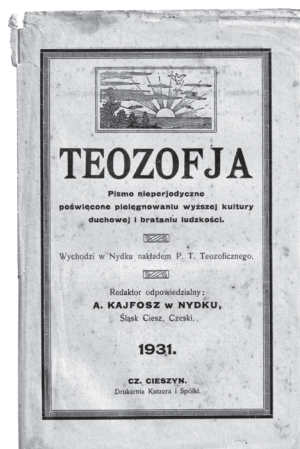
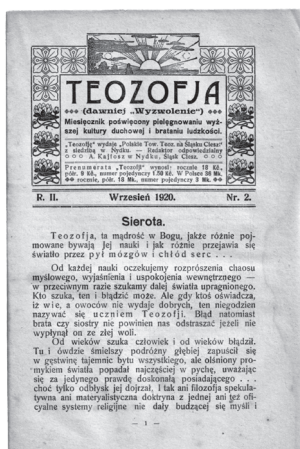
Nejpravděpodobnější je, že Kajfosz považoval Podzorského za příznivce ezoteriky z důvodu jeho dřívějších styků s Julianem Ochorowiczem.⁴⁷⁸ Obě strany se rychle dohodly a bylo přijato rozhodnutí o založení ezoterického časopisu – měsíčníku s názvem *Wyzwolenie (Osvobození)*, později *Teozofia (Teosofie)* s podtitulem: *Měsíčník věnovaný tajemným výzkumům duše, reformování života a rozvíjení vyšší duchovní kultury*.⁴⁷⁹ První číslo časopisu *Wyzwolenie* vyšlo v květnu 1919. Jedná se zřejmě o nejstarší ezoterický časopis v obrozeném Polsku. Spolupráce Kajfosze s Podzorským však hned na svém začátku narazila na problém, a to po vydání druhého čísla, ve kterém redaktor Podzorski umístil kritický materiál o slezských spiritistech. Tento článek odradil řadu čtenářů, kteří odhlásili předplatné. Od této doby se o zařazení článku do časopisu rozhodovalo skupinově nebo po vzájemné dohodě. Po rozdělení Těšínského Slezska vydával Kajfosz od září 1920 časopis sám. Následně pak Kajfosz až do roku 1931 redigoval časopis se změněným názvem *Teozofia*. Měsíčník nejdříve vycházel pravidelně, v nákladu 1 500 kusů, později se jeho náklad snížil a periodicitu se měnila. Nová hranice ztěžovala redakční a vydavatelskou práci. Neustálé výkyvy měnového kurzu a inflace způsobily finanční potíže a nemožnost určit předplatné.

Andrzej – zyciorys (1960), s. 1.

⁴⁷⁷ Tamtéž.

⁴⁷⁸ Více o pobytu Juliana Ochorowicze ve Visle v T. Łączyńska (red.), *Wista Julianowi Ochorowiczowi w 150. rocznicę urodzin. Materiały z sympozjum, które odbyło się 16 października 2000 r.*, Wista 2001.

⁴⁷⁹ S. Zahradnik, *Czasopiśmiennictwo w języku polskim*, s. 217.

V letech 1919–1931 vydávali polští teosofové na Těšínsku vlastní časopis nejprve pod názvem Wyzwolenie, později Teozofia. [DC KP]

Rozpory

Ze stránek časopisu se dozvídáme o první krizi, se kterou se společnost potýkala na počátku dvacátých let. Tuto krizi způsobily rozdílné názory mezi dvěma skupinami osob. Jednou z nich byli členové, kteří byli součástí společnosti a zároveň i jiných spiritistických kroužků. Druhou pak byli členové, kteří na první místo kladli teosofické učení.⁴⁸⁰ Podle výboru společnosti si první skupina přála, aby schůzky probíhaly ve spiritistickém duchu, nechtěla ustupovat většině, držela se urputně vlastních zkušeností a tajně se snažila Polskou teosofickou společnost rozbít. Vedení, jehož úkolem byl podle stanov mimo jiné „dohled na správnou orientaci a činnost společnosti“, ⁴⁸¹ donutilo členy koketující s klasickým spiritismem opustit společnost. Po tom, co vedení intervenovalo, opustilo v roce 1921 společnost 21 jejích členů.⁴⁸² Část vyloučených členů založila vlastní Okultní a astrologickou společnost se sídlem ve Stonavě, o které bude ještě řeč, anebo vstoupila do řad českých teosofických kruhů, které po vzniku republiky začaly působit v Ostravsko–karvinském revíru pod hlavičkou České teosofické společnosti.

⁴⁸⁰ Zpráva z Valné hromady, s.16.

⁴⁸¹ Tamtéž.

⁴⁸² Tamtéž.

4.6 Česká teosofická společnost a Řád hvězdy (východní) na Ostravsku

Znak ostravského odboru České společnosti teosofické z počátku dvacátých let 20. století.
[ZA Opava]

Díky zachování mnoha zásad rakouského právního systému v nově vzniklé Československé republice mohla Česká teosofická společnost po první světové válce bez obtíží obnovit svoji činnost a pokračovat v ní v předválečném rozsahu – opírala se přitom o stanovy potvrzené předválečným rozhodnutím c. k. ministerstva vnitra ze dne 28. 8. 1908. Byla českou národní sekcí mateřské Teosofické společnosti v Adžáru a její obnova byla zahájena s prvními dny míru. První lóže byly ustaveny v Praze, kde byla centrála společ-

nosti, ve Varnsdorfu a v Brně. Poté bylo založeno několik dalších poboček, mimo jiné i v Moravské Ostravě.

Stanovy místní skupiny (lóže) České teosofické společnosti v Moravské Ostravě byly potvrzeny Zemskou správou politickou v Brně dne 6. 7. 1920, na základě žádosti pražské centrály podané dne 11. 11. 1920. Do okruhu zakladatelů ostravské teosofické lóže se zařadili také dva členové pražské centrály – Rudolf Smejkal a Václav Cimr,⁴⁸³ které s ostravským regionem spojovaly podnikatelské zájmy. Rudolf Smejkal byl majitelem elektrotechnického podniku v Mariánských Horách (v současnosti část Ostravy) na Palackého ulici č. 155 a Václav Cimr byl jeho společník.

První, inaugurační přednášky uskutečnili osvědčení lektori z Prahy, mezi nimi například předseda pražské centrály Jan Bedrníček nebo spisovatelka a překladatelka Pavla Moudrá (1861–1940), která celý svůj život zasvětila práci v hnutích na podporu pacifismu, abstinence a ochrany zvířat. Přednášky probíhaly v hotelu Belveder v Mariánských Horách, členské schůze

⁴⁸³ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství Moravská Ostrava, sig.1160/1, k. 1091, Česká společnost teosofická.

pak v místní škole, později v chlapecké škole v ulici B. Pecky v Moravské Ostravě.⁴⁸⁴ Kromě prvních přednášek, které se týkaly teosofických zásad, se uskutečnila i přednáška na téma svátku Narození Páně. Přednášky probíhaly v komorním prostředí, někdy jen za účasti sedmi osob.

Ostravská lóže měla v letech 1920–1922 kolem stovky členů a místní teosofická knihovna čítala 150 svazků. Po prvních letech rozvoje nastala krize, která se začala projevovat poklesem počtu členů. Evidentním problémem byla vzdálenost mezi Ostravou a Prahou. Vedení kroužku, který tvořili lidé zvenčí, nebylo schopno věnovat členům náležitou pozornost. Změna nastala ani poté, co byl na valném shromáždění ostravské lóže, konaném dne 2. 10. 1923, zvolen novým předsedou ostravské skupiny Josef Škuta (1895–?) z obce Malé Kunčice (v současnosti Kunčičky, část Ostravy).⁴⁸⁵

Poslední valné shromáždění ostravské lóže České teosofické společnosti se uskutečnilo v říjnu 1925. Poté nastala mezi českými teosofy krize. V roce 1926 se Česká teosofická společnost rozhodla, že se osamostatní od světové centrály z důvodu prohlašování Jiddu Krishnamurtiho novým učitelem světa. Zrušila styky se světovou centrálou Teosofické společnosti v Adjáru a mezinárodní organizaci opustila, jelikož si uvědomovala nesmyslnost „apoštolské“ činnosti centrály.⁴⁸⁶ Poté, co bylo uznáno, že se teosofie kompromitovala do té míry, že použití tohoto slova je dál nevhodné, rezignovala Česká teosofická společnost na svůj název a přijala nový – *Společnost pro mystická studia*.

Neznamenalo to však konec teosofického hnutí v Československu. Ne všichni čeští teosofové totiž hodlali myšlenku zrušení spolku přijmout. Úkolu udržovat v Československu teosofické hnutí i nadále v jeho původní podobě a pokračovat ve stycích s Adjárem se ujal právě již zmíněný ostravský teosof Josef Škuta. Jelikož v dalším vývoji události sehráje významnou úlohu, věnujme mu trochu více pozornosti.

⁴⁸⁴ Tamtéž.

⁴⁸⁵ Tamtéž.

⁴⁸⁶ T. Zdražil, *Theosofie v Praze*, s. 33.

Josef Škuta a obnovení činnosti Teosofické společnosti v Československu

Josef Škuta se narodil 21. 9. 1895 v Michálkovicích (tehdy okres Frýdek, dnes část Ostravy) v rodině Jana Škuty rodem ze Záblatí a Františky, roz. Dostálové, rodem z Heřmanic.⁴⁸⁷ Byl ženatý s Almou, roz. Černou (* 10. 6. 1896), ze Slezské Ostravy, a měl dvě děti – Lidumíra (*1920) a Věru (*1924).⁴⁸⁸ O ezoterické a okultní nauky se začal zajímat pod vlivem svého okolí již v brzkém mládí. V roce 1913 vystoupil z katolické církve a od té doby nebyl spojen s žádnou tradiční náboženskou denominací.⁴⁸⁹

Jak už víme, v roce 1923 byl zvolen předsedou ostravského odboru České teosofické společnosti.⁴⁹⁰ V té době pracoval jako báňský úředník na jámě Alexander v Malých Kunčicích, později byl evidován jako důlní kreslíř na jámě Zárubek ve Slezské Ostravě a poté jako zaměstnanec Severní dráhy Ferdinandovy v úřednické funkci, bytem v Moravské Ostravě, ul. Bráfova 19.⁴⁹¹ V říjnu 1925 byl Valnou hromadou ostravského odboru potvrzen ve funkci předsedy odboru organizace československých teosofů.

Když po zrušení pražské centrály spolku zanikly i místní skupiny, včetně ostravského odboru, Škuta se s tímto rozhodnutím nesmířil. V roce 1927 docílil nové registrace teosofického spolku pod názvem *Teosofická společnost v Československu* (T.S. Adjár) se sídlem v Moravské Ostravě,⁴⁹² jehož stanovy byly schváleny ministerstvem vnitra 8. 11. 1927.

V době snah o novou registraci jej prověřovala policie. Z policejních záznamů se dozvídáme, že Škuta byl počestný občan. Vyhýbal se veškerým bujarým zábavám a nepočestným společnostem. Stranil se pití alkoholu, návštěv hostinců, masitých jídel a žil v pravém slova smyslu vegetariánským způsobem. Poté, co se oženil, své životní postoje ještě upevnil a podle policejních záznamů se začal zcela věnovat snaze o „přetvoření stávajícího

⁴⁸⁷ ZA Opava, Sběrka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 3104, sign. SO VII 24, Římskokatolická farnost Slezská Ostrava, Kniha narození Michálkovice, léta 1870–1900, s. 285.

⁴⁸⁸ AMO, Domovská kartotéka, Moravská Ostrava, Josef Škuta.

⁴⁸⁹ ZA Opava, Sběrka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 3104, sign. SO VII 24, Římskokatolická farnost Slezská Ostrava, Kniha narození Michálkovice, léta 1870–1900, s. 285.

⁴⁹⁰ ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, sign. 1160/1, k. 1091.

⁴⁹¹ ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, sign. 2176, k. 1150.

⁴⁹² ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, sign. 459/5, k. 1008.

lidstva“.⁴⁹³ Často se zapojoval do různých debat v pracovním kolektivu mezi havíři a nabádal je ke střídmosti a mírnosti v životě. Rád navštěvoval divadla, koncerty a poučné přednášky a snažil se u svých sousedů vzbudit lásku ke konání dobra. Politicky se neangažoval, i když byl stejně jako jeho manželka českým vlastencem. Byl aktivní, avšak nepřilíš úspěšný. Policejní informátor o něm doslova uvedl: „Jest to osoba ideálních citů, chtějící vytvořit ze stávajícího lidstva lid dobrý, oddaný, nepijící alkohol, vytvářející jen dobro a zlo odstraňující a pracující beznáročně k uskutečnění praktického žití ideály duchovními Krista a uskutečnění nebe na zemi. [...] Jest znám svými ideály u spoluobčanů, rád poslouchán, avšak sluchu, resp. stoupců nezískal.“⁴⁹⁴

Konflikt mezi českými a polskými teosofy

Josef Škuta měl obrovské ambice. Za svůj hlavní cíl si kladl obnovení Teosofické společnosti, udržení živých kontaktů se světovou centrálou v Adjáru a šíření povědomí o misi Jiddu Krishnamurtiho, nového učitele světa. Realizaci těchto myšlenek stála však v cestě překážka: absence členské základny.

Pokus o obnovení organizovaného teosofického hnutí v Československu ztěžoval fakt předchozí kompromitace teosofických nauk a s tím související nezájem veřejnosti o českou teosofickou scénu. Škuta však vymyslel plán, jak členskou základnu rychle a bez námahy vytvořit. Za účelem získání nových členů do řad českého teosofického spolku navázal kontakt s polskými teosofy na Těšínsku, sdruženými v Polské teosofické společnosti vedené Andrzejem Kajfoszem. Škuta Polákům nabídl „bratrské sjednocení“ v jedné organizaci.

Kajfosz však Škutovi příliš nedůvěřoval. Nevěřil, že jsou jeho úmysly upřímné. Svoji roli zde sehrával i rozdíl v sociálním postavení a národnostní příslušnosti obou – Škuta byl úředník a Čech, zatímco Kajfosz dělník a Polák. Důležitým faktorem byly také osobní ambice obou vůdců. Kajfosz důsledně odmítal veškeré návrhy na „bližší spolupráci“. Největším Škutovým trumfem, díky kterému chtěl získat podporu členské základny Polské teosofické společnosti v Těšínském Slezsku, byla nabídka zprostředkování kontaktů polským teosofům se světovou centrálou Teosofické společnosti v Adjáru.

⁴⁹³ ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, sign. 2176, k. 1150, Policejní hlášení 11. 6. 1927.

⁴⁹⁴ Tamtéž.

Česká společnost totiž donedávna tvořila národní sekci v indické centrále (stačilo se k ní jenom znovu přihlásit), zatímco Kajfoszův spolek nikoli.

Kajfosz se ocitl se svým spolkem v určité izolaci. Jako hlavní důvod nevole k připojení k Adjáru uváděl již dříve skutečnost, že i bratrská organizace Polská teosofická společnost s hlavním sídlem ve Varšavě si uchovává nezávislost. Toto se však záhy změnilo a Kajfosz se dostal do defenzivy. Volné skupiny polských teosofů, které se ve Varšavě objevily na začátku 20. století, se totiž po první světové válce sdružily v jeden celek a již v průběhu roku 1923 byly zapsány v indické centrále Teosofické společnosti jako polská národní sekce. Kajfosz tak ztratil svůj nejmocnější argument. Nový spolek polských teosofů se sídlem ve Varšavě navíc intenzivně podporoval adjárské učení o novém učiteli světa.⁴⁹⁵

V meziválečném Polsku byl také založen Řád hvězdy východní. Neaktivněji působil blízko těšínské oblasti v Malopolsku, kde byl tajemníkem řádu pro území Malopolska Henryk Münch žijící v Krakově (Plac Szczepeński, č. 2).⁴⁹⁶ Z propagačních materiálů řádu se dozvídáme základní principy, které jeho členové vyznávali:

- Věříme, že brzy přijde Velký učitel světa, a chceme žít tak, abychom byli hodni Jej poznat, když se mezi námi ukáže.
- Budeme se snažit na Něj co nejčastěji myslet a s Jeho jménem, tedy – pokud možno – co nejlépe, plnit veškerou práci, kterou nám přinese každodenní život.
- Každý den, pokud nám to dovolí naše povinnosti, budeme nějaký čas věnovat zvláštní práci pro přípravu Jeho příchodu.
- Vynaložíme veškerou snahu, aby se sebeodevzdání, mírnost a stálost staly zásadní charakteristikou našeho každodenního života.
- Budeme každý den začínat a končit žádostí o Jeho požehnání pro všechno, co se Jeho jménem a pro Něho snažíme učinit.
- Za naši zvláštní povinnost považujeme snahu o úctu k duchovní velikosti a jejímu poznávání v každém a všude, kde se projevuje, a snahu spolupracovat, seč nám síly stačí, s těmi, jejichž duchovní převahu cítíme.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ I. Trzcińska – A. Świerzowska – J. Szymeczek, *Z dziejów polskiej teozofii*, s. 113.

⁴⁹⁶ DC KP Český Těšín, Sbírká: Polské organizace, Složka: Polská teosofická společnost, Leták *Zakon Gwiazdy na Wschodzie*.

⁴⁹⁷ Tamtéž.

Andrzej Kajfosz, jako předseda Polské teosofické společnosti v československém Těšínském Slezsku, nechtěl s plány českého sdružení souhlasit. Záležitosti spojení zdejších polských skupin a českých teosofických lóží bylo sice věnováno v letech 1926–1927 několik schůzek v Ostravě, na kterých probíhala jednání o případné dohodě, potřebnou shodu se však nepodařilo najít. Kajfosz se cítil uražen a spojení obou organizací v jeden celek se neuskutečnilo. Z těchto jednání se zachoval písemný materiál, dnes uložený v Dokumentačním centru Kongresu Poláků v Českém Těšíně, v němž jsou obsaženy nejen Kajfoszovy argumenty, ale také z něj lze vycítit emoce spojené s průběhem jednání. V jednom otevřeném polsky psaném dopise členské základně Polské teosofické společnosti na Těšínsku⁴⁹⁸ Andrzej Kajfosz mimo jiné uvedl: „S učíním, které [J. Škuta] hlásá, jsem se seznamoval již jako mladík, ve věku osmnácti let, a není to pro mě nic nového.⁴⁹⁹ Nechceme slepě věřit a máme právo se ptát. Místo odpovědi jsem od něj obdržel, jako od inteligenta, výzvu k boji. Nemůžu tedy souhlasit s tím, abych byl uváděn jako zástupce kteréhokoliv kruhu na seznamu v Adjáru. Zůstanu věrný myšlenice Polské teosofické společnosti na Těšínském Slezsku. Nebudu mlčet, když vidím zlé věci. Nebojím se následků, lhát lidem nemohu a v oblacích létat nebudu. Následovat musí pouze práce. Pokud bude členům milejší Ostrava, ať se rozhodnou tak, jak nejlépe uznají. (...) Učit nemohu, jelikož podle názoru Škuty ničemu nerozumím. Tak proč bych se lopotil s lidmi, když mi jiní podrážejí nohy. Není lepší zůstat v klidu? Tomu učí Bílá Hierarchie? Neudivuje to, vždyť je to bratr z Hvězdy východu. A hvězda sama ze sebe nemá velké světlo. Bůh je všude – je všude přítomný a vším proniká – ne jak tvrdí bratři z Řádu hvězdy. Říká se, že Adjár je nejvhodnějším místem pro duchovní vlivy. Tedy možná je Bůh přítomen pouze v Indii, Holandsku⁵⁰⁰ a v Ostravě? Neboli toto jsou kanály, kterými Mistři budou posílat požehnání! A co s ostatními lidmi, ti jsou odsouzení pouze k pekelným mukám? (...) Vždyť Mistři dobře vědí, komu mají

⁴⁹⁸ DC KP Český Těšín, Sběrka: Polské organizace, Složka: Polská teosofická společnost, Dopis A. Kajfosze členské základně 28. 4. 1926 (?) – poslední číslo nečitelné. Může se jednat i o číslo 7. Dopis je dochován pouze v konspektu a nevíme, jakým způsobem byl prezentován členům spolku. Nejvíce pravděpodobný předpoklad je, že byl přečten na členských schůzích.

⁴⁹⁹ Andrzej Kajfosz byl členem České teosofické společnosti se sídlem v Praze od r. 1908, a proto byl již obeznámen s naukou Krishnamurthiho a taky s konflikty, které toto učení v českém prostředí vyvolalo před první světovou válkou.

⁵⁰⁰ V Holandsku se konaly sjezdy vyznavačů Krishnamurthiho.

pomáhat, a pomáhají tam, kde je to potřeba, i když většinou tajně. Potřebujeme Mistry – Papeže? Nevěřím na nějaká odloučená místa, na svaté věci, protože svět je celý svatý. Potřebujeme novou Kalvárii, Frýdek, Čenstochovou? Abychom tam putovali za svatými věcmi, je třeba opět stavět nový Řím? Je třeba se povyšovat, že pouze Hvězda východu je spásou lidstva?“⁵⁰¹

V další části dopisu je odhalena jiná rovina sporu: „Teosofické učení je hlásáno bez ohledu na stav, národnost a rasu. Ale děje se opak. Zde, pokud je někdo dělník, pohrdá se jím a ponižuje ho přesto, že má nejednu životní zkušenost významnější než majitelé diplomů. Nemá se brát ohledy na tituly, zde však pouze titul je uznáván. Škola tvrdého života nic neznamená, protože pouze oni jsou privilegovaní. Mohl bych toho napsat ještě hodně, ale nemám na to čas. Tyto věci stejně vyplují na povrch. Ne diplomy, ale život plný zkušeností dělá Mistra.“⁵⁰²

Proti působení Řádu hvězdy se vyslovila i mezi polskými ezoteriky na Těšínsku uznávaná Agnieszka Pilchowa (1888–1944), s níž jako se spiritistickým médiem byl v kontaktu Kajfoszův přítel, učitel z Visly (dnes Polsko) Andrzej Podzorski. Ten celé sdělení zveřejnil tiskem. Mimo jiné se v něm uvádělo: „V paprscích Hvězdy mnozí odcházejí a mnozí ještě odejdou. (...) Ti, kdo jdou po cestě, slyší jemný šepot, že k nim přichází sám Kristus a podává jim ruku. Je to jemná a krásná víra, ale v některých ohledech daleko od pravdy stojící. (...) Takto se Kristus setkává s každým. A když někdo, kdo je unavený, zvedne jednu ruku, podá mu obě. Ale nezjeví se v lidské podobě, už ne. Boží slovo se může vylít na mnohé, ale Kristus už nebude přibit na kříž jako člověk.“⁵⁰³

Jak se však záhy ukázalo, neoslovily tyto argumenty všechny členy Polské teosofické společnosti. Část z nich podlehla lákání českých teosofů a s polskými kolegy vazby rozvolnila. Již na počátku roku 1926 začaly polské teosofické kruhy (lóže) působící v Ostravsko-karvinském uhelném revíru – lóže *Jutrzenka* (Jitřenka) v Karviné a *Przebudzenie* (Probuzení) v Horní Suché

501 DC KP Český Těšín, Sběrka: Polské organizace, Složka: Polská teosofická společnost, Dopis A. Kajfosze členské základně 28. 4. 1926 (?).

502 Tamtéž.

503 A. Podzorski red., *Ostrzeżenie przed Fałszywymi Prorokami. Wyjaśnienia fałszywych „Rewelacyj Manu” i przerwanie pracy Ochorowicza w Rzeszy Duchy*, Cieszyn 1922, s. 29. Součástí osobní pozůstalosti Andrzeje Podzorského uložené v Beskydském muzeu ve Visle.

– pořádat společné akce s českými teosofickými spolky z ostravské oblasti – lóže *Komenský* v Michálkovicích a *Blavatská* v Moravské Ostravě.

Zpočátku s tímto nechtělo vedení v Nýdku souhlasit, avšak již od ledna 1927 začala probíhat spolupráce mezi polskými a českými teosofy v uhelném revíru se souhlasem výboru. Lóže v Karviné a Horní Suché a okolí pořádaly od té doby teosofické přednášky společně s Teosofickou společností v Československu a transformovaly se na její místní skupiny. Přednášky v Karviné se konaly každou první neděli v měsíci v polské škole poblíž hotelu Unger a v Horní Suché každou třetí neděli v měsíci v domě Józefa Kaczyńskiego.⁵⁰⁴

Záměr rozšířit členskou základnu za pomoci přestupu polských teosofů se tak Škutovi částečně zdařil. Sice se mu nepovedlo spojit obě organizace v jeden celek, nicméně část polských kolegů získal. Organizace českých teosofů čítala v roce 1928, po změnách vynucených krizí z let 1925 až 1927, sedm lóží různých jazykových proveniencí. Patřily k nim: česká lóže *Adjár* ve Varnsdorfu, česká lóže *Blavatská* v Moravské Ostravě, česká lóže *Komenský* v Michálkovicích, polská lóže *Probuzení* v Horní Suché, polská lóže *Jitřenka* v Karviné, německá lóže *St. Alban* v Brně a česká lóže *Arjuna* v Praze.⁵⁰⁵ Celkově v nich bylo sdruženo 114 členů. Nejméně aktivní byly skupiny na Ostravsku, pražská lóže měla pouze 9 členů.⁵⁰⁶

Institucionalizace Řádu hvězdy v Československu a ukončení činnosti

V době usilování o stabilizaci poměrů a upevnění svého postavení v rámci českého teosofického hnutí se Josef Škuta intenzivně věnoval realizaci dalšího cíle – vytvoření organizace vyznavačů nauk Krishnamurtiho. Josef Škuta byl horlivým vyznavačem a propagátorem tohoto učení a šířitelem mesianistického poselství Krishnamurtiho. Obnovil těsný kontakt se světovými strukturami Řádu hvězdy a teosofickou centrálou v Indii. V roce 1928 se v zápisu z Valné hromady dočteme, že „naše sekce se postavila 100 % hlasů při volbě prezidenta za dr. Annie Besantovou a její návrhy“.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ *Teozofia*, roč. 3, 1927, č. 4/5, s. 67.

⁵⁰⁵ DC KP Český Těšín, Sbírká: Polské organizace, Složka: Polská teosofická společnost, *Valná hromada Teosofické společnosti v Československu konaná dne 14. října 1928 v Moravské Ostravě v kreslírňě chlapecké školy na ul. B. Pecky* (protokol).

⁵⁰⁶ Tamtéž.

⁵⁰⁷ Tamtéž.

Není však známo, zdali se Škuta světových sjezdů této společnosti v nizozemském Ommenu v letech 1927 a 1929 zúčastnil. Oba byly velmi významné. První z nich byl významný proto, že byl velkou inspirací pro všechny vyznavače očekávající nového mistra. Byl zde změněn i název společnosti – z *Řádu hvězdy východní* byla přejmenována na *Řád Hvězdy*, poněvadž se mělo za to, že k objevení nového učitele již došlo v osobě Krishnamurtiho. Doktorka Annie Besantová sebevědomě prohlásila, že světový učitel již přišel.⁵⁰⁸

Triumfální výkřiky zaznamenaly své ohlasy i v Ostravě. Josef Škuta vedl v té době pokročilé práce na registraci řádu u českých úřadů. To vůbec nebyla snadná záležitost. Proces legalizace činnosti Řádu hvězdy východní v Československu byl zahájen v srpnu 1926 a úspěšně byl ukončen 26. 9. 1927,⁵⁰⁹ kdy úřady spolek zaregistrovaly s upraveným názvem *Řád hvězdy* jako legálně působící společenskou organizaci se sídlem v Moravské Ostravě a svou činností zahrnující celou Československou republiku. Ovšem než ministerstvo vnitra v Praze dospělo k definitivnímu schválení Řádu hvězdy, muselo záležitost osmkrát projednat a vydat osm rozhodnutí.⁵¹⁰ Z tohoto důvodu neprominulo zakladatelům řádu poplatky za registraci, který v jiných případech s pochopením odpouštělo.

Kromě různých formálních chyb Škutovi vytýkalo, že není jasný účel činnosti řádu. V žádosti bylo uvedeno, že cílem společnosti je „příprava na příchod mistra“. Padla konkrétní otázka, koho má předkladatel pod označením „mistr“ na mysli,⁵¹¹ a byly mu vytýkány rovněž další věci podobného typu. Škuta vysvětloval, že mistrem je chápán Ježíš Kristus, nicméně o tom, že jeho vtělením má být Krishnamurti, raději pomlčel. Přestože byl opatrný, vyvolal podezření, že chce založit náboženské společenství, jehož legalizace by vyžadovala jinou právní proceduru. Vznikly rovněž obavy, aby se Řád hvězdy nestal novým druhem fanatické sekty. Po dlouhých vysvětlováních se však podařilo společnost legalizovat.

Stanovy byly schváleny ministerstvem vnitra 26. 9. 1927. Organizace si zřídila vlastní knihovničku a založila dvě místní pobočky (odborny) –

⁵⁰⁸ Santucci, *Theosophical Society*, s. 1122.

⁵⁰⁹ ZA Opava, Policejní ředitelství Moravská Ostrava, Řád Hvězdy východní, sign. 2176, k. 1150.

⁵¹⁰ Tamtéž.

⁵¹¹ Tamtéž.

v Michálkovicích (dnes část Ostravy), pod vedením úředníka Josefa Parchanského z Michálkovic, a v Karviné.⁵¹² V době založení měl Řád hvězdy 80 členů, z toho 16 členů bylo registrováno v místní pobočce v Karviné a 10 v Michálkovicích (zdejší skupina zanikla v důsledku nedostatku členů v roce 1933). Předsedou spolku byl Josef Škuta, patrně po celé meziválečné období.

Podle stanov se působnost spolku vztahovala na celou Československou republiku. Cílem činnosti řádu bylo duchovní obnovení člověka. Členové řádu měli při své činnosti uplatňovat v denním životě oddanost a vytrvalost v tom, co je pravdivé, dobré a krásné, a mírnost vůči všem bytostem, zvláště pak vůči odpůrcům těchto ideálů; pěstovat duchovní složky povahy a vzbuzovat touhu k beznáročné práci pro ideál; uvádět do praktického života ideály duchovního Učitele (Krista) v oblasti činnosti dobročinné a humanitární.⁵¹³ Hlavního cíle, tedy duchovní obnovy člověka, mělo být dosaženo konáním pravidelných studijních schůzí s přednáškami o všech složkách lidské bytosti a vesmíru, ve srovnání s výsledky různých vědních oborů, a skrze to měl být vytvářen názor o učiteli lidstva.

Předpokládalo se zakládání knihoven, vydávání publikací a časopisů, pořádání koncertů, divadelních představení a přednášek pro širokou veřejnost, podpora hospodářských podniků, zřizování vegetariánských jídelen, opatroven, penzionátů a polních kolonií.⁵¹⁴ Členem Řádu hvězdy mohl být každý člověk bez rozdílu rasy, národnosti a náboženství, uznávající potřebu mravní obrody a projevující v tomto směru aktivní zájem. Znakem řádu byla pěticípá bílá (stříbrná) hladká hvězda. Pokud řád používal prapor, byla tatáž bílá (stříbrná) hvězda umístěna na modrém poli. Měla symbolizovat vítězství ducha nad hmotou.

Zdá se, že činnost spolku byla velmi skromná a omezila se pouze na členské schůze a diskuse uvnitř spolku. Po celou dobu třicátých let fungovala knihovnička, která byla umístěna v bytě předsedy.

Rozvoji ostravské skupiny však příliš nenapomohl vývoj ve světové centrále organizace. V roce 1929 proběhl totiž v nizozemském Ommenu další sjezd Řádu hvězdy, který byl neméně zásadní jako ten předchozí, jelikož

⁵¹² ZA Opava, Policejní ředitelství Moravská Ostrava, sign. 2194, k. 1150, Řád Hvězdy východní, pobočka Michálkovice.

⁵¹³ ZA Opava, Policejní ředitelství Moravská Ostrava, sign. 2176, k. 1150, Stanovy spolku Řád hvězdy (schváleno 26. 9. 1927).

⁵¹⁴ Tamtéž.

přinesl šokující změnu. Navzdory všeobecnému nadšení kolem světového učitele Jiddu Krishnamurtiho se dne 3. 8. 1929 Řád hvězdy nečekaně rozpustil.⁵¹⁵

Krishnamurti se zřekl všech předepsaných hodnotí a rovněž řady Teosofické společnosti opustil. Zároveň radikalizoval své názory na spiritualitu a zdůraznil revoluční význam duchovního osvobození.⁵¹⁶ Nestal se sice agnostikem, natož ateistou, ale stále důrazněji vystupoval proti vzorcům religiozity, které byly rozšířeny zejména na Západě (a to jak v doktrínálním, tak zbožném smyslu) a které podle jeho názoru pouze zastíraly pravdu. Odmítal se také dovolávat mahátmů. Dominantním znakem jeho učení naopak zůstávala zkušenost života „tady a teď“ a praxe bdělé vnímavosti, chápané jako integrální cesta osobního rozvoje.⁵¹⁷

Je příznačné, že při prezentaci této praxe zmizel protiklad ducha a těla, stejně jako posvátného a profánního, tak charakteristický pro západní kulturu. Spirituální praxe měla vést k prožitku jednoty člověka, světa a absolutna, který bylo možno v zásadě kdykoli uchopit jako výsledek vhodného tréninku vnímavosti.⁵¹⁸ Krishnamurti doporučil po dokonání duchovního obratu všem dosavadním členům Řádu hvězdy z řádu vystoupit a rozvázat jeho národní struktury v jednotlivých státech.

Josef Škuta však slov mistra neuposlechl a svou organizaci nerozpustil. Řád hvězdy v Československu tedy existoval dál a ještě v roce 1938 měl 120 členů.⁵¹⁹ Činnost však nebyla nijak valná. Omezila se pouze na debaty večery nad dílem Krishnamurtiho, které se konaly nejčastěji v bytě samotného předsedy, a tak se nezasvěceným lidem jevily spíše jako jakési schůzky konspirační a kontakty mravně pochybného charakteru. Na základě iniciativy zneklidněných spoluobčanů prověřovala činnost spolku dokonce policie. V policejních záznamech z ledna 1938 se o aktivitách řádu píše následovně: „Jeich činnost spočívá v doporučování indického náboženského badatele a myslitele Jiddu Krishnamurtiho, který byl před lety objeven a o kterém se

515 T. Persico, *A Pathless Land: Krishnamurti and the Tradition of No Tradition*, In: J. Chajes – B. Huss (ed.), *Theosophical Appropriations: Esotericism, Kabbalah and the Transformation*, Beer Sheva 2016, s.115–133.

516 I. Trzcińska, *Ezoteryczne źródła*, s. 103–104.

517 Tamtéž.

518 Tamtéž.

519 ZA Opava, Policejní ředitelství Moravská Ostrava, sign. 2176, k. 1150.

tvrdilo mezi nábožensky založenými lidmi, že jest to Kristův nástupce, ne-li on sám.⁵²⁰ Na závěr se uvádí, že Řád hvězdy nevyvíjí žádnou pozoruhodnou činnost, a proto jeho vedoucí činovníci zamýšlejí spolek likvidovat. Činnost organizace byla pak skutečně ukončena, patrně v době krize československé státnosti na podzim 1938.

I když se vazby mezi polskými teosofickými kruhy v Ostravsko-karvinském revíru a ústředím v Nýdku uvolnily, po určité době se objevily pokusy obnovit styky. Na Kajfosze byl vyvíjen tlak, aby navázal kontakty s ústředním sídlem Teosofické společnosti v Adjáru „pro větší prospěch na mystickém poli“.⁵²¹ Z knihy protokolů Polské teosofické společnosti se dozvíme, že v polovině roku 1938 Kajfosz navštívil příbuznou Teosofickou společnost v regionu Karviná – Suchá a byl přítomen na první schůzi v Karviné u bratra Drobisze, kde mu byl předložen návrh, aby přednesl referát. Kajfosz, který chtěl zjistit, jak si vedou tamní zastánci teosofie a zda již „ochladlo jejich nadšení pro ideologii Krishnamurtiho“, nepřijal návrh Józefa Kaczyńského na přednesení referátu a souhlasil pouze s tím, že vystoupí v diskuzi. Ve zprávě pro své kolegy uvádí: „Z referátu předneseného Alojzem Kaczyńským a z celého průběhu bylo zřejmé, že se tamní teosofové příliš nezměnili chovajíc se netečně vůči spásnému učení Krista Pána.“⁵²² Toto se odehrálo v době, kdy už uplynulo skoro deset let po tom, co sám Krishnamurti v roce 1929 rozvázal Řád hvězdy a zpřetrhal dosavadní styky s Teosofickou společností.

Dodejme ještě, že po rozpuštění Řádu hvězdy a přerušení vztahu s Teosofickou společností zahájil Jiddu Krishnamurti samostatnou pedagogickou činnost,⁵²³ kterou vykonával po celém světě až do své smrti. Krishnamurtiho původní reflexe vyrůstala z indické filozofie, i když v konečné podobě představovala syntézu východního a západního myšlení. Krishnamurti byl kritický k moderní civilizaci, založené na tradičních vzorcích; zdůrazňoval, že jedinec je mimo jiné zotročen tradicí, společenskými normami, autoritami,

⁵²⁰ Tamtéž.

⁵²¹ SOKA Frýdek-Místek, Teosofická společnost Nýdek, Kniha protokolů Polské teosofické společnosti v Nýdku 1934–1939, I 154, Zpráva z činnosti vedení 27. 6. 1937.

⁵²² SOKA Frýdek-Místek, Teosofická společnost Nýdek, Kniha protokolů Polské teosofické společnosti v Nýdku 1934–1939, I 154, Zpráva z činnosti vedení 15. 6. 1938.

⁵²³ Krishnamurti, In: T. Gadacz – B. Milerski (red. naukowa), *Religia. Encyklopedia PWN*, Tom VI, Warszawa 2002, s. 98–99.

náboženstvím a státem a že autentickou vnitřní svobodu mu může zajistit pouze introspekce, čisté vidění, sebepoznání a kultivace citlivosti. Tato radikální vnitřní proměna jedinců musí vést k proměně celé společnosti, a je tudíž jedinou cestou vedoucí ke skutečnému řešení světových problémů a k zajištění světového míru. Jeho učení mělo velký vliv na mladou poválečnou generaci na Západě.⁵²⁴

Polští teosofové v Československu ve třicátých letech 20. století

Ve třicátých letech Polská teosofická společnost již ztratila svůj dřívější lesk. Z důvodu přechodu členů z Ostravsko-karvinského revíru k českým lóžím se členská základna Polské teosofické společnosti snížila na několik desítek osob. Pravidelné schůzky se konaly již pouze na dvou místech v sídle v Nýdku u Andrzeje Kajfosze v Nýdku na Góře čp. 154 a v domu Pawła Bartosze v Nýdku na Hluchové čp. 42 (od června 1937 u Pawła Pilcha v Nýdku čp. 236). Průměrně se konalo 20 až 25 schůzek ročně, střídavě na jednom nebo druhém místě. Schůzek se zúčastňovalo 20 osob. Od roku 1931 již Polská teosofická společnost nevydávala žádný časopis ani publikaci. Činnost se soustřeďovala na pořádání schůzí a prezentaci teosofických a ezoterických přednášek. Přednášel zpravidla předseda, výjimečně důvěryhodní členové (Karol Milerski a další).

Andrzej Kajfosz začal psát teosofické práce. První bylo pojednání na 480 stranách strojopisu *Tłumaczenie Objawienia św. Jana według odsyłek wraz z wykładem w duchu ezoterycznego chrześcijaństwa i mistyki* (Výklad Zjevení svatého Jana podle odkazů spolu s výkladem v duchu ezoterního křesťanství a mystiky) (Nýdek 1934).

Úspěch mezi posluchači (texty sloužily k přednesům na setkáních) jej samotného překvapil. Kajfosz uvěřil, že má literární talent, o čemž si do té doby nebyl jist. Po letech to komentoval: „Když jsem psal přednášky o Apokalypse svatého Jana, nevěděl jsem tehdy, co je mi souzeno, neboť jsem se ani nepovažoval za hodného toho, abych se mohl zabývat tak hlubokými věcmi, jaké se nacházejí v této části Písma, ale přesto jsem během psaní vždy cítil v sobě neobyčejný pokoj a radost, které mi dodávaly odvahu a posilovaly mou vytrvalost a horlivost v této práci. Tento vnitřní klid nejlépe svědčil

⁵²⁴ Tamtéž.

Nýdek Góra – jedno z míst, kde se v meziválečném a poválečném období v domě Andrzeje Kajfosze scházeli teosofové z Nýdku a okolí ke svým pravidelným schůzkám (současný stav).

[Soukromý archiv autora]

o tom, že mě Prozřetelnost obdařila k tomu potřebnými vlastnostmi – vírou a nadějí, aby mě tyto ctnosti provázely na mé cestě životem, který nebyl posetý růžemi, ale jako pro každého pracovníka na duchovním poli byl posetý trním a hlohem. Teprve když jsem z Boží vůle dokončil výklad všech 22 kapitol Zjevení, uvědomil jsem si, že mi byl dán klíč, s jehož pomocí budu moci v budoucnu (podle okolností a potřeby) rozluštit i ty nejtěžší otázky, které se v Písmu nacházejí.⁵²⁵

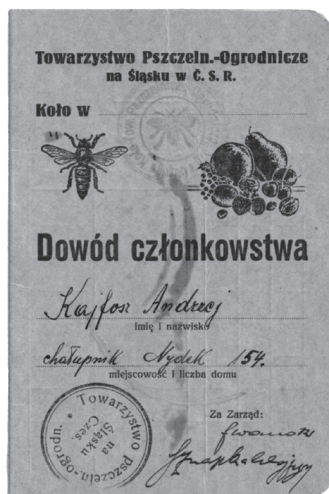
Zájem čtenářů (posluchačů) jej pobídl k napsání dalších rukopisných prací, a tak do roku 1939 vzniklo celkem deset spisů⁵²⁶ a po válce následo-

⁵²⁵ A. Kajfosz, *Alfa i Omega*, Tom I., Część 1., Nydek 1956 (rkp.), s. 1–2. Rukopis se nachází v soukromém archivu Haliny a Jaroslava Grossmannových z Nýdku.

⁵²⁶ A. Kajfosz, *Tłumaczenie Objawienia św. Jana według odsytek wraz z wykładem w duchu ezoterycznego chrześcijaństwa i mistyki*, Nydek 1934 (rkp.); *Týž, O czasach ostatecznych*, Nydek 1934 (rkp.); *Týž, O odkupieniu*, Nydek 1935–1950, (rkp.); *Týž, O jawnogrzeszniczy i Światłości Świata*, Nydek 1935 (rkp.); *Týž, O modlitwie Jezusowej*, Nydek 1935 (rkp.); *Týž, O pokarmach* (rkp.) 1935; *Týž, Pokuta*, Nydek 1936 (rkp.); *Týž, O duchowych darach*, Nydek 1936 (rkp.); *Týž, O cierpieniu, umacnianiu wiary i zbawieniu*, Nydek 1939–1951 (rkp.); *Týž, O napominaniu*, Nydek 1939 (rkp.).

Zarząd Towarzystwa Pszczelniczo-Ogrodniczego.
Od lewej: Sznapka Alojzy, Sucha G.; Kajfosz Andrzej, Nydek;
Toman Karol, Datynie; Halfar Józef, Stanisławice; Wanok Jan,
Smilowice; Baiger Rafał, Frysztat; Zahraj Jan, Olbrachcice;
Waliczek Paweł, Ligotka K.; Pietraszek.

Andrzej Kajfosz ideje, které vyznával, nejen hlásal, ale i realizoval v praxi. Jako propagátor zdravé výživy a vegetariánství byl předsedou místní skupiny zahradního a včelařského spolku v Bystřici a byl také členem vedení celé organizace. Na snímku v kruhu členů ústředí spolku, vedle jeho členská legitimace. [DC KP]

vály další.⁵²⁷ V jeho literárním díle je zřetelný intelektuální vývoj od teosofie směrem k ezoterickému křesťanství.

Svědčí o tom mimo jiné tituly vybraných prací: *Objawienie św. Jana (Zjevení sv. Jana)*, *O czasach ostatecznych (O dnech posledních)*, *O modlitwie Jezusowej (O Ježíšově modlitbě)*, *Pokuta (Pokání)*, *O cierpieniu, umacnianiu wiary i zbawieniu (O utrpení a posilování víry a spásy)*, *O jawnogrzeszniczy i Światłości Świata (O cizoložné ženě a světle světa)*, *Droga prowadząca do nieśmiertelności (Cesta vedoucí k nesmrtnosti)* a další obdobné.

⁵²⁷ A Kajfosz, *Zmartwychwstanie*, Nydek 1950 (rkp.); Týž, *Wniebowstąpienie*, Nydek 1950 (rkp.); Týž, *Zesłanie Ducha Świętego*, Nydek 1950 (rkp.); Týž, *Stworzenie Wszechświata*, Nydek 1951 (rkp.); Týž, *O skazitelnosci i nieskazitelnosci*, Nydek 1951 (rkp.); Týž, *Chrzest*, Nydek 1952 (rkp.); Týž, *O odpoczynku i poświęceniu*, Nydek 1952 (rkp.); Týž, *Sąd ostateczny*, Nydek 1952 (rkp.); Týž, *O wyzwoleniu się spod panowania Zakonu przez Wiare*, Nydek 1953 (rkp.); Týž, *Rodowód Jezusa, Marii i Narodzenie Jezusa*, Nydek 1954 (rkp.). V roce 1958 dokončil své největší dílo: A. Kajfosz *Alfa i Omega*, Nydek 1956–1958, Tom I. – III., (rkp.). Poté napsal další díla: A. Kajfosz, *Jedność życia uniwersalnego we wszechświecie*, Nydek 1965–1966 (rkp.); Týž, *Droga prowadząca do nieśmiertelności*, Nydek 1966 (rkp.); Týž, *Inwolucja i ewolucja*, Nydek 1967 (rkp.); Týž, *Złote myśli*, Nydek 1968 (rkp.); Týž, *Podstawowe zasady życia duchowego*, Nydek 1969 (rkp.). Naprostá většina rukopisů se nachází v soukromém archivu Haliny a Jaroslava Grossmannových v Nýdku. Jedno dílo má ve svém vlastnictví autor této knihy. Známé jsou názvy ještě dvou děl (*Przyszłość według księgi proroka Micheasza* a *Komentarz do Pięcioksięgu*), ale o nich se nepodařilo dohledat žádné podrobnosti ani určit místo uložení. Srovnej J. Szymeczek, Andrzej Kajfosz, s. 78–79.

Nově se zavedly projevy křesťanské praxe. Mimo jiné byl zaveden zvyk zahajovat schůze modlitbou. Karol Milerski toto vysvětluje ve svém vystoupení na jedné ze schůzí: „Dříve jsme se nikdy nemodlili, protože jsme zastávali názor, že je to zbytečné, jelikož si každý myslel, že to nemá zvláštní význam. Po nějaké době jsme dospěli k poznání, že toto bylo nepochopení skutečných a prostých pravd.“⁵²⁸ Na Valné hromadě v červenci 1935 Kajfosz přednesl zásadní řeč, ve které vysvětlil nový směr společnosti. V zápisu čteme: „A. K. s odvoláním na mnohé původní zakladatele křesťanství, především pak apoštoly, konstatoval, že toto byli první průkopníci původního ezoterického křesťanství, to je křesťanství, u jehož základů je vnitřní duchovní život, a ne vnější formy exoterického, tedy povrchního neboli pokřiveného křesťanství. O životě ezoterického křesťanství se každý dozví pouze z textů, které jsou obsaženy v Bibli. Z vlastních zkušeností pak může říci, když se od svého mládí zabýval výhradně teorií z jiných knih, tyto byly u něj pouze překážkou v duchovním hledání cíle Pravdy života. Dále řekl, že různé teorie mu byly částečně srozumitelné, ale zároveň jej zdržovaly na cestě. Podporuje výzvu apoštola Pavla, který říkal: nedejte se obalamutit filozofům.“⁵²⁹

Na pozicích ezoterického křesťanství setrval Kajfosz do konce života. Andrzej Kajfosz se nedistancoval od dříve přijímaného teosofického učení a svých ezoterických zkušeností, neodmítal možnost vnitřního poznání i praktické dovednosti, které z tohoto poznání člověk získává, ale od této doby hlásal, že jediná náležitá a správná cesta do ezoterického světa vede skrze jediného učitele – Ježíše Krista. Všichni jiní učitelé jsou falešní proroci. V zápisu ze stejné schůze dále čteme: „Bratr Andrzej říká, že již dobře pochopil, že Zjevení svatého Jana je skutečným klíčem k celé Bibli a že celá prorocství jsou jednoduchá a dostupná každému, a ten, kdo uznává jiné učitele než Krista, ať uznává a přijde doba, že si sám přízná vlastní chybu. Suchá teorie a drahé knihy jsou spíše ke škodě než k užítku, a kdo hodně čte a medituje, ten pouze odčerpává životní sílu, to je práci. A pouze podporuje tvrzení, že teprve až Kristovo učení bude v lidech vládnout, pak bude vládnout království beránka na zemi.“⁵³⁰

⁵²⁸ SOkA Frýdek-Místek, Teosofická společnost Nýdek, Kniha protokolů Polského teosofického spolku v Nýdku 1934–1939, I 154, Zpráva ze schůze 1. 8. 1935.

⁵²⁹ SOkA Frýdek-Místek, Teosofická společnost Nýdek, Kniha protokolů Polského teosofického spolku v Nýdku 1934–1939, I 154, Zpráva z Valné hromady 14. 7. 1935.

⁵³⁰ Tamtéž.

V jiném vystoupení Kajfosz vysvětluje: „Délka života se opírá o samotný život a to o život vnitřní, duchovní a především takový, který se opírá o Kristovo učení. Vždyť Kristus řekl: Já jsem Cesta, Pravda a Život. Když chceme proměňovat svět, musíme nejdříve proměnit sebe sama a taková proměna patří k duchovní alchymii, která bude lidem zjevena teprve v daleké budoucnosti. A takového učitele, jakým byl Kristus, který mohl o sobě směle říci: Já jsem Cesta, Pravda a Život, už nedostaneme. Doporučuji, aby každý přidal do svého srdce to, co Kristus řekl: Já jsem Cesta, Pravda a Život. Proto zároveň přeji každému, aby jednal podle toho a meditoval, co to je Pravda, Cesta a Život a aby se pro něj tyto pokyny staly cílem. Když bude podle toho myslet a konat, pocítí každý spokojenost a blaženost v srdci a vnitřní klid.“⁵³¹

Ezoterici na polské straně Těšínského Slezska

Během první světové války se ve Visle používal termín *spiritismus* k označení jak nepochopitelných parapsychologických experimentů, tak módy vyvolávání duchů.⁵³² Po Ochorowiczově odchodu z města v roce 1912 místní lidé odkazovali na jeho experimenty s tím, že jejich výklad rozšířili o duchovní rozměr. Visla se stala místem, které lákalo těšínské ezoteriky. Působili zde ti nejvýznamnější – Józef Chobot, Jan Hadyna a Agnieszka Pilchowa.

Józef Chobot (1875–1942) se narodil v Lazích v Těšínském Slezsku (dnes součást Orlové) jako jedno z devíti dětí. Obecnou školu absolvoval v Lazích, gymnázium a učitelský ústav v Těšíně. Deset let působil jako učitel a později vedl dřevařský závod v Lazích. Během první světové války bojoval v rakouské armádě. V ezoterické oblasti se uvedl publikací článku v Kajfoszově *Wyzwoleniu*. Od roku 1921 vydával Chobot ve vydavatelství *Książnica Wiedzy Duchowej* (Knihnice duchovního poznání) založeném v Katovicích četné publikace z oblasti duchovního poznání, spiritismu, polského mesianismu, mytologie a přírodního léčitelství.⁵³³ Spolu se svým bratrem Karolem začal také vydávat vlastní časopis *Odrodzenie (Obnovení)*, který vycházel v letech 1921–1929 nejprve v Těšíně a později v Katovicích a Pštíně.

⁵³¹ SOKA Frýdek–Místek, Teosofická společnost Nýdek, Kniha protokolů Polské teosofické společnosti v Nýdku 1934–1939, I 154, Zpráva ze schůze 20. 8. 1934.

⁵³² Z. Pasek, *Spirytyzm i ruch rozwoju duchowego*, s. 41.

⁵³³ *Tamtéž*, s. 45.

První číslo časopisu *Odrodzenie* bylo v *Gwiazdce Cieszyńskiej* přijato velmi negativně: „Pokrm, kterým nás chce nové nakladatelství oživit, se skládá jako guláš z prvků helénismu, buddhismu, spiritismu, astrologie, teosofie, okultismu a tak dále, a jako doprovod jsou použity dokonce citáty z Písma svatého. (...) Praktické výsledky této gulášové vědy slibují být nesmírně spásné pro celé lidstvo, ale současná chvíle je příliš vážná na to, abychom si zahrávali s oživením společnosti pomocí pověr.“⁵³⁴

Nehledě na drsnou kritiku těšínského prostředí Chobot kolem *Odrodzenia* shromáždil okruh stálých autorů. V Chobotově díle se často setkáváme s přesvědčením, že principy spiritismu a křesťanství si neodporují ani se vzájemně nevyklučují, jen je třeba je odpovídajícím způsobem interpretovat.

V roce 1929 se Chobot přestěhoval do Visly, kde si postavil dům na Jarzębaté, v sousedství Agnieszky a Jana Pilchových. Téhož roku přejmenoval *Odrodzenie* na *Hejnał*, předal ho Janu Hadynovi a sám se ujal nakladatelské práce. Jeho zásluhou vyšlo v Polsku mnoho děl o duchovním poznání v nejširším slova smyslu, mimo jiné *Księga duchów* (*Knihla duchů*) od Allana Kardeca, kterou přeložil.⁵³⁵

Poté, co Jan Hadyna (1899–1971) získal vydavatelská práva od Józefa Chobota, pokračoval ve vydávání časopisu *Hejnał*. Hadyna se narodil 7. 9. 1899 v Zámrsku u Těšína. Vystudoval gymnázium v Těšíně a poté studoval filozofii na Jagellonské univerzitě v Krakově a také na varšavské Vyšší Obchodní škole (*Wyższa Szkoła Handlowa*).

V letech 1917–1921 sloužil v armádě, nejprve v rakouské a od roku 1918 v polské. Nějakou dobu působil na Akademii Východní Teologie ve Varšavě (*Akademia Teologii Wschodniej*), než nakonec skončil ve Visle, kde od roku 1929 vydával časopis *Hejnał*. Zajímal se o problematiku kontinuity vědomí, tedy o otázky „života po životě“, pokračování výzkumu Juliana Ochorowicze a problematiku léčení magnetismem, bylinami a bioenergoterapií.⁵³⁶ Hadyna také ve svém domě shromáždil rozsáhlou knihovnu obsahující knihy o tajném vědění, ezoterice, magii, orientalistice, indické filozofii a egyptologii.

Byl to filozof, intelektuálně svobodný badatel, který nezávisle sledoval cestu vědeckého vývoje. V návaznosti na práci Juliana Ochorowicze provádě-

⁵³⁴ *Gwiazdka Cieszyńska*, 1921, č. 25, s. 4.

⁵³⁵ Z. Pasek, *Spirytyzm i ruch rozwoju duchowego*, s. 46.

⁵³⁶ *Tamtéž*, s. 47.

děl Hadyna se skupinou spolupracovníků kontrolované experimenty s médii. Chtěli vyloučit vliv sugesce, autosugesce během seance. Byl nepochybně Ochorowiczovým žákem v přísně vědeckém zpracování analyzovaných jevů.⁵³⁷ K jasnovidce, Agnieszce Pilchové, která přišla do Visly z Radwanic, z české části Těšínského Slezska, se zpočátku choval zdvořile a s laskavostí, později však se stále větší rezervovaností. Nakonec se jejich cesty rozešly.

V roce 1934 předal práci na časopisu *Hejnał* Agnieszce a jejímu manželovi Janu Pilchovi. Sám vytvořil nový časopis *Wiedza Duchowa* (Duchovní věda) s širším formátem a po roce, tedy v roce 1935, se přestěhoval do Krakova. O několik měsíců později změnil název časopisu na *Lotos* (Lotus). Rozsah témat, kterým se věnoval, byl širší než v *Hejnałovi*. *Lotos* byl měsíčník věnovaný rozvoji a kultuře vnitřního života a tvůrčím hodnotám polského transcendentálního myšlení. Byl zamýšlen jako syntéza ezoterického poznání. *Lotos* se snažil nestranně referovat o názorech různých ezoterických proudů a činil pokusy o empirické, vědecké vysvětlení paranormálních jevů, často vnímaných jako náboženské.⁵³⁸ V roce 1937 se Jan Hadyna vrátil do Visly, kde pokračoval v práci na *Lotosu* až do roku 1939.

Třetí významnou postavou vislanské ezoterické scény byla Agnieszka Pilchowa (1888–1944). V prostředí spiritistické Visly sehrála úlohu nejvýznamnější. Narodila se v Polské Ostravě v polské rodině Wysockých. Absolvovala české školy, což jí činilo na polské straně komunikační obtíže. V mládí se setkala s radvanickými spiritisty a účastnila se jejich seancí. Tam „se zpočátku setkala s pochopením a oceněním svých duchovních schopností, ale zároveň se závistí některých jedinců, kteří byli tímto darem ohromeni“.⁵³⁹ V roce 1920 se pod tíhou nacionalistických, protipolských projevů svého okolí, přestěhovala na polskou stranu Těšínského Slezska do Visly, kde si vybudovala domov ve vile *Sfinks* (Sfinx) na Jarzębaté spolu se svým manželem Janem Pilchem a dětmi. Byla významným médiem. Své kontakty s oním světem chápala jako něco zcela přirozeného, nevyžadujícího speciálního nastavení. Její návštěvy mimo tento svět ji neobtěžovaly, ba naopak jí dodávaly energii. Byla jasnovidkyní a léčitelkou. Svůj dar chápala jako nástroj

⁵³⁷ Tamtéž.

⁵³⁸ Tamtéž.

⁵³⁹ J. Chobot, *Nowoczesny ruch spirytualistyczny*, s. 160–161.

pomoci druhým lidem. Když se ukázalo, že má schopnosti rozpoznávat nemoci a léčit je magnetismem, začaly do jejího domu proudit davy lidí. Po odchodu Jana Hadyny změnila tvář časopisu *Hejnať* a začala v něm publikovat své články pojednávající o jejich zkušenostech a vizích ze záhrobního světa. Její věhlas překračoval Těšínské Slezsko. Údajně udržovala kontakt s T. G. Masarykem i J. Piłsudským (1867–1935).⁵⁴⁰ Častým motivem jejích vizí byla otázka míru a všeobecného pokoje. Ta stanovila ústřední téma všech ezoteriků v meziválečném období.

Józef Chobot, Jan Hadyna a Jan Pilch byli považováni za duchovní žáky Juliana Ochorowicze, ačkoli nerespektovali profesоровu nechuť k náboženským interpretacím jeho děl. Všichni byli spojeni s Vislou. Všechny spojovala ještě jedna zásadní věc. Všichni tři se aktivně angažovali ve věci znovuzískání samostatnosti Polska, na této frontě se setkali, odtud se znali. Velmi blízké jim byly ideje polského mesianismu. Józef Chobot tématu polského mesianismu věnoval jednu ze svých prací.⁵⁴¹

4.7 Teosofie, světový mír a sbratření národů

Velká válka ukázala, jak strašlivou katastrofou a barbarstvím je vedení ozbrojeného konfliktu s využitím nejmodernější technologie. Lidstvo si uvědomilo, že každá příští válka může být ještě strašnější a krutější. Z tohoto důvodu bylo úsilí o mír a odmítnutí války jako prostředku řešení konfliktů naléhavější než kdykoliv dříve. Ideje pacifismu a bratrství mezi národy se staly výzvou pro politiky, literáty, duchovní a v neposlední řadě i pro teosofy. Teosofové založili Spolek pro podporu Společnosti národů, jehož úkolem bylo probouzet zájem o záležitosti jiných národů, pomáhat členům Teosofické společnosti získávat informace o životě různých národů a šířit ideje pravého bratrství v mezinárodních vztazích tak, aby se Společnost národů co nejrychleji přeformovala ve skutečnou organizaci mezinárodní bezpečnosti.

Válka a její následky způsobily, že se lidé obraceli duchovním směrem. Po této traumatické události významně vzrostl zájem o spiritismus a duchovní nauky. Známý chiromant a badatel nadsmyslových jevů Karol Chobot

⁵⁴⁰ Z. Mikulová, *Nýdek*, s. 100.

⁵⁴¹ J. Chobot, *Mesjanizm polski. Istota, zasady, rodowód i wskazania na przyszłość*, Wisła 1938.

(1886–1937) to vysvětloval následovně: „Je to instinktivní odklon od veskrze materialistické světové kultury, která neuspokojila a nemohla utišit touhu lidského ducha a jejímž definitivním projevem a nevyhnutelným následkem je strašná a ve svých následcích neslychaná dějinná katastrofa, která postihla nešťastné lidstvo [...]. Egoismus, samolibost, síla nadřazená právu, zničení slabých, zdeptání jednotlivců i celých společenství a lačnost po blahobytu na úkor druhých – to byly ideály a principiální požadavky posledních desítek let.“⁵⁴²

Chobot tvrdil, že po takovýchto zkušenostech: „... lidstvo prahne vymanit se z pout materialistického otroctví a vztahuje trpící ruce k čistým krajínám ducha a ideálů, ke skutečné moudrosti a ctnosti, na nichž hodlá vybudovat nový život, opírající se o sílu ducha a svěřující vládu čistému, jasnému poznání a ideálům bratrství a lásky k bližnímu.“⁵⁴³

Poválečné období stanovilo velkou výzvu pro teosofy, snažící se plně rozvinout ideje bratrství mezi národy na duchovním základě a vytvořit nového člověka pro novou dobu.

Sbratření lidstva bylo stěžejním heslem Teosofické společnosti v Adjáru. Tato výzva našla ohlas i ve stanovách národních organizací. Tak tomu bylo rovněž v případě Polské teosofické společnosti v Těšínském Slezsku v Československu.⁵⁴⁴ Výzva sbratření národů není sice uvedena mezi cíli organizace na prvním místě, nicméně má zde své místo. Na první pozici se namísto principu sbratření národů objevila teze týkající se zvyšování úrovně osvěty. Další bod světové organizace pojednávající o zkoumání nevysvětlených zákonů přírody a v člověku skrytých sil se mezi cíli Polské teosofické společnosti v Těšínském Slezsku vůbec neobjevil, ale byl nahrazen prohlášením o „pěstování učení, zejména okultistického“. Uvedené změny nicméně neznamenaly, že se těšínská teosofická společnost neztotožňovala s mateřskou organizací v Adjáru. Vždyť potřeba zvyšování úrovně osvěty bez ohledu na rozdíly se v národnostně smíšeném regionu může jevit jako nejlepší způsob snahy o sbratření národů. Porovnáním cílů obou organizací lze konstatovat, že těšínská teosofická společnost kladla větší důraz na vzdělávání, to ale neznamená, že by cíle Polské teosofické

⁵⁴² [J. Chobot], *Z dziedziny przejawów sił duchowych*, *Wyzwolenie*, roč. 1, 1919, č. 4, s. 10–12.

⁵⁴³ Tamtéž.

⁵⁴⁴ ZA Opava, fond: Severomoravský KNV Ostrava, k. 389, sign. 262, Polskie Towarzystwo Teozoficzne w Nydku, Tištěný exemplář stanov s rukopisnými poznámkami.

ké společnosti v Československu a Teosofické společnosti v Adjáru byly odlišné. Těšínští teosofové spojovali ideu bratrství a ideu národa. Učení považovali za nejlepší způsob výchovy nového člověka – svůj národ milujícího občana všehomíru. Vzdělávání člověka pro ně bylo projevem pokroku.

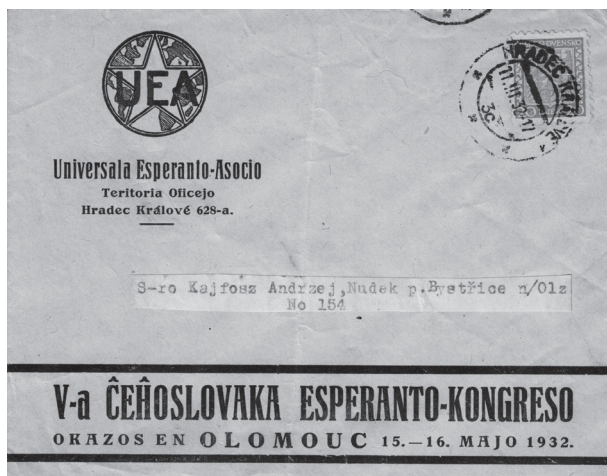
Teosofické aktivity se neopíraly výhradně o organizační strukturu vlastních společností. Podobně jako jinde na světě byly rovněž v Polsku a v československém Těšínském Slezsku teosofické lóže podporovány rozličnými svazy, kluby, ligami nebo sdruženími. Všechny činnosti těchto skupin korespondovaly s hlavním cílem teosofie, jímž bylo vytvoření nové společnosti. V roce 1924 byl v Polsku založen Služebný spolek, v jehož rámci působily tři ligy: Bratrství, Mezinárodní korespondence a Léčení. Polská teosofická společnost se sídlem ve Varšavě se snažila zavést do procesu výchovy mládeže nové formy vzdělávání. V této oblasti byla v teosofických střediscích velmi populární pedagogika Marie Montessoriové. Navzdory upřímným snahám se však v meziválečném Polsku nepodařilo školy tohoto typu otevřít.⁵⁴⁵

Bohatá byla rovněž charitativní a sociální činnost. Pomoc měla být směřována do všech společenských vrstev. Byla zajišťována péče o sociálně vyloučené osoby, organizovány resocializační programy ve věznicích, zřizována místa na setkávání s mládeží, zakládány dívčí družiny a kluby pro adolescenty z dysfunkčních rodin, pořádány kurzy a přednášky pro dospělé na témata související s idejemi bratrství. Knihovny vedly zařízení, která jejich fondy zpřístupňovala veřejnosti.

Hlavním způsobem realizace idejí bratrství a výchovy nového člověka se měly stát kolektivy, které teosofové označovali za „spolupracující kolonie“ nebo „ideální komunity“.⁵⁴⁶ Takovéto pospolitosti vznikaly v Evropě již dříve, proto mohli polští teosofové čerpat ze švýcarských, italských a belgických zkušeností a vzorů. Komunity byly zakládány v domech na okrajích měst a měly fungovat jako soběstačné jednotky, avšak s ohledem na nízké příjmy varšavských teosofů se v polských podmínkách nejednalo o domy, nýbrž o byty. Výjimečným případem byl v meziválečné Varšavě byt v činžáku č. 4 v elegantní Moniuszkově ulici. Tady se konala setkání, přijímali se zahraniční hosté a realizovaly se akce otevřené pro širokou veřejnost. Zde bylo zároveň sídlo Služebného spolku a dalších organizací spojených s teosofickým

⁵⁴⁵ I. Trzcińska – A. Świerżowska – J. Szymeczek, *Z dziejów polskiej teozofii*, s. 63.

⁵⁴⁶ Tamtéž, s. 64.

Ukázka korespondence pobočky Světového svazu esperantistů v Hradci Králové s Andrzejem Kajfoszem. Jazyk esperanto, stejně jako teosofie, měl působit na lidi různých národností v duchu bratrského sjednocení. Kajfosz esperanto znal, byl jeho učitelem a horlivým propagátorem. [DC KP]

volný koloběh myšlenek mezi jednotlivými jazykovými skupinami a komplikovaly komunikaci. Tuto situaci mohlo změnit esperanto – neutrální jazyk, umožňující nalézt porozumění mimo národní různice. Proto neudivuje skutečnost, že Polská teosofická společnost v Československu byla horlivou propagátorkou učení esperanta. Sám Kajfosz tento jazyk ovládl a následně vedl jeho kurzy v Ostravsko-karvinském regionu. Informace o esperantu se objevovaly rovněž v časopisu *Teozofia*. Franciszek Prengel (1899–1944) tam vysvětloval: „Prvním a hlavním cílem teosofie je sbratření národů. Ó, jak pěkný a vznešený je to cíl! Na splnění této ušlechtilé Kristovy ideje se podílejí nejen teosofové, ale i velká část esperantistů, průkopníci pracující na tom, aby se mezinárodní jazyk esperanto stal dorozumívacím prostředkem pro všechny národy. Vždyť co rozděluje lidi tak hrozně, ne-li rozdílnost jazyků, co je příčinou krvavých válek, ne-li jazyková propast bránící porozumění mezi národy.“⁵⁴⁹

Stoupenci teosofie byli zaměstnání hledáním vyšší duchovní kultury, naprosto odlišné od kultury, s níž se setkávali každodenně a kterou považo-

hnutím.⁵⁴⁷ Od roku 1924 byly v Meženině nad Bugem pořádány tábory pro členy společnosti, především v ní organizované mladé lidi.⁵⁴⁸

Teosofie hledala vyšší spirituální kulturu, která by se stala platformou pro spojení národů bratrským poutem na duchovním základu. Překážkou porozumění mezi národy byly jazykové rozdíly, které znemožňovaly

⁵⁴⁷ Tamtéž, s. 65.

⁵⁴⁸ Tamtéž, s. 67.

⁵⁴⁹ F. Prengel, *Teozofia a Esperanto*, *Teozofia*, roč. 1, 1920, č. 9, s. 123.

lého světa a přijeli na něj rovněž Poláci, kteří se na mezinárodním fóru mohli pochlubit svými organizačními úspěchy. Sjezd měl stanovit další perspektivu činnosti v budoucnu. Delegáti byli přesvědčeni, že po válečné tragédii dojde k nápravě mezilidských vztahů a urychlení vývoje, což u národů následně povede k toleranci a rozkvětu občanských ctností, takže během shromáždění dominovala témata společenského charakteru. Druhý kongres se konal ve dnech 21.–26. července 1923 ve Vídni. Během jednání obdrželi představitelé polské sekce z rukou prezidenta sjezdu Curuppumullage Jinarajadasy (1875–1953) diplom k založení polské sekce Theosophical Society se sídlem v Adjáru. Následující sjezd byl svolán do Bruselu. Zúčastnili se jej dva zástupci teosofů z Těšínského Slezska, kteří reprezentovali polské a české lóže z Ostravsko-karvinského regionu: Josef Škuta a František Křetinský z Moravské Ostravy.⁵⁵¹ Sjezd pověřil delegáty jakožto představitele jednotlivých světových zemí, ať ve státech, které reprezentují, vyvíjejí za pomoci petic a letáků nátlak na místní vlivné osobnosti, aby následně podporovaly mírové iniciativy a aktivity zaměřené na odzbrojení evropských států. Ostravští teosofové rozeslali 450 takových letáků.⁵⁵² Další kongres se konal v Budapešti. Sjezdů v Barceloně v roce 1934 a v Ženevě v roce 1936 se již teosofové z Polska ani z československé části Těšínského Slezska nezúčastnili.

Dvacátá léta 20. století byla zlatým věkem teosofického hnutí v Polsku i v Československu, na konci této dekády však nastal útlum činnosti. Ani to ale nemění nic na tom, že účast Teosofické společnosti na aktivitách ve prospěch budování nové společnosti na principech všeobecného bratrství a respektu byla velmi výrazná. Četné organizace, svazy a ligy, různé iniciativy nebo osvětové a lobbistické akce, které teosofové zaštiťovali, svědčí o jejich autentické starosti o přípravu lepší budoucnosti lidstva.

Jedním z důvodů útlumu činnosti teosofických skupin ve třicátých letech v měřítku celosvětovém i lokálním byla četná štěpení Teosofické společnosti, vyvolané všelijakými konflikty ideologické nebo osobní povahy. Mnoho zásad hláсанých teosofy v meziválečném období nebylo možno plně uskutečnit v praxi, kvůli rozdrobení sil v odštěpeneckých hnutích, organizacích

⁵⁵¹ DC KP Český Těšín, složka: Organizacje polskie, Polskie Towarzystwo Teozoficzne w Nydku, Valná hromada Teosofické společnosti v Československu 14. 10. 1928 v Moravské Ostravě.

⁵⁵² Tamtéž.

a neformálních skupinách. Své oponenty měli i těšínští teosofové. Jelikož se jednalo o drobné skupinky, které často neusilovaly o získání pro svou činnost oficiálního povolení, nedá se přesně určit, kolik jich bylo. A tak víme jen o některých, patří mezi ně například sdružení se sídlem ve Stonavě, jehož činnost zaznamenáváme ve druhé polovině třicátých let.

4.8 Okultní a astrologická společnost ve Stonavě

Jednalo se o Okultní a astrologickou společnost ve Stonavě. Nevíme přesně, kdy spolek vznikl, taktéž není jisté, jestli fungoval na základě státního povolení, nebo byl jen sdružením ve vztahu k úřadům neformální povahy. Víme o něm díky zachovaným záznamům sedmi protokolů v knize ze schůzí společnosti z období od 13. 3. 1936 do 31. 5. 1938. Je zajímavé, že do stejné knihy byly po válce zaznamenávány protokoly ostravského spolku *Psyche*.⁵⁵³ Evidentně zde musela existovat personální návaznost.⁵⁵⁴

Z daného období se dochovalo sedm protokolů se záznamy z jednání z výborových a členských schůzí, pracovního výboru a valných hromad. V době, ze které pochází první zápis, tedy z března roku 1936, byl předsedou spolku Jan Skřidlovský, penzista bytem ve Stonavě č. 557.⁵⁵⁵ Jedná se o bývalého člena Polské teosofické společnosti, který opustil řady spolku v roce 1921 společně se skupinou nespokojených, spiritisticky zaměřených teosofů. Na valné hromadě v dubnu 1936 společnost bilancovala svou činnost z minulého roku. Valné hromady se zúčastnilo 17 členů. V předchozím roce spolek zorganizoval 8 schůzí, 30 veřejných přednášek o okultismu, 38 biblických hodin, 40 „kurzů lidoznaleckých“ a 150 seancí.⁵⁵⁶

⁵⁵³ AMO, Spolky XXXV – 1 131, Spolek Psyche v Praze, odbočka v Ostravě, Kniha protokolů a schůzí Okultní a astrologické společnosti ve Stonavě (od 13. 3. 1936 – 31. 5. 1938).

⁵⁵⁴ V čele stonavských okultistů stal Jan Skřidlovský. Zakladatelem ostravské pobočky pražského spolku Psyche po druhé světové válce byl jistý Jan Rada z Moravské Ostravy, bytem Chelčického 3. Dle tvrzení dcery Andrzeje Kajfosze, paní Zuzanny Sztefkové z Nýdku, která vyslovila na počátku devadesátých let 20. století, v případě Jana Rady z Moravské Ostravy a Jana Skřidlovského ze Stonavy se jednalo o tutéž osobu. Jan Skřidlovský si údajně po válce změnil jméno. Nebylo to nic neobvyklého, své příjmení si upravil i hlavní činnovník ostravských spiritistů. Původní jméno Jan Rösner si změnil do bohemizované podoby Jan Rézner. I když se tvrzení paní Sztefkové nepodařilo dosud prokázat, vše nasvědčuje tomu, že je pravdivé. Srovnej J. Szymeczek, Towarzystwo Teozoficzne, s. 32.

⁵⁵⁵ AMO, Spolky XXXV – 1 131, Spolek Psyche v Praze, odbočka v Ostravě, Kniha protokolů a schůzí Okultní a astrologické společnosti ve Stonavě (od 13. 3. 1936 – 31. 5. 1938), Zápis ze dne 13. 3. 1936.

⁵⁵⁶ Tamtéž, Zápis z 5. 4. 1936.

Zmíněný Jan Skřidlovský si předsednickou funkci podržel až do konce meziválečného období, funkci jednatele plnil od 18. 5. 1937 Jan Kupčák z Doubravy, zástupcem jednatele byl Josef Pastrňák z Karviné, funkci místopředsedy vykonával Jaroslav Novák z Fryštátu a František Plucnar z Horní Suché byl pokladníkem.⁵⁵⁷

V polovině třicátých let společnost měla pobočku v Albrechticích, zde se členské schůze konaly v místním hostinci u Leopolda Kopky a k tomu dva kruhy v Oldřichovicích u pana Ruckého a v Konské-Kanadě u pana Cymorka. V průběhu roku 1937 pak měly vzniknout nové pobočky v Těšíně, Frýdku, Bohumíně a Ostravě. Jistou raritou byla pobočka na Hřčavě, kde schůze organizoval Pavel Malyjurek v české škole.⁵⁵⁸ Vedle přednášek, seancí a biblických hodin spolek organizoval ochotnická představení a taneční zábavy. V posledním roce své činnosti (1938) spolek čítal 150 členů, kteří pocházeli z mnohých obcí Těšínského Slezska z české i polské strany (Visla). Členské poplatky činily dle možností členů 1 Kč, 0,5 Kč nebo 0,25 Kč týdně. Spolek rozlišoval členství činné, zákládající a přispívající. Činní členové se aktivně účastnili všech prací spolku, zakládající členové se plně angažovali ve spolku, ale kromě toho zaplatili ve prospěch spolku částku 50–100 Kč, čímž jim byl přiznán titul „člen zákládající“. Členové přispívající byli ti, kteří se spolkem sympatizovali, neměli však možnost se spolkové činnosti průběžně věnovat, a proto na účet spolku poskytovali jako výraz podpory finanční dary ve formě menších příspěvků.⁵⁵⁹

Členové, kteří pravidelně platili členský příspěvek, měli právo na „prohlídku osudovou“, poučení, půjčení knih ze spolkové knihovny, přístup na přednášky, právního zástupce ve sporech s 50% slevou, právní porady zdarma, psaní žádostí, morální pomoc v případě neštěstí, menší finanční výpomoci ve formě sbírky mezi členstvem a sestavování horoskopů s 50% slevou. Poslední valná hromada se měla konat 16. 6. 1938.⁵⁶⁰ Další vývoj spolku, podobně jako jiných ezoterických organizací na Těšínsku a Ostravsku, narušily bouřlivé události podzimu roku 1938.

⁵⁵⁷ Tamtéž, Zápis z 18. 5. 1937.

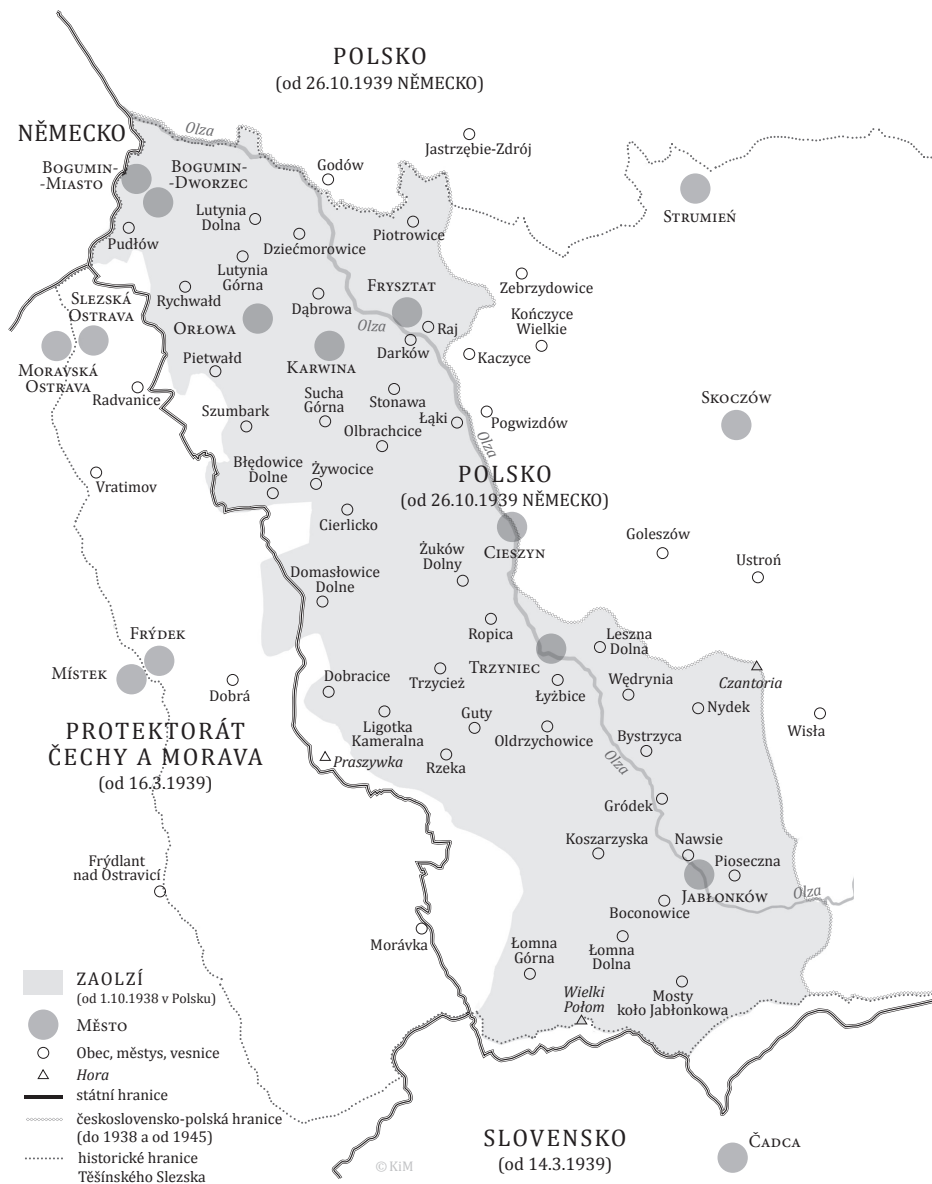
⁵⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁵⁹ Tamtéž. Zápis 31. 5. 1938.

⁵⁶⁰ Tamtéž.

Kapitola V

**Doba změn a nesvobody 1938-1945.
Těšínsko v rámci Polska, druhá republika,
protektorát, německá okupace**

Zaolží před vypuknutím 2. světové války [zprac. K. Gajdzica]

5.1 Krize československé státnosti

Následkem Mnichovské dohody a okupace pohraničních oblastí českých zemí nacistickým Německem byla zrušena dosavadní integrita československého státu. Krize československé státnosti byla o to hlubší, že své nároky na části Československa prosadili také Maďaři a Poláci. V prvních říjnových dnech roku 1938, pod tíhou mnichovských událostí, Poláci formou ultimáta přinutili československou vládu, aby souhlasila s odstoupením části Těšínska (v polské literatuře označované jako Zaolzí) vůči Polsku.⁵⁶¹ Ještě krátce před půlnocí 30. 9. 1938 předal polský vyslanec Kazimierz Papée ministru zahraničí Kamilu Kroftovi ultimativní nótu žádající odstoupení okresu Český Těšín a Fryštát. Polskému vojenskému zákroku mohl zabránit pouze souhlas s odstoupením území. Československá vláda nakonec rozhodla přijmout požadavky polské nóty. Obsazování území Zaolzí o rozloze 810,5 km² polskou armádou začalo 2. 10. 1938 a bylo dokončeno 11. 10. 1938.⁵⁶² Hraniční čára probíhala mezi obcemi Hrušov, Michálkovice, Radvanice, Vratimov, Bruzovice, Dobrá a Morávka na straně české a Vrbicí, Rychvaldem, Orlovou, Lazy, Komorní Lhotkou a Řekou na straně polské. Celkem 1871 km² historického Těšínského Slezska se stalo součástí polského státu.

Z Těšínska zabraného Polskem bylo vyhnáno nebo vypovězeno na 30 000 osob české národnosti. Z toho jich značná část musela odejít z existenčních důvodů. Týkalo se to například českých učitelů v důsledku okamžitého uzavření všech českých škol. Činnost veškerých českých spolků byla v zabraném území okamžitě zakázána a jejich majetek administrativně konfiskován.

Nová hranice změnila dosavadní strukturu nejen politického, ale i duchovního života, což se projevilo v činnosti všech církví a náboženských skupin.

⁵⁶¹ M. Lis, *Górny Śląsk. Zarys dziejów do połowy XX wieku*. Opole 2001, s. 174; B. Čelovský, *Mnichovská dohoda 1938*. Šenov u Ostravy 1999, s. 349–381.

⁵⁶² A. Małkiewicz, *Samobójstwo demokracji. Czechosłowacja w okresie II Republiki 1938–1939*, Wrocław – Zielona Góra 2013, s. 175.

5.2 Politika polského státu na Zaolzí vůči církvím a náboženským společnostem

Polsko vládlo na Zaolzí příliš krátkou dobu na to, aby mohlo koncepčně rozvíjet vlastní náboženskou politiku v této oblasti. Směr, jakým se tato politika ubírala, můžeme narýsovat na základě některých dochovaných pramenů. Otázka vztahu polského státu k církvím na nově anektovaných územích byla pravděpodobně poprvé nastolena na programové konferenci Polského západního svazu (Polski Związek Zachodni – dále PZZ), která se konala 7. 12. 1938 v Západním (Českém) Těšíně. O tom, jak by se mělo v nové politické situaci jednat v oblasti církevní, zde přednášel Rudolf Zdzisław Kobiela, autor referátu *Sociálně-národní otázky Zaolzí z hlediska zájmů PZZ*. V referátu se mimo jiné píše: „V katolických kostelích by měly být zrušeny všechny české bohoslužby a čeští faráři by měli být nahrazeni polskými (...). V evangelické církvi musí být provedeno úplné sjednocení německé evangelické církve s církvi a. v., při kterém se tito Němci utopí v polském moři. Počet německých bohoslužeb v Bohumíně a Těšíně musí být omezen na minimum. V ostatních kostelích nejsou německé bohoslužby povoleny (...). Vzhledem k národnostnímu charakteru Církve československé, jejíž ústředí zůstalo v zahraničí (v Československé republice), by neměla být uznána. Nemělo by však dojít k násilné náboženské kampani ve prospěch návratu členů v církvích v Rychvaldu, Petřvaldu a Doubravě do lůna katolické nebo evangelické církve a v žádném případě by nemělo být použito násilných opatření.“⁵⁶³

Katolická církev

Katolická církev na rozdíl od evangelické byla díky své univerzálnosti a menší závislosti na regionálních politických strukturách schopna v rámci církevních struktur lépe chránit zájmy a naplňovat potřeby věřících různých národností ve svých řadách, a to jak v dobách demokratických, tak i v době polské vlády a německé okupace.

⁵⁶³ Archiv bezpečnostních složek, fond: Odbor politického zpravodajství MV 1945–1948, sign. 13 345, Opis protokolu, Konferencja programowa Polskiego Związku Zachodniego poświęcona zagadnieniom narodowościowym Zaolzia, Cieszyn Zachodni, 7. 12. 1938, folio 211–246.

Přesto se politické změny roku 1938 uvnitř katolické církve projevily. Po připojení Zaolzí k Polsku na podzim 1938 muselo místní farnosti opustit 26 českých a německých kněží.⁵⁶⁴ Jednalo se převážně o členy národních spolků a katechety českých a německých škol. Nicméně kněží, kteří před rokem 1938 proti Polákům nevystupovali, znali polský jazyk a prohlásili, že budou loajální vůči polskému státu, mohli za přímluvou nadřízených ve svých farnostech zůstat. V prosinci 1938 na Zaolzí působilo 77 diecézních kněží, z toho 7 Čechů a 3 Němci.⁵⁶⁵

Varování o vyhnutí se násilnostem při přestupech věřících do katolické církve, které zaznělo na zmíněné konferenci PZZ, nebylo vyslyšeno a rekatolizace příslušníků československé církve byla provedena násilně, jak to dokládá Jan Kuś ve své knize *Z dziejów kościelnych Ziemi Cieszyńskiej*.⁵⁶⁶ Kuś uvádí, že v Rychvaldu museli být na příkaz městského starosty všichni příslušníci Církve československé pokřtěni katolickým farářem, jinak by byli vyhoštěni.⁵⁶⁷ Evangelíci a katolíci mezi sebou vedli spor o majetek československé církve. Násilnostem se nevyhnuli ani evangelíci.

Evangelická církev

Mezi polskou elitou a velkou částí polského národa nastalo období euforie. V tomto období polského triumfalismu se 7. 11. 1938 sešli zástupci všech sborů tvořících Augsburgskou evangelickou církev ve východním Slezsku v Československé republice (teď již bývalé) v sále evangelického kostela v Západním (Českém) Těšíně na seniorátním synodálním zasedání, na kterém rozhodli o připojení evangelických sborů a. v. na Zaolzí k Augsburgsko-evangelické církvi v Polsku.⁵⁶⁸

V souladu se záměrem dekretu prezidenta Polské republiky ze dne 19. listopadu 1938 o rozšíření platnosti některých právních předpisů na znovuzískání území Těšínského Slezska,⁵⁶⁹ rozhodla konzistoř evangelicko-augsbur-

⁵⁶⁴ H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie*, s. 82.

⁵⁶⁵ Tamtéž, s. 210.

⁵⁶⁶ J. Kuś, *Z dziejów kościelnych*, s. 70.

⁵⁶⁷ Tamtéž.

⁵⁶⁸ J. Szymeczek, *Vznik Československa a evangelíci*, s. 83.

⁵⁶⁹ *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, č. 90, 1938, pozice 612, odstavec 130 – Rozciągnięcie na odzyskane ziemie Śląska Cieszyńskiego dekretu o stosunku państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25. 11.

ské církve ve Varšavě na svém zasedání 3. 12. 1938 o začlenění evangelických sborů na Zaolzí do již dříve existující slezské diecéze téže církve v Polsku. Toto rozhodnutí nebylo žádným překvapením, protože v praxi znamenalo návrat k modelu z let 1918–1920. Očekávalo se, že v rozšířené diecézi se brzy uskuteční volby nových vyšších orgánů, jejichž složení bude odrážet změny. Usnesení konzistoře schválil 5. prosince 1938 ministr náboženských vyznání a školství Polské republiky Wojciech Świątosławski.⁵⁷⁰

Polský stát měl velký zájem o sjednocení zaolzánských sborů do jednoho seniorátu, protože to mu dávalo šanci neutralizovat požadavky německých evangeliků v Polsku. Ponechání autonomie polským sborům na Zaolzí představovalo nebezpečí, jelikož by o podobnou autonomii mohly požádat i německé sbory. Německé evangelické sbory delší dobu usilovaly o rozdělení dosud jednotné evangelicko-augsburské církve v Polsku podle národnostního klíče,⁵⁷¹ vyčlenění Němců z evangelicko-augsburské církve a jejich sjednocení v samostatné německé evangelické církvi v Polsku. To pro polskou vládu bylo s politických důvodů nepřijatelné.⁵⁷²

Poláci na Zaolzí, kteří byli v meziválečném období vystaveni častým nacionalistickým útokům ze strany Čechů a Němců, se po připojení Zaolzí k Polsku na podzim 1938 vypořádali se svými odpůrci podobnými metodami, co pocítili hlavně zástupci církví československé a českobratrské.

Rovněž realizace nastíněného „úplného sjednocení německých církví“ se neobešla bez násilí. Je zřejmé, že proti těmto opatřením se nejrazantněji postavil tehdejší slezský senior německé evangelické církve Paul Zahradnik, farář sboru Na Rozvoji v Českém Těšíně. Po připojení Zaolzí k Polsku a po zřízení Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 stál senior Paul Zahradnik v čele seniorátu, jehož dva sbory byly v Polsku (Bohumín, Český Těšín), dva v Protektorátu (Frýdek, Moravská Ostrava) a ostatní v Německé říši. V této situaci sbor Na Rozvoji podal pod vlivem Zahradnika žádost o její přijetí do Unijní církve Horního Slezska, jejíž členská základna obsahovala největší procento Němců ze všech církví v Polsku. V reakci na to polské úřady neudělily P. Za-

1936 (Tamtéž, č. 88, pozice 613).

⁵⁷⁰ NA Praha, fond: Státní úřad pro věci církevní (dále SÚC), k. č. 110 i 113.

⁵⁷¹ Vedle Evangelické církve augsburského vyznání se sídlem ve Varšavě se Němci připojili k Unii církví východního Horního Slezska se sídlem v Katovicích.

⁵⁷² B. Krebs, *Państwo, naród, Kościół. Biskup Juliusz Bursche a spory o protestantyzm w Polsce w latach 1917–1939*, Bielsko-Biała 1998, s. 214.

hradníkovi polské občanství, v důsledku čehož musel 9. 8. 1939 opustit Těšín a odjel do Moravské Ostravy a poté do Sudet. Teprve tehdy presbyterstvo evangelické církve Na Rozvoji souhlasilo s administrativním sloučením církve se Slezským seniorátem evangelicko–augsburské církve v Polsku.⁵⁷³

Mnoho hořkosti museli spolknout i faráři a katecheti Českobratrské církve evangelické. Ti, kteří se rekrutovali z evangelicko–augsburských rodin a své profesní ambice vážali pouze ze zjištěných důvodů na ČCE, se mohli vrátit do lůna augsburské církve. To byl případ Ewalda Krygela, který byl jako student teologie na Karlově univerzitě poslán na dokončení studií do Varšavy. Další, z luteránské rodiny pocházející český katecheta Pavel Janeček, odešel ze Zaolzí ještě před vstupem polské armády a stal se vojenským pastorem v Trenčíně. Naopak ti čeští faráři a katecheti, kteří se neidentifikovali jako pocházející z evangelicko–augsburských rodin a nebyli pokřtěni v této církvi, museli Zaolzí opustit.

Z Orlové odešel J. Kryštůfek a z Těšína Jan Geryk. Zejména druhý jmenovaný měl velkou smůlu, protože 6. 10. 1938, několik hodin po jeho příjezdu do Štramberka, kde se hodlal usadit, bylo město obsazeno Němci.⁵⁷⁴ V krátké době se tedy musel znovu stěhovat. Nejprve utíkal z Těšína před Poláky a hned na to ze Štramberka před Němci. Nakonec se usadil ve Valašském Meziříčí. Stále se však nemohl smířit s tím, že v Moravské Ostravě, tedy v protektorátu, je evangelický kostel (patřící pod DEK), v němž slouží Polák Alfred Fierla, a on, Čech, je bez zaměstnání.⁵⁷⁵ Psal petice a odvolával se kvůli tomu k úřadům. Po odchodu Zahradníka z Těšínska v létě 1939 se Alfred Fierla přestěhoval na Zaolzí a nastoupil na jeho místo. Místo v Moravské Ostravě bylo sice volné, ale vzhledem k vypuknutí války a následné změně poměrů na něj Geryk opět nedosáhl.

V důsledku toho se hořkost, která se v něm nahromadila, změnila v obrovskou zášť vůči Polákům. Po válce patřil k té skupině Čechů, která volala po hledání spravedlnosti a nápravě polských křivd.⁵⁷⁶

Naopak polská evangelická elita a velká část polského národa prožívala dobu triumfalismu, která zastínila lidský rozum a celkovou harmonii zdej-

⁵⁷³ *Ewangelicki Poseł Cieszyński*, 1939, č. 34, s. 3.

⁵⁷⁴ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství Moravská Ostrava, k. 457, inv. č. 8298.

⁵⁷⁵ Tamtéž.

⁵⁷⁶ Po válce Geryk byl horlivým zastáncem připojení sborů a. v. k Církvi českobratrské.

šího soužití. Polští evangelíci, vychovaní v romantickém duchu mesianistických představ, považovali toto období za dobu „sklizně plodů“ věrnosti národu. V den, kdy 2. 10. 1938 Polsko zabíralo Zaolzí, pronesl Karol Kulisz v Ježíšově kostele v Těšíně ve svém kázání: „Úsilí a touhy přinesly ovoce – kýžený efekt, aby Olza nerozdělila živý organismus našeho života na dvě nepřátelské oblasti, ale abychom byli všichni spojeni pod jednou střechou našeho státu.“⁵⁷⁷ Poláci za řekou Olzou vytrvale zachovávali své tradice a z kropili zemi Zaolzí vlastní krví. Z těchto vzdechů, krve a bojů vzešla nyní úroda. A když dozraje úroda, „rolník brzy nasadí srp“ [Marek 4,26–29]. Kulisz pokračuje: „A hle, pro nás je dnešek dnem sklizně setby, kterou lid země těšínské vykonal v našem pokolení, – kterou ostatně vykonal mnoho pokolení po dlouhá staletí v této zemi tím, že ačkoli se nás zmocnili cizinci, přesto jsme zachovali jednotu v rodné polské řeči, ve víře našich otců a v národním citění.“⁵⁷⁸ Evangelíci na Zaolzí žili v pravdě, a Boží pravda je věčná, není to „nabalzamovaná mumie“. Je živá a ve svých tvarech roste – je jako tráva, jako klas, jako zralé semeno, je zpracována v lidském duchu. Boží království je připraveno kdykoli se naplnit, neboť Boží království bylo v Kristu a Kristus jako Boží syn byl uprostřed lidí. Na tomto místě se Kulisz dovolává Mickiewiczových slov: „Kristus stále přebývá v tobě, ó lidstvo.“⁵⁷⁹

Evangelíci stáli na břehu Olzy jako u brány do zaslíbené země, jako by stáli na prahu Božího království. „Tu a tam přicházejí a nepřestanou přicházet okamžiky, v nichž se jasně ukáže, že Boží království stojí přede dveřmi, že se může naplnit v každém okamžiku, okamžiky, v nichž zvítězí nějaká pravda, v nichž bude naplněna historická spravedlnost. Takový den dnes prožívá Těšín.“⁵⁸⁰ Obyvatelé Zaolzí by neměli chybovat na straně cesty a musí tento Boží dar přijmout ve jménu celého lidstva. Naplnění historické spravedlnosti se netýká jen jich, protože „velký polský národ, ba celá Evropa a odněkud zpoza Evropy dnes hledí k řece Olze“.⁵⁸¹ Historickou spravedlnost naplněnou u řeky Olzy považoval Kulisz za poctu univerzální pravdě. Olza se na ten moment stala pro Poláky Jordánem.

⁵⁷⁷ K. Kulisz, *Gdy kłos dojrzeje. Kazanie wygłoszone 2 października 1938 r.*, Cieszyn 1938, s. 6.

⁵⁷⁸ Tamtéž, s. 8.

⁵⁷⁹ Tamtéž, s. 13.

⁵⁸⁰ Tamtéž.

⁵⁸¹ Tamtéž.

Ezoterické spolky na Zaolzí v době polské vlády

Polská teosofická společnost velké politické změny takřka nezaregistrovala. Alespoň v zápisech ze setkání společnosti v období krize československé státnosti (tedy z období září – říjen 1938) nenajdeme žádný odkaz na světové politické události ani politické změny v oblasti Těšínského Slezska. Jedinou změnou, která se dá vypožorovat, je účast na setkáních v Nýdku rovněž osob z bývalé polské strany, hlavně z Visly. Patrně zrušení státní hranice na úseku Nýdek – Visla – Ustroň usnadnilo komunikaci. Společnost vyvíjela pravidelnou činnost snad až do začátku druhé světové války, ale v pramelech se to doložit nedá. Záznamy končí v únoru 1939. Témata přednášek v období podzim 1938 – únor 1939 se týkají hlavně výkladu Bible v duchu ezoterického křesťanství. Přednášky nejčastěji končily výzvou k vnitřnímu poznávání sebe sama a k přípravě přijetí Ježíše Krista jako klíče, který otevře komnaty vnitřního poznání v každém jedinci, například „Kristus se musí narodit v každé bytosti, která se musí na to předem náležitě připravit“⁵⁸² nebo „Život Ježíše musí být údělem každého jednotlivce, od narození až po zmrtvýchvstání“.⁵⁸³ Právě přednášky v duchu ezoterického křesťanství jsou jednou z metod, jak dosáhnout nutné připravenosti k přijetí Krista. Setkání se účastnilo kolem patnácti osob. Schůze se konaly pravidelně, a to proměnlivě na dvou místech – v Nýdku v domě předsedy Andrzeje Kajfosze, nebo u člena Pawła Pilcha. Po válce Andrzej Kajfosz uváděl, že Polská teosofická společnost existovala do 4. 5. 1939.⁵⁸⁴ Jelikož duben a květen byl vždy období, kdy se každoročně konaly výroční schůze spolku, je možné, že se tak stalo i v roce 1939, ovšem poslední záznam v knize zápisů pochází z 12. 2. 1939. Záznam je nedokončen. Pod ním Andrzej Kajfosz s odstupem dopsal, že „byly vypracovány stanovy k opětovnému schválení – bohužel nedošlo k jejich schválení polskými úřady, jelikož vypukla válka“.⁵⁸⁵

⁵⁸² SOKA Frýdek–Místek, Teosofická společnost Nýdek, Polskie Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim, Kniha protokolů Polské teosofické společnosti v Nýdku 1934–1939, I 154, Protokol ze dne 25. 12. 1938.

⁵⁸³ Tamtéž, Protokol ze dne 8. 1. 1939.

⁵⁸⁴ SOKA Frýdek–Místek, Teosofická společnost Nýdek, Polskie Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim, Likvidace spolku, 10. 8. 1946.

⁵⁸⁵ Tamtéž, Protokół ze zgromadzenia z dnia 12. 2. 1939.

5.3 Duchovní život na Těšínsku za německé okupace

Zabrané území Těšínska Polskem, co se týče území dnešní České republiky, bylo místem, na kterém padly první výstřely druhé světové války. Zdrucující německé přesile zde čelily ustupující jednotky polské armády a oddíly domobrany. Pohyb vojsk si vyžádal i první oběti. Těšínsko bylo Němci dobyto hned první den války, tedy 1. 9. 1939.

O administrativní začlenění okupovaného Těšínska do některého z větších správních celků vedly různé orgány horlivé debaty. Uvažovalo se o připojení k protektorátu, k Sudetské župě, nebo k slezské provincii. Debaty a spekulace ukončil výnos Adolfa Hitlera „o začlenění a správě východních oblastí,“ na základě kterého bylo Těšínsko zařazeno ke katovickému vládnímu obvodu provincie Slezsko (později Horní Slezsko). Okupační okres Těšín (Teschen) sloučil bývalé polské okresy Frysztat a Cieszyn do jednoho celku. Okres Těšín byl svou rozlohou druhým největším okresem v Německé říši a rovněž počtem obyvatel (téměř 300 000) se řadil k největším okresním celkům nacistického státu. Místní české a polské obyvatelstvo mělo být co nejdříve germanizováno.⁵⁸⁶ Vůči těm, kdo germanizaci odmítali, postupovaly okupační úřady mnohem brutálněji, než tomu bylo v Protektorátu Čechy a Morava. To se promítlo i do počtu obětí okupace, který byl na Těšínsku mnohem větší než v jiných oblastech českých zemí. Zvláště Poláci byli vystaveni ostré perzekuci s likvidačním záměrem.

Okupační poměry ovlivnily náboženský život obyvatel, kteří byli z větší části členy církve katolické. Avšak vzhledem k historickým vývojovým zvláštnostem Těšínského Slezska zde nebyl i počet jiných vyznání zanedbatelný. To se vztahuje hlavně na místní luterány, v jejichž řadách se vyskytovalo mnoho věřících polské národnosti.

⁵⁸⁶ Nástrojem k tomu měl být tak zvaná volkslista - úřední záznamy občanů bez říšskoněmecké státní příslušnosti, nástroj germanizační politiky v okupovaném českém a polském Slezsku, včetně Těšínska. Předpoklady k zavedení volkslisty si nacisté vytvořili policejní registraci osob starších 12 let zvanou otisk palce (Fingerabdruck, palcówka) v prosinci 1939. Seznamy volkslisty byly pořizovány ve 4 skupinách. Držitelé volkslisty I. a II. skupiny se stali plnoprávními říšskými státními příslušníky, III. skupiny podmínečně, ale i oni měli povinnost sloužit v německé armádě. Udělení volkslisty znamenalo však na druhé straně navrácení vlastnických práv a odvrácení vysídlení. Proto někteří přijali volkslistu z důvodu odvrácení perzekuce vlastní osoby a rodiny. Více na téma všech kategorií volkslisty: M. Borák, *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Ostrava 1998, s. 137-143.

Nacisticky totalitní režim se snažil získat kontrolu nad všemi činnostmi lidské společnosti jako celku i jednotlivých osob. Z toho důvodu existovaly referáty církevního dohledu také v organizační struktuře gestapa. Služebná gestapa v Těšíně podléhala řídicí úřadovně v Katovicích a církevní dohled byl soustředěn ve druhém oddělení, jež se zabývalo vyšetřováním a exekutivou (jednalo se o referáty II B 1–3) a po reorganizaci, která proběhla v průběhu roku 1943, o čtvrté oddělení v referátech IV B 1–4.⁵⁸⁷ Náplní práce zmíněných referátů bylo sledování politické činnosti katolického duchovenstva, protestantů, adventistů, svědků Jehovových, svobodných zednářů, židů a dalších skupin včetně ezoteriků. Dle zjištění profesora Mečislava Boráka vedl církevní referát na gestapu v Těšíně zprvu vrchní kriminální asistent Bernhard Asmus, od května 1940 až do konce války kriminální asistent Karl Eichler, s přestávkou v době od léta 1941 do léta 1943, kdy působil v referátu sledujícím porušování pracovní morálky a církevní referát vedl zřejmě znovu B. Asmus.⁵⁸⁸

S výpovědí Karla Eichlera, kterou učinil před lidovým soudem po válce, víme, jak dohled nad církvemi a náboženskými skupinami vypadal. Nejvíce práce mělo gestapo s katolíky, kterých bylo nejvíce.

Po začlenění Těšínska do Říše jmenoval vratislavský arcibiskup svým zvláštním zmocněncem pro tuto oblast světícího biskupa Josefa Furcha. Nacisté se snažili ovládnout veškeré dění uvnitř katolické církve a posílit v ní německý živel. Metody, jimiž byly tyto kroky realizovány, byly různé – od administrativního nátlaku až po fyzickou likvidaci kněží. Příslušnost k té či oné národnosti mohla být pro jedny výhodou, pro druhé smrtelným nebezpečím. Jednota duchovního sboru se roztránila. Na jedné straně se většina německých duchovních chovala k českým a polským farníkům spravedlivě, snažili se podle tehdejších možností naplňovat duchovní potřeby polských a českých věřících. Na území Těšínska se v některých farnostech bohoslužby v polském a českém jazyce konaly až do poloviny roku 1943,⁵⁸⁹ což bylo mnohdy spojeno s projevy velké osobní statečnosti některých kněží.

⁵⁸⁷ M. Borák, Kolaborace kněží z Těšínska s okupanty v letech 1939–1945 v materiálech poválečných soudů, In: J. Malíř – P. Marek (red.), *Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. K jeho 70. narozeninám*, Brno – Olomouc 2005, s. 227–239.

⁵⁸⁸ Tamtéž.

⁵⁸⁹ ZA Opava, fond: Severomoravský KNV Ostrava, k. 2523, sign. 262.

Na druhé straně někteří duchovní vinou své nerozhodnosti, strachu vlastního selhání balancovali mezi zájmy státu a církve a v souladu se státní politikou přinášeli svou duchovní službou větší prospěch vůdci než Kristu. Velké výhrady měli po válce věřící vůči školním sestrám De Notre Dame v Novém Bohumíně za jejich proněmecký postoj v době okupace. Podobným obviněním čelili i němečtí jezuité v Českém Těšíně. Němečtí duchovní byli po válce odsunuti do Německa.⁵⁹⁰ Duchovní české národnosti přečkali okupaci ve farnostech na bývalém Zaolzí bez větších útrap. Jejich postavení však bylo mnohém složitější než postavení jejich kolegů v sousedním protektorátu.

Polští duchovní jako představitelé polské inteligence byli vystaveni těžké perzekuci. Kněží se nemuseli ničím provinit, jako důvod k perzekuci postačila sama příslušnost k polské národnosti, byla-li zjištěna předválečná angažovanost v polském národním a společenském životě, byl osud pronásledovaného jedince ještě horší. Duchovní, jež byli známi jako národní vůdci, byli zatčeni již na podzim 1939 nebo na jaře 1940. Ostatním duchovním polské národnosti byla dána možnost přihlásit se k slezské národnosti a přijmout volkslistu (německé občanství na přechodnou dobu). Část duchovních germanizačním nátlakům podlehla, jiní jim odolávali. Kněží najdeme i v odbojových skupinách. Za své postoje byli nacisty tvrdě pronásledováni. Církvi se ne vždy podařilo ochránit své polské duchovní před nacistickou perzekucí, i když se o to, alespoň formálně, snažila po celou dobu války. Do jaké míry církev využila všech možností na ochranu duchovních polské národnosti před nacistickou perzekucí a jakou skutečnou postavu vůči Polákům zaujal vratislavský arcibiskup Adolf Bertram, pod jehož správou se katolické farnosti na Zaolzí v době okupace vrátily, je předmětem historicko-vědeckých diskuzí.⁵⁹¹

Polské katolické kněžstvo na Zaolzí odvážně vystupovalo za okupace proti fašistům, stálo na straně okupovaného a utištěného místního lidu, za co platilo bolestnou daň ztráty svobody zdraví a života nejen pro věrnost Kristovu učení o rovnosti všech lidí a nenásilí na druhých, nýbrž i pro svou

⁵⁹⁰ J. Szymeczek, *Katolické kněžstvo na Těšínsku v době okupace*, In: D. Baranová – D. Tóth (ed.), *Účasť kresťanov v protifašistickom odboji v strednej Európe v rokoch 1933–1945, II. časť, Postoje katolíckych pravoslávnych kresťanov k fašizácii spoločenského života v strednej Európe v rokoch 1935–1945 a ekumenizmus v odboji*, Banská Bystrica 2004, s. 77–89.

⁵⁹¹ Z novějších prací K. Dola, *Sprawy polskie w wypowiedziach i działalności księdza kardynała Adolfa Bertrama (1859–1945)*, In: D. Kisielewicz – Lech Rubisz (red.), *Śląsk w myśli politycznej i działalności Polaków i Niemców w XX wieku*. Opole 2001, s. 23–36.

oddanost věci vlasti, národu a lidu. Celkem bylo pronásledováno (jenom na Zaolzí) 20 katolických kněží. 18 z nich bylo vězněno v koncentračních táborech, kde jich 9 zemřelo, 2 byli propuštěni před koncem války a 7 dalších až po skončení války. Dva kněží byli nacisty usmrčeni jiným způsobem.⁵⁹² V letech 1939–1945 zahynulo v rukou nacistů na Zaolzí celkem 11 katolických kněží, všichni polské národnosti. Toto číslo stanoví na tak malém území (2 politické okresy) s celou určitostí největší procento obětí katolického duchovenstva na území celého Československa. Pro srovnání řekněme, že Václav Vaško sestavil seznam českých a moravských umučených katolických kněží za okupace, který čítá 71 duchovních.⁵⁹³

Rovněž pro evangelíky znamenala německá okupace těžké chvíle. Hned po vypuknutí druhé světové války se vrátil do Těšína Paul Zahradník a již 3. 9. 1939 sloužil v Těšíně děkovnou bohoslužbu za to, že Němci „osvobodili Těšínsko“. Dne 10. 9. 1939 sloužil zde slavnostní bohoslužby na uvítání německých úřadů. K této příležitosti složil slavnostní proslov, který měl být přednesen na uvítací slavnosti. Nechal vyzdobit kostel německými prapory i oltář zahalil vlajkou s hákovým křížem. V prosloveném kázání zdůraznil, že jen vůdci Hitlerovi vděčí těšínský lid za svobodu. Na konci bohoslužby nechal zahrát německou hymnu. Text hymny nechal přeložit do polštiny a hymna byla zpívána nejen německy, ale i polsky.⁵⁹⁴ Dne 30. 9. 1939 byl jmenován zplnomocněncem pro Augsburskou církev evangelickou ve východním Slezsku. Evangelické sbory na Těšínsku byly pak připojeny k Slezské evangelické církevní provincii (Evangelische Kirchen Provinz Schlesien) a podřízeny konzistoři ve Vratislavi (Evangelisches Konsistorium für die Provinz Schlesien in Breslau) jako církevní kraj Těšín (Kirchenkreis Teschen) nad nímž vykonávala zprávu superintendentura v Těšíně. Do čela superintendentury v Těšíně byl jmenován výnosem evangelické Konzistoře ve Vratislavi ze dne 30. 6. 1940 Paul Zahradník. Presbyterstva byla rozpuštěna a posléze sestavena nová jmenování. Všechny polské spolky církevní, charitativní a nábo-

⁵⁹² Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, fond: Polski Związek Zachodni, sign. 110.

⁵⁹³ V. Vaško, *Neumlčená. Kronika Katolické církve v Československu po druhé světové válce*. Díl I., Praha 1990, s. 25–27.

⁵⁹⁴ Popis činnosti P. Zahradníka v době okupace v publikovaných pracích: S. Zahradník, *Niegodna droga* ks. Pawła Zahradníka, *Zwrot*, roč. 46, 1994, č. 5, s. 23–26 a M. Borák, *Spravedlnost podle dekretu*, Ostrava 1998, s. 160 a 179.

ženské byly zrušeny. Majetek byl konfiskován německými okupanty a posléze převeden na německé spolky. V době německé okupace bylo zakázáno konání bohoslužeb v polském jazyce. Zahradník sice intervenoval u nejvyšší církevní rady ve Vratislavi, že jazyk, kterým se mluví na Těšínsku, není polština, nýbrž šlonzácko-německý dialekt, ale neuspěl.

Polští evangeličtí faráři jako zástupci polské inteligence byli perzekuováni obzvláště brutálním způsobem. Z 24 duchovních, kteří v 7 sborech bývalé augsburské církve působili před rokem 1938, byli všichni kromě jednoho zproštěni úřadů, vypovězeni z far a zbaveni práv v církvi. Do konce války jim bylo znemožněno vykonávat duchovní službu. Tři duchovní bývalé augsburské církve v Československu (Franciszek Gnida, Gustaw Ožana, Adolf Zmeřty) z rukou německých okupantů zahynuli.⁵⁹⁵

Ezoterické spolky

Vztah nacismu k okultismu a ezoterismu je velmi komplikovanou a stále ne zcela vyřešenou problematikou. Vznikla o tom celá řada publikací vědeckých i popularizačních. Nejzásadnější se jeví dílo britského historika Nicholase Goodricka-Clarke.⁵⁹⁶ Ten se zabývá vlivem ariosofie na počátky nacismu, řeší otázku, jak byla nacistická ideologie ovlivněna tímto ezoterickým směrem konce 19. století. Na jedné straně přiznává, že zde jakési inspirace byly, ale na druhé straně je velice skeptický, především, co se týče osobnosti Adolfa Hitlera a uvádí, že Hitler se ve svém *Mein Kampf* okultismům vysmíval.⁵⁹⁷ Přesto se zdá, že okultisté měli k některým nacistům skutečně blízko. Hlavně se zde má na mysli Henricha Himmlera nebo Rudolfa Hesse. Himmler založil celý úřad Ahnenerbe (Dědictví předků), který v roce 1937 zaměstnával 137 vědeckých pracovníků a 82 dalších pracovníků jiných profesí jako laboranti, filmaři, dokumentaristé a podobně.⁵⁹⁸ Vše za účelem bádání a propagace důkazů velkých činů německých předků. Jedním z největších počínů této instituce byla velká expedice do Tibetu v letech 1938–1939

⁵⁹⁵ J. Szymeczek, *Evangelíci na Těšínském Slezsku v letech 1938–1945*, In: D. Baranová – D. Tóth (red.), *Účasť kresťanov v protifašistickom odboji v strednej Európe v rokoch 1933–1945*, Liptovský Mikuláš, 2001, s. 80–92.

⁵⁹⁶ N. Goodrick-Clarke, *Okultní kořeny nacismu: tajemné árijské kultury a jejich vliv na nacistickou ideologii*, Praha 1998.

⁵⁹⁷ Tamtéž, s. 271–272 a 281–282.

⁵⁹⁸ H. Pringle, *Plan rasy panów. Instytut naukowy Himmlera a Holokaust*, Poznań 2009, s. 16.

pod vedením zoologa Ernsta Schäfera.⁵⁹⁹ Goodrick–Clarke však považuje nacistické spojení s Východem za další mystifikaci.⁶⁰⁰ Byl-li vztah nacistů k ezoterismu a okultismu pozitivní, pak se vše po 9. 6. 1941 změnilo. Ten den proběhla na území říše velká zatýkácí akce namířena proti všem astrologům a okultistům. Příčinou byla událost z 10. 5. 1941, kdy velký vyznavač okultismu Rudolf Hess odletěl z Německa do Velké Británie. Adolf Hitler pro vysvětlení tohoto skandálu našel záminku právě v Hessově zálibě o okultismus. Oficiálně se konstatovalo, že byl „mentálně vyšinutý“ a podlehl zhoubným vlivům okultismu. Následně byli všichni okultisté pozatýkáni.⁶⁰¹

V Těšínském Slezsku byla ihned po převzetí moci nacisty zakázána činnost všech náboženských spolků, mnohé z nich ukončily činnost samy z vlastní vůle pod tíhou okupační reality. V některých případech v omezené míře fungovaly v úkrytu rodinných domovů a bytů. Týkalo se to adventistů, rozhodných křesťanů, bratrského hnutí, badatelů písma (svědků Jehovových) a ezoteriků. Andrzej Kajfosz byl na začátku války prověřován gestapem, ale zatčen nebyl. Poté, co gestapo zjistilo, že jeho aktivity v meziválečném období nebyly zaměřeny protiněmecky ani nebyly nacionalisticky vyhraněny, byl ponechán bez újmy. Kajfosz úřady neprovokoval, bohatou teosofickou knihovnu rozdál po jednotlivých kusech mezi členy spolku. Po válce se mu knihovnu nepodařilo znovu zkompletovat. Vrátila se mu jen část zachráněných knih.

Ztráty ezoteriků na bývalé polské straně Těšínska (před rokem 1938) byly mnohem citelnější. V roce 1943 byla zatčena rodina Pilchových z Visly, včetně jasnovidkyně Agnieszky Pilchowé. O rok později 21. 11. 1944 byla Agnieszka Pilchová zastřelena v koncentračním táboře Ravensbrück.⁶⁰² V době války bylo zavražděno mnoho jejích spolupracovníků, proto po válce vydavatelská činnost časopisu *Hejnał*, v jehož čele Agnieszka stála, již nebyla obnovena. Rodina Chobotových přišla o rozsáhlou knihovni sbírku obsahující řadu knih o černé magii, okultismu, mesianismu, spiritismu a homeopatii. Józef Chobot zemřel v roce 1942 v Jarzębaté ve Visle,⁶⁰³ i jeho okruh spolupracovníků se po válce neaktivoval.

⁵⁹⁹ Tamtéž, s. 150–160.

⁶⁰⁰ N. Goodrick–Clarke, *Okultní kořeny nacismu*, s. 282.

⁶⁰¹ K. Bernardová, *Nacismus versus okultismus v protektorátu. Osudy Jiřího Arvéda Smichovského a Jana Kefera*, Praha 2021, s. 25.

⁶⁰² Z. Pasek, *Spirytyzm i ruch rozwoju duchowego*, s. 52.

⁶⁰³ Tamtéž.

5.4 V druhé republice a v Protektorátu - ezoterici v době nesvobody českého národa

Z bývalého československého Těšínského Slezska zůstala po obsazení Zaolzí polskou armádou v roce 1938 v hranicích Československé republiky jen malá část tohoto historického území. Jednalo se o obce v okresech Frýdek a Slezská Ostrava. Tato část Těšínského Slezska se již od listopadu 1938 a po celou dobu nacistické okupace vyvíjela odlišně od zbytku Těšínska. Jednou z obcí na tomto území byly Radvanice, mnohokrát zmíněné centrum spiritistického hnutí ve Slezsku.

Pro radvanické spiritisty sdružené ve spolku Bratrství byly události kolem Mnichova velkým šokem. Nová československo-polská hranice způsobila ztížení kontaktů s bratry z nynější polské části. Radvanice zůstaly na československé straně, ale většina členské základny byla na druhé straně hranice v Polsku. Mnozí bratři se necítili bezpečně, a proto se pod tíhou událostí přesunuli na československé území. V době připojení Těšínska k Polsku na podzim r. 1938 poskytl spolek Bratrství 15 českým uprchlíkům z Těšínska přístřeší ve svých spolkových místnostech. Činnost spolku byla nepravdivá. Další veřejná schůze se po změně hranic konala až v únoru 1939 roku. Jan Rösner připomenul, že se poslední schůze konala v září 1938 v době, kdy „nad naším drahým národem stahovaly se mračna a zanedlouho nastala katastrofa a náš stát zůstal stát jako ten pahýl z posledního kříže na Golgotě“.⁶⁰⁴ Nastaly těžké časy, které je třeba snášet, podobně jak je snášeli Čeští bratři nebo dávní křesťané, kteří byli pronásledováni, a přece vytrvali ve své víře. Po vzniku Protektorátu se sešli bratři 15. 5. 1939, přednášelo se o autosugesci.⁶⁰⁵ Činnost pokračovala v ochromené míře i po vypuknutí války, ale neměla delšího trvání, jak ještě uvidíme.

V březnu 1939 nacistické Německo násilím obsadilo zbytek českých zemí, z nichž vytvořilo Protektorát Čechy a Morava. Německá armáda vstoupila na Ostravsko, Frýdecko-Místecko již 14. března 1939 v pozdních odpoledních hodinách ještě před berlínským jednáním prezidenta Emila Háchy s Hitlerem, které mělo přinést oficiální dohodu „o předání českého národa

⁶⁰⁴ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Zpráva ze schůze 6. 2. 1939.

⁶⁰⁵ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Zpráva o schůzi ze dne 14. 5. 1939.

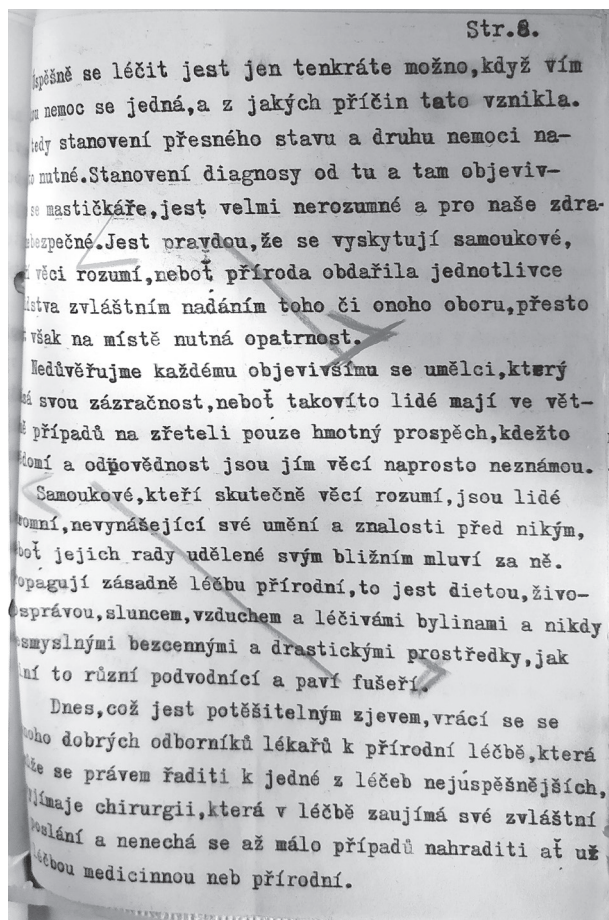
pod ochranu německé říše“. Při obsazování kasáren třetího praporu 8. slezského pěšího pluku v Místku se českoslovenští vojáci pod velením kapitána Karla Pavlíka postavili na odpor. V boji padlo patnáct útočníků a na straně obránců bylo několik raněných. Téhož dne bylo obsazeno celé území Těšínského Slezska, které patřilo k druhé Československé republice a pak k Protektorátu Čechy a Morava. Název protektorátu byl nepřesný, Slezsko z názvu bylo vynecháno a vztahoval se pouze na Čechy a Moravu.

Činnost spolku Bratrství byla v roce 1939 gestapem ústně zakázána. Shromažďovací sál byl upotřeben na příkaz magistrátu města Moravská Ostrava jako skladiště pro mouku a jiné potraviny po dobu dvou let. Spolkový tisk byl konfiskován a jeho vydávání zastaveno. Spolková knihovna, ve které se nacházelo několik set svazků různých knih vědecké, spiritistické, zábavné a jiné literatury, veškeré tiskoviny mediální kresby, obrazy a jiné věci, byly zabaveny a auty odvezeny neznámo kam. Po válce se ministerstvo vnitra vyjadřovalo v tom směru, že v jeho spisech ani ve spolkovém katastru o údajném zákroku proti spolku nebylo žádných záznamů.

Na základě nařízení policejního ředitelství v Moravské Ostravě ze dne 18. 1. 1940 ve smyslu nařízení zemského prezidenta v Brně ze dne 31. 12. 1939 předložil Spiritistický spolek Bratrství v Radvanicích opravené stanoviny.⁶⁰⁶ Dne 26. 8. 1940 na základě výnosu zemského prezidia v Brně ze dne 14. 8. 1940 doporučilo prezidium policejního ředitelství v Moravské Ostravě spolku, aby v případě, že má též členy německé národnosti, zavedl pro styk s německými stranami (německé obce, podniky) jednacích řeč německou a provedl za tím účelem případně nutnou změnu stanov. Spolek odvětil, že ve svých řadách Němce nemá a s německými stranami jedná vždy v jejich řeči.

Čestný předseda spolku bratrství Jan Kuchař a předseda Jan Rösner, oba za války bytem v Radvanicích č. p. 311, byli dne 9. 6. 1941 gestapem zatčeni a po dobu sedmi týdnů věznění u krajského soudu v Moravské Ostravě. Po propuštění se nacházeli pod dohledem gestapa až do konce okupace. Také náměstek spolku Josef Kocián a jeho manželka byli gestapem v roce 1941 vyšetřováni. Vyslýchání gestapem byli i jiní členové spolku a po dobu svého vý-

⁶⁰⁶ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 1. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Oznámení policejnímu ředitelství v Mor. Ostravě 22. 1. 1940.

Spiritistický spolek Život v době protektorátní působil snad až do konce roku 1943. V poslední fázi byla jeho činnost silně omezována dohlížecími orgány. Zde je ukázka zákroku dohlížecího orgánu v textu připravovaném pro veřejnou přednášku. [ZA Opava]

...vadní vedení ve složení: předseda Jan Břustek z Moravské Ostravy, Antonín Vrbica z Kunčiček, jednatel Ladislav Kostř z Hrušova nad Odrou, pokladník Ferdinand Velhuda z Moravské Ostravy, hospodář František Pacut z Hrušova, knihovnice Marie Kostřová z Hrušova.⁶⁰⁷ Organizace používala i německý název: *Verein Leben. Die Familie für Wissen und Zeitgämesige Aussichten über den Zweck des Lebens in Mährisch Ostrau.*

slechu byli několik dnů vězněni. Jednalo se o Jana Hečka z Bystrice, Pavla Janíka z Třince, Oldřicha Hrdého z Oldřichovic, Františka Nykla z Dolní Lutyně a další.

Spolek Život po vzniku Protektorátu Čechy a Morava dál pokračoval ve své činnosti. Na základě nařízení zemského prezidenta ze dne 31. 12. 1939 upravil stanovy a s menšími omezeními dál vyvíjel své aktivity. Podle protektorátních stanov se činnost spolku vztahovala na celé území Protektorátu Čechy a Morava.

V květnu 1940 se konala členská schůze, na které ve vedení spolku bylo potvrzeno dosa-

⁶⁰⁷ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, k. 2165, sign. 846, Zpráva policejnímu ředitelství v Moravské Ostravě, 6. 4. 1940.

Přednášková činnost dál pokračovala, i když teď museli organizátoři doložit ke schválení na policejním ředitelství nejenom název, ale i celý text přednášky.

Taktéž musely být předem schváleny všechny modlitby a písně, které se na shromážděních měly zpívat. Témata přednášek byla následující: *Je možno žít bez víry v Boha?* (květen 1940), *Podstata Boha* (červenec 1940), *Cesta za Kristem a výhody z ní plynoucí* (prosinec 1940), *Tajemství a moc lásky* (únor 1941), *Tajemství vesmíru* (březen 1941), *Jaro v přírodě a člověku* (duben 1942), *Moc modlitby* (duben 1941). Přednášky se konaly v kreslírně měšťanské školy ve Slezské Ostravě, počet posluchačů se pohyboval kolem 30 osob. Na žádosti o povolení přednášky bylo vždy uvedeno, že akce je Židům nepřístupná a je bez vstupného. Občas, tak jak v lednu 1941, byla přednáška zakázána. V únoru 1943 byla činnost z vlastního podnětu omezena a nakonec činnost ustála.

Německá okupace byla velmi těžkým obdobím i pro Josefa Škutu – vůdce českého teosofického hnutí na Ostravsku v meziválečném období. Škuta byl v době okupace vězněn. Potvrzuje to záznam v domovské kartotéce Moravské Ostravy uložené v Archivu města Ostravy.⁶⁰⁸ A také osobní karta Josefa Škuty v dochované kartotéce ostravského gestapa, která je uložena v Zemském archivu v Opavě. Ze záznamu na kartě vyplývá, že Josef Škuta byl zatčen v Moravské Ostravě 3. 11. 1942, poté co byl v ochranné vazbě, přičemž byl 9. 3. 1943 převezen do Brna.⁶⁰⁹ Tím jeho válečná stopa skončila. V katalogu ke spisům brněnského gestapa, který je na stránkách Moravského zemského archivu v Brně, se jméno Josefa Škuty neobjevuje. Nemůžeme přesně určit, jaký byl jeho osud v době okupace, patrně skončil v některém z koncentračních táborů. Jisté je, že válku přežil a po válce se objevil v ostravských ezoterických kruzích jako pasivní pozorovatel. Jen jednou, dne 9. 6. 1948, jsme ho viděli v roli přednášejícího na schůzi ezoterického spolku Psyche. Tím se dostáváme již do období poválečného.

⁶⁰⁸ AMO, Domovská kartotéka, Moravská Ostrava, Josef Škuta.

⁶⁰⁹ ZA Opava, kartotéka služebny gestapa v Ostravě, Josef Škuta, 21. 9. 1895, Klein Kundendorf, nezpracováno.

Kapitola VI

Poválečné dozvuky

6.1 Proměny poválečného Československa

Po druhé světové válce již Československo nebylo plně demokratickým státem. Politický život v zemi se mohl rozvíjet pouze v rámci několika povolených politických stran sdružených ve vládnoucí koalici nazvané *Národní fronta*, v níž jasně dominovala komunistická strana. Z tohoto důvodu jsou léta 1945–1948 v československých dějinách někdy označována jako „období omezené demokracie“. Dalo by se říci, že tato perioda československých dějin byla obdobím čekání na komunistické převzetí absolutní moci ve státě.⁶¹⁰

Taková příležitost se naskytla v únoru 1948, kdy mezi koaličními stranami došlo k politické konfrontaci, kterou v resortu bezpečnosti vyvolalo zneužívání moci komunistického ministra vnitra Václava Noska.⁶¹¹ Z konfrontace vyšla vítězně komunistická strana, která v té době měla podporu širokých mas české společnosti.⁶¹² Likvidaci všech projevů demokracie v československém státě nyní již nestálo nic v cestě. Mocenské změny výrazně ovlivnily další vývoj náboženské scény.

Po roce 1948 byl v Československu zaveden totalitní systém. Na základě oficiální komunistické doktríny rozšířila státní ideologie svůj vliv na všechny základní oblasti lidské existence. Její součástí byl požadavek odmítnout stávající (buržoazní) společnost a vytvořit nový svět pro nové lidi.⁶¹³ Tradiční instituce a tradiční způsoby myšlení již neměly být tolerovány.⁶¹⁴

Náboženství a církve byly považovány za prvky cizorodé, které ohrožují samotné základy existence komunistického režimu. V důsledku toho se komunistická moc snažila svůj postoj k náboženství jasně vyjádřit a církevní otázkou se začala zabývat ihned po převzetí moci. Výsledkem její rychlé, rozhodné a zároveň velmi pečlivě promyšlené strategie bylo přímé podřízení církve státu. Kroky režimu proti církvím následovaly jeden za druhým. Výčet státních zásahů do života církví je velmi rozsáhlý a již dobře zpracovaný českými či slovenskými autory.⁶¹⁵ Hlavním cílem

⁶¹⁰ J. Dejmek a kol., *Československo. Dějiny státu*, Praha 2018, s. 374–464.

⁶¹¹ V. Veber, *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 217.

⁶¹² K. Kaplan, *Pět kapitol o únoru*, Brno 1997, s. 370.

⁶¹³ L. Křížkovský – K. Adamová, *Dějiny myšlení o státě*, Praha 2000, s. 251–270 a 289–292.

⁶¹⁴ D. Nečasová, *Nový socialistický člověk*, Brno 2018, s. 25–74.

⁶¹⁵ K. Kaplan, *Stát a církev v Československu*, Praha–Brno 1993; V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve*, díl I., díl II.; J. Pešek – M. Barnovský, *Štátna moc a cirkvi na Slo-*

nebyla likvidace církví, ale využití jejich potenciálu ve prospěch komunistického státu.

Religiozita obyvatelstva československého státu měla velmi rozmanité odstíny. Náboženský život, jak již víme, se odehrával nejen v tradičních církvích, ale také v řadě malých skupin a společenství, které představovaly progresivnější formu sdružování než církve. Vedle teosofů a spiritistů se v Těšínském Slezsku jednalo hlavně o sdružení letničních, svobodných křesťanů a adventistů. Jiné skupiny zde byly zastoupeny pouze jednotlivci.

6.2 Teosofické hnutí ve Slezsku v poválečném období

V meziválečném období existovalo v československé části Těšínského Slezska několik organizovaných teosofických kroužků, které byly sdruženy buď v české, nebo polské Teosofické společnosti. Paradoxně Polská teosofická společnost byla aktivnější. V době války jako polská instituce⁶¹⁶ byla nucena ukončit svou činnost a sdílet tragický osud polských organizací pod vládou německého teroru. Po osvobození se západní část Těšínského Slezska jako kompaktní celek opět navrátila k Československu. Po válce měly zakázané organizace v době nesvobody možnost na základě dekretu prezidenta Beneše č. 81/45 Sb. požádat o povolení obnovení činnosti. Polská teosofická společnost bezprostředně tak po válce neučinila a možnosti obnovit činnost na základě zmíněného dekretu nevyužila. Spolek již více než šest let nevyvíjel žádnou činnost, řada jeho členů zemřela a další neměli o pokračování činnosti zájem. Předseda měl zdravotní problémy. Ani celkové klima v české společnosti nebylo polským aktivitám příliš nakloněno. Poláci byli považováni za jednoho z viníků krize československé státnosti v roce 1938. Česká společnost se k nim stavěla nepřátelsky. Objevovaly se plány na vyhnání Poláků z Těšínského Slezska.⁶¹⁷

vensku 1948–1953. Bratislava 1997; S. Balík – J. Hanuš, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno 2007; H. Kaczmarek, *Stát a církev; Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ („církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950*, Praha–Brno 1994.

⁶¹⁶ I. Trzcińska – A. Świerzowska – J. Szymeczek, *Z dziejów polskiej teozofii*, s. 38–130; K. Gęsikowska, *Wyższa kultura duchowa*.

⁶¹⁷ L. Drożdż – J. Szymeczek, *Próby usunięcia Polaków z Zaolzia*, In: A. Dziurok – B. Linek (red.), *Górny Śląsk w Polsce ludowej, Tom III, Wysziedlenia – emigracje – przyjazdy*, Katowice – Opole 2021, s. 55–71.

Teprve v červnu 1946 se události kolem polských teosofů daly znovu do pohybu. Podnětem k aktivizaci byl platební příkaz, který předseda Andrzej Kajfosz obdržel z finančního úřadu v Jablunkově s výzvou k zaplacení neuhrazených závazků vůči státu za roky 1945 a 1946. Protože spolek neobnovil svou činnost, neměl žádné finanční prostředky. V této situaci se předseda snažil získat informace na Úřadu národní bezpečnosti v Jablunkově, jak má dále postupovat. Tam mu bylo sděleno, že spolek neobnovil svou činnost v zákonné lhůtě do 31. 12. 1945, a proto je považován za neexistující a musí být formálně zlikvidován. V případě, že spolek bude chtít pokračovat ve své činnosti, bude si muset nechat opětovně schválit nové stanovy. To bylo provedeno. Nejprve bylo rozhodnuto o oficiální likvidaci organizace, likvidační schůze se konala 28. 7. 1946 v Nýdku. Poté byly neprodleně vypracovány nové stanovy, které byly koncem téhož roku předloženy ke schválení jablunkovské pobožce Okresního národního výboru v Českém Těšíně (dále ONV). Po předložení stanov byl předseda Kajfosz třikrát předvolán k výsledku do Jablunkova. Byl dotazován, co je to teosofie, kdy byla organizace založena a jakou před válkou vyvíjela činnost. Schválení stanov se odkládalo. Z materiálů ONV v Českém Těšíně se dozvídáme,⁶¹⁸ že zdržení při schvalování stanov bylo způsobeno jazykovými chybami a nejasnou formulací o počtu místních skupin, které mají být v budoucnu založeny.

V létě 1947 byly stanovy vráceny předsedovi k dopracování. Při předávání upravených stanov Kajfosz uvedl, že spolek hodlá v budoucnu založit místní skupiny v Horní Suché, Karviné a Třinci. Po předložení změn a podání vysvětlení již úřady nečinily žádné problémy. Stanovy byly schváleny 5. 3. 1948 expoziturou Moravskoslezského zemského národního výboru, expozitura v Ostravě, výnosem č. II/37088/78.⁶¹⁹ Podle stanov byl nyní přesný název společnosti *Teosofická společnost pro zemi Moravskoslezskou*. Oficiálním jazykem byla čeština, pro styk s ostatními slovanskými národy se mohl používat jejich mateřský jazyk.

To je třeba chápat jako východisko z jazykové oprese, protože většina členů byla polskojazyčná, takže se úřadovalo v polštině. Cílem spolku bylo

⁶¹⁸ SOKA Karviná, fond: ONV Český Těšín (1945–1948), k. 559, inv. č. 322.

⁶¹⁹ SOKA Karviná, fond: ONV Český Těšín (1945–1948), k. 559, inv. č. 283, Stanovy teosofické společnosti.

„šířit vyšší světový názor a sblížovat národy“.⁶²⁰ Ustavující valná hromada se konala 29. 3. 1948 v Nýdku. Předsedou byl opět Andrzej Kajfosz, zástupcem Paweł Trombik z Nýdku, zmocněncem pro Karvinou a okolí se stal Józef Ożana, pro Horní Suchou Józef Kaczyński.

Celé nepřijemné nedopatření ohledně nesplnění zákonné lhůty při obnovení činnosti se ukázalo jako velmi šťastné pro běh věcí příštích. Všechny polské organizace, které dle pokynů úřadů o obnovení své činnosti ve stanovené lhůtě požádaly, byly úředně zakázány, a nakonec začleněny do struktur komunisty ovládaného Polského kulturně-osvětového svazu.⁶²¹ Polská teosofická společnost, která postupovala jiným směrem, se tomuto imperativnímu jednání států vyhnula a díky tomu ještě několik let mohla zachovat organizační nezávislost. S odstupem času je vidět, že Kajfosz dosáhl značného úspěchu. Podařilo se mu zaregistrovat polskou organizaci s náboženským profilem v době, kdy se stát nechoval příznivě ani k Polákům, ani k náboženstvím. Bylo to možné proto, že se organizace neprezentovala ani jako náboženská (byla to společenská organizace), ani jako polská (ve stanovách měla univerzální název a úřední jazyk češtinu).

6.3 Ezoterické spolky na Ostravsku v letech 1945-1948

Spolek Bratrství oznámil ministerstvu vnitřních věcí podáním ze dne 15. 8. 1945, že bude opět vyvíjet činnost, která byla v roce 1939 německou státní policií zastavena. Ministerstvo konstatovalo, že ve svých spisech ani spolkovém katastru nemá o údajném zákroku proti spolku žádné záznamy. Spolek po právu nepřestal existovat a neměl proto proti jeho další činnosti námitek.⁶²²

Spolek Život svoji činnost neobnovil.

Teosofická společnost činnost neobnovila. Po válce se již Josef Škuta do Teosofické společnosti nevrátil ani neobnovil činnost Řádu hvězdy. Pod

⁶²⁰ Tamtéž.

⁶²¹ O polityce československého státu vůči polské menšině více K. Nowak, *Mniejszość polska w Czechosłowacji 1945-1989. Między nacjonalizmem a ideą internacjonalizmu*, Cieszyń-Katowice 2010. Z české produkce J. Friedl, *Češi a Poláci na Těšínsku 1945-1949*, Praha-Brno 2012; Přímo k okolnostem vzniku PZKO Z. Jirásek, K problematice vzniku polských spolků na Těšínsku v roce 1947, *Slezský sborník*, roč. 101, 2003, č. 3, s. 339-343.

⁶²² ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 1. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Informace ministerstva vnitřních věcí 27. 9. 1945.

tíhou válečných událostí se přiklonil k levicové světonázorové orientaci a uchýlil se do ústraní. Jen se čas od času objevil na schůzích ostravského ezoterického spolku Psyche, kde jednou vystoupil i s přednáškou. Kronikář jeho vystoupení ohodnotil následovně: „Kvalita referátu byla neuspokojivá. Řečník smíchal své názory na božskou ideu s pokrokem hmotného ducha. Jeho přednáška vypadala, jako když smícháte všechny barvy dohromady, dostanete barvu šedou.“⁶²³

To nás vede k tomu, abychom spolku Psyche věnovali v několika větách svou pozornost. Tento spolek se jeví jako nejaktivnější ze všech ostravských ezoterických spolků v poválečném období. Základ pro jeho založení dal Jan Rada z Ostravy a jeho družka Hermína, kteří kolem sebe shromáždili skupinku zájemců o ezoterické otázky. Základ spolku tvořilo pár bývalých členů předválečné Okultní a astrologické společnosti ve Stonavě. Spolek v Ostravě vznikl jako místní pobočka stejnojmenného pražského spolku. Nejprve bylo třeba navázat kontakt s pražským vedením spolku Psyche a jeho předsedou Otakarem Čapkem, který založení pobočky povolil. Ostravská skupina vznikla 13. 12. 1946, sídlo měla v Ostravě na ulici Chelčického 3.⁶²⁴ Ustavující Valná hromada se konala 18. 2. 1947. Předsedou ostravské pobočky byl zvolen Jan Rada z Ostravy, místopředsedou Emanuel Šárka z Ostravy, jednatelem Leopold Velický, pokladní Marie Velická – všichni z Ostravy. V diskusi Leopold Velický řekl: „Činnost našeho spolku jest vědecká i náboženská, a proto každý člen, který se dá s námi na společnou činnost, musí býti mravně zachovalý a musí míti podklad ve víře.“⁶²⁵ Mezi členstvem se nacházely osoby z moravské i slezské části Ostravsko–karvinského revíru.

Zprvu se členové scházeli u předsedy Rady v bytě, jehož adresa byla i oficiálním sídlem spolku. Přednášky se pak konaly převážně v divadelním sále Loutkového kolektivu na Masarykově náměstí, mimořádně také v Hasičském domě na Náměstí republiky nebo v Domě umění. I když se členové oslovovali „bratře“, což bylo dědictví praxe zdejších spiritistů a mnozí kdysi

⁶²³ AMO, Spolek „Psyche“ v Praze, odbočka v Ostravě, Kniha protokolů (17. 12. 1946–18. 4. 1951), Zápis ze dne 9. 6. 1948. Viz J. Szymeczek, *Activities of the Theosophical Society*, s. 49–62.

⁶²⁴ AMO, Spolky XXXV 1 131, Spolek Psyche v Praze, odbočka v Ostravě, Kniha protokolů (od 17. 12. 1946–18. 4. 1951), Protokol ze 17. 12. 1946.

⁶²⁵ Tamtéž, Protokol 18. 2. 1947

spiritisty byli, nejednalo se o spolek spiritistický, spíše mystický.⁶²⁶ Ve stejné době v Ostravě–Nové Vsi (ul. Fričova 20) působil dobročinný spolek Samariánská pomoc, se kterým Psyche spolupracovalo. Pořádali společné zájezdy i přednášky. V průběhu roku 1947 spolek zorganizoval 25 veřejných přednášek, 6 pobožností, 8 výborových schůzí, tři zájezdy do Třince, Vsetína a na Slovensko.⁶²⁷ Přednášeli místní nadšenci nebo hosté, mezi nimi občas i významné osobnosti. Například 18. 4. 1948 ve spolkové místnosti Samariánské pomoci v Ostravě–Nové Vsi přednášel na téma *Kam vede dnešní doba?* Přemysl Pitter.

6.4 Po roce 1948

Po únorovém komunistickém převratu roku 1948 vyhlásila komunistická vláda tzv. novou linii církevní politiky, která vyústila na podzim roku 1949 do přijetí nových církevních zákonů. Zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem ve svém § 7 stanovil, že duchovenskou, kazatelskou a obdobnou činnost mohou v církvích vykonávat pouze osoby, které k této činnosti získaly státní souhlas. Ustanovení zákona č. 218/49 Sb. bylo vymahatelné pod hrozbou sankcí. Trestní zákon č. 86/1950 Sb. dne 12. 7. 1950 zavedl jako znaky zakázaného jednání ve svých § 173, 174 pojem „maření dozoru nad církvemi“, spočívající ve vykonávání činnosti duchovních bez státního souhlasu nebo nad rámec tohoto souhlasu, v úmyslu zmařit nebo ztížit výkon státního dozoru nad církví nebo náboženskou společností, popřípadě jiné porušení zákona č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností (i když zpravidla šlo fakticky o jiné než hospodářské otázky).⁶²⁸ Na základě ustanovení výše uvedených paragrafů bylo vedeno trestní řízení proti představitelům různých náboženských uskupení, které se státní politice nechtěly podřídit. Následnými novelami právních předpisů bylo zavedeno právo a povinnost stá-

⁶²⁶ O činnosti ostravské skupiny více v J. Sanitrák, *Dějiny české mystiky 2. Konec zlaté éry*, Praha 2007, s. 88–99.

⁶²⁷ AMO, Spolky XXXV 1 131, Spolek Psyche v Praze, odbočka v Ostravě, Kniha protokolů (od 17. 12. 1946–18. 4. 1951), Zpráva z Valné hromady 18. 4. 1948.

⁶²⁸ Nová právní situace je podrobně popsána v pracích J. R. Tretery. Viz J. R. Tretera, Nová právní situace církví a náboženských společností v roce 1950, In: *Stát a církev v roce 1950*. Brno 2000, s. 21–33 a šířeji v rámci celkového historického vývoje v díle téhož autora: J. R. Tretera, *Konfesní právo a církevní právo*.

tu zasahovat do vnitřní správy církví, byla zrušena jejich autonomie a byly činěny kroky, které nebyly v souladu s vnitřními předpisy církví a náboženských společností. Za účelem výkonu státního dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi stát zřídil SÚC. Ten měl na nižších stupních správy své krajské a okresní složky, které vedli krajští a okresní církevní tajemníci, jež se stali všemocnými pány osudů církevních institucí i jednotlivců.

Věřící i duchovní byli ve svém životě a rozhodování konfrontováni se dvěma protichůdnými autoritami: státem a církví.⁶²⁹ Četné iniciativy laiků byly průběžně likvidovány, církevní a denominační organizace byly rozpuštěny. Veškeré aktivity spojené s náboženským životem měly být redukovány na struktury, které získaly státní souhlas jako oficiální církve.

Pokud církev byla příliš velká a měla příliš rozsáhlé aktivity, které nebylo možno vtlačit přímo do struktur církve, připustil stát existenci přicírkevních organizací. V případě římskokatolické církve byly všechny aktivity dosud existujících katolických církevních sdružení a spolků zatlačeny do struktur komunisty kontrolované České katolické charity.

Ministerstvo vnitra ani SÚC neměly námitky proti další existenci evangelického spolku Kostnická jednota, a to vzhledem k tomu, že se jednalo o zastřešující organizaci sdružující členy několika tradičních evangelických církví. V tomto období byla také povolena činnost organizace Snaha, která sdružovala pracovníky malých evangelických církví, od níž se očekávalo, že bude sdružovat různé evangelické probuzenecké aktivity jako alternativu k tradičním formám působení tradičních evangelických církví. Existence dalších církevních a denominačních sdružení a organizací, která sdružovala členy legálně existujících (tj. státem schválených) církví, byla zakázána s odůvodněním, že úkoly stanovené těmito organizacemi plní přímo příslušné církve a denominační sdružení.⁶³⁰

Podobná metoda byla použita u sociálních, družstevních, sportovních, mládežnických, hospodářských a dalších organizací. Například všechny polské svazy a sdružení, které chtěly působit v komunistickém státě, byly, jak již bylo zmíněno, sloučeny prvně do dvou a pak do jedné organizace

⁶²⁹ K. Kaplan, *Stát a církev*, s. 101.

⁶³⁰ J. Szymeczek, *Totalitární stát a nedominantní náboženské skupiny v Československu*, In: H. Nosková a kol., *K problémům menšin v Československu 1945–1989. Sborník studií*, Praha 2005, s. 62–75.

s názvem *Polský kulturně-osvětový svaz*. Stalo se tak na základě ustanovení zákona č. 68/51 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních.

Nová legislativa umožňovala existenci pouze patnácti náboženským denominacím. Všechna ostatní církevní sdružení, včetně organizovaných náboženských skupin a neformálních skupin bez vlastní organizace, byla zakázána. Všichni členové zakázaných organizací a sdružení se museli „dobrovolně“ stát členy jedné ze státem povolených církví. Druhou možností bylo veřejně se zříct své víry a přihlásit se jako osoba bez vyznání. Zrušená náboženská sdružení měla o své budoucnosti rozhodnout do konce roku 1951.

Na plnění těchto požadavků dohlíželi církevní referenti okresních a krajských národních výborů ve spolupráci se Státní bezpečností a Sborem národní bezpečnosti – policii. Nové církevní zákony proměnily duchovní a církevní pracovníky v zaměstnance církve, jejichž služné nesl stát. Mohli vykonávat svou službu pouze z pověření a se souhlasem státu, po složení slibu věrnosti lidově-demokratické republice.⁶³¹ Souhlas s výkonem duchovenské služby mohl být duchovním kdykoli odebrán, a to i bez uvedení důvodu. Všechny úkony duchovenské služby se musely odehrávat v rámci činnosti oficiální církve. Jakákoliv činnost mimo struktury církve byla trestná. Za pořádání ilegálního evangelizačního shromáždění bylo možné obdržet trest odnětí svobody až na tři roky.⁶³²

Špatně se zacházelo i s náboženskými spolky, které se nechtěly podřídit novým nařízením totalitní moci v oblasti církevní politiky nebo přijetí nových nařízení záměrně zdržovaly. Nejčastěji se jednalo o spolky, v nichž se před rokem 1949 organizovaly náboženské společnosti (netradiční církve nebo alternativní náboženské skupiny), které však nebyly státem schváleny a byly vyzvány k ukončení své činnosti, ale výzvy neuposlechly. Když takové skupiny neprojevíly dostatečnou pružnost při uplatňování nových zákonů nebo je záměrně ignorovaly, komunistický stát s nimi zacházel jako se sektami, proti nimž represivní aparát totalitního státu postupoval se vši brutálností. Snahy komunistických bezpečnostních složek a SÚC o vymýcení sekt narážely na značné obtíže. V roce 1951 zaznamenaly bezpečnostní služby zvýšenou aktivitu všech sekt. V dubnu 1951 vypracovalo ministerstvo vnitra

⁶³¹ K. Kaplan, *Stát a církev*, s. 94–111.

⁶³² J. R. Tretera, *Nová právní situace*, s. 21–33.

ve spolupráci se SÚC pokyny pro okresní a krajské úřady k zajištění jednotného postupu při řešení problematiky církevních a konfesních organizací (náboženských sekt) z hlediska dodržování platných předpisů o sdružování a shromažďování.⁶³³

Na základě církevních zákonů dle představ činníků komunistické strany měla být v Československu plně zaručena svoboda náboženského vyznání. Výrazem této svobody byla existence státem oficiálně schválených církví, které plnily cíle rozvoje náboženského a konfesního života v souladu s Ústavou Československé republiky a zásadami lidově demokratického zřízení. Ostatní náboženské útvary, svazy, skupiny a sdružení podle ministerstva „zjevně nebo skrytě využívaly náboženské svobody k činnosti namířené proti lidově demokratickému zřízení“.⁶³⁴ Jednalo se o skupiny organizované na základě spolčovacíh zákonů nebo skupiny působící neformálně bez opory v zákoně. „Pro takové náboženské sekty není v nových předpisech o otázkách náboženství a činnosti církví místo a jejich činnost musí být zcela znemožněna,“⁶³⁵ – informoval pokyn ministerstva vnitřa pro pracovníky okresních úřadů. Krajský církevní tajemník Alois Mach z Ostravy zaslal v souvislosti se zrušením náboženských společností v okrese okresním církevním tajemníkům následující informace: „Stoupenci sekt jsou většinou nepřáteli našeho státního zřízení, z jejich řad vycházejí sabotéři a teroristé podporovaní zahraniční reakcí, kteří jsou ve své podvatrné činnosti zkušení, velmi obezřetní a chytří.“⁶³⁶

Náboženské spolky měly být zrušeny a jejich členové měli vstoupit do státem uznaných církví nebo zůstat bez vyznání. Tak se také stalo. Většina denominačních sdružení byla zrušena v období od dubna do prosince 1951. Některá sdružení byla rozpuštěna již dříve. Učinily tak buď „z vlastní vůle“, nebo v důsledku přímého nátlaku dozorčích orgánů.

⁶³³ SOKA Karviná, fond: ONV Karviná 1949–1960, k. 443, inv. č. 495.

⁶³⁴ Tamtéž.

⁶³⁵ Tamtéž.

⁶³⁶ AMO, fond: Jednotný národní výbor (dále JNV) – Městský národní výbor Ostrava (1949–1957), k. č. 1, inv. č. 699. Zpráva pro ONV a JNV v kraji. Církevní a náboženské spolky (7. 12. 1951).

Bratrství po roce 1948

Výměrem JNV v Ostravě, referát pro vnitřní věci a bezpečnost, ze dne 5. 6. 1951 byla s okamžitou platností činnost spolku Bratrství zastavena podle §24 ústavního zákona z 9. 5. 1948. Jako argument pro zrušení spolku se uvádělo, že činnost spolku není z hlediska veřejného zájmu žádoucí vzhledem k tomu, že stanovy spolku nejsou již v souladu s novými, v duchu socialistickém vydanými zákony a nařízeními a účel spolku, který tento obsahem svých stanov sleduje, je téměř ve všech bodech vykonáván příslušnými institucemi a orgány státní správy, masovými organizacemi a státem schválenými církvemi a náboženskými společnostmi.⁶³⁷ Jeho další existence byly z pohledu komunistického státu zbytečné. V říjnu roku 1951 byl pořízen soupis inventáře spiritistického domu v Radvanicích a majetek byl zabaven i s některými soukromými věcmi vedoucích činitelů (piano, bubny). Ve spolkovém domě se usídlili brigádníci a movitý majetek byl předán Ostravsko-karvinským dolům.

Spolek Život

Po válce spolek neobnovil činnost. Na konci roku 1948 byl předseda Jan Břustek vyzván příslušníky Sboru národní bezpečnosti, aby sdělil, zda spolek vyvíjí svou činnost. Teprve v této situaci Břustek svolal valnou hromadu, která se konala 2. 2. 1949 v místnosti spolkového domu křesťanských samaritánů v Ostravě-Nové Vsi. Předseda vysvětlil členské základně, proč se po osvobození přednášky nekonají. Uvedl: „Většina členů dosavadního výboru je zapojena do důležitějších prací v národních výborech, odborových a stranických organizacích, a tedy je nemyslitelné, aby v budoucnu mohli se tito věnovat jakékoliv další práci ve spolku Život.“⁶³⁸ Po diskusi bylo usneseno, že se spolek dobrovolně rozejde. Dle stanov byl majetek převeden na Ústřední knihovnu města Ostravy. Na konci pak předseda doporučil těm členům, kteří mají blíže do Nové Vsi, aby navštěvovali přednášky spolku Křesťanských samaritánů, kdož mají blíže do Radvanic, ať chodí do spolku Bratrství anebo do spolku Psyche v Ostravě.⁶³⁹

⁶³⁷ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 1. část, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, k. 1071, Výměr JNV Ostrava 5. 6. 1951, opis.

⁶³⁸ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, k. 2165, sign. 846, Výpis ze zápisu likvidující valné hromady, 2. 2. 1949.

⁶³⁹ Tamtéž.

V srpnu 1950 žádalo prošetření činnosti spolku ministerstvo vnitra. Zjišťovalo se, zda spolek vyvíjí činnost, a v čem tato činnost spočívá. Zda proti činnosti spolku nebo jeho funkcionářům nebyly vzneseny námitky, zda spolek zřídil Akční výbor a provedl očistu ve svých řadách a jaký je postoj spolku a jeho funkcionářů k lidově demokratickému zřízení, jakým způsobem přispívá k budování socialismu v naší lidově demokratické zemi a zda jeho další trvání a činnost jsou proto opodstatněny.⁶⁴⁰ KNV šetřením zjistilo, že spolek byl již zlikvidován, proto byl poslední předseda vyzván, aby udělal, co je třeba ještě udělat, aby spolek úředně zanikl. Výzvy uposlechl a postupoval podle instrukcí. Z korespondence s ministerstvem vnitra vyplývá, že proces zániku spolku byl ukončen v září 1950.⁶⁴¹ Spolek byl vymazán ze spolkového katastru ministerstva vnitra. Oznámení o likvidaci spolku bylo otištěno v Úředním listu 10. 10. 1950.⁶⁴²

Spolek Psyche

Režim ukončil i slibně se vyvíjející činnost spolku Psyche. Likvidaci předcházelo zatčení předsedy Jana Rady dne 16. 9. 1948. Po svém propuštění 12. 11. 1948 nechtěl být již veřejně činným. Při likvidačním procesu spolek zvažoval připojení k Jednotě československé, Budhistické společnosti, církvi metodistické, ale hlavně k unitářům. Nic z toho se nepovedlo. Odpadlo i eventuální spojení se Samaritánskou pomocí, která sama hledala útočiště pod křídly katolické Charity.⁶⁴³ Spolek se zlikvidoval sám 18. 4. 1951. Jeden z členů posledního vedení František Lička se posléze vedle občanského zaměstnání věnoval výuce jazyka esperanto.⁶⁴⁴

⁶⁴⁰ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, k. 2165, sign. 846, Ministerstvo vnitra – činnost spolku Život v Mor. Ostravě, 26. 8. 1950,

⁶⁴¹ ZA Opava, fond: Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, k. 2165, sign. 846, Výzva k úhradě poplatku za otištění oznámení v Úředním listu, 39. 9. 1950.

⁶⁴² *Úřední list*, 10. 10. 1950, č. 237, s. 3000.

⁶⁴³ J. Sanitrák, *Dějiny české mystiky*, s. 99.

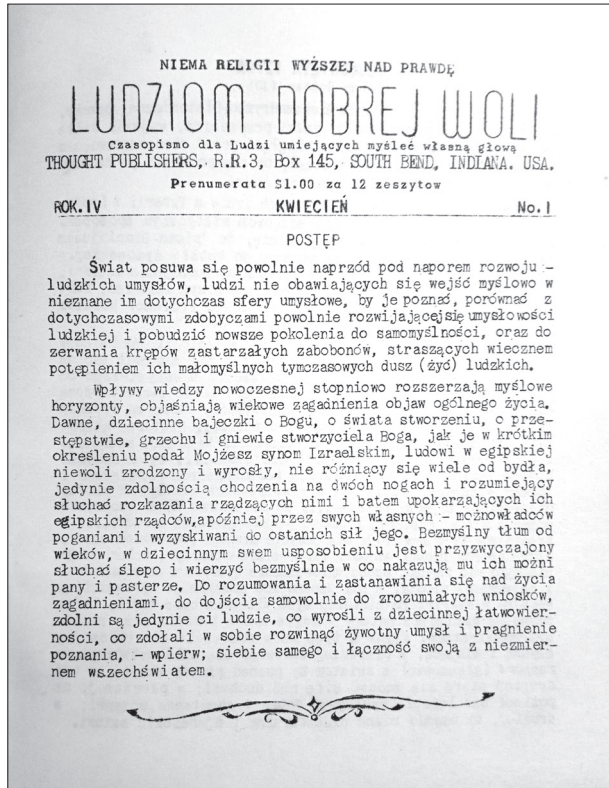
⁶⁴⁴ Tamtéž, s. 98.

Konec teosofického hnutí

Teosofové na Těšínsku si radosti z obnovení svého hnutí v institucionální podobě dlouho neužili. Brzy po převzetí moci komunistickou stranou začali pociťovat tlak totalitních orgánů. Schůzky se sice nadále konaly pravidelně každou druhou neděli v měsíci, ale od roku 1950 musel být o každé schůzce předem informován bezpečnostní referát ONV v Českém Těšíně, který dával povolení k jejímu konání. Kromě členských schůzí se žádné jiné akce nekonaly. Stanovy počítaly s možností pořá-

dat výstavy, veřejné přednášky a semináře, ale úřady dávaly najevo, že není v jejich zájmu rozšiřovat působnost o tyto oblasti činnosti. Spolupráce s jinými, mimo těšínskými ezoterickými kruhy, byla rovněž nežádoucí. Kajfoszovi se přesto podařilo navázat kontakt s polskými teosofy ve Spojených státech amerických v South Bendu v Indianě, od kterých pravidelně dostával časopis *Ludziom dobrej woli*.

Protože sousední české teosofické kroužky v Ostravě po válce neobnovily svou činnost, byl nejbližším partnerem slezských teosofů v rámci Československa teosofický kroužek v Praze. Jeho předseda Václav Cimr navštívil Těšínsko dvakrát – v létě 1949 a v roce 1951. V době druhé návštěvy pražský kroužek již neexistoval, svou činnost „dobrovolně“ ukončil pod tlakem

V poslední fázi oficiální existence teosofického hnutí na Těšínsku Andrzej Kajfosz navázal kontakt s polskými teosofy v USA, kteří jej pravidelně k nelibosti dohlížecích orgánů zásobovali svými tiskovinami. Zde je titulní strana časopisu Ludziom Dobrej Woli z dubna roku 1949. [DC KP]

komunistických úřadů. V dubnu 1951 ukončilo svou činnost, jak již víme, mystické sdružení Psyche v Ostravě, také místní spiritistické skupiny již zanikly. Někteří členové likvidovaných ostravských ezoterických organizací hodlali vstoupit do státem tolerované Náboženské společnosti československých unitářů. Unitáři vycítili možnost rozšířit svou působnost na Ostravsko, a proto v prosinci 1951 zažádali o zřízení filiální obce (kazatelské stanice) v Ostravě a v Orlové. Tyto stanice měl obsluhovat duchovní Miloš Mikota z Brna. Stát však nakonec zřízení místní pobočky tohoto společenství v Ostravě nepovolil, údajně kvůli nízkému počtu zájemců. Nejbližší sbor se nacházel v moravském Brnu, takže bývalí členové ostravských ezoterických skupin ztratili zájem vstoupit do řad unitářů a od té doby se úřadům hlásili jako nevěřící. Pouze někteří se ještě nějakou dobu scházeli v neoficiální formě, kterou z důvodu vlastní bezpečnosti také opustili a udržovali ezoterické tradice v přísně rodinném kruhu.

Teosofická společnost pro zemi moravskoslezskou byla posledním sdružením v Československu, které se ještě zabývalo „vyšší duchovní kulturou, ale i její dny byly sečteny. O definitivní likvidaci spolku usilovaly okresní orgány již v březnu 1951, kdy provedly hloubkovou analýzu jeho činnosti. Šetření dospělo k závěru, že sdružení sice nepracovalo proti lidově demokratickému zřízení, ale „zatím nijak nepřispělo k procesu budování socialismu ve státě“.⁶⁴⁵ V dubnu roku 1951 byl předseda Kajfosz předvolán k pohovoru na odbor bezpečnosti ONV v Českém Těšíně (referát národní bezpečnosti ONV), kde měl podat zprávu o činnosti sdružení. První útok se mu podařilo odvrátit, donutit ho k okamžitému rozpuštění spolku se úřadům ještě nepodařilo. Případ měl pokračování a byl vyřešen až na samém konci roku. Dne 17. 11. 1951 byl Kajfosz znovu předvolán na bezpečnostní odbor ONV v Českém Těšíně a bylo mu vysvětleno, že jeho společnost v souvislosti s prováděním nového zákona o společenských organizacích č. 68/51 je již delší dobu prověřována a zvažuje se její další existence. Úředníci mu imperativně vysvětlili, že nový zákon předepisuje sloučení malých organizací s většími organizacemi s podobnými statutárními cíli, které stát akceptuje, nebo pokud takové sloučení není možné, dojde k likvidaci organizace. Vzhledem k tomu, že teosofické hnutí bylo zcela odlišné od ostatních a podobné spolky již byly zli-

⁶⁴⁵ SOKA Karviná, fond: ONV Český Těšín 1949–1960, k. 559, inv. č. 322.

likvidovány, bylo obtížné jej s někým sloučit. Z tohoto důvodu bylo Kajfoszovi doporučeno spolek zlikvidovat. Okresní úředníci mu „poradili“, že je lepší rozpráší se „in natura“ než násilně prostřednictvím policie. Předseda svazu byl proto vyzván, aby zorganizoval schůzi, na níž by členové spolku „z vlastní vůle“ přijali usnesení o likvidaci své organizace. Kajfosz hrozbu pochopil a podvolil se nátlaku. Za této situace mu nic jiného nezbývalo.

Likvidace proběhla na schůzi společnosti dne 9. 12. 1951. Předseda nastínil situaci

a všichni přítomní souhlasili s dobrovolným rozpuštěním spolku. Rozpuštění spolku bylo oznámeno v úředním věstníku. Předseda byl poté nucen předat likvidační protokol spolu s veškerou korespondencí, dokumentací o činnosti, účty a adresami všech členů sdružení bezpečnostnímu odboru ONV v Českém Těšíně. Bezpečnostní orgány a místní národní výbory pak na základě zrekvírovaných seznamů sledovaly jednotlivé členy – nyní již sektu – a kontrolovaly, zda se nesnaží pokračovat v činnosti v místě svého bydliště. Knihovna spolku byla převedena do esperantského kroužku při Molotovových železárnách v Třinci.

Výběr místa pro knihovnu nebyl vůbec náhodný, projevil se zde dávné sympatie mezi esperantisty a teosofy, které spojovaly snahy o sbratření národů. Mnoho teosofů působilo v esperantských kruzích. V červnu 1962 obdr-

OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBOR
v Českém Těšíně

V Českém Těšíně dne 12. XII. 1951.

Zn.: III-262.11/12-51-Str.

Pan
Ondřej Kajfosz,
/předseda spolku „Teosofická společnost pro zemi Moravskoslezskou/
v N y d k u č.ís. 154.
Spolek: „Teosofická společnost pro zemi Moravskoslezskou,
se sídlem v Nýdku, zánik.

K Vašemu oznámení ze dne 10. XII. 1951 bere okresní národní výbor-referát pro vnitřní věci a bezpečnost v Českém Těšíně na vědomí, že spolek: „Teosofická společnost pro zemi Moravskoslezskou, se sídlem v Nýdku, jehož stanovby byly naposledy schváleny výnosem bývalé exp. ZNV v Ostravě č.ís. II/3-7086/7 ze dne 5. III. 1948, podle usnesení mimořádné valné hromady, konané dne 9. XII. 1951 likvidoval a že pokladní hotovosti ke dni likvidace spolku Kčs 381.- bude použito na krytí výloh spojených s likvidací - uveřejněním v úředním listě republiky Československé.

Spolek byl ze zdejšího spolkového katastru vymazán. Spolková knihovna v počtu 54 knih zůstane však až do konečného rozhodnutí uložena u likvidujícího předsedy.

V zájmu zajištění spisového a jiného dokumentárního materiálu spolku vzejšího z jeho činnosti žádám, abyste tento odevzdal okresnímu národnímu výboru-referátu pro vnitřní věci a bezpečnost v Českém Těšíně kancelář č. 26 nejpozději do 20. XII. 1951.

Přesným a dokumentárním materiálem jest rozumně zejména: knihy zápisů valných hromad, členských a výborových schůzí, knihy pokladní a účetní, všechna spolková korespondence, sbírky plakátů a letáků, fotografií, starší seznamy členů, knihy a inventáře majetku, diplomy a čestné uznání, jež spolek v době své činnosti dostal, znaky a odznaky a t. d.

Odevzdání spisového a dokumentárního materiálu provede se protokolárně na základě předložených seznamů v pěti vyhotovených pořizovaných likvidujícím spolkem v nichž bude uveden druh písemnosti, jejich množství a dobové rozdělení -ma příkl.:
1./ knihy zápisů o schůzích 7 svazků z let 1890-1951;
2./ korespondence spolku z let 1920-1951, 3 balíky o váze 5 kg;
3./ 150 kusů plakátů z let 1920-1951;
4./ 3 diplomy od..... z let 1925, 1930, 1948 a pod.

Spočasně Vás žádám, abyste a pořizovaný seznam předložil zdejšímu úřadu čestně prohlášením, že odevzdáváte všechno písemný a dokumentární materiál spolku, že jste nic nespomenul a nic neponechal v soukromé držbě, resp. v úschově.

Za splnění tohoto příkazu jste osobně zodpovědný.

Referent:
L. L. L.

Likvidační dokumentace spolku Teosofická společnost pro zemi Moravskoslezskou (prosinec 1951). [DC KP]

želo Politické byro Ústředního výboru Komunistické strany Československa zprávu o činnosti Československého esperantského svazu, která obsahovala informace o nepřátelském zaměření spolku i o zásazích Státní bezpečnosti proti němu. Autoři zprávy se zmiňovali o snaze členů kroužků působit na mládež v souladu se zájmy kapitalismu a o úsilí zahraničních center podporovat činnost esperantistů. Při kontrole korespondence a obsahu tiskovin přicházejících do Československa (v průměru 700 zásilek, z nichž 35% bylo zabaveno bezpečnostní policií) bezpečnostní pracovníci dospěli k závěru, že „prostřednictvím esperanta jsou šířeny různé teorie o toleranci všech lidí, kosmopolitní a pacifistické názory“.⁶⁴⁶

Kroky, které byly proti sektám podniknuty v letech 1950–1952, se na první pohled zdály být úspěšné. Státním orgánům se podařilo zlikvidovat desítky náboženských skupin nebo je násilně začlenit do struktur oficiálních církví. Bezpečnostní služby se však i nadále setkávaly se sektářskými aktivitami v různých částech země. Zacházení se sektami se lišilo. Naproti většina z nich byla tvrdě pronásledována, ale dvě sekty byly v roce 1956 z praktických důvodů „povyšeny“ na církve. Jednalo se o Církev novoapoštolskou⁶⁴⁷ a různě pojmenované skupiny svobodných křesťanů (lidově nepřesně nazývané *darbisté*), které nakonec přijaly název *Křesťanské sbory*. Ty měly v Těšínském Slezsku četné příznivce. Členové skupiny Církev věřících křesťanů (*darbisté*) pořádali svá náboženská shromáždění ve velkých městech v Praze, Brně, Ostravě a na několika dalších místech Moravy, Čech a Těšínského Slezska. KNV v Ostravě odhadoval v roce 1952 počet příslušníků této sekty v okrese na 800 až 1000.⁶⁴⁸ Kazatelé sekty byli často předvoláváni před přestupkovou komisí Okresního úřadu v Ostravě, kde jim byly ukládány pokuty v rozmezí 5000 až 10 000 Kčs za nezákonnou činnost. Podobné akce se však míjely účinkem, a tak v roce 1956 SÚC oficiálně povolil činnost tohoto náboženského sdružení, které od roku 1957 působilo pod názvem *Křesťanské církve v Československu*. Režim se však k většině sekt choval jinak. Omezoval i skupiny angažovaných věřících působících v rámci státem povolených

⁶⁴⁶ Cit. podle: K. Kaplan, *Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci*, Brno 2002, s. 348.

⁶⁴⁷ Novoapoštolskou církev založila malá skupina věřících. Státní souhlas jim byl udělen v roce 1956. Státní orgány předpokládaly, že se k této církvi připojí některé nespokojené skupiny probuzených křesťanských hnutí.

⁶⁴⁸ NA Praha, fond: SÚC, k. 43, složka 102.

církvi. Konflikt, který stát vyvolal v letech 1963–1968 s letničními (rozhodnými) křesťany působícími po vydání nových církevních zákonů pod křídly Jednoty československé, vyústil v emigraci zhruba 400 osob do Polska.⁶⁴⁹

Malé náboženské skupiny se staly předmětem trvalého pronásledování a jejich činnost byla tvrdě stíhána. Dosud nebylo prozkoumáno, kolik skupin pokračovalo ve své činnosti i po nástupu komunistů k moci a zavedení nové církevní politiky, proto je třeba předpokládat, že následující výčet je neúplný a bude doplněn v průběhu dalšího výzkumu. V padesátých letech byly v pramenných materiálech zaznamenány následující ilegální náboženské formace: Svědkové Jehovovi, Kruh přátel Ibigových, Svobodná církev evangelická, Reformování adventisté sedmého dne, Nová církev křesťanská, Biblicko-křesťanské shromáždění, Svatí posledního dne, jinak označování mormoni a Hnutí sv. Grálu.⁶⁵⁰

Toto poslední náboženské hnutí v našem souboru je pro nás nejzajímavější, protože se jedná o ezoterické sdružení, které v Těšínsku v době komunismu vyplnilo mezeru, která vznikla po spiritistech a teosofech na mapě duchovního světa Těšínského Slezska. V období komunismu vytvořili členové tohoto hnutí síť ilegálních skupin, které odhalily svou činnost po roce 1989. V demokratických podmínkách současné České republiky je nejpočetnějším ezoterickým hnutím na území Těšínska a Karviná, kde se nachází jeden z chrámů hnutí, je považována za jedno z předních center Svatého grálu v České republice.⁶⁵¹

⁶⁴⁹ J. Szymeczek, Konflikt se státní mocí. Okolnosti soudního procesu s rozhodnými křesťany na Těšínsku, *Dingir. Religionistický časopis o současné náboženské scéně*, roč. 27, 2024, č. 2, s. 43–46.

⁶⁵⁰ J. Szymeczek, Totalitární stát a nedominantní, s. 72–73.

⁶⁵¹ Z. Vojtíšek, *Hnutí Grálu v Československu. Společenství čtenářů Abd-ru-shina od roku 1927 do současnosti*, Praha 2021, s. 43.

Závěr

V naší knize jsme sledovali vývoj spiritismu a teosofického hnutí v Ostravsko – karvinském revíru, tedy na území historického Těšínského Slezska s přesahy do oblasti velké Ostravy. Na území Knížectví těšínského se v raném novověku vyvinula tradiční, ortodoxní evangelická zemská církev, která v 18. století byla obohacena o prvky pietismu, zdůrazňujícího projevy osobní zbožnosti. Díky specifickému historickému vývoji těšínský protestantismus na jedné straně obsahoval prvky evangelické ortodoxie a romantismu, které se oděly do hábitu polské kultury a na druhé straně zase prvky liberalismu a racionalismu, které se držely německojazyčné tradice. V evangelickém prostředí se tak vytvářelo intelektuální pnutí, které církev vinou nacionalismu vzdalovala svému prvotnímu duchovnímu poslání a část členstva vedla k opuštění církve a hledání jiné duchovní stravy ve vodách alternativní spirituality. A to ve velmi různých. Těšínské duchovní probuzení bylo počátkem pro letniční hnutí, bratrské hnutí, adventismus a později i další směry. Aktivizovala se i ezoterická scéna. První projevy spiritismu se objevily na Těšínsku v roce 1853, tedy pět let po vzniku moderního spiritismu ve Spojených státech amerických. V první fázi spiritismus oslovoval hlavně mladé lidi, kteří v hojném počtu experimentovali se „skákajícími stolky“. Tato „atrakce“ byla promována nastupujícími hromadnými sdělovacími prostředky, v tomto případě tiskem, který se stal populárním a masovým jevem právě od poloviny 19. století. V mediálním světě byla nové kratochvíli věnována značná pozornost, a to i v médiích opírajících se o tradiční hodnotové systémy. V počátcích nic nenasevďovalo tomu, že by se z této „pouťové“ atrakce nebo „kejkliřské praktiky“ měl zrodit proud nové, alternativní spirituality. Po krátké době zájem o novou atrakci v těšínském prostředí ustal a zdálo se, že tyto projevy působení neznámých sil upadly v zapomnění. Nicméně poměrně brzy se zrodilo přesvědčení, že záhadný pohyb stolků, klepání, skákání a jiné projevy spiritistické praxe, jsou projevem komunikace s duchy ze záhrobí. Zmíněný kvalitativní posun byl umožněn vinou rozšíření ve všeobecnou známost děl francouzského spiritisty Allana Kardeca. Těšín byl významným knihařským centrem, místní vydavatelé měli na skladě různé novinky, mezi nimi i polsky psanou spiritistickou literaturu. Vedle lidového spiritismu se zrodil spiritismus intelektuální, který hledal oporu ve vědec-

kém prostředí a usiloval o prezentaci spiritismu jako nového jevu z pohraničí vědy a spirituality. Našli se i uznávaní vědci, takoví jako například Julian Ochorowicz, svého času spojený s těšínskou Vislou, kteří se těmito jevy zabývali. Tito badatelé byli věrní pozitivistické tradici a nové jevy zkoumali vědeckými metodami. Vysloužili si uznání, ale i opovržení.

K nové vlně nástupu spiritismu došlo v Ostravsko–karvinském revíru na samém konci 19. století, v této souvislosti bývá na Těšínsku připomínán rok 1897. Tentokráte se spiritismus šířil v dělnických koloniích Ostravsko–karvinského revíru. Jsme přesvědčeni o tom, že se tak stalo pod tíhou velkých hornických neštěstí, která se odehrála na dolech v revíru právě na konci 19. století. Nyní má spiritismus několik nových, jiných znaků, než jaké měl v polovině 19. století. Za prvé je spojován s českou národní myšlenkou. Spiritistická veřejná shromáždění jsou v některých případech vůbec prvními veřejnými schůzemi vedenými v českém jazyce v podbeskydských obcích. Za druhé je nosnou myšlenkou spiritismu koncept obnovy světa a člověka. Spiritismus se i díky českému nacionalismu stává jakýmsi dělnickým programem duchovní obnovy a náboženské reformy. V každém případě je projevem alternativní spirituality. Po krátké době projevování se spiritismu v lidové podobě si spiritisté vytvořili institucionalizovanou formu v podobě spiritistického spolku Bratrství se sídlem ve slezských Radvanicích. Členkou základnu tvořili dělníci různých národností. V národnostně smíšené oblasti spiritismus členstvo polské i české národnosti nejprve sdružoval. Čechy a Poláky spojovaly výhrady vůči katolické církvi, kterou chápali jako zpátečnickou instituci spojenou s vládoucí habsburskou dynastií. V souvislosti s rozpadem monarchie a se vznikem národních států Československa a Polska se však sledovaná oblast stala předmětem hraničního sporu, který vyústil v ozbrojený československo–polský konflikt. Vyhrocení sousedských vztahů způsobilo všeobecné zhoršení vztahů mezi oběma národnostmi, což se negativně projevilo i na ezoterické scéně.

Část polských ezoteriků znechucená angažovaností spiritistického hnutí v politické agitaci proti Polsku založila vlastní teosofickou organizaci. Skrze vyčlenění části členské základny se vyřešily nejen politické rozepře, ale i starší ideologické napětí ohledně duchovního směřování ezoterické scény.

Po vzniku Československa v roce 1918 a po vyřešení hraničního konfliktu o Těšínsko v roce 1920 se získání státní československé samostatnosti jevi-

lo českým ezoterikům (spiritistům, teosofům, okultistům a mystikům) jako velká výzva pro obnovu člověka v nové, duchovně vyšší realitě, realitě československého státu. Jedná se o vrcholnou dobu vývoje ezoterických proudů na Těšínsku a Ostravsku. Vedle radvanických spiritistů vznikají další spolky s podobně laděným programem rozvíjejícím koncepty rozvoje nového světa a člověka. Spolky propagují pacifismus, bratrství národů, univerzální jazyk, vědeckost, vegetarianismus, alternativní léčbu, abstinenci, zdravou výživu a péči o tělo i duši. Vše se dynamicky vyvíjí v různých podobách. Jelikož celé spiritistické hnutí bylo výrazně živeno českým národním duchem, můžeme říct, že Mnichov 1938 znamenal smrt „české spiritistické filozofie“ a vystřízlivění z nadšení pro budování nového světa a nového člověka. Po válce se přes pár pokusů hnutí již trvale neobnovilo. Při střetu s komunismem bylo pasivní a pod tíhou komunistické totality postupně zaniklo. Živá zůstala jen bratrská společenství setkávající se v přísně uzavřeném rodinném prostředí.

Vedle českých ezoteriků jsme sledovali vývoj polsky mluvící menšinové scény. Poláci nevytvořili vlastní spiritistický spolek, za to vytvořili pod vedením Andrzeje Kajfosze (1889–1970) Polskou teosofickou společnost, která byla protiváhou česky orientovaných spiritistů. Koncepty polských teosofů byly neméně ambiciózní než koncepty českých ezoteriků. I oni usilovali o sbratření národů, k čemuž měl sloužit společný jazyk esperanto, jenž šířili mezi veřejností, podporovali vegetarianismus, abstinenci, zdravý životní styl a podobné názory a hodnoty. Organizace přispěla k vytvoření specifických forem dělnické religiozity. Negativního vlivu působení nacionalismu se ale v průběhu meziválečného období nezbavila, o čemž svědčí různé spory, které ji uvrhly do izolace.

Nejvýrazněji postihl teosofické kruhy ve světě, v republice i na Těšínsku spor o „nového učitele světa“. Přesvědčení o tom, že Jiddu Krishnamurti je novým učitelem světa, se zrodilo ve světové centrále Teosofické společnosti v indickém Adjáru. Myšlenka světového učitele začala být prosazována od roku 1909. Pro její šíření a přípravu učitele na misi byl založen v roce 1911 Řád hvězdy východní, jehož působnost se rozšířila do mnoha zemí světa. Realizace ideje přípravy nového učitele světa byla nejdůležitějším úkolem Teosofické společnosti pod vedením Annie Besantové. Krishnamurtiho misie vedla na jedné straně k rostoucímu zájmu o Teosofickou společnost a k přílivu nových členů, na straně druhé však byla zdrojem mnoha kontro-

verzí a odpadlictví. A této vlně rozkladu se nevyhnuly ani české země, kde v polovině 20. let 20. století česká Teosofická společnost takřka zanikla. Úplnému zániku společnosti zabránila tehdy aktivita skupinky ostravských teosofů pod vedením Josefa Škuty, která po překonání krize spolek obnovila pod názvem *Teosofická společnost v Československu*.

Obnovená organizace rekrutovala svou členskou základnu z řad ezoteriků nejen české, ale i polské a německé národnosti. Podobně jako ve světovém hnutí, tak i v českém prostředí byla jedním z nejdůležitějších úkolů obnovené Teosofické společnosti příprava české společnosti na příchod světového učitele. Za tím účelem byl v roce 1927 založen Řád hvězdy, který měl za úkol provést pro znovuprobuzení myšlenky nového učitele intelektuální mobilizaci v řadách dělnictva na Ostravsku a Těšínsku. Přestože působnost řádu platila pro celou republiku, dál než za tento vyznačený region se nerozšířila. Předpokládané zakládání knihoven, vydávání publikací a časopisů, pořádání přednášek, koncertů i jiných kulturních akcí pro širokou veřejnost, stejně jako hospodářských podniků, zřizování vegetariánských jídelen, opatroven, penzionátů a letních táborů, zůstalo pouze v rovině přání. Stalo se tak hlavně vinou rozhodnutí samého Jiddu Krishnamurtiho, který po duchovním obratu v roce 1929 z Teosofické společnosti vystoupil, Řád hvězdy rozpustil a jeho členy vyzval k hledání jiných zdrojů duchovní moudrosti. Sám nabídl nové učení, oproštěné od vlivu Teosofické společnosti, které pak proklamoval po celém světě až do své smrti. Mnohé myšlenky Teosofické společnosti žijí do dnešního dne, ovšem Teosofická společnost není již jejich nositelkou. V českých zemích přestaly Teosofická společnost a Řád hvězdy existovat na konci třicátých let minulého století a po epizodních poválečných pokusech o obnovení činnosti v době nástupu komunistické éry zanikly zcela. Myšlenky však přežily komunistickou dobu a v současnosti se transformovaly do současných koncepcí New Age.

Seznam zkratek

AMO	Archiv města Ostravy
a. v.	augsburského vyznání
DC KP	Dokumentační centrum Kongresu Poláků v ČR
fasc.	fascikl
h. v.	helvetského vyznání
inv. č.	inventární číslo
k.	karton
JNV	Jednotný národní výbor
KNV	Krajský národní výbor
NA	Národní archiv
ONV	Okresní národní výbor
PZZ	Polski Związek Zachodni
rkp.	rukopis
ř. z.	říšského zákoníku
Sb.	Sbírka [zákonů a nařízení]
sign.	signatura
s. d.	sine dato
s. l.	sine loco
SOkA	Státní okresní archiv
SÚC	Státní úřad pro věci církevní
ZA	Zemský archiv

Prameny a bibliografie

Archivní prameny

NÁRODNÍ ARCHIV PRAHA

Fond: *České místodržitelství (1884–1900)*

Fond: *Ministerstvo školství (1918–1949)*

Fond: *Státní úřad pro věci církevní (1948–1956)*

Fond: *Ministerstvo kultury – sekretariát pro věci církevní*

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

Fond: *Odbor politického zpravodajství MV 1945–1948*

ZEMSKÝ ARCHIV OPAVA

Fond: *Zemská vláda slezská*

Fond: *Policejní ředitelství Moravská Ostrava, Presidiální spisy (1895–1918)*

Fond: *Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – Spolky (1914–1935)*

Fond: *Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 1. část*

Fond: *Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, 2. část*

Fond: *Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Spolkové spisy (1922–1941)*

Fond: *Moravkoslezský zemský národní výbor – expozitura v Moravské Ostravě (1945–1949)*

Fond: *Severomoravský krajský národní výbor*

Fond: *Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, církevní oddělení*

Sbírka matrik Severomoravského kraje

Kartotéka služebny gestapa v Ostravě (nezpracovaný fond)

STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV FRÝDEK-MÍSTEK

Fond: *Teosofický spolek v Nýdku (nezpracovaný soubor)*

Fond: *Archiv obce Vendryně*

STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV KARVINÁ

Fond: *Okresní národní výbor Český Těšín (1945–1948)*

Fond: *Okresní národní výbor Karviná (1949–1960)*

Fond: *Okresní národní výbor Český Těšín (1949–1960)*

ARCHIV MĚSTA OSTRAVY

Fond: *Jednotný národní výbor – Městský národní výbor Ostrava (1949–1957)*

Spolek „Psyche“ v Praze, pobočka v Ostravě

Kartotéka domovského práva, Moravská Ostrava

DOKUMENTAČNÍ CENTRUM KONGRESU POLÁKŮ ČESKÝ TĚŠÍN

Složka: *Polskie Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim*

ARCHIV EVANGELICKÉHO A. V. SBORU V BYSTRĚCI

Księga protokołów prezbyterstwa w Bystrzycy

SOUKROMÝ ARCHIV HALINY A JAROSLAVA GROSSMANNOVÝCH

Rukopisy Andrzeje Kajfosze

ARCHIWUM PAŃSTWOWE WROCŁAW

Fond: *Konsystorz Ewangelicki Prowincji Śląskiej (Evangelisches Konsistorium für die Provinz Schlesien) (1815–1945)*

ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNE WROCŁAW

Fond: *Administracja Diecezji*

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KATOWICACH ODDZIAŁ W CIESZYNIU

Fond: *Rząd Krajowy Śląska Cieszyńskiego*

Fond: *Polski Związek Zachodni*

KSIĄŻNICA CIESZYŃSKA W CIESZYNIU

Stanovy a rukopisy

MUZEUM BESKIDZKIE WISŁA

Osobní pozůstalost Andrzeje Pozdorského

Tištěné prameny

Patent cesarski z dnia 8. 4. 1861 r. Ustawa kościoła ewangelickiego z dnia 9. 12. 1891 r. w jej brzmieniu obowiązującym od chwili ogłoszenia zmian potwierdzonych przez Monarchę najwyższym postanowieniem z dnia 11. 7. 1913 r. i inne dodatki. Wiedeń 1913.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého 1921–1923.

Sbírka zákonů a nařízení ve věcech náboženských a církevních v republice Československé. Normy platné v celém území republiky, zvláštní předpisy týkající se církví v českých zemích. Sestavil a poznámkami opatřil dr. F. Bednář. Praha 1929.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1938.

Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ („církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950, Praha–Brno 1994.

Tisk

Gwiazdka Cieszyńska 1853, 1857, 1879, 1884, 1903, 1904, 1921

Zwiastun Ewangeliczny 1872

Przyjacieli Ludu 1904

Opavský týdeník 1904

Posel záhrobní 1906, 1911, 1915, 1919, 1918, 1922, 1923

Ostřízlivění 1913

Wyzwolenie 1919

Spiritistická revue 1920

Teozofia 1920–1931

Okultní a spiritualistická revue 1921

Przegląd Teozoficzny 1922, 1928
Lotus 1923
Život 1924
Pomocniczy Język Światowy 1931
Hejnał 1937
Ewangelicki Posel Cieszyński 1939
Ludziom dobrej woli 1949–1950

Rukopisy

Heczko J., *Dějiny spiritismu v Bystřici, Bystřice* 1930 (rkp.)
<https://www.czechmediumisticart.com/spiritism/osobnosti-slezskeho-spiritismu>
[12. 6. 2024]
Kajfosz A., *Tłumaczenie Objawienia św. Jana według odsytek wraz z wykładem w duchu ezoterycznego chrześcijaństwa i mistyki*, Nydek 1934 (rkp.).
Kajfosz A., *O czasach ostatecznych*, Nydek 1934 (rkp.).
Kajfosz A., *O odkupieniu*, Nydek 1935–1950, (rkp.).
Kajfosz A., *O jawnogrzesznicy i Światłości Świata*, Nydek 1935 (rkp.).
Kajfosz, A., *O modlitwie Jezusowej*, Nydek 1935 (rkp.).
Kajfosz, A., *O pokarmach* (rkp.) 1935.
Kajfosz A., *Pokuta*, Nydek 1936 (rkp.).
Kajfosz A., *O duchowych darach*, Nydek 1936 (rkp.).
Kajfosz A., *O cierpieniu, umacnianiu wiary i zbawieniu*, Nydek 1939–1951 (rkp.).
Kajfosz A., *O napominaniu*, Nydek 1939 (rkp.).
Kajfosz A., *Zmartwychwstanie*, Nydek 1950 (rkp.).
Kajfosz A., *Wniebowstąpienie*, Nydek 1950 (rkp.).
Kajfosz A., *Zesłanie Ducha Świętego*, Nydek 1950 (rkp.).
Kajfosz A., *Stworzenie Wszechświata*, Nydek 1951 (rkp.).
Kajfosz A., *O skazitelności i nieskazitelności*, Nydek 1951 (rkp.).
Kajfosz, A., *Chrzest*, Nydek 1952 (rkp.).
Kajfosz, A., *O odpoczynku i poświęceniu*, Nydek 1952 (rkp.).
Kajfosz A., *Sąd ostateczny*, Nydek 1952 (rkp.).
Kajfosz, A., *O wyzwoleniu spod panowania Zakonu przez Wiarę*, Nydek 1953 (rkp.).
Kajfosz A., *Rodowód Jezusa, Marii i Narodzenie Jezusa*, Nydek 1954 (rkp.).
Kajfosz A., *Alfa i Omega*, Tom I. – III., Nydek 1956–1958 (rkp.)
Kajfosz A., *Jedność życia uniwersalnego we wszechświecie*, Nydek 1965–1966 (rkp.).
Kajfosz, A. *Droga prowadząca do nieśmiertelności*, Nydek 1966 (rkp.).
Kajfosz, A., *Inwolucja i ewolucja*, Nydek 1967 (rkp.).
Kajfosza, A., *Złote myśli*, Nydek 1968 (rkp.).
Kajfosz, A., *Podstawowe zasady życia duchowego*, Nydek 1969 (rkp.).
Oderský V., *H. P. Blavatská*, [s.d.] [s.l.], (rkp.).
Sobieski A., *Andrzej Kajfosz*, [Łódź 1968] (rkp.).

Statistiky

Obyvatelstvo Slezska a Hlučínska v několika důležitějších směrech na základě sčítání lidu ze dne 15. února 1921 se zvláštním ohledem na předešlá sčítání lidu, Opava 1924.

Československá statistika – svazek 9. sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921, Díl I., Praha 1924.

Statistický lexikon obcí v zemi Moravskoslezské, Praha 1935.

Náboženské vyznání obyvatelstva podle sčítání lidu v letech 1921–1991, Český statistický úřad, Praha (s. d.).

Dizertační práce

Hudáková A., *Organizace československého spiritistického hnutí*, Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta, Dizertační práce, Praha 2012, s. 33.

Publikace

150 let působení sester Alžbětinek v Jablunkově 1851–2001, Jablunkov [s. d.].

120 let v Božích službách. 120 let prvního pražského sboru. 120 let Církve bratrské, Praha 2000.

Andrýsek J. (ed.), *Sto let Bratrského hnutí v Českých zemích (1909–2009)*, [s. l.] 2009.

Anusik Z., *Karol XII*, Wrocław 2006.

Arciszewski K., *Krótká historia powstania i rozwoju ruchu braci wolnych*, Warszawa 2007.

Aubert R., In Deutschland: Zwischen Rationalismus und romantischem Idealismus. In: R. Aubert – J. Beckmann – P. J. Corish – R. Lill, *Die Kirche in Gegenwart, Erster Halbband: Die Kirche zwischen Revolution und Restauration*, Freiburg–Basel–Wien 1971, (Handbuch der Kirchengeschichte, Band VI, hrsg. H. Jedin), s. 290–298.

Aurelly K., *Z tajemnic duszy ludzkiej czyli o spirytyzmie*, Cieszyn [1908].

Badura J., *Ukochał Ewangelię i Polskę. W 80. rocznicę męczeńskiej śmierci ks. seniora Karola Kulisza*, Dziegielów 2020.

Bahlke J. – Gojniczek W. – Kaczmarek R. (red.), *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI–XX wieku*, Katowice 2018.

Balík S. – Hanuš J., *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno 2007.

Balík S. – Fasora L. – Hanuš J. – Vlha M., *Český antiklerikalismus*, Praha 2015.

Baron R. a kol., Česko–polské vztahy, In: J. Pánek (věd. red.), *Akademická encyklopedie českých dějin*, svazek II., Č/1 (čarodějnické procesy – česko–portugalské vztahy), Praha 2011.

Baron R., *Polská menšinová historiografie (v širším polsko–českém kontextu)*, In: J. Pánek (věd. red.) *Akademická encyklopedie českých dějin*, svazek V., H/1 (habáni–historismus), Praha 2019, s. 306–312.

Bařina M. – Chocholáč I., *Spiritismus v Podkrkonoší, Nová Paka* [2004].

Bednář F., *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777–1781. Prameny k dějinám tolerančního patentu*, Praha 1931.

- Below Ks. J. – Legendz M., *Leśne kościoły. Miejsca tajnych nabożeństw ewangelickich w Beskidzie Śląskim*, Bielsko-Biała 2009.
- Benčová Y., *Osobnosti Novopacka*, Nová Paka 2011.
- Beneš Z., *Dějiny Nové Paky I. (do roku 1939)*, Nová Paka 2012.
- Bérenger J., *Tolerancja religijna w Europie w czasach nowożytnych (XV–XVIII wiek)*, Poznań 2002.
- Bernardová K., *Nacismus versus okultismus v protektorátu. Osudy Jiřího Arvéda Smichovského a Jana Kefera*, Praha 2021.
- Bělina P. – Hlavačka M. – Tinková D., *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XI.a, 1792–1860*, Praha–Litomyšl 2013.
- Biermann G., *Geschichte des Herzogthums Teschen*, Teschen 1894.
- Bogus M. – Spyra J., (ed.), *Andrzej Cinciata. Dziennik 1846–1853, Część II*, Cieszyn 2015.
- Borák M., *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*, Ostrava 1998.
- Borák M., Kolaborace kněží z Těšínska s okupanty v letech 1939–1945 v materiálech poválečných soudů, In: J. Malíř – P. Marek (red.), *Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. K jeho 70. narozeninám*, Brno – Olomouc 2005, s. 227–239.
- Borovička M. – Kaše J. – Kučera J. P. – Bělina P., *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XII.a, 1860–1890*, Praha–Litomyšl 2012.
- Brenkus J., Pentecostal Movement in the Czech Republic and Slovakia, In: A. Davies – W. K. Kay (ed.), *European Pentecostalism, Global Pentecostal and Charismatic Studies*, Brill, Leiden–Boston 2011, s. 248–259.
- Broda J., *Guty. Kronika do roku 1940*, [Český Těšín]: Kongres Poláků v ČR [2023].
- Bubík T., *České bádání o náboženství ve 20. století. Možnosti a meze*, Červený Kostelec 2010.
- Bubík P. – Michnik A. – Šlíz J. – Wigłasz Cz., *100-lecie Związku Stanowczych Chrześcijan – 100. výročí Svazu rozhodných křesťanů*, Cieszyn 2010.
- Budil I. T., *Spiritualismus a odvrácená strana přírody*, Praha 2017.
- Burleigh M., *Pozemské mocnosti. Politická náboženství od Velké francouzské revoluce do 1. světové války*, Voznice 2016.
- Buzek A., *Z Ziemi Piastowskiej (Wspomnienia pastora)*, Cieszyn 2009.
- Campbell B. F., *Ancient Wisdom Revived. A History of the Theosophical Movement*, Los Angeles 1980.
- Cowan D. E. – Bromley D. G., *Sekty a nová náboženství*, Praha 2013.
- Cybulski B., *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego 1918–1920*, Opole 1980.
- Cywiński B., *Baśń niepodległa czyli w stronę politologii kultury. Wykłady witebskie*, Warszawa 2017.
- Czyż R., Pasek Z., *Monografia Wisły. Kościoły i wspólnoty religijne Wisły*, Tom 3, Wiśła 2008.
- Czyż R., Wokół sporu o Marię Konopnicką w Wiśle, *Świat i Słowo*, Tom 40, 2023, s. 153–164.
- Czyż R., Poetka i ezoterycy. Twórczość Marii Konopnickiej na Śląsku Cieszyńskim, *Pamiętnik Literacki*, 2023, z. 4, s. 197–207.

- Czyż R. – Szczyпка D., Małżeństwo Kazimiery i Józefa Chobotów, *Rocznik Wiślański*, tom 15, Wisła 2023, s. 50–59.
- Czyż R., Dziedzictwo Juliana Ochorowicza (1850–1917) na Śląsku Cieszyńskim, *Studia Religiologica*, Tom 56, 2024, č. 1, s.33–45.
- Czyż R. (red.), *Stanisław Hadyna (1919–1999). Twórczość literacka*, Wisła 2024.
- Czyż R. – Gojniczek W. – Spratek D. (red.), *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*, Cieszyn 2010.
- Čelovský B., *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999.
- Čermáková R., *Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé*, In: B. Soukupová – M. Zahradníková (ed.), *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003.
- Černý P., *Církev a náboženské společnosti v ČSSR*, Praha 1985.
- Černý P. – Kratochvíl V., *Církev a náboženské společnosti v Severomoravském kraji*, Ostrava 1986.
- Čihák J., *Theosofická společnost a její učení*, Vzdělávací knihovna katolická, svazek LXII., Praha 1914.
- Čornejová I., *Temno. Stručná historie*, Praha 2022.
- Davies N., *Europa – rozprawa historyka z historią*, Kraków 2009.
- Dejmek J. a kol., *Československo. Dějiny státu*, Praha 2018.
- Dobkowski M. – Cegielski T., *Idee przewodnie*, Gdańsk 2020 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom V, red. serii M. Rzeczycka).
- Dokoupil L. – Myška M. – Svoboda J. (eds.), *Kulturně-historická encyklopedie českého Slezska a východní Moravy*, sv. II (M–Ž), Ostrava 2013.
- Dola K., *Sprawy polskie w wypowiedziach i działalności księdza kardynała Adolfa Bertrama (1859–1945)*, In: D. Kisielewicz – L. Rubisz (red.), *Śląsk w myśli politycznej i działalności Polaków i Niemców w XX wieku*, Opole 2001, s. 23–36.
- Długajczyk E. – Skrzypek M., *Protokoły posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920)*, Bibliotheca Tessinensis VIII, Series Polonica 5, Cieszyn 2016.
- Drewniak F., *Ezoterycy w Wiśle*, In: *Wisła Julianowi Ochorowiczowi w 150. rocznicę urodzin*, Wisła 2001, s. 7–27.
- Drożdż L. – Szymeczek J., *Próby usunięcia Polaków z Zaolzia*, In: A. Dziurok – B. Linek (red.), *Górny Śląsk w Polsce Ludowej, Tom III, Wysiedlania – emigracje – przyjazdy*, Katowice – Opole 2021, s. 55–71.
- Evangelický kostel v Ostravě. Sborník u příležitosti 100. výročí položení základního kamene*, Ostrava 2005.
- Faivre A., *Theosophy, Imagination, Tradition: Studies in Western Esotericism*, New York 2000.
- Fasora L. – Kunštát M. – Pavlíček T. W. a kol., *Papežství a fenomén ultramontanismu v českých zemích*, Praha 2018.
- Friedl J., *Češi a Poláci na Těšínsku 1945–1949*, Praha–Brno 2012.
- Frýdl D., *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*, Brno 2001.
- Fukala R., *Reformace ve Slezsku a na Opavsku*, Opava 2010.

- Gadacz, T. – Milerski B. (red.), *Religia*. Encyklopedia PWN, Tom VI, Warszawa 2002.
- Gawrecki D. a kol., *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, Opava 2003, I. díl.
- Gawrecki D., Polské politické strany v českých zemích, In: J. Malíř – P. Marek a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, I. díl: *Období 1861–1938*, Brno 2005, s. 495–509.
- Gellner E., *Nacionalismus*, Brno 2003.
- Gešikowska K., *Wyższa kultura duchowa. Program i działalność Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim (1919–1931)*, Katowice 2021.
- Glombíčková Š., Jan Rösner, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, Nová řada, sešit 8. (20.), Ostrava 2006.
- Goodrick–Clarke N., *Západní esoterické tradice*, Praha 2011.
- Goodrick–Clarke N., *Okultní kořeny nacismu: tajemné árijské kultury a jejich vliv na nacistickou ideologii*, Praha 1998.
- Goodwin J., Blavatsky and the First Generation of Theosophy, In: O. Hammer, M. Rothstein eds., *Handbook of Theosophical Current*, Leiden–Boston 2013.
- Grim E., *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy*, Cieszyn 1910.
- Hammer O. – Rothstein M. (eds.), *Handbook of the Theosophical Current*, Leiden 2013.
- Hanegraaff W. J., Introduction, In: Hanegraaff W.J.– Faivre A. – van den Broek R.– Brach J.–P. (eds.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, Leiden–Boston 2006, s. VII–XIII.
- Hanegraaff W. J., *New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Leiden 1996.
- Helan P., Církevní spektrum, In: D. Hájková – P. Horák (eds.), *Republika Československá 1918–1939*, Praha 2018, s. 328–336.
- Hlavačka M. a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*, I. a II., Praha 2016.
- Hoheisel K., Spiritismus, In: E. Fahlbusch – M. J. Lochman – J. Mobiti – J. Pelikan – L. Vischner (Hrsg.): *Evangelisches Kirchenlexikon. Internationale theologische Enzyklopädie*, Band 4, S–Z, Göttingen 1996.
- Hroch H., *Małe narody Europy*, Wrocław 2003.
- Hroch M., *Na prahu národní existence*, Praha 1999.
- Chlup V., *Západ. Kronika naší kultury*, Olomouc 2017.
- Chmiel P., Die konfessionellen Verhältnisse im Herzogtum Teschen Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts im Spiegel österreichischer Volkszählungen, In: P. Chmiel – J. Drabina (red.), *Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart / Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza po współczesność*, Rattigen 2000, s. 187–202.
- Chobot J., *Nowoczesny ruch spirytualistyczny ze szczególnym uwzględnieniem Polski*, Wiśła 1937.
- Chobot J., *Mesjanizm polski. Istota, zasady, rodowód i wskazania na przyszłość*, Wiśła 1938.
- Jabłońska–Deptuła E., *Legenda polska. Kościół – Religia – Naród 1764–1864*, Warszawa 2015.
- Jakubowski W. – Solarczyk ks. M., *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku*, Warszawa–Olsztyn 2011.

- Janák D., Likvidace spolků a vytváření masových organizací po únoru 1948 (na příkladu českého Slezska), In: J. Kocian – M. Devátá ed., *1948 – Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti*, Praha 2011, s. 245–254.
- Jelínek P., *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*, Opava 2009.
- Jemelka M., „Sešli jsme se jako křesťané“: Počátky lidového spiritismu ve Slezsku do jeho institucionalizace v letech 1914–1919, *Slezský sborník*, roč. 114, 2016, č. 2, s. 27–45.
- Jemelka M., Bratrství a Život. Ostravská spiritistická scéna, její sociální zázemí a (nad)regionální kontakty (1918–1951), *Studia theologica*, roč. 20, 2018, č. 1, s. 175–202.
- Jemelka M. – Štofánik J., *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů. Náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích (1918–1938)*, Praha 2020.
- Jerczyński D., *Józef Koźdoń a narodowość śląska*, Zabrze 2011–2013.
- Jež R., Reformacja książęca w księstwie cieszyńskim w XVI wieku. Kilka refleksji o przemianach wyznaniowych rozwoju religii w okresie konfesjonalizacji, In: J. Bahlcke, W. Gojniczek, R. Kaczmarek (red.), *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI–XX wieku*, Katowice 2018, s.69–95.
- Jež R., Kariéra konvertity. Životní osudy knížete Adama Václava Těšínského (1574–1617), In: J. Brňovják, W. Gojniczek, A. Zářický (red.), *Šlechtic v Horním Slezsku / Szlachcic na Górnym Śląsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20.století) / Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek)*, Katowice–Ostrava 2011 (Nobilitas in historia moderna, Tom V, ed. radu řídí T. Krejčík), s. 147–176.
- Jirásek Z., K problematice vzniku polských spolků na Těšínsku v roce 1947, *Slezský sborník*, roč. 101, 2003, č. 3, s. 339–343.
- Kaczmarczyk S., *Probuzenecká hnutí na Těšínském Slezsku, Český Těšín* [s. d.].
- Kaczmarek H., *Stát a církev. Český případ*, Brno 2017.
- Kaleta J., Církev bratrská na Těšínsku, In: *Sto let ve službě evangelia*, Praha 1981, s. 145–152.
- Kamiński M. K., *Konflikt polsko–czeski 1918–1921*, Warszawa 2001.
- Kaplan K., *Stát a církev v Československu*, Praha–Brno 1993.
- Kaplan K., *Pět kapitol o únoru*, Brno 1997.
- Kaplan K., *Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci*, Brno 2002.
- Kapras J. (red.), *Stát*, Praha 1931 (Československá vlastivěda, svazek V, vrchní red. V. Dědina).
- Kardec A., *Księga duchów zawierająca zasady nauki duchowniczey o nieśmiertelności duszy, o naturze duchów i ich stosunkach z ludźmi, o prawach moralnych, o życiu doczesnem, o życiu przyszłym i o przyszłości ludzkości podług wiadomości udzielonych kilku pośrednikom przez duchy wyższe*, Lwów 1879.
- Kol., *Cestou pravdy a lásky. Sto let bratrského hnutí v českých zemích a na Slovensku*, Ostrava 1998.
- Koláček J., *Dějiny těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia. Annales Teschinnenses*, Olomouc 2006.

- Korzeniowski Ł., *Kultura i sztuka Śląska Cieszyńskiego na przestrzeni wieków*, Cieszyn 2016 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom VIII, red. I. Panic).
- Kosatík P., *100 x TGM. Sto Masarykových výroků*, Praha 2017.
- Kozák J., *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola českých dějin*, Praha 2003.
- Köberle, A., Theosophie, In: GALLING, Kurt (hrg.). *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1962, Bd. 6, Sch-Z, s. 846–847.
- Krebs B., *Państwo, naród, Kościół. Biskup Juliusz Bursche a spory o protestantyzm w Polsce w latach 1917–1939*, Bielsko–Biała 1998.
- Krejsa J., *Katalog olomoucké arcidiecéze za biskupa ThDr. Josefa Vrány k 1. lednu 1986*, Olomouc 1986.
- Krop J., Julian Ochorowicz jako pozytywista i jego związki z Ziemią Cieszyńską, In: *Wiśła Julianowi Ochorowiczowi w 150. rocznicę urodzin. Materiały z sympozjum, które odbyło się 16 października 2000 r.*, Wiśła 2001.
- Křížkovský L. – Adamová K., *Dějiny myšlení o státě*, Praha 2000.
- Kuba S. a kol., *K poslední šichtě „Zdař Bůh“*, [Karviná] [2024].
- Kulisz K., *Gdy ktos dojrzeje... Kazanie wygłoszone 2 października 1938 r.*, Cieszyn 1938.
- Kuś J., *Z dziejów kościelnych ziemi cieszyńskiej*, Kraków 1980.
- Kvaček R., *První světová válka a česká otázka*, Praha 2013.
- Linek B. – Michalczyk M. (red.), *Leksykon mitów, symboli i bohaterów Górnego Śląska XIX–XX wieku*, Opole 2015.
- Lis, M., *Górny Śląsk. Zarys dziejów do połowy XX wieku*, Opole 2001.
- Londzin J., *Historia generalnego wikariatu w Cieszynie*, Cieszyn 1926.
- Lucas F. Ch., A. J. Davis, In: Hanegraaff W. J.– Faivre A. – van den Broek R.– Brach J.–P. (eds.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, Leiden–Boston 2006, s. 299–301.
- Łączyńska T. (red.), *Wiśła Julianowi Ochorowiczowi w 150. rocznicę urodzin. Materiały z sympozjum, które odbyło się 16. października 2000 r.*, Wiśła 2001.
- Magenschab H., *Josef II. Revolucionář z boží milosti*, Praha 1999.
- Machej A., Adama Waclawa, księcia cieszyńskiego, zmiana wyznania w 1610 roku i okoliczności tego wydarzenia, In: *Pamiętnik Cieszyński*, Tom 13, Cieszyn 1998, s. 5–12.
- Makarius R., *Memento důlních nehod v českém hornictví*, zpracoval Petr FASTER, Ostrava 2008.
- Małkiewicz A., *Samobójstwo demokracji. Czechosłowacja w okresie II Republiki 1938–1939*, Wrocław – Zielona Góra 2013.
- Marek P. – Bureha V., *Pravosláví v Československu v letech 1918–1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, Brno 2007, s. 49–81.
- Marek P. – Lupčo M., *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravosláví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*, Brno 2012, s. 69–86.

- Marek P., *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920–1924*, Olomouc 2015.
- Masaryk T. G., *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, Praha 1990.
- Maszewska E. – Michejda-Pinno B. – Michejda J. (red.), *O większą sprawę. Ks. Franciszek Michejda (1848–1921)*, Katowice 2003.
- McLeod H., *Náboženství a lidé západní Evropy (1789–1989)*, Brno 2007.
- McLeod H., *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, Brno 2008.
- Meheust B., *Animal Magnetis / Mesmeris*, In: Hanegraaff W. J. – Faivre A. – van den Broek R. – Brach J.-P. (eds.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, Leiden–Boston 2006, s. 75–82.
- Melmuková E., *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999.
- Melmuková–Šašecí E. (ed.), *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*, Praha 2017.
- Michejda K., *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*, Cieszyn 1909.
- Michejda O., *Ks. Franciszek Michejda*, Cieszyn 1921.
- Mikolejko A., *Spirytyzm czy mediumizm? O polskich zmaganiach ze zjawiskami przeczącymi nauce*, In: M. Rzeczycka – I. Trzcińska (red.), *Formacje, ludzie, idee*, Gdańsk 2019 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom II, red. serii M. Rzeczycka), s. 38–117.
- Mikulová Z., *Nýdek, Český Těšín* 2023.
- Morys-Twarowski M., *Stosunki wyznaniowe*, In: I. Panic (red.), Nowak K. – Panic I. (red.), *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1918)*, Cieszyn 2013 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom V, red. I. Panic), s. 299–334.
- Morys-Twarowski M., *Dzieje Księstwa Cieszyńskiego*, Ustroń 2023.
- Myška M., *Moravská Ostrava za průmyslové revoluce*, In: Kol. *Dějiny Ostravy*, k vydání připravil K. Jiřík, Ostrava 1993.
- Myška M., *Region a industrializace. Studie k dějinám industrializace Slezska (1800–1918)*, Ostrava 2014.
- Nečasová D., *Nový socialistický člověk*, Brno 2018.
- Nekvinda L., *Tradiční náboženství u nás*, Hradec Králové 1999.
- Nešpor Z. R., *K původu a pramenům českého lidového spiritismu*, *Lidé města*, roč. 5, 2003, č. 12, s. 66.
- Nešpor Z. R., *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006.
- Nešpor Z. R., *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006.
- Nešpor Z. R. – Matějka O. a kol., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 146–148.
- Neudorflová M. L., *Přístup T. G. Masaryka ke katolické církvi a k náboženství před rokem 1914*, In: J. Kober (ed.) a kol., *Republika mezi rovností, růzností a jednotou*, Praha 2023, s. 393–432.
- Novotný M. (ed.), *Velké dějiny země Koruny české, Tematická řada Školství a vzdělávání*, Praha 2020.

- Nowak K., *Mniejszość polska w Czechosłowacji 1945–1989. Między nacjonalizmem a idea międzynarodalizmu*, Cieszyn–Katowice 2010.
- Nowak K. – Panic I. (red.), *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848–1918)*, Cieszyn 2013 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom V, red. I. Panic).
- Nowak K. (red.), *Śląsk Cieszyński w latach 1918–1945*, Cieszyn 2015 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom VI, red. I. Panic).
- Nowak, K. (red.), *Śląsk Cieszyński w latach 1918–1945*, Cieszyn 2015 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom VII, red. I. Panic).
- Oboleńska D. (red.) *Źródła i dokumenty*, Gdańsk 2019 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom IV, red. serii M. Rzeczycka).
- Olszar H., *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej) w drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2000.
- O'Malley J. S., *The Origin of the Wesleyan Theological Vision for Christian Globalization and the Pursuit of Pentecost in Early Pietist Revivalism, Including a Translation of The Pentecost Addresses of Johann Adam Steinmetz (1689–1762)*, Lexington–Kentucky 2020.
- Otto L., *Postylla czyli wykład Ewangelij i Listów na wszystkie niedziele i święta uroczyste roku kościelnego*, Cieszyn 1892.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl 23., Schlossar–Starowolski, Praha 1905.
- Panic I., *Piastovci těšíňští*, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, s. 8, Ostrava 1997, s. 79–93.
- Panic I., *Dzieje polityczne Cieszyna w średniowieczu (do 1528)*, In: I. Panic, współpraca B. Czechowicz – A. Dorda – Z. Jagosz-Zarzycka – W. Kuś – B. Małachowska – J. Spyra, *Dzieje Cieszyna od zarania do schyłku średniowiecza (1528)*, Cieszyn 2010 (Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych, Tom I, praca zbiorowa pod red. I. Panica), s. 137–166.
- Panic I. (red.), *Śląsk Cieszyński w czasach prehistorycznych*, Cieszyn 2009 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom I, red. I. Panic).
- Panic I. – współpraca B. Czechowicz, *Śląsk Cieszyński w średniowieczu (do 1528 roku)*, Cieszyn 2010 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom II, red. I. Panic).
- Panic I., *Śląsk Cieszyński w początkach czasów nowożytnych (1528–1653)*, Cieszyn 2011 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom III, red. I. Panic).
- Pasek Z., *Ruch zielonoświątkowy. Próba monografii*, Kraków 1992.
- Pasek Z., *Związek Stanowczych Chrześcijan*, Kraków 1993.
- Pasek Z., *Neopietyzm i wolne kościoły na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*, In: P. Chmiel – J. Drabina (red.), *Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart / Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza po współczesność*, Rattigen 2000, s. 155–172.
- Pasek Z., *Spirytyzm i ruch rozwoju duchowego*, In: R. Czyż – Z. Pasek, *Kościoły i wspólnoty religijne Wisły*, Wisła 2008 (Monografia Wisły, Tom III, red. prowadzący serii M. Kiereś), s. 39–55.

- Patzelt H., *Geschichte des evangelischen Kirche in Österreichisch-Schlesien*, Dülmen 1989.
- Patzelt H., *Pietismus v Těšínském Slezsku 1709–1730*, Cieszyn 2010.
- Persico T., A Pathless Land: Krishnamurti and the Tradition of No Tradition, In: Julia Chajes – Boaz Huss (ed.), *Theosophical Appropriations: Esotericism, Kabbalah and the Transformation*, Beer Sheva 2016, s. 115–133.
- Pešek J. – Barnovský M., *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*, Bratislava 1997.
- Piętak S. – Pindur D. – Spratek D., *Dějiny evangelíků na Těšínsku od reformace do tolerance*, Český Těšín 2020.
- Pindór J., *Co jest spirytyzm? Objasnienie dla ludu*, Trzyniec 1904.
- Pindór J., *Pamiętnik*, Cieszyn 2009.
- Pindur D., Náboženský vývoj od poloviny 19. století do současnosti, In: R. Jež – D. Pindur – H. Wawreczka a kol., *Český Těšín 1920–2020*, Český Těšín – Ostrava – Třinec 2020.
- Piškula J., *Dějiny Církve adventistů sedmého dne v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2009.
- Pitronová B., K otázce vzniku a počátečního vývoje Třineckých železáren, In: *Z dějin Třineckých železáren. Sborník*, S. Zahradník (pořadatel), Praha 1970, s. 9–28.
- Podzorski A. (red.), *Ostrzeżenie przed Fałszywymi Prorokami. Wyjaśnienia fałszywych „Rewelacyj Manu” i przerwanie pracy Ochorowicza w Rzeszy Ducha*, Cieszyn 1922.
- Popiołek F., *Dzieje Śląska Austriackiego z ilustracjami*, Cieszyn 1913.
- Pringle H., *Plan rasy panów. Instytut naukowy Himlera a Holokaust*, Poznań 2009.
- Prokš, P. *Československo a nová Evropa. Mezinárodní souvislosti vzniku a formování samostatného Československa (1914–1918/1919–1920)*, Praha 2022.
- Proskovec J., *Ówczesna uwaga o spirytyzmie*, Nakładem Kar. Sezemský w Nowé Pace, Czechy 1912.
- Putna M. C., *Obrazy z kulturních dějin Střední Evropy*, Praha 2018.
- Raclavská J. – Kolber U. – Szymeczek J., *Kazania cieszyńskie. O ich języku w kościele luteranckim*, Czeski Cieszyn 2022.
- Reiner B., *Wyznania i związki religijne w województwie śląskim (1922–1939)*, Opole 1977.
- Roberts M., *Lexikon esoteriky*, Praha 2007.
- Rostworowski E., *Historia powszechna, Wiek XVIII*, Warszawa 1994.
- Rösner J., *Spiritismus ve Slezsku. Příspěvek k objasnění historie i dnešního stavu spiritismu ve Slezsku*, Knihovna „Spiritistické revue“, svazek 5., Moravská Ostrava 1927.
- Rusek T., Válka o Těšínsko, In: J. Kober – S. Holubec (eds.) a kol., *Počátky Československé republiky 2*, Praha 2022, s. 482–526.
- Rusnok J., Horníci na Těšínsku na přelomu 19. a 20. století, *Těšínsko*, roč. 1, 1958, č. 3, s. 1–4.
- Rychlík J., *1918 Rozpad Rakouska–Uherska a vznik Československa*, Praha 2018.
- Rychlík J. – Panczew W., *Historia Czech*, Wrocław 2020.
- Rzeczycka M. – Trzcińska I. (red.), *Teozofia i antropozofia*, Gdańsk 2019 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom I, red. serii M. Rzeczycka).
- Rzeczycka M. – Trzcińska I. (red.), *Formacje, ludzie, idee*, Gdańsk 2019 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom II, red. serii M. Rzeczycka).

- Rzeczycka M. – Cegielski T. (red.), *Masoneria*, Gdańsk 2019 (Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939, Tom III, red. serii M. Rzeczycka).
- Saheb J., Náboženský život, In: A. Zářický a kol., *Rakouské Slezsko v procesu modernizace*, Svazek II., Ostrava 2020, s. 795–841.
- Sanitrák J., *Dějiny české mystiky 2. Konec zlaté éry*, Praha 2007.
- Santucci J. A., Helena Petrovna Blavatsky, In: W. J. Hanegraaff – A. Faivre – R. van den Broek – J.-P. Brach (eds.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, Leiden–Boston 2006, s. 177–185.
- Santucci J. A., Theosophical Society, In: W. J. Hanegraaff – A. Faivre – R. van den Broek – J.-P. Brach (eds.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, Leiden–Boston 2006, s. 1114–1123.
- Sezemský K., *Památník půlstoleté činnosti ve spiritismu 1880–1930*, Nová Paka, 1931.
- Schmidt M. A., Spiritismus, In: K. Gallig (hrg.) *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 6, Sch–Z, Tübingen 1962.
- Schott Ch. E., Der Pietismus in Schlesien. Von der Reformation bis zu den Hernhutern. In: D. Meyer – Ch.–D. Schott – K. Schwarz (Hrsg.), *Über Schlesien hinaus. Zur Kirchengeschichte in Mitteleuropa*, Würzburg 2006, s. 125–144.
- Schwarz K., Der Untergang der Donaumonarchie und seine Auswirkungen auf den Protestantismus. Ein Überblick, In: P. Švorc – M. Danielák – H. Heppner (eds.), *Velká politika a malé regiony (1918–1939)*, Prešov–Graz 2002, s. 22–29.
- Smoley R., *Zakázaná víra. Gnostický odkaz od evangelií po da Vinciho kód*, Praha 2009.
- Sperka J., Klasztor benedyktynów w Orłowej na tle rozwoju monastycyzmu na Górnym Śląsku do połowy XVI wieku, In: K. Lančová – M. Závodná – A. Zářický (eds.), *Orlová, Slezsko a střední Evropa*, Český Těšín 2023, s. 13–25.
- Spyra J. – Wodziński M. (ed.), *Židé ve Slezsku. Studie k dějinám Židů ve Slezsku*, Český Těšín 2001.
- Spyra J., *Żydzi na Śląsku Cieszyńskim 1742–1918. Od tolerowanych Żydów do żydowskiej gminy wyznaniowej*, Katowice 2005.
- Spyra J., *Żydowskie gminy wyznaniowe na Śląsku Austriackim (1742–1918)*, Katowice 2009.
- Spyra J., *Śląsk Cieszyński w okresie 1653 – 1848*, Cieszyn 2012 (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, Tom IV, red. I. Panic).
- Spyra J., *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych*, Częstochowa 2015.
- Stasiewski B., Staatskirchentum und Aufklärung in den weltlichen Territorien des Reiches – Theresianismus und Josephinismus, In: W. Müller – Q. Aldea – J. Beckmann – L. Cognet – P. J. Corish – O. Köhler – H. Raab – B. Schneider – B. Stasiewski, *Die Kirche im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung*, Freiburg–Basel–Wien 1970, (Handbuch der Kirchengeschichte, Band V, hrsg. H. Jedin), s. 514–523.
- Stegner T., *Bóg, protestantyzm, Polska. Biografia pastora Marcina Leopolda Otto (1819–1882)*, Gdańsk 2000.
- Stegner T., *Ewangelicy ziem polskich XX wieku. Sylwetki wybitnych postaci*, Gdańsk 2008.
- Stegner T., Luteranie na terenie Królestwa Polskiego, „ziem zabranych“ i Galicji w latach 1795–1918, In: J. Kłaczek (red.), *Pod zaborami i obcym panowaniem*, Toruń 2012, (Kościoły luterzańskie na ziemiach polskich XVI–XX w., Tom II, red. naukowa J. Kłaczek), s. 7–128.

- Stępnia A., *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i na początku XX wieku (do 1920 roku)*, Katowice 1986.
- Strašíková B., Jindřich Šimon Baar, představitel katolického modernismu, In: Z. Kučera – J. B. Lašák (ed.), *Modernismus. Historie nebo výzva?*, Brno 2002, s. 135–173.
- Svoboda J., Filosoficko-sociologické kontexty Masarykova pojetí smyslu českých dějin, In: J. Kober (ed.) a kol., *Republika ve změnách a trvání*, Praha 2002, s. 73–100.
- Szymeczek J., Towarzystwo Teozoficzne, In: *Biuletyn*, č. 2, 1996, Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków w Republice Czeskiej, Czeski Cieszyň 1996, s. 26–35.
- Szymeczek J., Andrzej Kajfosz, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, sešit 10, red. L. Dokoupil, Ostrava 1998, s. 78–79.
- Szymeczek J., Osudy těšínských Židů po roce 1945 / Die Schicksale der Teschner Juden na 1945, In: *Židé v Sudetech / Juden im Sudetenland*, Praha 2000, s. 293–311.
- Szymeczek J., Evangelíci na Těšínském Slezsku v letech 1938–1945, In: D. Baranová – D. Tóth (red.), *Účasť kresťanov v protifašistickom odboji v strednej Európe v rokoch 1933–1945*, Liptovský Mikuláš 2001, s. 80–92.
- Szymeczek J., Katolícké kněžstvo na Těšínsku v době okupace, In: D. Baranová – D. Tóth (ed.), *Účasť kresťanov v protifašistickom odboji v strednej Európe v rokoch 1933–1945, II. časť, Postoje katolíckych a pravoslávnych kresťanov k fašizácii spoločenského života v strednej Európe v rokoch 1935–1945 a ekumenizmus v odboji*, Liptovský Mikuláš 2004, s. 77–89.
- Szymeczek J., Totalitární stát a nedominantní náboženské skupiny v Československu, In: H. Nosková a kol., *K problémům menšin v Československu 1945–1989. Sborník studií*, Praha 2005, s. 62–75.
- Szymeczek J., *Vznik Československa a evangelíci augsburského vyznání v Těšínském Slezsku*, Český Těšín 2010.
- Szymeczek J., Od konfesji do narodu. Konfesja Augsburgska a tożsamość narodowa na Śląsku, In: W. Korzeniowska – U. Szuścik – A. Murzyn (red.), *Przemiany kulturowo-oświatowe i społeczne na pograniczu. Studia, materiały i szkice – w 100-lecie „Zarania Śląskiego“*, Katowice 2010, s. 84–109.
- Szymeczek J., Ruch teozoficzny na Śląsku Cieszyńskim (Zaolziu) od początku XX wieku do 1952 r., In: E. Karcz-Taranowicz (red.), *Obrazy i przestrzenie edukacji. Meandry-konteksty-dylematy. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zenonowi Jasińskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Opole 2016.
- Szymeczek J., *Dědictví luterské reformace v Čechách, na Moravě a ve Slezsku po roce 1918*, In: V. Šiler (ed.), *500 let Lutherovy reformace*, Ostrava 2017, s. 69–80.
- Szymeczek, J., Activities of the Theosophical Society and the Order of the Star in the East in the Czech Lands until 1939, *Studia Religiológica*, roč., 53, 2020, č. 1, s. 49–62.
- Szymeczek, J., Teosofická společnost na Těšínsku. Polské teosofické hnutí v Těšínském Slezsku v první polovině 20. století, *Dingir. Religionistický časopis o současné náboženské scéně*, roč. 24, 2021, č. 1, s. 4–6.
- Szymeczek J., Problém nacionalismu a institucionalizace polského teozofického hnutí v Československu po roce 1918, *Studia theologica*, roč. 24, 2022, č. 1, s. 87–102.
- Szymeczek, J., Nacionalismus mezi těšínskými spiritisty. Spiritismus ve službách českého nacionalismu. Příklad Těšínského Slezska, *Dingir. Religionistický časopis o současné náboženské scéně*, roč. 26, 2023, č. 1, s. 7–9.

- Szymeczek J., Konflikt se státní mocí. Okolnosti soudního procesu s rozhodnými křesťany na Těšínsku, *Dingir. Religionistický časopis o současné náboženské scéně*, roč. 27, 2024, č. 2, s. 43–46.
- Šindlářová I. – Kobza M., *Řeky Moravskoslezského kraje. Tepny krajiny – putování podél řek za památkami, přírodou a lidmi*, Olomouc 2007.
- Šmíd M., *Masaryk a česká katolická moderna*, Brno 2007.
- Štěříková E., *Z nouze o spasení. Česká emigrace v 18. století do pruského Slezska*, Praha 1992.
- Štěříková E., *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*, Praha 1999.
- Štěříková E., *Pozvání do Slezska. Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*, Praha 2001.
- Štěříková E., *Zelów*, Praha 2003.
- Šústková H., *Biografický slovník poslanců zemského sněmu v Opavě (1861–1918)*, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, Nová řada, sešit 8. (20.) Supplementum, Ostrava 2006.
- Šuvarský J., *Biskup Gorazd*, Praha 1979.
- Świerzowska A. (ed.), *Selected Issues*, Gdaňsk 2019 (Polish Esoteric Traditions 1890–1939, series ed. M. Rzczycka).
- Tomášová V., *Evangelíci na Těšínsku v tolerančním období*, Český Těšín 2018.
- Tretera J. R., *Konfesi právo a církevní právo*, Praha 1997.
- Tretera J. R., Nová právní situace církví a náboženských společností v roce 1950, In: *Stát a církev v roce 1950*. Brno 2000, s. 21–33.
- Tretera, J. R. *Stát a církev v České republice*, Kostelní Vydří 2002.
- Trzcińska I., Ezoteryczne źródła koncepcji uważności – kontekst polski, *Przegląd Religioznawczy*, 2021, č. 1, s. 98–109.
- U[nucka] J., Wywoływanie duchów, In: *Nasz Kalendarz Ewangelicki 1934*, Czeski Cieszyn [1933], s. 112–115.
- Urban O., *Česká společnost*, Praha 1982.
- Urfus V., *Císař Josef I. – nekorunovaný Habsburk na českém trůně*, Praha 2004.
- Valenta J., Dějiny Zaolzí ve 20. století: skutečnost versus legendy, *Slovanský přehled*, roč. 87, 2001, č. 1, s. 27–42.
- Vaško V., *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce. Díl I. a II.*, Praha 1990.
- Veber V. – Hlavačka M. – Vorel P. – Polívka M. – Wihoda M. – Měřínský Z., *Dějiny Rakouska*, Praha 2002.
- Veber V., *Osudové únorové dny*, Praha 2008.
- Viršinská M., *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*, Martin 2011.
- Vojtíšek Z., *Encyklopedie náboženských směrů v České republice. Náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*, Praha 2004.
- Vojtíšek Z., *Hnutí Grálu v Československu. Společenství čtenářů Abd-ru-shina od roku 1927 do současnosti*, Praha 2021.
- Vorel P., *Velké dějiny země Koruny české*, svazek VII., 1526–1618, Praha–Litomyšl 2005.
- Wagner O., *Zwischen Völkern, Staaten und Kirchen. Zur Geschichte des Protestantismus in Ostmitteleuropa*, Berlin–Bonn 1986, s. 86–100.

- Wagner O., *Kościół macierzysty wielu krajów. Historia Kościoła Ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim 1545–1918/1920*, Bielsko–Biała 2008.
- Wantuła A., *Porządek kościelny Adama Wacława. Początki organizacji Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*, Warszawa 1937.
- Wein M., *Slovanský Jeruzalém. Jak Češi založili Izrael*, Praha 2018.
- Werner K., *Náboženské tradice Asie 1. Náboženské systémy Indie. Náboženství na střeše světa a v okolí (Tibet, Nepál, Bhútán a Mongolsko)*, Bratislava 2008.
- Wessinger C., *The Second Generation Leaders of the Theosophical Society*, In: O. Hammer, M. Rothstein (eds.), *Handbook of Theosophical Current*, Leiden–Boston 2013.
- Winkelbauer T., *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein. Ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien–München 1999.
- Wolf E., Blavatsky, Helena Petrovna. In: Gallinger K. (hrg.). *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*. Tübingen 1957, Bd. 1, A–C, s. 1319.
- Zabawski W., *Droga do Ziemi Obiecanej. Ruch narodowy na Śląsku Cieszyńskim i udział w nim ewangelików (1848–1920)*, Cieszyn 1934.
- Zahradnik S., *Czasopiśmiennictwo w języku polskim na terenach czechosłowackich*, Opole 1989.
- Zahradnik, S.: *Niegodna droga* ks. Pawła Zahradnika, *Zwrot*, roč. 46, 1994, č. 5, s. 23–26.
- Zaremba J., *Piśmiennictwo ewangelickie na Śląsku do 1800 roku*, In: T. Wojak (red.), *Udział ewangelików śląskich w polskim życiu kulturalnym*, Warszawa 1974.
- Zdražil T., *Počátky theosofie a antroposofie v Čechách. Rudolf Steiner – Praha, Opava a Třebovice*, Březnice 1997.
- Zdražil T., *Theosofie v Praze*, *Paginae Historiae – Sborník Státního ústředního archivu v Praze*, 1998, č. 6, s. 21–37.
- Žáček R., *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004.
- Żywczyński M., *Historia powszechna 1789–1870*, Warszawa 1996.

Osobní rejstřík

A

Adam, biblická postava 72
Adam Václav, kníže těšínský 29
Alžběta Lukrécie, kněžna těšínská 12, 29
Asmus, Bernhardt 189
Arundale, Georg 107

B

Bahlke, Joachim 18
Barret, William Flechter 97
Bartelmus, Trugott 37
Bartosz, Paweł 164
Bartulec, Adam 148
Baxter, Richard 51
Bedrníček, Jan 101, 152
Benedikt XV., papež 123
Bergmann, Hugo 101
Bertram, Adolf, kardinál 27, 190
Besantová, Annie Wood 102, 104–107,
159–160, 216
Běllica, Leopold 83
Blavatská, Helena Petrovna 93–94,
97–98, 102, 104, 108
Blavatský, Nikifor 94
Bolzano, Bernard 102
Bonaparte, Napoleon 45
Borák, Mečislav 189
Borovský, Havlíček Karel 135
Böhme, Jacob 11
Braid, James 59
Brod, Max 101
Břenek, Rudolf 136
Břustek, Jan 145, 196, 209
Buzek, Andrzej 43

C

Cabák, František 144, 146
Cieslar, Adam 88
Cieslar, Jan 136
Cimr, Václav 152, 211
Cinciała, Andrzej 67–70
Comte, Auguste 56
Cymorek, občan Konské 178
sv. Cyril, moravský věrozvěst 112
Czyż, Renata 18–19

Č

Čapek, Otakar 204
Čech, Richard 83
Černá, Augustina 146
Černá, Alma → Škutová, Alma
Černý, František 82, 146
Černý, Matouš 146
Čihák, Josef 103

Ć

Ćwikliński, Henryk 71

D

Damek, František 136
David, Christian 33–34
Davis, Andrew Jackson 61
Davies, Norman 56
Dolgorukij, Pavel 94
Domańska, Jadwiga 92
Dostálová, Františka → Škutová,
Františka
Doyle, Arthur Conan 97
Drewniok, Franciszek 20
Drobisz, občan Karviné 163
Durczok, Josef 81–83

E

Eichler, Karl 189
Einstein, Albert 101
Eisner, hospodský z Nýdku 114
Eckstein, Friedrich 100
Etrich, Ignác 74
Eva, biblická postava 66

F

Fantová, Berty 101–102, 107
Farský, Karel 124
Ferdinand I., císař 39
Fierla, Alfred 185
Filimowski, Leon 71
Franěk, Pavel 146
Frank, Philip 101
František Josef I., císař 40
Fox, Kate 60–61
Fox, Margaret 60–61
Furch, Josef 27, 189

G

Gajdzica, Kazimierz 13, 180
Galén, antický lékař 61
Garibaldi, Giuseppe 94
Gebhart, Arthur Heinrich 97
Gertsman, Martin 28
Geryk, Jan 185
Gęsikowska, Kamila 21
Giblová, Julie 144
Głodziński, Franciszek 62
Gnida, Franciszek 192
Gojniczek, Waclaw 18
Goodrick-Clarke, Nicholas 192–193
Gorazd (Pavlík, Matěj) 124
Griese, Otakar 109
Grossmann, Jaroslav 165–166
Grossmannová, Halina 165–166
Gurney, Edmund 97

H

Haase, Adolf 39
Haase, Carl Theodor 44, 48
Habdang, dr Fr. → Watraszewski,
Franciszek Ksawery
Hadrian IV., papež 25
Hadyňa, Jan 168–171
von Hahn, Peter 93
Hácha, Emil 194
von Hartmann, Franz 98–99
Havrlant, Augustín 142, 144–145
Havrlant, František 144–145
Heczko, Jerzy Bogusław 33
Heczko, Josef 114, 117
Hečko, Jan 196
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 101
Hess, Rudolf 192–193
Himmler, Heinrich 192
Hitler, Adolf 188, 191–194
Hodgston, Richard 98
Houdini, Harry 97
Hovjacký, František 136
Hrdý, Oldřich 196
Hudáková, Andrea 73
Hujer, Karel 140
Hume 70
Hus, Jan, český reformátor 111, 124, 135,
140
Huyn, Paul 123
Hübbe-Schleiden, Wilhelm 97

Ch

Chłopicki, Witold 71
Chobot, Adolf 148
Chobot, Józef 98, 168–169, 171, 193
Chobot, Karol 168, 171–172

J

Jan, apoštol 50
Jan Křtitel, biblická postava 61
Jan Pavel II., papež 26–27
Janeček, J. I. 75–76
Janeczek, Pavel 185
Jemelka, Martin 20, 81
Janík, Pavel 196
Jinarajadasa, Curuppumullage 176
Josef II., císař 34–37

K

Kaczmarek, Ryszard 18
Kaczyński, Alojzy 163
Kaczyński, Józef 148, 159, 203
Kafka, Franz 101–102
Kajfosz, Andrzej 109–110, 115–116, 118,
148–150, 155–157, 163–164, 167–
168, 174, 177, 187, 193, 202–203, 211,
212, 218
Kajfosz, Jan 109
Kajfosz, Maria (Samiec, Maria) 109
Kaiser, Jan 146
Kajzar, Leopold 140
Kant, Immanuel 101
Kardec, Allan (Rivail, Hippolyte Léon
Denizard) 61–62, 70, 73, 169, 216
Karel IV., císař římský a král český 112
Karel XII., švédský král 30
Kazimír I., kníže těšínský 12
Kazimír II., kníže těšínský 28
Kiermašek, Antonín 81
Klepáč, Karel 146
Klepáčová, Růžena 146
Klimčík, Jan 144
Klimek, Rudolf 142
Kobiela, Rudolf Zdzisław 182
Kocián, Josef (Kotzian, Josef) 136, 139,
141, 195
Koch, Alois 100–101
Komenský, Jan Amos 112, 124–125, 135,
140

Konopnicka, Maria 19
Kopka, Leopold 178
Kordáč, František 123
Kostecký, Jakub 88
Kostř, Ladislav 196
Kostřová, Marie 196
Kotzian, Josef → Kocián, Josef
Kovalevskij, prof. 101
Kozák, Jaromír 119
Kozdon, Josef → Koždoň, Józef
Koždoň, Josef → Koždoň, Józef
Koždoň, Józef (Koždoň, Josef, Kozdon, Josef) 48
Král, Adolf 146
Krašínski, Walerian, hrabě 45
Krishnamurti, Jiddu 105–108, 153, 155, 157, 159–160, 162–163, 218–219
Krofta, Kamil 181
Krygel, Evald 185
Krygel, Josef 88
Kryštůfek, J. 185
Křetinský, František 176
Křivka, A. 135
Kučera, Ferdinand 88, 142, 144–145
Kuchař, Jan 78, 87, 89, 130–131, 136–137, 141, 195
Kula, Džwala, údajný tibetský mistr 96
Kulisz, Karol 50, 186
Kunčický → Rösner, Jan
Kupčák, Jan 178
Kus (Kuś), občan obce Louky 63, 72, 77
Kuś → Kus
Kuś, Jan 183

L

Labaj, Josef 139
Landes, David S. 10
Lažanský, Leopold, hrabě 39
Leadbeater, Charles W. 105–106
Leonhardi, Adolf Franz 100, 108
Lička, František 146, 210
z Lichtenštejna, Karel 29
Linek, Bernard 11
Lipski, Józef 80
Lodge, Sir Oliver 97
Lowczany, Timotej 30
Lucemburský, Jan, císař a český král 12
Lukeš, A. 111
Luther, Martin 28

M

Mach, Alois 208
Malyjurek, Pavel 178
Marie Terezie, císařovna 34–36
Martinkevič, Adolf 146
Masaryk, Tomáš Garrigue 48–49, 119, 123–125, 127, 140–142, 145, 171
Matyáš, císař a král 29
McLeod, Hugh 56
Mesmer, Franz Anton 59
Metoděj, moravský věrozvěst 112
Meyer, Gustav → Meyrink, Gustav
Meyrink, Gustav (Meyer, Gustav) 100
Měšek I., kníže těšínský 12
Mickiewicz, Adam 44–46
Michalczyk, Andrzej 11
Michejda, Franciszek 47, 118
Michejda, Karol 114, 116
Michejda, Oskar 114
Mikota, Miloš
Mikula, František 78
Mikula, Jan 82
Mikula, Štěpán 82
Mikuláš, Alois 146
Milerski, Karol 164, 167
Montessori, Maria 173
Morys, Alois 144–145
Moudrá, Pavla 152
Mrózek, Józef 51–52
Mucha, Alfons 139
Mumler, William H. 64
Münch, Henryk Leopold 156
Myers, Frederic William Henry 97

N

Nešpor, Zdeněk R. 75
Nepomucký, Jan 123
Nikl, František (Nykl, František) 89, 136, 196
Nosek, Václav 200
Novák, Jaroslav 178
Nykl František → Nikl, František

O

Ochorowicz, Julian 19, 59, 90–93, 150, 168–169, 217
Olcott, Henry Steel 93–94, 102, 104–105
Onderek, František 27

Otto, Leopold 44–47, 80
Ožana, Gustaw 192
Ožana, Józef

P

Pacut, František 196
Palacký, František 124
Palladino, Eusapia 92
Panic, Idzi 17
Papée, Kazimierz 181
Parchanský, Josef 161
Pasek, Zbigniew 20
Pastrňák, Josef 178
Paul, Jonathan 50
Paulini, Andrzej 33
Pavel, apoštol 167
Pavel VI., papež 24, 27
Pavlíček, František 73
Pavlík, Karel 195
Pavlík, Matěj → Gorazd
Pekař, Josef 124,–125
z Pernštejna, Jan 28
Petr, apoštol 50
Pilch, Jan 169–171
Pilch, Paweł 164, 187
Pilchowa, Agnieszka 158, 168–170, 193
Piłsudski, Józef 171
Pindór, Jan 50
Pindór, Józef 19, 63–64, 66, 108
Piontek, Ferdinand 27
Pitr, Přemysl 205
Pius VII., papež 24
Pius XI., papež 24
Pius XII., papež 27
Plucnar, František 178
Podbrdský, Václav 112
Podzorski, Andrzej 21, 118, 149–150, 158
Pražma, Justus Vilém, hrabě 26
Prenzel, Franciszek 174–175
Prus, Bolesław 92

R

Rada, Jan 177, 204, 210
Radová, Hermína 204
Raszyk, Augustyn 148
Rivail, Hippolyte Léon Denizard → Kardec, Allan
Rösner, Jan (Rézner, Jan), též pseudonym

(Kunčický) 19, 72, 87, 89, 112, 114, 117, 130, 133, 136, 138, 141–142, 177, 194–195

Rézner, Jan → Rösner, Jan
Rogers, Edmund Dawson 97
Roustaing, J. B. 73
Rucký, občan Oldřichovic 178
Rzeczycka, Monika 20

Ř

Řehoř XVI., papež, 45
Říman, Josef 78, 89

S

Samiec, Maria → Kajfosz, Maria
Samolej, Jan 88, 136
Samuel, prorok 59
Saul, židovský král 59
Sezemský, Karel 75, 86, 90, 114
Schaffgotsch, Filip Gotthard 26
Schäfer, Ernst 193
von Schmerling, Anton 40
Schmidt, J. E. 73
Schneider, Karl Samuel 39
Sidgwick, Henry 97
Silvestr II., papež 24
Skřidlovský, Jan 177–178
Skřínský, Hynek 146–147
Slade, Henry 74
Sławikowski, Antoni 67
Smejkal, Rudolf 152
Spratek, Daniel 18
Stalmach, Paweł 61, 71
Staša, Josef 144
Stegner, Tadeusz 47
Steiner, Rudolf 99, 101–102, 107–108
Stony, Marie 102
Sucharda, Antonín 111
Swedenborg, Emmanuel 61
Sztefkowa, Zuzanna 177

Š

Šárka, Emanuel 204
Šefčík, Josef 78
Škuta, Jan 154
Škuta, Josef 153–155, 157, 159–162, 176, 197, 203, 219
Škuta, Lidumír 154

Škutová, Alma (Černá, Alma) 154
Škutová, Františka (Dostálová,
Františka) 154
Škutová Věra 154
Štěrba, Karel 88, 136
Štofánik, Jakub 20
Štýrský, Karel, arcikníže 29

Š

Świętosławski, Wojciech 184
Świerzowska, Agata 102

T

Talpa, Adolf 143
Toboła, Stefan 148
Tomczykówna, Stanisława 92
Towiański, Andrzej 44, 46
Trzcińska, Izabela 22, 102, 104
Trombik, Paweł 203
Třanovský, Jiří 30
Turoň, Karel 88

U

Urbánek, František 87
Urbánek, Josef 78, 82, 89

V

sv. Václav 112
Václav III. Adam, kníže těšínský 28–29
Valica, Leopold 146

Vaněk, H. 141
Vaňous, Alois 143–147
Vaško, Václav 191
Velhuda, Ferdinand 196
Velická, Marie 204
Velický, Leopold 204
Veselý, občan Radvanic 88
Vinkler, František 142
Vrbica, Antonín 196

W

Waddell, Laurence Austine 103
Walicki, Andrzej 46
Waltr z Malome 25
Watraszewski, Franciszek Ksawery (dr
Fr. Habdang) 92
Wehrenfennig, Erich 127
Weissmann, Stanislav 26
Weltsch, Felix 101
Wihan, prof., občan Trutnova 74
Wihanová, Lotti 74

Z

Zabawski, Władysław 44, 48
Zahradnik, Paul 184–185, 191–192
Zmeřty, Adolf 192
Zuček, Karel 136

Ž

Žižka, Jan, husitský vojevůdce 112

Místní rejstřík

A

Adjár 95, 97, 99, 101–102, 108, 152–157,
163, 176, 218
Albrechtice (Olbrachcice) 178
Annín (Annathal) 73
Annathal → Annín
Aš 31

B

Babylon, biblické město 130
Barcelona 176
Benáres 94
Berlín 24, 51, 99
Bílsko (Bielsko) 14, 26, 30, 37, 39, 53, 117
Bielsko → Bílsko
Błędownice Dolne → Dolní Bludovice
Bogumin → Bohumín
Bohumín (Nový Bohumín, Starý Bohu-
mín, Bohumín nádraží, Bogumin)
42, 52, 178, 182, 184
Bombaj 95
Bratislava 141
Brémy (Bremen) 68
Bremen → Brémy
Breslau → Vratislav
Brno 13, 100, 117, 145, 152, 159, 195, 197,
212, 214
Brusel 176
Bruzovice 181
Budapešť 176
Bydhošť (Bydgoszcz) 175
Bystřice (Bystrzyca) 21, 29, 37, 114–116,
196

C

Čaňhrad 140
Cierlicko → Těrlicko
Cierlicko Dolne → Dolní Těrlicko
Cieszyn → Těšín
Cisownica → Tisovnice
Czeski Cieszyn → Český Těšín
Częstochowa → Čenstochová
Cukmantl → Zlaté Hory

Č

Český Těšín (Czeski Cieszyn) 126, 182,
183–184, 190, 202, 211–213
Čennai (Madras) 95, 97
Čenstochová (Częstochowa) 158

D

Darkov (Darków) 148
Darków → Darkov
Dětmarovice (Dzieńmorowice) 82
Dnipro (Jekatěrinoslav) 93
Dobrá 181
Dolní Bludovice (Błędownice Dolne) 37,
78, 80, 89, 136
Dolní Lomná (Łomna Dolna) 30
Dolní (Německá) Lutyně (Lutynia
Dolna) 80, 88–89, 114, 136, 196
Dolní Suchá (Sucha Dolna) 83
Dolní Těrlicko (Cierlicko Dolne) 52
Doubrava (Dombrová) 78, 82–83, 85,
178, 182
Dombrová → Doubrava
Drahomyšl (Drogomyśl) 37
Drážďany (Dresden) 45
Dresden → Drážďany
Drogomyšl → Drahomyšl
Dzieńmorowice → Dětmarovice

E

Elberfeld 97–98, 100

F

Frýdek (Frydek) 14, 26, 158, 178, 184
Frydek → Frýdek
Frýdek – Místek 21
Frýdlant nad Ostravicí 136
Fryštát (Frysztat) 14, 26, 81, 83, 148, 178
Frysztat → Fryštát
Frývaldov → Jeseník

G

Gablonz → Jablonec nad Nisou
Glasgow 64
Goeszów → Holešov
Gródek → Hrádek
Gruszów → Hrušov
Guty 29, 78, 89, 136

H

Hájkovice 112
Hamburk 97
Herczawa → Hrčava
Herrnhut → Ochránov
Heřmanice 154
Horní Líštná (Leszna Górna) 30
Horní Lutyně (Lutynia Górna) 52
Horní Suchá (Sucha Górna) 158–159,
163, 178, 202–203
Hořice 111
Holešov (Goleszów) 37, 150
Hrabačov u Jilemnice 76
Hrádek (Gródek) 21
Hrčava (Herczawa) 178
Hrušov (Gruszów) 84, 88, 145, 181, 196
Hrušov nad Odrou 196
Hulváky 146
Hydesville 60

Ch

Cheb 100
Chrudim 86

J

Jablonec nad Nisou (Gablonz) 100, 128
Jablunkov (Jabłonków) 24–25, 202
Jabłonków → Jablunkov
Janský Vrch (Johannesberg) 26
Javoří (Jaworze) 30, 37
Jaworze → Javoří
Jekatěrinoslav → Dnipro
Jeseník (Frývaldov) 26
Jičín 111
Jinačovice 145
Jindřichův Hradec 100
Johannesberg → Janský Vrch

K

Kalvárie 158
Karviná (Karwina) 21, 26, 52, 78, 80,
82, 84–85, 89, 140–141, 143, 146,
158–159, 161, 163, 178, 202, 215
Karwina → Karviná
Karviná-Sovinec (Karwina-Sowiniec)
83,
Karwina-Sowiniec → Karviná-Sovinec
Kašperské Hory 73

Katovice (Katowice) 21, 168, 189
Katowice → Katowice
Klimkovice 146–147
Komorní Lhotka (Ligotka Kameralna)
30, 37, 181
Koniaków → Koňakov
Koňakov (Koniaków) 52
Krakov (Kraków) 22, 25, 67–68, 70–71,
156, 169–170
Kraków → Krakov
Kunčice-Švrkl 88
Kunčičky (Malé Kunčice) 89, 153–154,
196

L

Łazy (Łazy) 53, 88, 146, 148, 168, 181
Leszna Górna → Horní Líštná
Lhasa 103
Ligotka Kameralna → Komorní Lhotka
Lipník nad Bečvou 116
Lipová (Lipowa) 30
Lipowa → Lipová
Lipsko (Lipsk) 91, 98–99
Lipsk → Lipsko
Londýn 94, 97
Louky (Luky, Łąki) 72, 77–78, 81, 143
Luky → Louky
Lutynia Dolna → Dolní Lutyně
Lutynia Górna → Horní Lutyně
Lvov (Lwów) 62, 70, 91
Lwów → Lvov

Ł

Łąki → Louky
Łazy → Łazy
Łomna Dolna → Dolní Lomná

M

Madras → Čennai
Malé Kunčice → Kunčičky
Marianské Hory 144, 152
Mariazell 75
Mentano 94
Męženin nad Bugiem 174
Michálkovice (Michałkowice) 84, 154,
159, 161, 181
Michałkowice → Michálkovice
Místek 195

Mnichov 194, 218
Morávka 26, 181
Moravská Ostrava 42, 53, 82–84, 86,
88–89, 102, 136, 141–143, 145–147,
152–154, 159–160, 176–177, 184–
185, 195–197
Muglínov 145

N

Návší (Nawsie) 37, 53, 118
Nawsie → Návší
New York 61, 94, 104
Německá Lutyně → Dolní Lutyně
Nová Paka 21, 74, 76, 86–87, 90, 111
Nová Ves (Ostrava–Nová Ves) 146, 205,
209
Nýdek (Nydek) 21, 29–31, 110, 114–115,
118, 148, 159, 163–164, 187, 202–203
Nydek → Nýdek
Nýdek–Góra 164
Nýdek–Hluchová 164

O

Ochranov (Herrnhut) 33
Olbrachcice → Albrechtice
Oldrzychowice → Oldřichovice
Oldřichovice (Oldrzychowice) 53, 178,
196
Olomouc 114, 117, 131, 142
Ommen 160–161
Opava 13–14, 21, 197
Ostrava (Velká Ostrava) 15, 21, 89, 117,
153–154, 157, 160–161, 178, 202,
204, 208–209, 211–212, 214, 216
Ostrava–Nová Ves → Nová Ves
Orlová (Orłowa) 25, 42, 52, 81, 83, 115,
146, 168, 181, 212
Orłowa → Orlová
Oxford 107

P

Paříž 46, 59, 91, 175
Petřvald (Pietwałd) 83, 88, 182
Pietwałd → Petřvald
Pilsk 24
Praha 21, 76, 86, 101, 109, 115, 117, 131,
142, 152, 157, 159–160, 211, 214
Praha–Bubeneč 146

Prostřední Suchá (Sucha Średnia) 136,
148
Přerov 100, 109
Přívoz 82, 136
Polska Ostrawa → Slezská Ostrava
Poremba → Poruba
Poruba (Poremba) 81, 83
Pszczyzna → Pština
Pština (Pszczyzna) 168

R

Radvanice 76, 78, 88, 90, 113, 119, 124,
136, 140, 142, 181, 194–195, 209, 217
Radzymin 91
Ravensbrück 193
Rumburk 117
Rychvald (Rychwałd) 181–180, 183
Rychwałd → Rychvald
Rzeka → Řeka

Ř

Řeka (Rzeka) 181
Řím 27, 92, 125, 140

S

Skočov (Skoczów) 48
Skoczów → Skočov
Slezská (Polská) Ostrava (Polska Ostra-
wa, Śląska Ostrawa) 82, 84–85, 88,
115, 142, 144–145, 154, 197
Slezská (Polská) Ostrava–Zárubek
82–83, 86
Soběšovice 136
Solferino 40
Staré Bílsko (Stare Bielsko) 37
Staré Hamry 42
Stare Bielsko → Staré Bílsko
Stonava (Stonawa) 80, 88, 136, 148, 177,
204
Stonawa → Stonava
South Bend 211
Stradouň 75
Strumeň (Strumień) 26
Strumień → Strumeň
Střekov 100
Sucha Dolna → Dolní Suchá
Sucha Górna → Horní Suchá
Sucha Średnia → Prostřední Suchá

Svinov 146
Szczecin → Štětín

Š

Śląska Ostrava → Slezská Ostrava
Štětín (Szczecin) 24
Štramberk 185

T

Teplice 100
Těrlicko (Cierlicko) 51
Těšín (Cieszyn) 12, 14, 18, 21, 24–26,
28–32, 37–38, 43–47, 51–53,
69–70, 72, 77, 115, 117–118, 136, 168
– 169, 178, 182, 185–186, 189, 191,
216
Tisovnice (Cisownica) 150
Trenčín 185
Trutnov 74
Trzanowice → Třanovice
Třanovice (Trzanowice) 52
Třebovice 102
Třinec (Trzyniec) 83, 117, 146, 196, 202,
205, 213
Třinec Kanská–Kanada 178
Trzyniec → Třinec
Tyniec 25

U

Uherský Ostroh 143
Ustroň (Ustroń) 30, 37, 83, 187
Ustroň → Ustroň
Ústí nad Labem 100, 141

V

Valašské Meziříčí 185
Varnsdorf 100, 152, 159
Varšava (Warszawa) 44, 46, 91–92, 156,
169, 173, 184
Vatikán 129
Velká Ostrava → Ostrava

Veselí nad Lužnicí 75
Videň 37, 39, 59, 100, 136, 176
Vidnava 26
Visla (Wisła) 21, 30, 37, 59, 90–92,
149–150, 168–169, 171, 178, 187, 193,
217
Visla Javorník (Wisła Javornik) 150
Vítkovice 82, 89
Vojice 111
Vratimov 181
Vratislav (Wrocław, Breslau) 21, 24, 26,
191–192
Vrbice 181
Vsetín 146–147, 205
Vysoké Mýto 74

W

Warszawa → Varšava
Wisła → Visla
Wisła Javornik → Visla Javorník
Wittenberg 28
Wrocław → Vratislav
Würzburg 98

Z

Záblatí 154
Zábřeh 142, 146
Zámorsk (Zamarski) 169
Zamarski → Zámorsk
Západní Těšín (Cieszyn Zachodni) →
Český Těšín
Zlaté Hory (Cukmantl) 26
Zlín 141
Znojmo 146

Ž

Ženeva 176

Ž

Žeraň 92

Podsumowanie

Nowy świat i nowe życie. Ruch spirytystyczny i Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim od połowy XIX wieku do połowy XX wieku

Książka przedstawia rozwój spirytyzmu i ruchu teozoficznego w regionie ostrawsko-karwińskim, czyli w głównej mierze na obszarze historycznego Śląska Cieszyńskiego, ale również na terenie sąsiednim, czyli w szerokiej okolicy Ostrawy. W Księstwie Cieszyńskim we wczesnym okresie nowożytnym rozwinął się tradycyjny, ortodoksyjny ewangelicki kościół regionalny, który w XVIII wieku został wzbogacony o elementy pietyzmu, kładące nacisk na przejawy osobistej pobożności. Dzięki specyficznemu rozwojowi historycznemu cieszyński protestantyzm zawierał z jednej strony elementy ewangelickiej ortodoksji i romantyzmu, które były ubrane w szaty kultury polskiej, a z drugiej strony elementy liberalizmu i racjonalizmu, które nawiązywały do tradycji niemieckojęzycznej. Tworzyło to intelektualne napięcie w środowisku ewangelickim, które ze względu na nacjonalizm oddalało Kościół od jego podstawowej duchowej misji i powodowało, że część jego członków odchodziła od Kościoła i szukała innego pokarmu duchowego w środowiskach duchowości alternatywnej. I to w bardzo różnych. Cieszyńskie przebudzenie duchowe było początkiem ruchu zielonoświątkowego, ruchu braci, adwentyzmu a później kolejnych ugrupowań religijnych.

Scena ezoteryczna również stała się aktywna. Pierwsze przejawy spirytyzmu pojawiły się na Śląsku Cieszyńskim w 1853 roku, pięć lat po pojawieniu się nowoczesnego spirytyzmu w Stanach Zjednoczonych. W pierwszej fazie spirytyzm przemawiał głównie do młodych ludzi, którzy masowo eksperymentowali ze „skaczącymi stołami”. Ta „atrakcja” była promowana przez powstające środki masowego przekazu, w tym przypadku prasę, która stała się popularnym i masowym zjawiskiem od połowy XIX wieku. W świecie mediów nowa rozrywka cieszyła się dużym zainteresowaniem, nawet w mediach opierających swą działalność na tradycyjnych systemach wartości. Na początku nic nie wskazywało na to, że z tej „jarmarcznej” atrakcji rozwinię się nowa, alternatywna forma duchowości. Po krótkim czasie zainteresowanie nową atrakcją w środowisku cieszyńskim ustało, a te przejawy działania nieznanymi sił zdawały się odchodzić w zapomnienie.

Wkrótce jednak zaczęto wierzyć, że tajemniczy ruch stołów, pukanie, skakanie i inne przejawy praktyk spirytystycznych były oznakami komunikacji z duchami zza grobu. Tę jakościową zmianę umożliwiła powszechna popularność prac francuskiego spirytysty Allana Kardeca (1804-1869). Cieszyn był ważnym ośrodkiem ruchu wydawniczego, a miejscowi wydawcy mieli na stanie różne nowości, w tym polskojęzyczną literaturę spirytystyczną. Obok spirytyzmu ludowego narodził się spirytyzm intelektualny, który szukał oparcia w środowisku naukowym i starał się przedstawić spirytyzm jako nowe zjawisko z pogranicza nauki i duchowości. Zjawiskami tymi interesowali się również znani naukowcy, tacy jak Julian Ochorowicz (1850-1917), swego czasu związany z cieszyńską Wisłą. Badacze ci byli wierni tradycji pozytywistycznej i badali nowe zjawiska metodami naukowymi. Zyskali uznanie, ale i pogardę.

Nowa fala spirytyzmu w regionie ostrawsko-karwińskim nastąpiła pod sam koniec XIX wieku, w tym kontekście często wspomina się rok 1897. Tym razem spirytyzm rozprzestrzenił się w koloniach robotniczych Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego. Stało się to pod ciężarem wielkich katastrof górniczych, które miały miejsce w kopalniach okręgu pod koniec XIX wieku. Teraz spirytyzm miał kilka nowych, odmiennych cech niż w połowie XIX wieku. Po pierwsze, był związany z czeską ideą narodową. Spirytystyczne spotkania publiczne były w niektórych przypadkach pierwszymi publicznymi spotkaniami prowadzonymi w języku czeskim w górskich wsiach Śląska Cieszyńskiego. Po drugie, koncepcja odnowy świata i człowieka była główną ideą spirytyzmu. Dzięki czeskiemu nacjonalizmowi spirytyzm stał się również rodzajem robotniczego programu odnowy duchowej i reformy religijnej. W każdym razie jest przejawem alternatywnej duchowości.

Po krótkim okresie manifestowania spirytyzmu w formie ludowej, spirytyści stworzyli zinstytucjonalizowaną formę swej działalności w postaci stowarzyszenia spirytystycznego Braterstwo (Bratrství), z siedzibą w Radwanicach na Śląsku Cieszyńskim. Członkami byli robotnicy różnych narodowości. Na tym etnicznie mieszanym obszarze spirytyzm najpierw zrzeszał członków zarówno narodowości polskiej, jak i czeskiej. Czechów i Polaków łączyły zastrzeżenia wobec Kościoła katolickiego, który postrzegali jako zacofaną instytucję powiązaną z rządzącą dynastią Habsburgów. Jednak wraz z upadkiem monarchii i powstaniem państw narodowych Cze-

chosłowacji i Polski, rozważany obszar stał się przedmiotem sporu granicznego, który doprowadził do zbrojnego konfliktu czechosłowacko-polskiego. Eskalacja stosunków sąsiedzkich spowodowała ogólne pogorszenie relacji między obiema narodowościami, co miało negatywny wpływ na scenę ezoteryczną. Niektórzy polscy ezoterycy, zniesmaczeni zaangażowaniem ruchu spirytystycznego w polityczną agitację przeciwko Polsce, założyli własną organizację teozoficzną. Wyodrębniając część bazy członkowskiej, rozwiązano nie tylko spory polityczne, ale także starsze napięcia ideologiczne dotyczące duchowego kierunku sceny ezoterycznej.

Po powstaniu Czechosłowacji w 1918 roku i arbitrażowemu rozstrzygnięciu konfliktu granicznego o Śląsk Cieszyński w 1920 roku, uzyskanie niepodległości państwa czechosłowackiego jawiło się czeskim ezoterykom (spirytystom, teozofom, okultystom i mistykom) jako wielkie wyzwanie dla odnowy człowieka w nowej, duchowo wyższej rzeczywistości, rzeczywistości państwa czechosłowackiego. Jest to szczytowy okres rozwoju nurtów ezoterycznych na Śląsku Cieszyńskim i w rejonie Ostrawy. Oprócz spirytystów z Radwanic pojawiły się inne stowarzyszenia o podobnie zestrojonym programie rozwijającym koncepcje rozwoju nowego świata i człowieka. Stowarzyszenia te promowały pacyfizm, braterstwo narodów, uniwersalny język, naukę, wegetarianizm, alternatywne metody leczenia, abstynencję, zdrowe odżywianie oraz troskę o ciało i duszę. Wszystko to dynamicznie ewoluowało w różnych formach. Ponieważ cały ruch spirytystyczny był silnie podsycany czeskim duchem narodowym, możemy powiedzieć, że Monachium 1938 r. oznaczało śmierć „czeskiej filozofii spirytystycznej” i otrzeźwienie entuzjazmu budowania nowego świata i nowego człowieka. Po wojnie, mimo kilku prób, ruch nie odrodził się na stałe. W starciu z komunizmem był bierny i stopniowo zanikał pod ciężarem komunistycznego totalitaryzmu. Przy życiu pozostały jedynie braterskie wspólnoty spotykające się w ściśle zamkniętym środowisku rodzinnym.

Obok czeskich ezoteryków rozwijała się również polskojęzyczna mniejszościowa scena duchowa. Polacy nie stworzyli własnego stowarzyszenia spirytystycznego, ale pod przywództwem Andrzeja Kajfosa (1889-1970) stworzyli Polskie Towarzystwo Teozoficzne, które stanowiło przeciwwagę dla czeskich spirytystów. Koncepcje polskich teozofów były nie mniej ambitne niż czeskich ezoteryków. Dążyli również do zbliżenia narodów poprzez

wspólny język esperanto, który rozpowszechniali wśród społeczeństwa, promując wegetarianizm, abstynencję, zdrowy tryb życia oraz podobne poglądy i wartości. Organizacja przyczyniła się do powstania specyficznych form religijności robotniczej. Nie otrząsnęła się jednak z negatywnego wpływu nacjonalizmu w okresie międzywojennym, o czym świadczą różne spory, które pogrążyły ją w izolacji.

Spór o „nowego nauczyciela świata” najbardziej dotknął środowiska teozoficzne na świecie, w Rzeczypospolitej i na Śląsku Cieszyńskim. Przekonanie, że Jiddu Krishnamurti (1895–1986) jest nowym nauczycielem świata, narodziło się w światowej siedzibie Towarzystwa Teozoficznego w Adyar w Indiach. Idea światowego nauczyciela zaczęła być promowana w 1909 roku. Aby ją propagować i przygotować nauczyciela do misji, został założony w 1911 roku Zakon Gwiazdy Wschodu, a jego działalność rozprzestrzeniła się na wiele krajów świata. Realizacja idei przygotowania nowego nauczyciela dla świata była najważniejszym zadaniem Towarzystwa Teozoficznego pod przewodnictwem Annie Besant (1847–1933). Misja Krishnamurtiego doprowadziła z jednej strony do wzrostu zainteresowania Towarzystwem Teozoficznym i napływu nowych członków, ale z drugiej strony była źródłem wielu kontrowersji i apostazji. Ta fala dezintegracji nie ominęła również Czech, gdzie Czeskie Towarzystwo Teozoficzne prawie zniknęło w połowie lat dwudziestych XX wieku. Całkowitemu zniknięciu towarzystwa zapobiegła działalność grupy teozofów z Ostrawy, którzy po przezwyciężeniu kryzysu odrodzili towarzystwo pod nazwą Towarzystwo Teozoficzne w Czechosłowacji.

Odnowiona organizacja rekrutowała swoich członków z szeregów ezoteryków nie tylko narodowości czeskiej, ale także polskiej i niemieckiej. Podobnie jak w ruchu światowym, jednym z najważniejszych zadań odnowionego Towarzystwa Teozoficznego było przygotowanie czeskiego społeczeństwa na przybycie światowego nauczyciela. W tym celu w 1927 r. założono Zakon Gwiazdy, aby przeprowadzić intelektualną mobilizację w szeregach robotników w rejonie Ostrawy i na Śląsku Cieszyńskim, aby obudzić ideę nowego nauczyciela. Chociaż zakres Zakonu był ważny dla całej republiki, nie wykraczał on poza wyznaczony region. Przewidywane zakładanie bibliotek, wydawanie publikacji i czasopism, organizowanie wykładów, koncertów i innych wydarzeń kulturalnych dla szerokiej pu-

bliczności, a także przedsiębiorstw gospodarczych, zakładanie stołówek wegetariańskich, ośrodków zaopatrzeniowych, pensjonatów i obozów letnich pozostało jedynie w sferze życzeń.

Wynikało to głównie z decyzji samego Jiddu Krishnamurtiego, który po duchowym przebudzeniu w 1929 roku wycofał się z Towarzystwa Teozoficznego, rozwiązał Zakon Gwiazdy i wezwał jego członków do poszukiwania innych źródeł duchowej mądrości. Sam zaproponował nowe nauczanie, wolne od wpływu Towarzystwa Teozoficznego, które następnie głosił na całym świecie aż do swojej śmierci. Wiele idei Towarzystwa Teozoficznego przetrwało do dziś, ale Towarzystwo Teozoficzne nie jest już ich nosicielem. Na ziemiach czeskich Towarzystwo Teozoficzne i Zakon Gwiazdy przestały istnieć pod koniec lat trzydziestych XX wieku, a po epizodycznych powojennych próbach wznowienia ich działalności na początku ery komunistycznej, przestały istnieć całkowicie. Jednak idee przetrwały czasy komunizmu i zostały przekształcone we współczesne koncepcje New Age.

Summary

A New World and a New Life. The Spiritism Movement and Theosophical Society in Teschen from the Mid-19th Century to the Mid-20th Century

The book charts the development of Spiritism and the theosophical movement in the Ostrava–Karviná area, i.e. in the territory of the historical Teschen Silesia with overlaps into the area of Greater Ostrava. In the territory of the Principality of Teschen, a traditional, orthodox evangelical regional church developed in the early modern period, which in the 18th century was enriched with elements of pietism, emphasizing expressions of personal piety. Thanks to its specific historical development, Teschen Protestantism contained, on the one hand, elements of evangelical orthodoxy and romanticism, which were clothed in the garb of Polish culture, and, on the other hand, elements of liberalism and rationalism, which adhered to the German-speaking tradition. This created an intellectual tension in the evangelical milieu that, due to nationalism, distanced the church from its primary spiritual mission and led some of the membership to leave the church and seek other spiritual nourishment in the waters of alternative spirituality. And in very different ones. The Teschen spiritual awakening was the beginning of the Pentecostal movement, the Brethren movement, Adventism and later other movements. The esoteric scene had also become active. The first manifestations of Spiritism appeared in the Teschen region in 1853, five years after the emergence of modern Spiritism in the United States. In the first phase, Spiritism appealed mainly to young people, who experimented with “jumping tables” in large numbers. This “attraction” was promoted by the emerging mass media, in this case the press, which became a popular and mass phenomenon from the mid-19th century onwards. In the media world, the new pastime received considerable attention, even in media based on traditional value systems. In the beginning, there was no indication that this “fairground” attraction or “conjuring practice” would give birth to a new, alternative spirituality. After a short period of time, the interest in the new attraction in the Teschen environment ceased and it seemed that these manifestations of unknown forces had fallen into oblivion. However, it was soon

believed that the mysterious movement of tables, the knocking, jumping and other manifestations of spiritistic practice were signs of communication with spirits from beyond the grave. This qualitative shift was made possible by the widespread dissemination of the works of the French spiritualist Allan Kardec (1804–1869). Teschen was an important bookbinding centre, local publishers had various novelties in stock, among them also spiritistic literature written in Polish. Besides folk Spiritism, intellectual Spiritism was born, which sought support in the scientific environment and strove to present Spiritism as a new phenomenon from the borderline of science and spirituality. There were also renowned scientists, such as Julian Ochorowicz (1850–1917), at one time associated with the Vistula River in Teschen, who studied these phenomena. These research workers were faithful to the positivist tradition and explored new phenomena using scientific methods. They earned recognition, but also contempt.

A new wave of Spiritism in the Ostrava–Karviná area occurred at the very end of the 19th century, in this context the year 1897 is often mentioned in Teschen. This time, Spiritism spread in the workers' colonies of the Ostrava–Karviná area. It happened under the weight of the great mining disasters that took place in the mines in the district at the end of the 19th century. Spiritism now had several new and different characteristics from those it had in the mid-19th century. Firstly, it was associated with the Czech national idea. Spiritistic public meetings were in some cases the first public meetings conducted in the Czech language in the villages of Podbeskydy. Secondly, the concept of the renewal of the world and of man was the main idea of Spiritism. Due to Czech nationalism, Spiritism became a kind of workers' programme of spiritual renewal and religious reform. In any case, it was a manifestation of alternative spirituality. After a short period of manifestation of Spiritism in folk form, the spiritists created an institutionalized form in the form of the Spiritist Community Brotherhood, based in Radvanice, Silesia. The membership consisted of workers of various nationalities. In the ethnically mixed area, Spiritism first brought together members of both Polish and Czech nationalities. Czechs and Poles were united by their reservations about the Catholic Church, which they perceived as a backward institution linked to the ruling Habsburg dynasty. However, in connection with the collapse of the monarchy and the establishment of the nation states of Czech-

oslovakia and Poland, the area became the subject of a border dispute that resulted in an armed Czechoslovak–Polish conflict. The escalation of neighbourhood relations caused a general deterioration of relations between the two nationalities, which had a negative impact on the esoteric scene.

Part of the Polish esotericists, disgusted by the involvement of the spiritualist movement in the political agitation against Poland, founded their own theosophical organization. Through the exclusion of part of the membership base, not only were political disputes resolved, but also older ideological tensions regarding the spiritual direction of the esoteric scene.

After the establishment of Czechoslovakia in 1918 and the resolution of the border conflict over Teschen in 1920, the acquisition of Czechoslovak state independence appeared to Czech esotericists (spiritualists, theosophists, occultists and mystics) as a great challenge for the renewal of man in a new, spiritually higher reality, the reality of the Czechoslovak state. This was the peak period of the development of esoteric currents in Teschen and Ostrava. Besides the Radvanice spiritualists, other societies with a similarly tuned programme developing the concepts of the development of the new world and man were emerging. The societies promote pacifism, brotherhood of nations, universal language, science, vegetarianism, alternative healing, abstinence, healthy eating and care of body and soul. Everything was dynamically evolving in different forms. Since the whole spiritistic movement was strongly nourished by the Czech national spirit, we can say that Munich 1938 meant the death of the “Czech spiritistic philosophy” and the sobering up of the enthusiasm for building a new world and a new man. After the war, despite a few attempts, the movement was not permanently revived. It was passive during the clash with communism and gradually disappeared under the weight of communist totalitarianism. Only Brethren communities in strictly closed family environments remained alive.

Apart from Czech esotericists, a Polish-speaking minority spiritual scene was also developing. The Poles did not create their own spiritistic society, but under the leadership of Andrzej Kajfosz (1889–1970) they created the Polish Theosophical Society, which was a counterweight to the Czech-oriented spiritualists. The concepts of Polish theosophists were no less ambitious than those of Czech esotericists. They also sought to bring the nations together through a common language, Esperanto, which they disseminated

to the public, promoting vegetarianism, abstinence, healthy lifestyles and similar views and values. The organization contributed to the creation of specific forms of worker religiosity. However, it did not get rid of the negative influence of nationalism during the interwar period, as evidenced by various disputes that threw it into isolation.

The dispute over the “new teacher of the world” affected the theosophical circles the world over, in the Republic and in Teschen most significantly. The conviction that Jiddu Krishnamurti (1895–1986) was the new world teacher was born at the world headquarters of the Theosophical Society in Adyar, India. The idea of a world teacher began to be promoted in 1909. To spread it and to prepare teachers for the mission, the Order of the Eastern Star was founded in 1911 and spread to many countries around the world. The realization of the idea of preparing a new world teacher was the most important task of the Theosophical Society under the leadership of Annie Besant (1847–1933). On the one hand, Krishnamurti’s mission led to a growing interest in the Theosophical Society and an influx of new members, but on the other hand it was the source of much controversy and apostasy. This wave of decay did not escape the Czech lands either, where the Czech Theosophical Society almost disappeared in the mid-1920s. The complete disappearance of the society was prevented by the activity of a group of Ostrava theosophists, who after overcoming the crisis reestablished the society under the name the *Theosophical Society in Czechoslovakia*.

The renewed organization recruited its membership from the ranks of esotericists not only of Czech, but also of Polish and German nationality. As in the world movement, one of the most important tasks of the renewed Theosophical Society was to prepare Czech society for the arrival of the world teacher. To this end, the Order of the Star was founded in 1927, to carry out an intellectual mobilization among the workers in Ostrava and Teschen to reawaken the idea of the new teacher. Although the scope of the Order was valid for the whole republic, it did not extend beyond this designated region. The anticipated establishment of libraries, publications and magazines, lectures, concerts and other cultural events for the general public, as well as economic enterprises, the establishment of vegetarian canteens, nursing homes, boarding houses and summer camps, remained only in the realm of wishful thinking. This was mainly due to the decision of Jiddu

Krishnamurti himself, who, after a spiritual turning point in 1929, withdrew from the Theosophical Society, dissolved the Order of the Star and urged its members to seek other sources of spiritual wisdom. He himself offered a new teaching, free from the influence of the Theosophical Society, which he then proclaimed throughout the world until his death. Many of the ideas of the Theosophical Society live on to this day, but the Theosophical Society is no longer the bearer of them. In the Czech lands, the Theosophical Society and the Order of the Star ceased to exist at the end of the 1930s, and after episodic post-war attempts to resume their activities during the communist era, they ceased to exist altogether. However, the ideas survived the communist era and have now been transformed into contemporary New Age concepts.

Řada „Świat od nowa“ zahrnuje tři svazky obsahující výsledky průkopnického výzkumu specifík alternativní spirituality rozvíjející se v Těšínském Slezsku od počátku 20. století až do 70. let 20. století. První svazek obsahuje studie o původu a charakteristice tohoto kulturního fenoménu. Druhý svazek představuje ukázky výtvarného umění regionu jako obrazové svědectví o různých proudech spirituality. Třetí svazek, psaný česky, vypráví o polských a českých ezoterických a náboženských kruzích působících na Těšínsku i v Československu.

ISBN 978-83-68219-05-0 (print PL)

ISBN 978-83-68219-06-7 (PDF PL)

ISBN 978-80-87381-39-7 (print CZ)

ISBN 978-80-87381-40-3 (PDF CZ)

